

**Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Üzleti Tudományok Intézete**

**TANULMÁNYKÖTET
I.**

Üzlet - Gazdaság - Társadalom

**Gödöllő
2017**

Szerkesztette:

Dr. Zéman Zoltán

egyetemi tanár

Dr. Magda Róbert

egyetemi docens

Lektorálta:

Dr. Sóvágó Lajos

egyetemi docens, főtanácsadó

Felelős Kiadó:

Szent István Egyetemi Kiadó

Gödöllő

ISBN: 978-963-269-715-4

Tartalomjegyzék:

A PÉNZÜGYI ALAPTUDÁS NEMEK SZERINTI KÜLÖNBÖZŐSÉGE A Z GENERÁCIÓS FIATALOKNÁL EGY KUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN <i>Dr. Csiszárík-Kocsir Ágnes</i>	4
FOGLALKOZTATOTTI ELÉGEDETTSÉG VIZSGÁLAT A MAGYAR GOMBA VERTI-KUMBAN A VERSENYKÉPESSÉG FOKOZÁSA ÉRDEKÉBEN MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI FOGLALKOZTATOTTAK ESETÉBEN <i>Fodor Fanni Ildikó – Almádi Bernadett</i>	16
A MÉDIA SZABÁLYOZÁSA HAZÁNKBAN <i>Medveczky Balázs – Földi Péter</i>	31
A MUNKAPIACI KÍNÁLATI OLDAL, A MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS A FOGLALKOZTATÁS VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON KÜLÖNÖS TEKINTETTEL JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYÉBEN <i>Mihályi Fruzsina - Naárné Dr. Tóth Zsuzsanna</i>	46
HOGYAN PROMOTÁLJUNK BIOÉLELMISZEREKET, AVAGY A BTL KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZRENDSZER ALKALMAZHATÓSÁGA PRIMER KUTATÁS ALAPJÁN <i>Gáspár Sándor - Fodor Fanni Ildikó - Szilágyi Tibor Pál – Almádi Bernadett</i>	60
AZ INTERAKTÍV DIGITÁLIS TELEVÍZIÓZÁS MARKETING SZEMLELETŰ MEGKÖZELÍTÉSE <i>Dr. Papp János – Fürediné Dr. Kovács Annamária</i>	68
AZ ÉPÍTŐIPARI BERUHÁZÁSI OPERATÍV KOMPETENCIÁK ÉS A KIVITELEZŐ HÍRNEVE KÖZÖTTI KAPCSOLAT ELEMZÉSE <i>Szilágyi Tibor Pál</i>	77
PRECÍZIÓS SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMELÉssel KAPCSOLATOS ISMERETEK VÁLTOZÁSA 2011 ÉS 2016 KÖZÖTT <i>Dr. Lencsés Enikő</i>	83
A VISEGRÁDI ORSZÁGOK GAZDASÁGI JELLEMZŐINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA REGIONÁLIS SZINTEN <i>Gál Zsolt</i>	90
DÉL-KOREA AGRÁRGAZDASÁGÁNAK SAJÁTOS JELLEMZŐI ÉS KIHÍVÁSAI <i>Dr. Neszmélyi György Iván</i>	102
A TAJVANI MEZŐGAZDASÁG TÖRTÉNETI HÁTTERE ÉS MAI FELADATAI AGRICULTURE OF TAIWAN – ITS HISTORICAL BACKGROUND AND PRESENT TASKS <i>Dr. Neszmélyi György Iván</i>	121

A PÉNZÜGYI ALAPTUDÁS NEMEK SZERINTI KÜLÖNBÖZŐSÉGE A Z GENERÁCIÓS FIATALOKNÁL EGY KUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Dr. Csiszárík-Kocsir Ágnes

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar kocsir.agnes@kgk.uni-obuda.hu

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT

Szakirodalmi áttekintés

A pénz, mint a gazdaság teljesítményének értékmérője, a teljesítmények elszámolására alkalmas eszköz a kapitalista társadalmak egyik legfontosabb tényezője. Az erősen médiabefolyásolt társadalom a pénz fontosságát látja mindenhol, a napi nyomtatott és elektronikus sajtón, a televízión, a világhálón keresztül. Pénzért megvehető minden, az elektronikai eszközöktől kezdve az álmotázásokig, de már úgy érezzük, hogy az egészség és a barátság is ide tartozik. A fiatalabb korosztályt, az Y és Z generációt még gyakrabban éri a pénzimádat kritikája, amit kiegészít még a pénzügyi tudásukkal kapcsolatos kritika is.

Mindennapi pénzügyi kultúránk, a pénzügyi termékekhez való hozzáállásunk az elmúlt években, évtizedeken jelentős változáson ment keresztül. A bankok és a pénzügyi intézmények mindennapjaink részévé váltak, hiszen bankkártyával fizetünk, hitelkeretünk van a számlánkhöz csatolva, hitelből fogyasztunk és vásárolunk, és az átmenetileg felesleges pénzünket is különféle termékekben fialtatjuk. A pénzügyi piacok ezen folyamatokat kihasználva egyre több és több új és újszerű banki és pénzügyi terméket kínálnak és értékesítenek a fogyasztók felé, ezek a termékek pedig egyre több új és újszerű fogalommal gazdagítják a gazdasági „szókincsünket”. A banki termékek fejlődésével azonban nem képes lépést tartani a hétköznapi emberek pénzügyi gondolkodása, annak fejlődése. Kivételesen minden társadalomra, így a magyar háztartásokra is jellemző, hogy a lakosság pénzügyi kultúrája alulfejlett, nem képes lépést tartani a pénzügyvilág és a pénzügyi termékek rohamos fejlődésével. Számos tanulmány született az elmúlt években, ami törekedett arra, hogy bővítse a társadalom ezirányú ismereteit, feltárja és elmagyarázza azokat a hiányosságokat, amelyek a helyes döntések meghozatalához elengedhetetlenek (Kovács, 2013).

A lakosság ezredforduló után meginduló eladósodása számos tanulmányban merül fel, mint a 2008-as gazdasági válság egyik okozója. Lentner – Szigeti – Borzán (2011) az alábbi érdekcsoportok szerepét emeli ki a pénzügyi válság kirobbanása és eszkalálódása tekintetében a pénzügyi piacokon:

- a kínálati oldalon lévő bankok és egyéb pénzügyi vállalkozások,
- a keresleti oldalon lévő hitelfelvevő vállalkozások, háztartások,
- a szabályozó szerepkörrel bíró kormányzat, jegybank, és a felügyelet.

Véleményem szerint a 2008-as válságot utólagosan vizsgálva, nem szabad elfelejtkezni a hitelkínálók mellett a hiteleket felvevőkről sem. A hitelfelvevők, akik háztartások, vállalatok voltak zömmel, sok esetben nem, vagy csak hiányos ismeretekkel rendelkeznek a vállalt kötelezettség kockázatait illetően. A lakosság pénzügyi tudását és műveltségét, a kockázathoz való viszonyt alapvetően az előzetes pénzügyi ismeret határozza meg. Az OECD (2016) több országban és több alkalommal végzett felmérést a tagországok lakóinak pénzügyi kultúrájáról, és sajnálatos módon arra a következtetésre jutottak a kapott eredmények alapján, hogy nem elég fejlett a válaszadók pénzügyi háttérismerete, valamint a pénzügyi fogalomismerete, amivel sajnálatos módon sok esetben nincsenek tisztában. A pénzügyi, mi több az általános gazdasági ismeretek még a szakirányú felsőoktatási intézmények hallgatói körében sem mindig megfelelőek (Lazányi, 2012).

Az OECD (2005) kiemeli a pénzügyi oktatás fontosságát és a pénzügyi kultúra fejlesztését az alábbi indokok alapján:

- a banki, pénzügyi termékek komplexitásának növekedése,
- a pénzügyi termékek számának növekedése,
- a népesség és a várható élettartam növekedése,
- a nyugdíjrendszerekben bekövetkező változások,
- a pénzügyi ismeretek alapvető hiányosságai.

A pénzügyi kultúra nem új keletű fogalom, hiszen már az 1900-as években is használták (Kovács et al, 2012). Olyan pénzügyi kifejezésről van szó, amelynek egyértelmű és mindenki által elfogadott meghatározása mind a mai napig nem alakult ki. A közelmúltban megjelent publikációk sem ugyanúgy határozták meg e fogalom jelentését, mi több, ma még azon is vitatkoznak, hogy a pénzügyi kultúra egyáltalán fogalom-e, vagy sokkal inkább koncepcióként fogható fel. Béres és szerzőtársa ugyanilyen témában írt tanulmányában arról beszélnek, hogy a pénzügyi kultúra többet jelent, mint egy definíciót, ez felfogható egy sajátos koncepciónak is. E konceptuális nézet szerint a pénzügyi kultúra a pénzügyi tudást (pénzügyi ismeretek), a pénzügyekben való jártasságot és tapasztalatot, a pénzügyi készségeket és a pénzügyi tudatosságot egyaránt jelenti, s mindezek együttesen, egyidejűleg vannak jelen (Béres – Huzdik, 2012).

Számos szakértő egyetért abban, hogy a pénzügyi kultúra szinte minden esetben a pénzügyi tudáshoz köthető. Ezen túlmenően nemcsak a tudás, hanem annak használata az, amely felelősségteljes viselkedést eredményez. A pénzügyi ismeretek hasznosítása olyan felelősségteljes és megalapozott döntéseket eredményezhetnek, amelyek csökkenthetik a jövőbeli kockázatokat, a háztartások pénzügyi helyzetének veszélyeztetettségét, vagy kiszámíthatóbbá tehetik a személyes pénzügyeket.

Nagy és Tóth (2012) is kiemelik, hogy nagyon fontos lenne a lakosság részéről a tudatos cselekvés pénzügyeik terén. A pénzügyi tudatosság fényében jobban megismerhetik a pénzügyi szolgáltatások előnyeit és kockázatait, emellett képesek lehetnek befektetéseiket optimális szinten tartani.

Süge szerint a pénzügyi kultúra minden olyan dolgot magába foglal, amely segít az embereknek a pénzügyi kérdésekben való eligazodásban, valamint anyagi jólétet is teremt (Süge, 2010). Az MNB ezzel a témával kapcsolatban megjelent anyaga egyértelmű utalást tesz a pénzügyi kultúra fogalmára. A monetáris politika legfőbb szerve szerint a pénzügyi kultúra a pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintjét jelenti, amelyekkel az egyének

képesek és készek az alapvető pénzügyi információkat értelmezni, és ezek alapján tudatos döntéseket hozni. Fel tudják mérni döntésük lehetséges jövőbeni következményeit, és ezt képesek pénzügyi értelemben is kifejezni, illetve vizsgálni (MNB, 2008).

Az angolszász irodalomban a pénzügyi kultúra (financial culture) sokkal kevésbé elterjedt, míg sokkal inkább a pénzügyi műveltséggel (financial literacy) fejezik ki ezt a tényezőt. A pénzügyi műveltség az egyik legfontosabb komponense a pénzügyi képességeknek. E megközelítésben a pénzügyi műveltség egy, a pénzügyi képességek alapvető jellemzője, amely képességekre az egyéneknek szert kell tennie (Atkinson – Messy, 2012).

A pénzügyi képességek (financial skills) nem az egyén veleszületett adottsága, így egyre fontosabb kérdéssé válik a jelenben is, hogy az egyének milyen formában szerezhetik meg ezeket a képességeket. Xu és Zia 2012-es tanulmányában kifejti a pénzügyi műveltség fogalmát. Értelmezésük szerint e fogalom magába foglalja a pénzügyi tudatosságot és ismereteket, beleértve a pénzügyi termékek, az intézmények, és koncepciók ismeretét is. Xu és Zia (2012) szerint nem lehet magas a pénzügyi műveltség olyan helyen, ahol például nem képesek értelmezni és kiszámítani a kamatos kamat kifizetéseket, és nincs meg az egyénekben az a képesség, hogy eligazodjanak a pénzügyekben és a pénzügyi tervezésben.

Lusardi és Mitchell 2014-ben megjelent anyagában arról írnak, hogy a jól informált és racionálisan gondolkodó egyén sokkal kevesebbet költ akkor, amikor magasabb jövedelemhez jut, hogy abból megtakarítást képezve olyankor is biztosítani tudja fogyasztási szintjét, ha a jövedelmek visszaesésére lehet számítani (Lusardi – Mitchell, 2014). Lusardi és szerzőtársa átvitt értelemben a tudatosság, a felelősség és a pénzügyi döntések szinergiáját teremtette meg e kijelentéssel, hiszen az egyéneknek minden esetben számítaniuk kell arra, hogy bekövetkezhetnek pénzügyileg kedvezőtlen események is, vagy esetleg váratlan kiadások. A pénzügyi kultúra, vagy pénzügyi műveltség egyben az egyének jövőre vonatkozó elvárásait is kifejezhetik, hiszen azoknál jelenik meg hangsúlyosan a pénzügyi kultúra iránti igény, akik kiszámíthatóbb, tervezhetőbb, előre jelezhetőbb pénzügyi folyamatokkal szeretnének kalkulálni, így igyekeznek azokat minél alaposabban megismerni, a pénzügyi környezetet mélyrehatóbban is elemezni. A pénzügyi kultúra ilyen formában valóban megköveteli a tudást, ugyanakkor társítja a felelősségérzetet, a racionalitást, hiszen az egyéneknek is a folyamatosan jobb eredmények elérésében kellene érdekeltnek lenniük, és igyekezniük kellene a rosszabb (pénzügyi) eseményeket elkerülni (pl. a veszteségeket, magas kockázatokat, kétes kimenetelű pénzügyi ügyleteket).

A magas szintű pénzügyi kultúra azt mutatja, hogy a gazdasági szereplők olyan pénzügyi képességekkel (pénzügyi műveltséggel) rendelkeznek, amelyekhez nagyobb felelősségtudat, előrelátás, biztonságra való törekvés, jövőorientáltság, felkészültség társul. Mindez nem jelenti azt, hogy a magas pénzügyi kultúrával rendelkező országokban kerülnék a kockázatot, vagy nem fektetnének be. Éppen ellenkezőleg, csupán azt sokkal ésszerűbben és racionálisabban teszik meg, számítva mindazon tényezőkre, amelyek a gazdasági szereplők jövőjét esetlegesen kedvezőtlenül érinthetik. A pénzügyi kultúra ebben a felfogásban nemcsak a pénzügyi képességek összességét jelenti, hanem a gazdasági szereplők sajátos viselkedését és hozzáállását is, amely kiszámíthatóságra, tervezhetőségre, egyértelműségre törekszik a mindennapi pénzügyeik során.

Anyag és módszer

A tanulmány alapjául egy 2017 őszen lebonyolított kérdőíves kutatást szolgált¹. A kutatás egy előtesztelt, sztenderdizált kérdőív segítségével történt. A kérdőív nem tartalmazott nyitott kérdéseket, a statisztikai értékelés céljából. A kérdőív véglegesítését négy korábbi forduló is megelőzte: egy 2015-ben kivitelezett primer kvantitatív kutatás, valamint egy 2015-ben, és 2016-ban végzett kvalitatív felmérés, valamint egy 2016 tavaszán kivitelezett kérdőíves kutatás, melynek eredményeként több tanulmány formájában egy 3736 fős mintából tudtam következtetéseket levonni. A korábbi kutatások eredményei alapján alakult ki a kérdőív jelenlegi formája, mely számos témát vizsgált, a pénz értékétől kezdve a pénzügyi és befektetési ismeretek helyes használatán keresztül az etikai kérdésekig kifejezetten a felsőoktatásba belépő hallgatókra szabva abból a célból, hogy felmérhető legyen a pénzügyi tudásuk. A kérdőívet több felsőoktatási intézmény hallgatói töltték ki, akik 2017 őszen kezdték meg tanulmányaikat alapszakon, avagy a felsőoktatási szakképzés keretében. A kérdőívet összesen 942 válaszadó töltötte ki, de abból sajnos csak 768 darab volt értékelhető. A kérdőív összesen 16 kérdésből épült fel, melyből 9 kérdés a válaszadók szegmentálását szolgálta. A kérdőív kérdései a pénz értéktől kezdve, a pénzügyi tudatosságon át az alaptudás felméréseig számos területet fedtek le. A kérdőív lekérdezése online történt, biztosítva a válaszadók anonimitását. A válaszadók szegmentálásához többek között a kort, a nemet, a lakhellyel kapcsolatos információkat, a jövedelmet, valamint az szülők iskolai végzettségét kérdeztem meg azon túl, hogy a válaszadó tanult-e már pénzügyet. A kérdések között többszörös választásos kérdések és értékelő skálák is szerepeltek. A kérdőívet az Eszterházy Károly Egyetem, a Pannon Egyetem, a Szent István Egyetem, valamint az Óbudai Egyetem hallgatói töltötték ki, szaktól függetlenül. A kitöltés egyetlen feltétele az volt, hogy a kitöltő hallgató a kitöltéskor kezdje meg a felsőfokú tanulmányait, így a mesterképzésre járó hallgatók nem kerültek a mintába. A minta nem minősül reprezentatívnak, de lehetőséget ad egy későbbi, reprezentatív kutatás megalapozására. A kérdőív jelen tanulmányban bemutatott eredményei SPSS 19.0, valamint MS Excel 2010 programok segítségével születtek. A kapott eredményeket a jelen tanulmány a válaszadók neme alapján mutatja be. A mintában szereplő 768 válaszadó 53%-a férfi volt, a maradék 47% pedig nő volt, így nagyjából a nemek szerinti kiegyensúlyozás megállapítható.

Eredmények

A mintában szereplő 768, a felsőoktatásba belépő, vagy tanulmányait most kezdő hallgatótól 26 állításon keresztül arra voltam kíváncsi, hogy mennyire vannak tisztában a különböző pénzügyi alapfogalmakkal. A tanulmányban az állításokat csoportosítva kívánom bemutatni azokat a területeket, amelyek leginkább fejlesztésre szorulnak a hallgatók tudása, válaszai alapján.

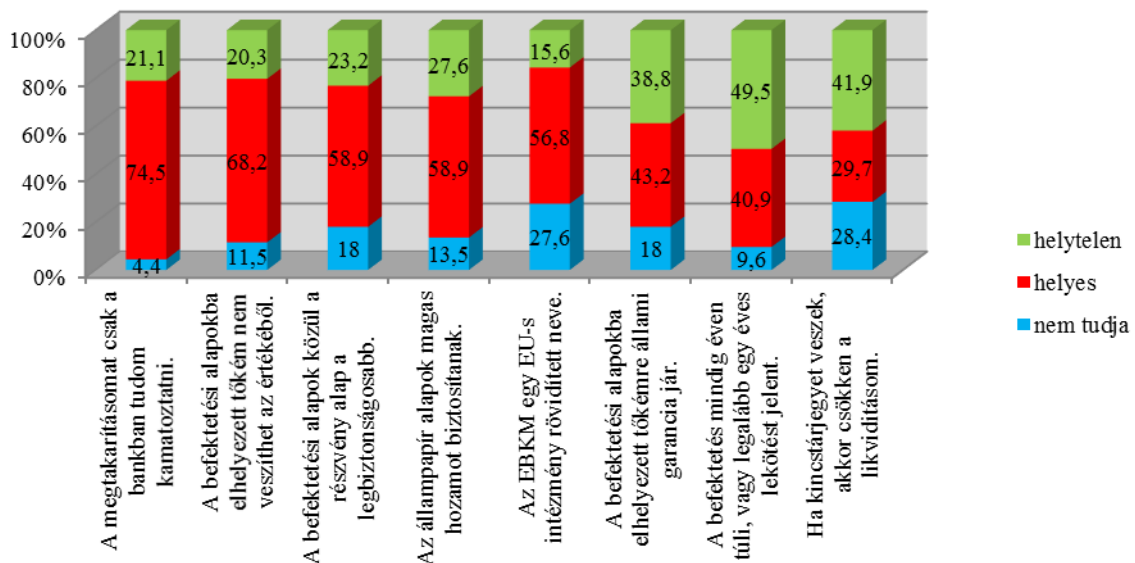
Elsőként csoportokba soroltam az állításokat. A befektetésekkel kapcsolatos állítások csoportja 8 db állítást foglalt magába, kamattal kapcsolatos állítások közül 4 darabot tettem fel a hallgatóknak, a bank- és hitelkártyákkal kapcsolatban 9 db állításon keresztül mértem fel a tudásukat, és végül a hitellel kapcsolatos állítások tekintetében pedig 5 db állításon keresztül vizsgáltam a hallgatók alaptudását.

¹ Ezúton szeretném a köszönetemet kifejezni azon hallgatóknak, akiknek segítséget nyújtottak a kérdőív kitöltésében.

Elsőként a befektetésekkel kapcsolatos állításokat kívánom jellemezni, melyet az alábbi táblázat is szemléltet. A befektetésekkel kapcsolatban elmondható hogy a hallgatók tudása összességében 53,9 %-os csak, ami sajnos a legalacsonyabb értéket jelenti a másik három állításcsoporthoz képest. Ez alapján a helytelen válaszok aránya is a legmagasabb, 29,8%. A legkevésbé értett állítás a kincstárjegyekre vonatkozik, mivel itt a helyes állítások aránya mindösszesen 29,7%. A befektetésekkel kapcsolatban sem voltak tisztában a válaszadó hallgatók, hogy az éven túli lekötést jelent, amire 40,9 %-os helyes válasz arány érkezett. De hasonlóan problémás a befektetési alapokkal kapcsolatban feltett állítás is, miszerint nem tudják a hallgatók azt, hogy jár-e utánuk állami garancia, vagy sem. Ezt mutatja 43,2 %-os helyes válasz arány. Ezen állítások esetén nagyon beszédes a nem tudom válaszok arány is!

A hallgatók tisztában vannak azzal, hogy a megtakarításaikat több területen, a pénz- és tőkepiacokon keresztül is tudják kamatoztatni, ezt mutatja 74,5 %-os válasz arány. A befektetési alapokkal kapcsolatosan tudják azt, hogy a tőkéjük veszíthet az értékéből, amit a 68,2 %-os arány is mutat, és azt is viszonylag jól tudják, hogy a befektetési alapok közül a részvényalap az, amelyik a legkevésbé biztonságos.

A fentiek alapján elmondható, hogy a hallgatók tudása éppen azon a területen hiányos, amely a leghétköznapibb. Az iskolapadból kilépve a jövedelmükből megtakaríthatnak, azt pedig kamatoztatni kell valahol. A lehetőségek részleteivel azonban még jelenleg nincsenek tisztában, így a pénzügyi alapkutatásnak erre mindenképpen fókuszálnia kell majd a jövőben akár több tantrágy keretén belül is! Az eredményeket részletesen az alábbi táblázat mutatja.

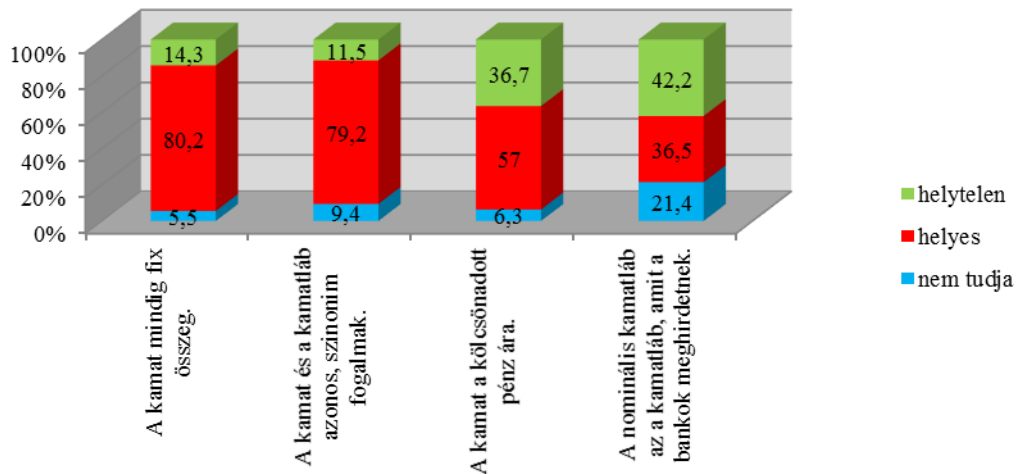

1. ábra: A helyesen avagy helytelenül válaszolók aránya a befektetésekkel kapcsolatban a teljes minta alapján (%)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

A kamat fogalmával kapcsolatos állítások tekintetében a hallgatók már sokkal jobban teljesítettek. 63,2 %-os helyes válasz arány mellett csak 26,2 %-os helytelen választ produkáltak. Az ebbe a csoportba tartozó 4 db állítás tekintetében a válaszadók a legbiztosabbak abban, hogy a kamat nem mindig fix összeg, ezt mutatja 80,2 %-os helyes válasz arány. Ehhez hasonló értéket mutat a következő állítás is, miszerint tökéletesen jól tudják a hallgatók azt, hogy a kamat és a kamatláb két különböző fogalom (79,2 %). Ennél problémásabb már a mélyebb pénzügyi tudást igénylő állítás, amely a nominális kamatláb fogalmára vonatkozik. Itt a legmagasabb a nem tudom válaszok aránya is, és a legalacsonyabb

a helyes válaszok aránya. Azt is jól tudják a hallgatók, hogy a kamat a kölcsönadott pénz ára, ez esetben 57 %-os helyes válasz arány érkezett vissza, ahogy azt a lenti táblázat is szemlélteti.

2. ábra: A helyesen avagy helytelenül válaszolók aránya a kamat fogalmával kapcsolatban a teljes minta alapján (%)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

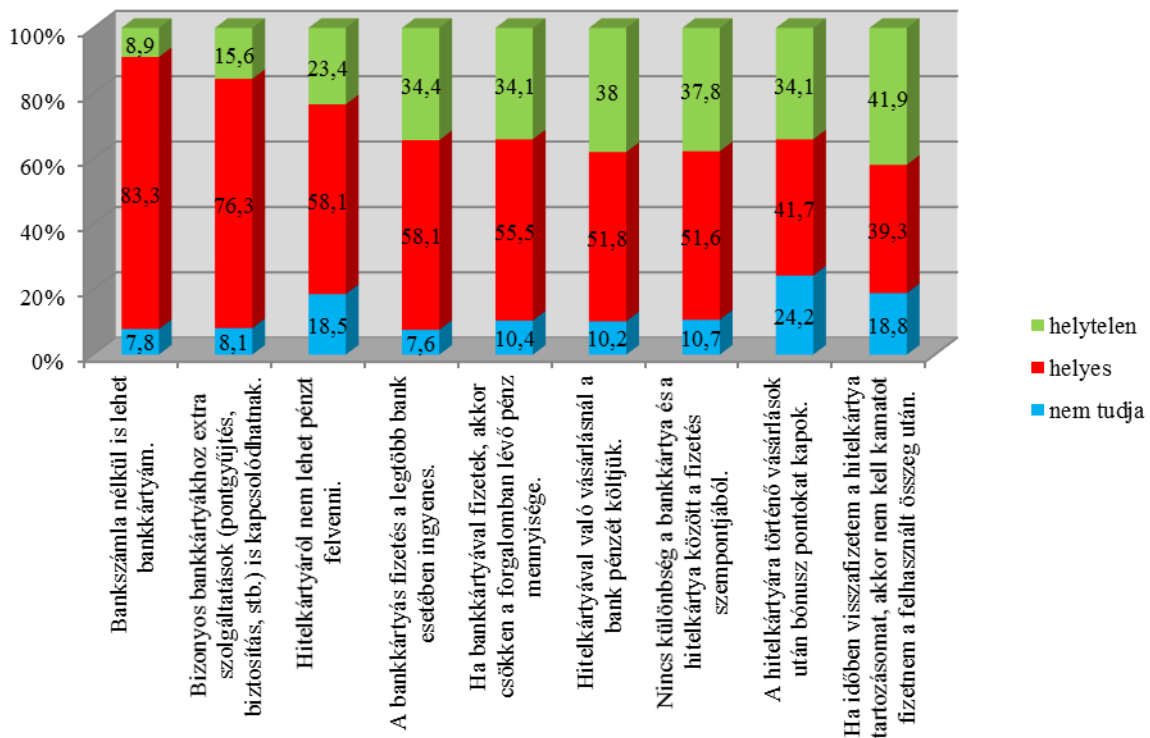
A pénzhelyettesítők, a bank és hitelkártyák napjaink egyre inkább elterjedt fizetőeszközei. A készpénzhasználat visszaszorítása már évek, évtizedek óta cél, hiszen Magyarországon nagyon magas ez az érték. A hagyományos, készpénzes fizetések visszaszorulóban vannak, átadják helyüket az olyan modern eszközöknek mint a különféle biztonsági funkcióval, és egyéb szolgáltatásokkal felruházott bankkártyák, és hitelkártyák. Napjainkban egyre több helyen van kártya leolvasó terminál a nagyobb üzletek már elképzelhetetlenek nélkülük. A hitelkártyák tudatos használatával még meg is takaríthat a tulajdonos, de ehhez pénzügyi tudatosságra, fegyelemre van szükség.

A bank- és hitelkártyákkal kapcsolatos tudást kilenc állításon keresztül mértem fel. Összességében a hallgatók 57,3%-os tudást produkáltak, és a helytelen válaszok aránya itt is nagyon magas volt, 29,8%, akárcsak a befektetésekkel kapcsolatos állítások esetén.

A válaszok nagyon változatosak voltak. Azt jól tudták a hallgatók, hogy bankszámla nélkül nem lehet bankkártyát birtokolni, amit a 83,3 %-os helyes válasz arány is szemléltet. Azt is döntően helyesen válaszolták meg a hallgatók, hogy bizonyos bankkártyákhoz extra szolgáltatások és kapcsolódnak (76,3%). A hitelkártyákkal kapcsolatban azonban már problémásabb a helyzet. Mindösszesen 58,1%-ban tudták azt a hallgatók, hogy hitelkártyáról is lehet pénzt felvenni, és ugyanilyen arányban tudták azt is, hogy a bankkártyás fizetés a legtöbb bank esetében ingyenes.

55,5%-os helyes válasz aránnyal jelölték meg azt, hogy a bankkártyás fizetés csökkenti a forgalomban lévő készpénz mennyiségét. Ez az arány azért meglepő, mert egyértelmű hogy a bankkártyával való fizetés elektronikus pénzzel való fizetést jelent, azaz nem történik készpénzmozgás. Ebből az következik, hogy a válaszadó a hallgatóknak még nincsen saját bankkártyája, ami a közeljövőben változni fog. Tehát a bank- és hitelkártyákkal kapcsolatos ismereteket gyorsan bővíteni, pontosítani szükséges előadásokon, gyakorlatokon keresztül. A legkevesebb helyes választ ismét a hitelkártya után felmerült tartozás után felszámított kamattal kapcsolatban adták a hallgatók, mindösszesen 39,3%-os aránnyal. Ez azt jelenti,

hogy a hallgatók úgy gondolják hogy a hitelkártya az minden esetben rossz, a hitelkártya utáni pénzköltés kapcsán mindenesetben kamatot kell fizetni. Az eredményeket részleteiben a lenti táblázat mutatja.

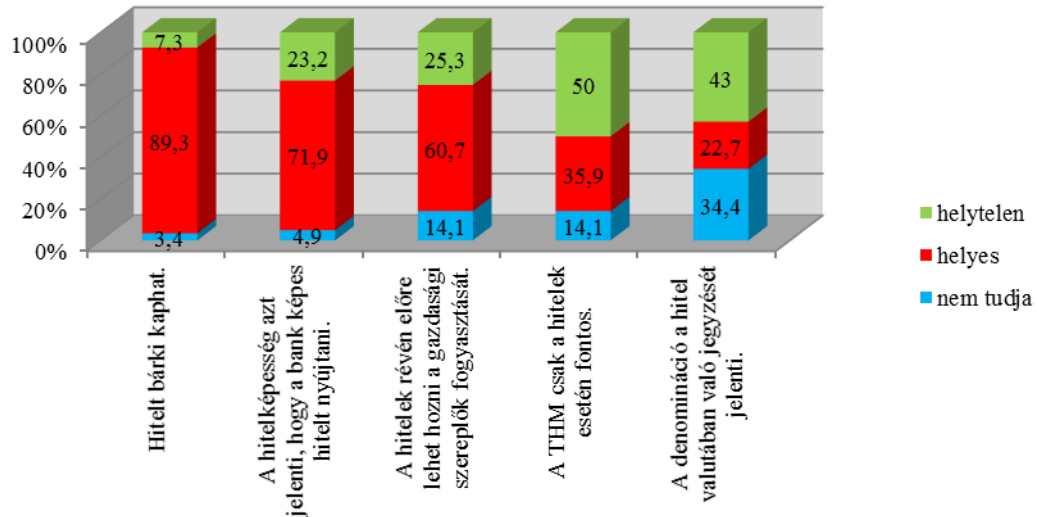
3. ábra: A helyesen avagy helytelenül válaszolók aránya a bank- és hitelkártyákkal kapcsolatban a teljes minta alapján (%)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Végül az utolsó csoportba tartoznak a hitelekkel kapcsolatos állítások. A hitelek tekintetében általánosságban egy negatív, rossz vélekedés van érvényben, a válságot követően bedőlt hitelek miatt. A tanulmányaikat most kezdő hallgatók nagy valószínűséggel sokat hallgatták otthon családjaik, ismerőseik körében, hogy milyen problémák merültek fel a felvett hitelek visszafizetése kapcsán, különös tekintettel a devizahitelekre. Ezért nagyon fontos, hogy a most első éves hallgatók esetében a hitelekkel kapcsolatos alapfogalmak, a helyes, tudatos hitelfelvétel tényezői mindenképpen kiemelésre, oktatásra kerüljenek.

A legtöbb helyes választ a csoporton belül az az állítás kapta, miszerint a hallgatók tudják azt hogy hitelt bizony nem kaphat bárki. Itt 89,3%-os helyes válasz arány látható. Azt is jól tudják, hogy a hitelképesség nem azt jelenti hogy a bank képes hitelt nyújtani, hanem azt hogy a hitelfelvevő képes lesz azt visszafizetni. Ez esetben 71,9%-os a helyes válaszok aránya. Azt is tudják a hallgatók, hogy a hitelek révén előre lehet hozni a gazdasági szereplők fogyasztását, hiszen az megelőlegezi, előfinanszírozza azt (60,7%). Viszont a THM és a denomináció tekintetében már ismét megnő a helytelen válaszok aránya. A THM fogalmával kapcsolatban mindösszesen 35,9%-ban érkezett helyes állítás, a denomináció pedig az a fogalom volt, amivel a hallgatóknak nagyon kis része volt tisztában.

Összességében elmondható az hogy a hitelekkel kapcsolatos állítások tekintetében ismét nagyon alacsony a helyes válaszok aránya. Ez 56,1 %, és nagyon magas a helytelen válaszok aránya is, alig 0,1 százalékponttal marad le a másik két problémás állítás csoporthoz képest. A lenti táblázat tartalmazza itt is részleteiben az eredményeket.

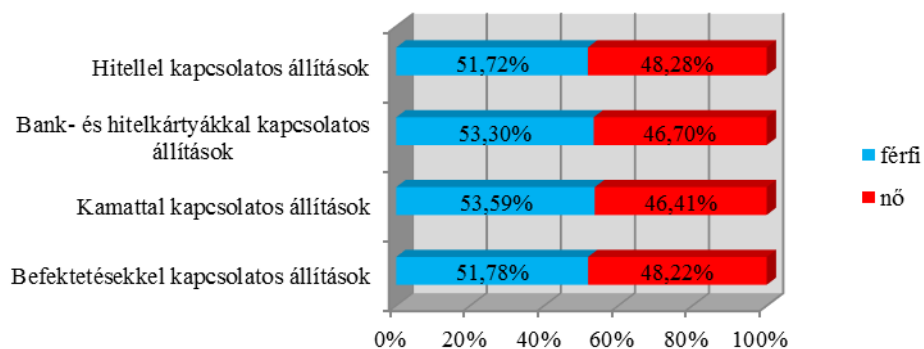

4. ábra: A helyesen avagy helytelenül válaszolók aránya a hitelekkel kapcsolatban a teljes minta alapján (%)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

A továbbiakban az állításcsoportokra adott helyes válaszok összesített átlagértékét a válaszadó hallgató neme alapján mutatom be, úgy, hogy csak a helyes állításokat boncolgatjuk tovább állításcsoportonként.

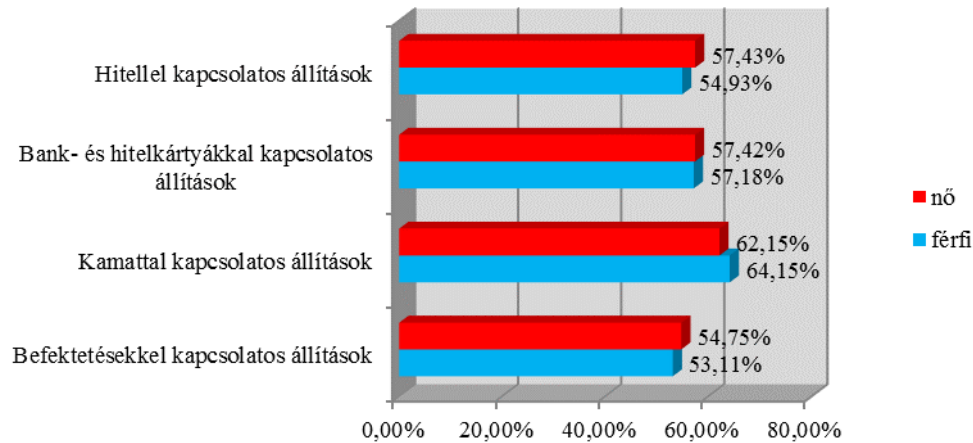
Ha azt vizsgáljuk, hogy hogyan oszlanak meg az egyes állításcsoportok esetén a helyes állítások a férfi és a női válaszadók között, akkor egyértelműen látható, hogy a férfiak minden esetben nagyobb arányt képviselnek, mivel a mintában is többen voltak arányaiban. Ha figyelembe vesszük a mintában elfoglalt súlyukat, akkor nagyjából azonos arányt láthatunk mindkét nem esetén.

5. ábra: A helyes állítások megoszlása a férfi és a női válaszadók között az egyes csoportok esetén (sorszázalék)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Sokkal többet mond el az, ha az egyes állításcsoportokra adott helyes válaszokat az egyes kategóriákba tartozó válaszadók száma alapján vizsgáljuk, melyre a keresztábra elemzés oszlopszázaléka ad választ, amit az alábbi ábra mutat.

6. ábra: A helyes állítások megoszlása a férfi és a női válaszadók között az egyes csoportok esetén (sorszázalék)

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Az ábra elemzése alapján elmondható, hogy a befektetésekkel kapcsolatban a Z generációs nők helyes válaszainak aránya jócskán meghaladja a férfi válaszadókét. A különbség nem is elhanyagolható, 2,5 százalékpontos. Ebből az látható, hogy a fiatal nők, akárcsak az Y és az X generációs nők sokkal tudatosabbak, megfontoltabbak a hitelek kapcsán. Jobban értik az alapfogalmakat, így feltehetően biztosabb döntést is tudnak hozni a hitelfelvétel kapcsán. Szintén magasabb a helyes válaszok aránya a nők esetén a befektetésekkel kapcsolatos állítások esetén is. Itt 1,64 százalékponttal lett magasabb a Z generációs fiatal nők által adott helyes válaszok aránya, mint a férfiak esetén. Elmondható, hogy az alapvető pénzügyi tudás a feltett állítások kapcsán, a jelen kutatás eredményeire hivatkozva a nők esetén magasabb. Jobban értik a banki terminológiát és összefüggéseket a megtakarítások és a hitelek kapcsán, mint a férfiak. A kamattal kapcsolatos állítások esetében viszont a férfi válaszadók dicsekedhetnek magasabb értékkel, mivel itt 2 százalékponttal magasabb lett a helyes válaszok aránya, mint a nők esetében. Ez azért meglepő, mert a hitelek, megtakarítások mind-mind a kamat fogalma köré csoportosulnak, így biztos döntést csak ezen hármassal lehet hozni. Az újszerű fizetési eszközökkel, azaz a bank- és hitelkártyákkal kapcsolatban ismét a Z generációs nők voltak azok, akik jobb értéket mutattak, bár az eltérés itt lényegesen alacsonyabb, mint az előző esetekben, mindössze 0,24 százalékpont.

Érdekességképpen érdemes megvizsgálni azt is, hogy mennyire befolyásolja az egyes állítások helyességének megítélését a válaszadók neme. Ehhez kiszámoltam a Chi-négyzet értékeket. Ez akkor mondható jónak, azaz akkor van összefüggés a válaszadók neme és az egyes állítás helyességének megítélése között, ha az kisebb, mint 0,05. Az eredményeket az alábbi táblázat mutatja.

1. táblázat: A válaszok helyessége és a válaszadók nemének összefüggése a Chi-négyzet értékeke alapján

<i>Befektetésekkel kapcsolatos állítások</i>	<i>Chi</i>
A megtakarításomat csak a bankban tudom kamatoztatni.	0,000
Ha kincstárjegyet veszek, akkor csökken a likviditásom.	0,000
Az EBKM egy EU-s intézmény rövidített neve.	0,000
A befektetés mindig éven túli, vagy legalább egy éves lekötést jelent.	0,004
Az állampapír alapok magas hozamot biztosítanak.	0,009
A befektetési alapok közül a részvény alap a legbiztonságosabb.	0,013
A befektetési alapokba elhelyezett tőkémre állami garancia jár.	0,039
A befektetési alapokba elhelyezett tőkém nem veszíthet az értékéből.	0,746
<i>Kamattal kapcsolatos állítások</i>	<i>Chi</i>
A kamat a kölcsönadott pénz ára.	0,000
A nominális kamatláb az a kamatláb, amit a bankok meghirdetnek.	0,001
A kamat és a kamatláb azonos, szinonim fogalmak.	0,011
A kamat mindig fix összeg.	0,087
<i>Bank- és hitelkártyákkal kapcsolatos állítások</i>	<i>Chi</i>
Hitelkártyával való vásárlásnál a bank pénzét költjük.	0,000
Ha bankkártyával fizetek, akkor csökken a forgalomban lévő pénz mennyisége.	0,000
Ha időben visszafizetem a hitelkártya tartozásomat, akkor nem kell kamatot fizetnem a felhasznált összeg után.	0,000
Bizonyos bankkártyákhoz extra szolgáltatások (pontgyűjtés, biztosítás, stb.) is kapcsolódhatnak.	0,000
A hitelkártyára történő vásárlások után bónusz pontokat kapok.	0,000
Nincs különbség a bankkártya és a hitelkártya között a fizetés szempontjából.	0,008
Hitelkártyáról nem lehet pénzt felvenni.	0,056
A bankkártyás fizetés a legtöbb bank esetében ingyenes.	0,179
Bankszámla nélkül is lehet bankkártyám.	0,275
<i>Hittel kapcsolatos állítások</i>	<i>Chi</i>
A denomináció a hitel valutában való jegyzését jelenti.	0,000
A THM csak a hitelek esetén fontos.	0,002
A hitelek révén előre lehet hozni a gazdasági szereplők fogyasztását.	0,009
A hitelképesség azt jelenti, hogy a bank képes hitelt nyújtani.	0,395
Hitelt bárki kaphat.	0,637

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Egyértelműen kimondható, hogy az állítások nagy hányadánál egyértelmű befolyással bír a válaszadók neme. Ezen összefüggés megfigyelhető azon állításcsoportok esetén, ahol a nők adtak nagyobb számban helyes választ az egyes kérdésekre. A táblázat alapján tehát kimondható, hogy a válaszadók neme egyértelmű hatással van a pénzügyi tudásra.

Összefoglalás, konklúzió

A fenti írás a pénzügyi alaptudás minőségét kívánta bemutatni a felsőoktatásba belépő hallgatók esetén, rámutatva azokra a területekre, melyek egyértelműen fejlesztésre szorulnak. A tanulmány alapján összességében elmondható, hogy a hallgatók pénzügyi minimum tudása megfelelő, a hétköznapi fogalmakkal, amelyeket sokszor és sokat hallanak tisztában vannak. A problémák ott kezdődnek, amikor már mélyebb pénzügyi tudásra építő állításokra kell helyesen válaszolniuk. Ebből látható, hogy a pénzügyi alapképzés fontossága elengedhetetlen, és vitathatatlan. A jövő generációját nem lehet pénzügyi nem lehet stabil pénzügyi tudás nélkül kiengedni a gazdaság világába. A leginkább fejlesztendő területek között a befektetésekkel kapcsolatos kérdések szerepelnek, ami azért nagyon fontos, mert magánemberként számtalanszor fognak ezzel a területtel találkozni. A hitelekkel kapcsolatban ismét vannak fejlesztésre szoruló, tisztázandó kérdések. Mindezekre képes a pénzügyi alapismeretek oktatása tantervek részeként, de akár egy személyes pénzügyek, vagy családi pénzügyek kurzus sem lenne felesleges a jövő generációja szempontjából. A mintában szereplő hallgatók már a Z generáció részei, akik a digitális fronton intézik az ügyeiket, élnek az életüket. Ők fognak leginkább találkozni a pénzügyi innovációkkal, a fintech újításokkal. Ha a válaszokat nemek alapján vizsgáljuk, megállapítható, hogy a női válaszadók tudatosabbnak mondhatók, jobban tisztában vannak a legfontosabb pénzügyi összefüggésekkel, fogalmakkal. Azonban figyelembe kell azt venni, hogy a nők és a férfiak, mint a leendő családok alkotói, fenntartói egyforma, erős pénzügyi tudással kell, hogy rendelkezzenek, azért hogy a születendő gyermekeik számára mintát tudjanak mutatni, elkezdve a pénzügyi szocializációt már gyermekkorban. Az oktatásnak, főként a közép- és felsőfokú oktatásnak alapfeladata az, hogy ebben megadjon minden segítséget, hogy megelőzhetőek legyenek az olyan pénzügyi katasztrófák, mint amit a legutolsó pénzügyi világválság jelentett.

Felhasznált irodalom:

- Atkinson, A. – Messy, F.A. (2012): Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, Paris
- Bárzsi, J. – Zéman Z. (2015): A pénzügyi kultúra és annak anomáliái Polgári Szemle 11. (1-3) pp.101-108.
- Béres, D. – Huzdik, K. (2012): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten, Pénzügyi Szemle, 2012/2.
- Fanni Ildikó Fodor, Maohua Li, Tibor Pál Szilágyi, Bernadett Almádi (2017): How Can the Competitiveness of a Hungarian Agricultural Enterprise Be Increased? The Mushroom Verticum in Focus, in Light of the Employees' Contentedness. In: Fehér-Polgár Pál (szerk.) FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS
- Jing Li, Maohua Li, Bernadett Almádi, Judit Bárzsi (2017): The factor analysis of share price for chinese listed banks from the angle of risk management controll. *MODERN SCIENCE / MODERNI VEDA* 2017:(3) pp. 62-76.
- Kovács, G. (2013): A tranzakciós adó hatása a lakossági bankbetétek likviditási prémiumára, „A felfedező tudomány” c. konferencia konferenciakötete, MTA VEAB,
- Kovács, P. – Révész, B. – Ország, G.-né (2012): A pénzügyi kultúra és attitűd mérése, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Szeged
- Lazányi, K. (2012): Study for nothing? Literature overview of labour market opportunities for individuals with tertiary education, FIKUSZ 2012 : Symposium for young researchers: Proceedings. pp. 37-46.
- Lentner, Cs. – Szigeti, C. – Borzán, A. (2011): New Dimension of Banks Social Responsibility, In: Szente V, Szendrő K, Varga Á, Barna R (szerk.) Abstracts of the 3rd International Conference

- of Economic Sciences: Sustainable Economics - Community Strategies, Kaposvár, Magyarország, 2011.05.19-20. Kaposvári Egyetem,
- Lusardi, A. – Mitchell, O.S. (2014): The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence, Journal of Economic Literature, Vol. LII. March 2014
- Mónika FODOR, Katalin JAECKEL (2018): What does It Take to Have a Successful Career Through the Eyes of Generation Z - Based on the Results of a Primary Qualitative Research. **INTERNATIONAL JOURNAL OF LIFELONG EDUCATION AND LEADERSHIP** 4:(1) pp. 1-7.
- MNB (2008): Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről, Vol. 2012. Budapest
- Nagy, P. – Tóth, Zs. (2012): „Értelem és érzelem” - A lakossági ügyfelek gazdasági magatartása és a bankokkal kapcsolatos attitűdjei, Hitelintézeti Szemle, 11. 13-24. o.
- OECD (2005): Improving Financial Literacy, Analysis of Issues and Policies, ftp://ftp.fsb.co.za/public/Consumer%20Education/Presentations/2005_Improving_Financial_Literacy.pdf, letöltve: 2013.02.06.
- OECD (2016): OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies
- Sándor Gáspár, Seyyed Amir Vafaei, Mónika Fodor, Bernadett Almádi (2017):_How should I tell you - Enterprise communication in the SME sector. In: Fehér-Polgár Pál (szerk.) FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS
- Süge, Cs. (2010) A pénzügyi kultúra mérhetősége. In: Tompáné Daubner Katalin – Miklós György (szerk.) Tudományos mozaik 7. Második kötet. Kalocsa, Tomori Pál Főiskola
- Zéman Z. (2017): The New Hungarian Model in Hungarian Economic Science Higher Education. Polgári Szemle (13) pp.271-280.
- Xu, L. – Zia, B. (2012): Financial Literacy around the World, An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward, The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, Policy Research Working Paper, June 2012

FOGLALKOZTATOTTI ELÉGEDETTSÉG VIZSGÁLAT A MAGYAR GOMBAVERTIKUMBAN A VERSENYKÉPESSÉG FOKOZÁSA ÉRDEKÉBEN MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI FOGLALKOZTATOTTAK ESETÉBEN

Fodor Fanni Ildikó¹ – Almádi Bernadett²

¹ MSC hallgató- Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

² Tanársegéd – Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT

Bevezetés

A magyar gombavertikum jelentős múltra tekint vissza, a két világháború között a világranglista harmadik helyét foglaltuk el a megtermelt gomba mennyiségével. Ma a 21.században hazánkban a gombatermesztés iparágában újból elindulni látszik egy olyan pozitív irányú változás, amely által a gombatermelés és az ezzel járó pozitív hatások nagyon sok ember életére hatással lehet. A gombavertikumban alkalmazott munkaerő képzettségi szintje alacsony, ezért a alacsonyan kvalifikált, hátrányos helyzettel rendelkező személyek számára nagyon sok esetben ez jelenti az utat a munka világába, ezáltal pedig az emberi léthez méltó élethez. A gombaüzemek által foglalkoztatott munkavállalók száma folyamatosan nő és sok helyen már a munkaerőhiány is megjelent, és rákényszerülnek a vendégmunkások alkalmazására. Ahhoz, hogy a hazai gombavertikumban működő vállalkozások versenyképesek legyenek mind hazai mind a nemzetközi viszonylatban, létfontosságú a munkaerő megfelelő koordinálása és ösztönzése, illetve az olyan országos szinten szegénynek számító régiókban lévő alacsony kompetenciákkal rendelkező, hátrányos helyzetben lévő emberek foglalkoztatása, akikkel enyhíteni tudnák a munkaerőhiány mértékét.

Kutatásom célja megvizsgálni a magyar gombavertikumban az értékteremtő tényezőket és a tevékenykedő vállalatok munkavállalóinak elégedettségét dolgozói oldalról, hiszen a versenyképesség javítása a munkavállalók közreműködésén múlik, ugyanis a gombatermesztés rendkívül kézimunka igényes ágazat. A megfelelően motivált, munkája fontosságával, valamint megfelelő tudással rendelkező vállaló jelentős hatással van a megtermelt gomba minőségére és mennyiségére is. Bár az ágazatban jelentős innovációk történtek az elmúlt évek során, az ágazat sajátosságánál fogva mindig is a kézimunkaigényes ágazatokhoz fog tartozni. Szeretném feltárni azokat a kulcstényezőket, melyek segítségével választ kaphatok arra, hogy mennyire elégedettek a foglalkoztatottak ebben a mezőgazdasági ágazatban. Célkitűzésem, hogy választ kapjak arra, hogy számukra milyen tényezőktől lesz egy munkahely megfelelő, a gombavertikum vállalatainál mennyire ismerik el a munkavégzést, mennyire hatékony a kommunikáció és a konfliktuskezelés, milyen fejlesztési lehetőségeket látnak e téren a munkavállalók és a foglalkoztatók. Továbbá célkitűzésem, hogy az általam állított hipotézisekre választ kapjak.

A hipotéziseim a következők:

- H 1: Az általam megkérdezett munkavállalók közül a 19-25 éves munkavállalók úgy gondolják, hogy a munkájuk nem befolyásolja a cég működését.
- H2: Az általam megkérdezett nők munkavállalásuk során legfontosabbnak tartják a lakhelyükhöz való közelséget.

Szakirodalmi áttekintés

Egy ország versenyképessége meghatározó jelentőséggel bír az élet és a gazdaság minden területén. A versenyképes nemzetek erősebbek, alkupozícióval bírnak és jobban átvészelik a válságokat is, ha a gazdaságnak kihívásokkal kell szembenéznie. A versenyképesség fogalmával, mérésével, kutatásával számos szervezet foglalkozik, kivétel nélkül annak fontosságának kiemelése mellett (Varga et.al, 2015; 2016a; 2016b). A szakirodalmakban manapság számos definíció létezik a versenyképesség meghatározására. Egymásnak ellentmondó fogalmi meghatározások születtek és legtöbbször csak bizonyos elemeket emelnek ki. Kijelenthető, hogy egyértelműen elfogadott definíció a mai napig nem született a versenyképességgel kapcsolatban. (Lengyel, 1999) (Némethné, 2009) Az európai megközelítés szerint fókuszban a fogyasztói jólét kiszolgálása áll és e mellett a termelői, kínálati oldal számára is legalább annyira fontos a verseny hozadéka, mivel ennek köszönhetően képes folyamatosan magas színvonalú fogyasztói igényeket kielégíteni. (Findrik - Szilárd, 2000).

A versenyképességet egy adott vállalat kibocsátási növekedése, illetve piaci részesedésének változása kapcsán lehet meghatározni, mivel akkor versenyképes egy vállalat, ha a gazdasági eredménye mellett növekszik a piaci részesedése, illetve akkor versenyképtelen, ha a termelése és a piaci részaránya is csökken. A versenyképesség tényezői lehet még a vállalatok termékeinek költségei, az árverseny képességük, valamint az áron kívüli tényezők. A versenyképesség fogalmát több tudományág használja, így ezért sincs mindenki által elfogadott definíció rá. Lehet közgazdaságtudományi és menedzsment tudományi megközelítés, de értelmezhető országosan, regionálisan vagy ágazati szinten. A versenyképesség értelmezési szintjei lehet nemzetközi, regionális, ágazati, vállalati valamint termék szint. (Módos, 2004) Nemzetgazdasági szinten a termelékenység fogalma emelhető ki, ennek a tényezőnek a vizsgálatával célszerű foglalkozni, mivel a versenyképesség fogalma eredetileg mikroökonómiai definíció így nehéz nemzetgazdasági szinten értelmezni. (Porter, 1990) Porter véleménye szerint az elsődleges cél az életszínvonal növelése a foglalkoztatás emelése és a tőketermelékenység javítása mellett. (Porter, 1990) A versenyképesség meghatározása nehézkes, mert gyűjtőfogalomként jelenik meg e definíció. Ha a vállalatok célja a versenyképesség, akkor az állam gazdaságpolitikai szerepe is rendkívül fontos így igénybe kell venni. (Hurta, 2005) Az agrártermékek versenyképességét önmagukban a vállalatok stratégiái nem tudják kellőképpen biztosítani, ezért ki kell használni a gazdaságpolitika eszközeit, mivel az állam gazdaságszervező szerepe nélkül a versenyképesség javítása nehezen megvalósítható. (Marsalek, 2008)

Porter gyémánt modellje és a versenyképesség

Michael E. Porter definiálta a „The Competitive Advantage of Nations” című művében elénk tárja a versenyképesség elméletét. E könyvben megmagyarázza az országok versenyképességét illetve az iparági klaszterben jelenlévő versenyképességet. Porter rávilágít arra, hogy nem kompetitív előnyökről beszélhetünk már, hanem kompetitív előnyökről, gyémánt modelljében a tartósan fenntartható és nem ellensúlyozható tényezők határozzák

meg az előnyt a versenytársakkal szemben. (Porter, 1990) Egy országnak akkor lesz kompetitív előnye, ha a hazai gazdasági környezetben négy olyan kulcs tényező összefügg, melyek segítségével az adott ország versenyképesség válik.

Összefüggő adottságok:

1. Tényezőellátottság

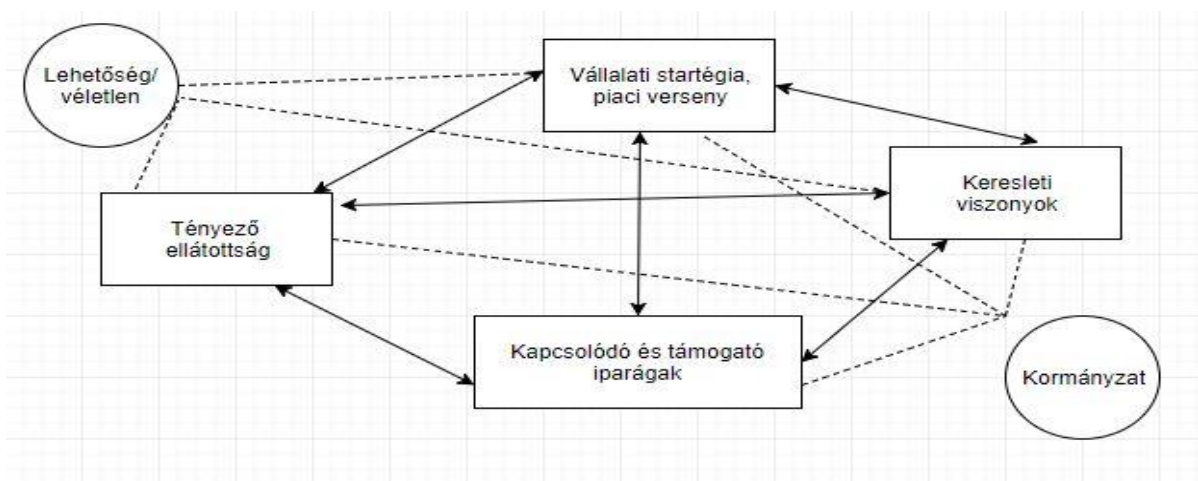
Olyan megfelelő inputok vagy termelési tényezők mely során a megfelelő iparágakban lehetséges a versengés. Ilyen termelési tényező lehet például az emberi erőforrás fejlettsége, természeti erőforrások, infrastruktúra minősége, tudás és tőke. A keresleti viszonyokba beletartoznak az egyéni és ipari fogyasztók. Jelentős hatással bír a hazai kereslet az adott iparág szolgáltatásaira és termékeire. Nemzetközi sikeresség nézőpontjából a belföldi kereslet nagymértékben meghatározó erejű, mivel a leghatékonyabb vállalatok a globális piacokon is eredményesen szerepelnek.

2. Kapcsolódó iparágak

A beszállítani és helytállni képes iparágak megléte vagy hiánya nemzetközi szinten. A verseny során a vállalatok horizontálisan vagy vertikálisan kapcsolódhatnak egymáshoz, azonban a versenyképesség kulcs tényezője a földrajzi koncentráció. Olyan klaszterek tudnak kialakulni, ahol a beszállítók és a vevők valamint a versenytársak földrajzilag közel vannak egymáshoz. Ennek pozitív vonzata lehet, hogy mert versenyt generál vagy javítja az innovációt.

3. Vállalati stratégia, piaci verseny és struktúra

A vállalatok céljait és stratégiáit foglalja össze. Kiemelkedő szerepe van, mivel a belföldi piacokon szerzik meg tapasztalataikat a vállalatok, és ennek köszönhetően a nemzetközi piacokon a versenyképességük növekedni tud. (Béres, 2007)

1. ábra Porter gyémánt modellje

Forrás: Szűcs (2014)

Porter gyémánt modelljében még szerepeltet ezeken a tényezőkön kívül két külső makrokörnyezeti elemet úgy, mint a kormányzatot és a lehetőségek/ véletlenek szerepét. A kormányzatnak kiemelkedő hatása van a vállalatok versenyképességét tekintve. A fentebb említett adottságokra is hatást gyakorol a kormányzat tevékenysége. A lehetőségek / véletlenek szerepe olyan kedvező vagy kedvezőtlen tényezők lehetnek, amik a gazdasági szereplőktől függetlenek, mint például egy adott régiót érintő válság. (Porter, 1990) „Mi a versenyképesség” című művében Porter kijelenti, hogy a termelékenységgel lehet mérni a versenyképességet méghozzá azzal a termelékenységgel mellyel egy adott nemzet ki tudja aknázni a humán-, természeti-, tőke erőforrásait továbbá hangsúlyozza, hogy az életszínvonal meghatározója a gazdasági termelékenység. Véleménye szerint ami a legfontosabb, hogy egy adott országon belül milyen az üzleti tevékenység természete és a termelékenységi szintje. (Porter, 2005)

Európa 2020

Az Európai Bizottság az Európa 2020 programjában az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiáját fogalmazza meg. Európának meg kell erősödnie, és 2010-es év az új kezdet éve lesz. A pénzügyi válság globális hatásainak következtében a gazdasági körülmények gyorsabban változtak a politikai körülményeknél. Több év gazdasági és szociális előrehaladását akadályozta és semmisítette meg a válság. Ennek következtében milliók váltak munkanélkülivé. Az európai gazdaság kihívásokkal telivé vált és szükségszerű lett, hogy az Európai Bizottság határozottan lépjen fel. Rövid távon a fő cél a válságból való sikeres kilábalás, hosszú távon pedig a fenntartható jövő érdekében vissza kell térni a helyes irányba és ott is kell maradni. Ez a célja az Európa 2020 programnak. Stratégiája a munkahelyteremtésről és az életszínvonal növeléséről szól. Meghatározza a társadalmak által követendő útírányt, rámutat arra, hogy hogyan valósítja meg Európa az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést továbbá kijelöli, hogy hogyan teremtsen új munkahelyeket. Európának az erőssége, hogy kiváló adottságú munkavállalókkal rendelkezik, ipari és technológiai bázisának száma nagy, a belső piac és a közös valuta segítségével el tudta kerülni a legrosszabbat, illetve jól bevált szociális piacgazdasággal rendelkezik. A bizottság megvalósítandó mérhető uniós céljai, amelyekből nemzetközi célokat szükséges levezetni:

- Foglalkoztatás
- Kutatás és innováció
- Éghajlatváltozás
- Energia
- Oktatás

Európának olyan stratégiára van szüksége, amivel megerősödve tud kikerülni a válságból és intelligens, fenntartható és inkluzív gazdasággá váljon, amelyben a foglalkoztatás magas, erős a társadalmi kohézió és a termelékenység.

A három fő prioritása:

- Olyan intelligens növekedés, amely tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítását eredményezi
- Erőforrás-hatékony, környezetbarát és versenyképesebb fenntartható gazdasággá váljon

- Magas foglalkoztatás, szociális és területi kohéziós gazdaság kialakításának szorgalmazása

„Inkluzív növekedés - magas foglalkoztatás, gazdasági, szociális, területi kohézió”

„Az inkluzív növekedés azt jelenti, hogy magas foglalkoztatottság, a készségek fejlesztésébe való beruházás, a szegénység leküzdése és a munkaerőpiac modernizálása, valamint képzési és szociális védelmi rendszerek révén az emberek képessé válnak az előttük álló változások felmérésére, a változások kezelésére és összetartóbb társadalom kialakítására.” (Európa 2020) Fontos, hogy ezek az előnyök az Unió egész területére is eljussanak. Fontos, hogy kihasználja Európa munkaerő potenciálját, hogy szembe nézzen az öregedő népesség és a növekvő globális verseny kihívásaival.

Foglalkoztatás

A demográfiai változások következtében a munkaképes korúak száma csökkenő tendenciát mutat. Legfőképpen az idősebbeknek és a nőknek alacsony a foglalkoztatási aránya. A fiatal korosztályt jelentő mértékben sújtotta a válság. Rendkívül kockázatos, hogy a munka világából kimaradók és a munkához lazán kapcsolódók teljesen elveszítik a munkaerőpiaccal való kapcsolatukat.

Szakképzettség

A kitűzött cél, hogy 2020-ra 16 millióval fog nőni a felsőfokú képzettséget igénylő állások száma, valamint az alacsony képesítéssel rendelkezők állásai 12 millióval csökkenni fognak. Feltehetően a hosszabb karrier céljából új készségeket kell majd elsajátítaniuk vagy fejleszteniük a munkavállalóknak.

Szegénység elleni küzdelem

A munkanélküliek vannak a legnagyobb veszélyben, mert a foglalkoztatottak 8 %-a nem keres annyit, hogy feljebb éljen a szegénységi küszöb felett.

„Új készségek és munkahelyek menetrendje”

Célja a munkaerőpiac korszerűsítése, hogy a foglalkoztatottság szintje növekedjen és mellette biztosítva legyen a szociális modellek fenntartása. Az új készségek elsajátítása lévén lehetőség nyílik a jelen és jövő dolgozóinak, hogy könnyen tudjanak alkalmazkodni az új feltételekhez, vagy könnyen tudjanak pályát váltani. Ennek köszönhetően csökken a munkanélküliség és a termelékenység növekszik.

Néhány kiemelt célkitűzés:

- A gazdasági átmenetek jobb kezelését lehetővé tevő módszerek meghatározása, küzdelem a munkanélküliség ellen és az aktivitási ráta növelése
- Változó foglalkoztatási minták, mint például a munkaidő és a munkahelyen tapasztalható új egészségügyi valamint biztonsági kockázatok módosítása

- Az Unión belüli munkaerő mobilitásának ösztönzése és megkönnyítése, a munkaerőpiaci kereslet és kínálat hatékony összehangolása
- Átfogó munkaerőpiaci migrációs politika ösztönzése, mely rugalmasan reagál a munkaerőpiaci szükségletekre
- Élethosszig tartó tanulás erősítése, rugalmas tanulási lehetőségek biztosítása a különböző oktatási rendszerekben
- Átmenetek könnyítése - munka és magánélet összeegyeztetése
- Adók és különböző szociális juttatások rendszerének hatékony felülvizsgálata. (Európa 2020)

A munkavállalói elégedettség fogalma és jellemzői

A foglalkoztatottak elégedettségének meghatározása előtt fontosnak tartom, hogy az attitűdök jellemzőivel kell megismerkedni. Az attitűdök személyekről, eseményekről és tárgyakról alkotott megállítások, melyek azonosítják, hogy hogyan reagál az ember bizonyos szituációkban és a minket körülvevő dolgokra, eseményekre. Champoux szerint a gondolatokat az egyén attitűd tárgyát képező objektumról alkotott hiedelmek határozzák meg és az érzelmi rész pedig az attitűd tárgyát képező dologgal kapcsolatos érzelmeket társítja. A magatartási vonatkozása pedig kifejezi, hogy az egyén hogyan viszonyul az attitűd tárgyával kapcsolatban. (Champoux,2003) Jánosi és Kersch szerint az attitűdök ismerete fontos, mert a dolgozók a munkájukkal kapcsolatos attitűdjeiket a lényeges és látható jellemzőik szerint alakítják ki, ám számos kutatás kimutatta, hogy az általános dolgozói elégedettségre kihat a munkával kapcsolatos általános hiedelmek kifejezése. Bár Jánosi és Kersch véleménye az, hogy a hiedelmek jelentősen változhatnak a különböző attitűdök hatására. (Jánosi - Kersch,2008) Mint, ahogy a versenyképesség definiálásakor a foglalkoztatói elégedettségnél sincs egyértelmű, egységesen elfogadott definíció. Az alábbiakban szeretném bemutatni a különböző meghatározásokat: Staw és Ross kutatásai alapján megállapítható, hogy a dolgozói elégedettség egy olyan stabil jellemző az egyéneknél, amely csak nagyon nehezen változtatható és csak a dolgozók viselkedésén keresztül nyerhetők információk ezekről. (Staw - Ross,1985) Kieser könyvében kiemeli, hogy Smith, Kendall és Hulin a dolgozók elégedettségének szempontjából megkülönböztették a fizetés fontosságát, munka jellegét, előléptetési lehetőségeket, munkatársakat és a felettesek. (Kieser,1995) Locke 1976-ban meghatározta, hogy a foglalkoztatottak elégedése egy olyan pozitív életérzés, mely a munkájukhoz kötődő tapasztalatok értékeléséből keletkezik. (Locke, 1976) Ladahl és Kejner szerint a munkában való elmélyedés azt fejezi ki, hogy az egyén mennyire tud azonosulni a munkájával és, hogy számára mennyire fontos a munka, amit végez. (Ladahl-Kejner,1965) Greenberg és Baron rávilágít arra, hogy az elégedettség az egyén munkájával kapcsolatos érzelmi és viselkedésbeli reakció. (Szlavik, 2010) Kieser úgy fogalmaz, hogy a XX. századig senki nem foglalkozott azzal, hogy az egyének elégedettek is lehetnek munkájuk végzése közben. (Kieser,1995) Porter szerint a szervezeti elkötelezettség elemei a szervezet céljainak elfogadása, készítés az szervezet céljainak elérésére az elhivatott munkával valamint az a vágy, hogy a dolgozó a szervezet tagja maradjon. Véleménye szerint a magas elkötelezettséggel rendelkező munkavállalók akkor is a szervezetben maradnak, ha néha elégedetlenek is a munkavégzés egyes aspektusaival. (Porter, 1974) Carrell, Elbert és Hatfield szerint egy időben kell a dolgozók elégedettségét és a vállalat sikerességét javítani. (Carell et al, 2000) Dawis, Lofquist és Weiss munka illeszkedési elmélete a kölcsönös megfelelést feltételezi az egyének és a szervezetek között. Elméletük része a munkatevékenységből származó ösztönzők, emberi szükségletek, egyéni képességek és a munkakövetelmények. (Dawis et al,1968) Juhász ezt továbbfejlesztette és véleménye szerint egy időben két megfelelési folyamat játszódik le. A munkavállaló képessége, személyiségvonásai, készsége

tudása illeszkedik azokhoz a munkaköri követelményekhez, amiknek eleget kell tenni. Továbbá a munkavállaló szükségleteit és vágyait kielégíti a vállalat és a munkakör. (Juhász, 2006) Salancik és Pfetter könyvében megállapítást tesz arra, hogy Greenberg szerint a menedzsereknek vigyázniuk kell arra, hogy mikor mit mondanak és ki előtt, mert sokszor ezek jobban befolyásolják a munkavállalókat, mint a munka valós jellemzője. Judge a dolgozói elégedettség hajlamát magyarázó elmélete során azt magyarázza, hogy az elégedettség egy olyan stabil egyéni jellemző, ami változatlan. Szerinte, aki egyszer megszerette munkáját valószínű, hogy később is szeretni fogja. (Salancik-Pfeffer,1978)

A munka hatása a dolgozói elégedettségre

Eskilden és Dahlgaard véleménye alapján egy adott munkakör motivációs potenciáljának meghatározása során összeadódik a munkafeladatok változékonysága és fontosságuk összeadódik és az átlagértékük lesz a fontos. Ha az egyik tényező hiányzik is attól még a munkavállaló motiváltsága nem feltétlen fog csökkenni. (Eskilden - Dahlgaard,2000)

Cohrs, Abele és Dette kutatása rávilágít arra, hogy a munkaköri jellemzők és a munkavállalók elégedettsége közötti korreláció azoknál a személyeknél magasabb, akiknek magasabb a fejlődési szükségletük. Szerintük azok a dolgozók, akik munkájukkal elégedettek jobbnak ítélik a munkájuk jellegét, mint elégedetlen kollegáik. (Cohrs et al,2006)

A munka mennyiségének hatása a dolgozókra

A dolgozói elégedettséget jelentősen befolyásolja a munka mennyisége, mert a túlterhelés miatt a munkavállalók előbb vagy utóbb elégedetlen lesz.

Greenberg és Baron véleménye, hogy a munkavállalók akkor elégedettek munkájukkal, ha se nem megterhelő, se nem könnyen elvégezhető. (Szlavik, 2010)

A munkahelyi pozíció hatása a dolgozókra

Greenberg és Baron véleménye tükrében a magasabb pozíciót betöltő dolgozó elégedettebb, mint aki alacsonyabb pozíciót tölt be valamint a munkájukkal elégedett dolgozók általában tovább maradnak a munkahelyükön, mint az elégedetlenebb kollegáik, akik általában még előtte elhagyják a munkahelyet, minthogy magasabb pozícióba kerülnének. Drake érdekes érvelése, miszerint a munkaviszony különösen hat a dolgozók elégedettségére. Ez azt takarja, hogy valakinél a hosszú munkaviszony az adott cégnél növeli az elégedettséget, de másoknál viszont pont ellenkezően hat, mivel a karriercélok elérése után nincs kihívás számukra és szinte unatkoznak a munkahelyükön. (Drafke, 2009) (Szlavik, 2010)

Az elégedettségre ható szervezeti tényezők

Az alábbiakban szeretném bemutatni, hogy melyek azok a szervezeti tényezők, amelyek hatnak az elégedettségre.

Vezetési stílus

Gyenes és Rozgonyi kutatásaiból kiderül, hogy jelentős hatással van a dolgozókra az alá és fölé rendeltségi viszony. Meghatározó, hogy egy vezető mikor és milyen módon avatkozik be a dolgozó munkájába. (Gyenes-Rozgonyi, 1981) Luthas véleménye kiemeli, hogy a vezetők viselkedésében vizsgálni kell, hogy mennyire tartják szem előtt, hogy a dolgozók

teljesítménye milyen. Továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy a vezetőknek be kell vonniuk a dolgozókat minden nagyobb erejű döntéssel kapcsolatban. (Luthas,1998)

Továbbképzési lehetőségek

Choo és Bowley kutatásai alapján arra az eredményre jutottak, hogy akkor tud egy képzés elégedettséget növelni, ha az előadó támogatja a továbbképzésen résztvevőket valamint kiváló szakmai tudással rendelkezik. Olyan képzések szükségesek, ahol a dolgozók el tudják sajátítani azokat a tudásokat, melyeket könnyen tudnak alkalmazni az operatív feladataik elvégzésében. (Choo-Boweley,2007)

Szervezetén belüli kommunikáció

Vaught és Pettit megállapította, hogy ha a munkavállaló és munkája között erős kapcsolódás van, akkor se a vertikális, se a horizontális kommunikáció nem gyakorol nagy hatást a dolgozóra. Azonban, ha a munkavállaló és munkája között alacsony kapcsolat van, akkor a lefelé irányuló kommunikáció jobban hat a teljesítményre. (Goris et al,2000)

A munkahely biztonsága

Székely szerint a munkahely elvesztése lelki és testi problémát okozhat. (Székely, 2003)

Jutalom és javadalmazás

A javadalmazás során elismerik a munkavállalókat.

Milkovich és Newman véleménye, hogy a javadalmazási rendszer nagymértékben befolyásolja, hogy egy munkavállaló ott marad-e dolgozni, vagy átmegy másik vállalathoz. (Milkovich- Newman, 1999) Fraser úgy véli, hogy egy adott bevételi szint után a fizetés nem formálja a dolgozói elégedettséget. (Fraser,1983) Poór szerint a rugalmas juttatások a választásban és az igazságosságban rejlik. A cafeteria bevezetésekor figyelembe kell venni, hogy mik a dolgozók szükséglete, elvárása. (Poór,2005)

Munkatársakkal kialakított viszonyok

A munkatársi kapcsolatok alakulása megfigyelhető a munkavégzés közbeni közvetlen szóbeli információcseréből, egymás támogatása a munkavégzésben, és a személyes érdeklődésekből. (Héthy és Makó,1981) A csoportmunka hatást tud gyakorolni az elégedettségre. A jól összeszokott csapatok élvezik az együtt dolgozást, azonban ha olyan csapatban dolgoznak, ahol nehezen működnek együtt a csapat tagjai, akkor a dolgozói elégedettség egyáltalán nem növekszik. (Luthans, 1998)

Munkaidő beosztás hatása

Geurts és Mauno kutatásai is bizonyítják, hogy a nők nehezebb helyzetben vannak, mint a férfiak, mivel nekik jobban össze kell egyeztetni a munkát és a gyereknevelést. (Kinnunen et al,2004)

Munkakörülmények hatása

A munkafeltételeknek megfelelőnek kell lenni a megfelelő munkavégzéshez és az elégedettség kiváltásához. Ilyen munkafeltétel lehet a munkahely fizikai vonatkozásai, technikai fejlettsége és alkalmazott technológiái. (Bencsik,2004)

A dolgozói elégedettség egyéni szintjei

Porter szerint a munka eredménye után járó jutalom kulcs szerepet játszik, mert annyira lesznek elégedettek a munkájukkal, amennyire lehetővé teszi számukra. (Lawler-Porter,1978) A dolgozók fizikai állapota és elégedettségük kapcsolatát vizsgálva több kutatás is igazolja, hogy a munkával való elégedettség és az emberek egészségügyi állapota között összefüggés fedezhető fel. Az elégedetlen dolgozóknak általában több egészségügyi problémája van. Az elégedetlenség mentális és érzelmi problémákat generálhat és jelei megjelenhetnek például aggodás formájában, ami elvonhatja a figyelmüket a hatékony munkavégzésről. Ha az elégedetlenség érzése mellé egy nagyobb stressz vagy egy magasabb munkahelyi megterhelés érkezik, akkor előbb vagy utóbb fizikai betegségek jelentkezhetnek. Súlyosabb esetben kialakulhat depresszió és a kiégés. (Rozgonyi,2000)

Dolgozói elégedettség befolyásolta szervezeti következmények

Szeretném bemutatni, hogy milyen következményei lehetnek a szervezetknél, ha a dolgozók nem elégedettek kellőképpen. A kilépési viselkedések közé lehet sorolni a hiányzásokat. Viszont a hiányzásoknak két csoportja van az egyik az elkerülhető hiányzások például az igazolatlan hiányzás és az elkerülhetetlen hiányzás, amik lehetnek családi ügyekkel vagy betegségekkel kapcsolatosak. Azonban a szervezetek vezetőinek észre kell venni, hogy az igazolatlan hiányzások mögött az elégedetlenség bújhat meg. (Vecchio,2000) A késések a munkához való negatív hozzáállást és az elégedetlenséget mutatják. Árulkodó lehet, ha valaki a munkaideje lejártá távozik. (Koslowsky,2009) Néha megjelennek a vállalaton belüli dolgozók lopásai, melyet Kulas és munkatársai úgy igazolják, hogy elégedetlenségük így hat ki. (Kulas et al, 2007)

A dolgozói elégedettségfelmérés módszerei lehet:

- Strukturált kérdőív
- Kérdőbiztos által feltett kérdőív
- Strukturált interjú

(Internet 6)

Külföldi munkavállalók helyzete hazánkban

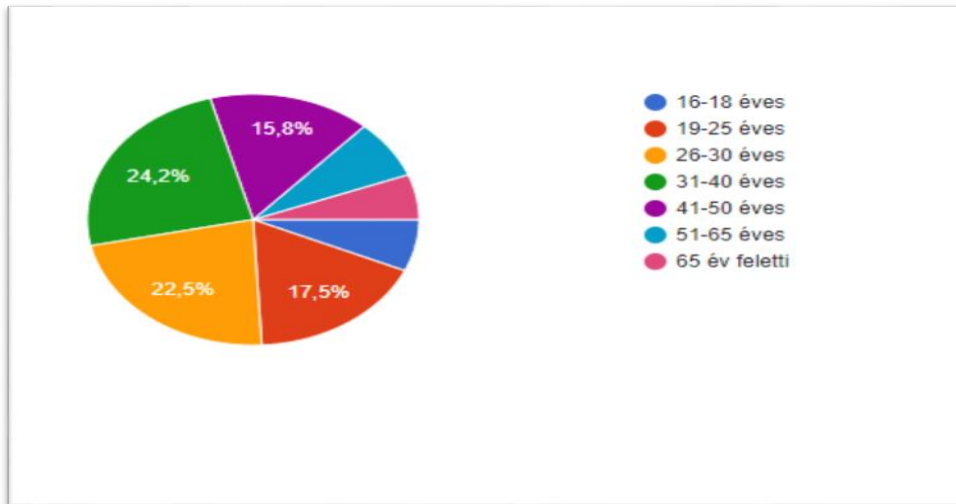
A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat tavalyi adatai szerint 89759 betöltetlen hazai álláshely volt, és a magyarere pótlása magyar munkaere forrásból egyre nehezebbé válik. A hazai vállalatok munkaerehiánnyal küzdenek, melynek oka lehet a magyar lakosság kiszorulása a munkaerepiacról és a külföldre való elvándorlás. (Internet 1) A különböző humáneforrás szakemberek segítségével a különböző vállalati megrendelésekhez igazodva tudnak ukrán munkavállalókat felkutatni. Mára több, mint 1000 ukrán vendégmunkás dolgozik Magyarországon. Az ukrán munkaere kölcsönbe vevő vállalatok visszajelzései alapján ezek a munkavállalók 50%-kal hatékonyabban végzik munkájukat, mint a magyar munkások.

Ennek oka abban rejlik, hogy ők kifejezetten a pénz keresés céljából jönnek hazánkba. (Internet 3) Fontos, hogy a behozott ukrán munkavállalók között legyen olyan személy, aki tud beszélni magyarul, mely megkönnyíti a kommunikációt és a munkavégzést. (Internet 5) Az ukrán vendégmunkásoknak a bérezésének el kell érnie a magyarországi bérezési feltételeket, amelyeket a magyar munkaadók biztosítanak munkavállalóik számára. (Internet 4)

Eredmények

Kérdőívre 120 db kitöltött válasz érkezett, a kérdőívet kitöltők a gombavertikum különböző sektoraiban dolgoznak.

A kérdőív első felében a demográfiai adatokra kaptunk választ. A megkérdezettek 43,6 %-a nő, 56,4 %-a férfi.

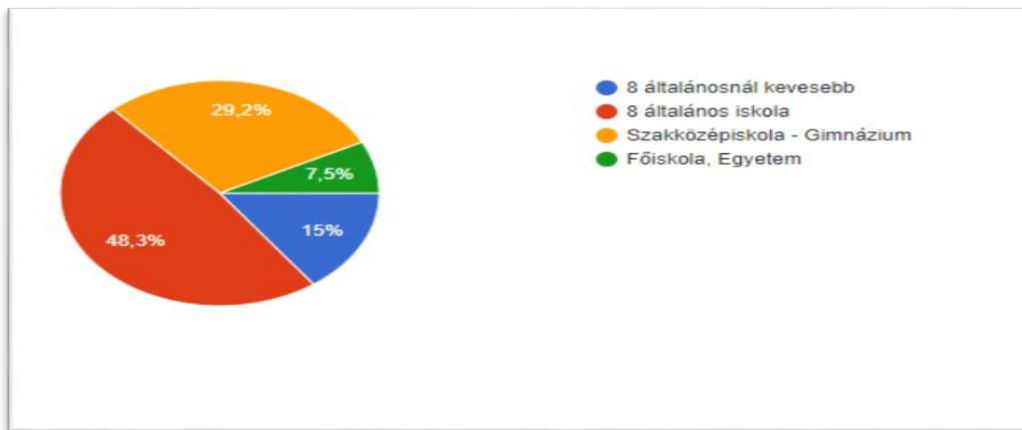
2. ábra Megkérdezett gombavertikumban foglalkoztatottak korcsoportonkénti megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés 2017, N=120

Korosztály tekintetében ahogy a 2. számú ábrán is látható a válaszadók legnagyobb aránya a 31-40 éves korosztályból került ki. Legkevesebben számban pedig a 65 év felettek töltötték ki.

A legtöbb gombatermesztésben dolgozó személynek állandó lakhelye község vagy falu és csak csekély számú foglalkoztatott él a fővárosban.

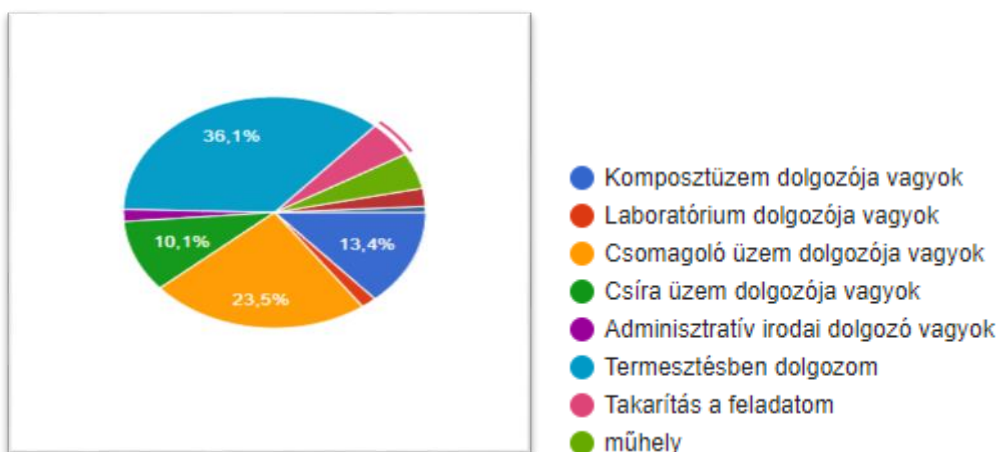
A kitöltők végzettsége az 3. számú ábra szerint alakul:

3. ábra Megkérdezett gombavertikumban foglalkoztatottak legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés 2017, N=120

A kérdőív kitöltési adatok szerint a legtöbb foglalkoztatottnak a legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános iskola (48,3%) míg főiskolai vagy egyetemi végzettséggel csak 7,5 % rendelkezik. Az ágazatnál a betanított dolgozók aránya nagyon magas, hisz a komposzt előállítás, a csíra üzemi munkálatok, a komposzt behordása és a szedés, csomagolás nem igényel különösebb végzettséget. A demográfiai adatoknál kíváncsi voltam, hogy a gombatermesztők között hány ember tanul: A kérdőív válaszai alapján csak 11,7 % tanul, a többi 88,3 % nem. Ez az arány nagyon alacsony. Fiatal vállalkozók esetében elérhető képzéseket (gombatermesztő, gombaszedő, gombatermesztő szakmérnök és gombatermesztő szaktanácsadó) kevesen használják ki, ez bizonytalansághoz, terméskieséshez és fertőzött állományokhoz vezethet majd a termelés abbahagyásával. Nagyobb vállalatok esetén a képzett szedő a vezetők elmondása alapján akár 20%-os terméskülönbséget is eredményezhet. A gombatermesztésben a megkérdezettek az alábbi területeken dolgoznak (4. számú ábra):

4. ábra Megkérdezett foglalkoztatottak munkavégzésének megoszlása a gombatermesztésben

Forrás: Saját szerkesztés 2017, N=120

A megkérdezett válaszadók 36,1%-a a természetben dolgozik, 23,5 %-a pedig a csomagoló üzem dolgozója, 13,4%-a komposzt üzem dolgozója.

A legkevesebb a vállalkozók töltötték ki. A válaszadók 68,9 %-nak nincs gombatermesztő papírja, de közel azonos %-ban van mezőgazdasági végzettségű dolgozó és gombatermesztő a vállalatoknál.

A 1. táblázatból látszik, hogy a legfeljebb általános iskolát végzettek esetében a válaszadók fele számára nem mérhető a pénzügyi juttatás, vagyis ezen munkavállalók körében a pénzügyi juttatás nem rendelkezik igazán nagy ösztönző erővel. Egyértelműen látszik a táblázatból hogy a végzettség növekedésével egyenlően nőnek a pénzügyi juttatásokhoz kötődő elvárások, vagyis minél magasabb a végzettség annál dominálóbb tényezőt jelent az ösztönzés tekintetében a pénzügyi juttatás.

A 2. táblázatban a hatékony kommunikációra adott válaszok leíró statisztikái látszódnak. Kiderül, hogy a emberek jóval több mint a fele megvan elégedve a munkahelyi belső kommunikációval, és a szórás mértéke sem kiemelkedő.

Hazánkban egyre több külföldi munkaerő jelenik meg a gombatermesztésben, főként ukrán vendégmunkások. Elengedhetetlen, hogy kommunikálni tudjanak a vállalat dolgozóival, ezért javasoljuk, hogy a vállalatok biztosítsanak számukra magyar nyelvtanulást. Ezek a munkavállalók sem rendelkeznek többségében különböző gombatermesztéssel kapcsolatos OKJ-s papírral, így számukra is fontos lennének ezek a képzések a saját nyelvükön. Az ukrán munkavállalókat is szükséges ösztönözni a munkavégzésre mert, ha nem eléggé motiváltak akkor a vertikumban megtanultakat más országokban fogják hasznosítani.

1. táblázat Iskolai végzettség és az elegendő pénzbeli juttatások közötti összefüggés vizsgálat

4. Mi az Ön végzettsége? * 20. Ön szerint az alábbi kérdések mennyire jellemzőek az Ön munkahelyére? [Elegendő pénzbeli juttatások.] Crosstabulation							
			jellemzőek az Ön munkahelyére? [Elegendő]				Total
			1,0	2,0	3,0	4,0	
4. Mi az Ön végzettsége?	8 általánosnál kevesebb	Count	9	6	3	0	18
		Percent	50,0%	33,3%	16,7%	0,0%	100,0%
	Általános iskola	Count	10	25	17	6	58
		Percent	17,2%	43,1%	29,3%	10,3%	100,0%
	Szakközépiskola-Gimnázium	Count	2	16	12	5	35
		Percent	5,7%	45,7%	34,3%	14,3%	100,0%
	Főiskola-egyetem	Count	1	0	5	3	9
		Percent	11,1%	0,0%	55,6%	33,3%	100,0%
Total		Count	22	47	37	14	120
		Percent	18,3%	39,2%	30,8%	11,7%	100,0%
Symmetric Measures							
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.		
Nominal by Nominal	Phi	,471			,002		
	Cramer's V	,272			,002		
	Contingency Coefficient	,426			,002		
Ordinal by Ordinal	Gamma	,463	,099	4,221	,000		
	Spearman Correlation	,364	,082	4,252	,000 ^c		
Interval by Interval	Pearson's R	,378	,081	4,431	,000 ^c		
N of Valid Cases		120					
a. Not assuming the null hypothesis.							
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.							
c. Based on normal approximation.							

Forrás: Saját kutatás 2017 N=120

2. táblázat Hatékony kommunikáció kérdésre adott válaszok gombavertikumban dolgozók esetében

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
18. Mennyire hatékony a kommunikáció Ön felé?	120	1,0	5,0	3,567	1,1282
Valid N (listwise)	120				

Forrás: Saját kutatás 2017, N=120

Felhasznált Irodalom:

- Bencsik A (2004): Szervezeti versenyképesség és dolgozói elégedettség. *Marketing & Menedzsment*, (5) 4-12. p.
- Béres D. (2007): Egy papíripari termékek disztribúciójával foglalkozó vállalat telephely választási kérdéseinek vizsgálata – miau.gau.hu/miau/112/tdk/plsgy/ 1doc letöltve: 2017. 10. 30.
- Carrell M.R., Elbert N.F., Hatfield R.D. (2000): *Human Resource Management- Strategies for Managing a Diverse and Global Workforce*. Fort Worth : The Dryden Press. 488 p.
- Champoux J.E. (2003): *Organizational Behavior – Essential Tenets*, Mason. South Western. 475 p.
- Choo S, Boweley C. (2007): Using training and development to affect job satisfaction within franchizing. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14 (2) 339-352. p
- Cohrs J. C., Abele A. E., Dette D. E. (2006): *Integrating Situational and Dispositional*
- Dawis R.V., Lofquist L.H., Weiss D.J. (1968): A theory of work adjusment- A revision. *Minnesota studies in vocational rehabilitation*, 23 (47) 1-16. p.
- Drafke M (2009): *The Human Side of Organizations*. New Jersey: Pearson Education Prentice Hall. 585. p.
- Eskildsen J. K., Dahlgaard J. J. (2000): A causal model for employee satisfaction. *Total Quality Management*, 11 (8) 1081-1094. p.
- Fraser T.M. (1983): *Human Stress, Work and Job Satisfaction – A Critical Approach*. Occupational Safety and Health Series, (50) 1-72. p.
- Goris J.R, Vaught B. C., Pettit J. D.Jr. (2000): Effects of Communication Direction on Job Performance and Satisfaction: A Moderated Regression Analysis. *The Journal of Business Communicaton*, 37 (4) 348-368. p.
- Héthy L., Makó Cs. (1981): *A technika, a munkaszervezet és az ipari munka*. Budapest Közgazdasági és Jogi Kiadó. 302 p
- Hurta H. (2005): A versenyképesség kritérium rendszere, különös tekintettel az agrárversenyképességre. *Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia, Debrecen*.
- Jánosi G., Kersch G. (2008): Ok és okozat a munkatársai elégedettséghez kapcsolódó kognitív folyamatok esetében. *Vezetéstudomány*, 39 (11) 31-44. p.
- Juhász M. (2006): *A kiválasztás és a munkaköri alkalmasság pszichológiája I*. Budapest: BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék. – oktatási segédlet 10 p.
- Kieser A . (1995): *Szervezetelméletek*. Budapest: Aula Kiadó Kft. 494 p
- Kinnunen U., Geurts S, Mauno S (2004): Work-to-family conflict and its relationship with satisfaction and well-being: a one-year longitudinal study on gender differences. *Work & Stress*, 18 (1)1-22. p.
- Koslowsky M. (2009): The multi-level model of withdrawal: integrating and sythetizing theory and findings. *Human Resource Management Review*, 19 (3) 283-303. p.
- Kulas J.T et al (2007): Employee satisfaction and theft: testing climate perceptions as a mediator *The Journal of Psychology*, 141 (4) 389-402. p.
- Lawler Awler Wler E.E.III., Porter L.W. (1978) The effect of performance on job satisfaction. 207-217.p. In: Gruneberg M.M. (ed.): *Job satisfaction – A reader*. Salisbury: The Macmillan Press, 254 p.
- Lengyel I (2008): Elméleti-módszeri kutatások. In: www.rkk.hu/kon/lengyel.html Letöltve 2017. október 1
- Locke E A (1976): The Nature and Causes of Job Satisfaction. 1297-1349. p. In: Dunnette M.D. (1976): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: Rand McNally. 1740 p.
- Lodahl T.M., Kejner M. (1965): The definition and measurement of job involvement. *Journal of Applied Psychology*, 49 (1) 24-33. p.
- Marselek S. (2008): Alkalmazkodó technológiai rendszerek. In: Szűcs: *Hatékonyág a mezőgazdaságban*
- Milkocich., Newman J.M. (1999): *Compensation*. Boston: Irwin-McGraw-Hill. 656.p.

- Módos Gy. (2004): A versenyképesség összetevői és mérési módszerei a hús-termékpályán. Agroinform Kiadó, Budapest
- Némethné Gál A. (2009): A kis- és középvállalatok versenyképessége. Doktori értekezés, Győr 13-18 p.
- Poór J. (2005): Rugalmas ösztönzés – rugalmas juttatások. Budapest: KJK Kiadó. 367 p.
- Porter et al. (1974): Organizational commitment, job satisfaction, and job turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59 (5) 603-609. p.
- Porter, M. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York
- Rozgonyi T. (2000): Fejezetek a humán erőforrás menedzsment témakörében I. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola – Pénzügyi és Számviteli Kar. 181.p.
- Salancik G.R., Pfeffer J. (1978): A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 23 (2) 224-253.p.
- Staw B. M., Ross J. (1985): Stability in the midst of change: A dispositional approach to job attitudes. *Journal of Applied Psychology*, 70 469-480.p.
- Székely V. (2003): A munkanélküliség lélektana. 643-668.p. In: Hunyadi Gy., Székely M.(Szerk): *Gazdaságpszichológia*. Budapest: Osiris, 941 p
- Szlavik Á. (2010): Phd. A „Dolgozó magyarok 2006” dolgozói elégedettség felmérés módszertani elemzése, Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola
- Szűcs Cs. (2014): Phd Foglalkoztatás, versenyképesség a gyöngyösi kistérségben, Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola
- Varga J., Csiszárík-Kocsir Á. (2015): Versenyképességi ártrendeződés Közép-Kelet Európában, fókuszpontban a V4 országok, Kárpát-medencei versenyképesség - 6. Báthory – Brassai Konferencia Kötete, Óbudai Egyetem, 2015. május 27.-28., 316.-335. old.
- Varga J., Csiszárík-Kocsir Á., Medve A. (2016): The Relationships Between Competitiveness and Innovation: The Role of Innovation in Improving National Competitiveness, *International Journal of Business and Management Studies*, Volume 05, Number 01, 375-382. pp
- Varga J., Csiszárík-Kocsir Á., Medve A. (2016): Clusters as a drivers of competitiveness, *The Journal of MacroTrends in Technology and Innovation (JMTI)*, Vol. 4, issue 1., 21.-34. pp.
- Vecchio R.P. (2000): *Organizational Behavior – Core Concepts*. Forth Worth: The Dryden Press 380 p.

Internetes források:

- [1] <http://www.hkik.hu/hu/heves-megyei-kereskedelmi-es-iparkamara/cikkek/azonnali-megoldas-az-import-ukran-munkaero-96558?print=1> (Letöltés dátuma: 2017. október 2.)
- [2] http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf (Letöltés dátuma: 2017. 10. 24.)
- [3] <https://www.hrportal.hu/hr/ukrn-munkavllalk-magyarorszgon---a-szmok-nem-hazudnak-20170614.html> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 29)
- [4] <http://www.piacprofit.hu/kkv-cegblog/itt-a-javaslat-igy-johetne-az-ukran-munkaero/> (Letöltés dátuma: 2017. október 27)
- [5] <http://www.hsakft.hu/blog/amennyiert-magyar-dolgozo-nincsen-annyiert-az-ukran-bizonyit> (Letöltés dátuma: 2017. október 29)
- [6] <http://24.hu/fn/penzogy/2007/09/28/dolgozoi-elegedettseg-meres-lehetosegei/> (Letöltés dátuma: 2017. október 14.)
- [7] Porter, M. (2005): What is Competitiveness?
http://www.iese.edu/en/ad/anselmorubiralta/apuntes/competitividad_en.html

A MÉDIA SZABÁLYOZÁSA HAZÁNKBAN

Medveczky Balázs¹ – Földi Péter²

¹PhD hallgató, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

²PhD hallgató, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

A közmédia múltja és jelene

A közmédia története a XIX. század végétől a XXI. század elejéig

A közmédia története egészen a XIX. század végéig nyúlik vissza, amikor két országgyűlési tudósító közreműködésével létrejött az a hírügynökség, amelynek alapításáról szóló jegyzőkönyvet maga Ferenc József látta el kézjegyével. Az azóta eltelt több mint száznegyven évben a nagy múltú hírügynökség, a Magyar Távirati Iroda, minden történelmi időszakban dinamikusan fejlődött. A rendszerváltoztatás óta preferáltan független hírszolgáltató tevékenységet végez, amelyet az időközben életre hívott törvények is szavatoltak és szavatolnak.

A Magyar Rádió az első világháború után szólalt meg először, elődje a telefonhírmondó volt. Létrejöttét nagyon sokan technikai csodaként üdvözölték és a rádióhallgatók száma a közvetített hanganyagok mennyiségének növekedésével egyenes arányban, nagy ütemben nőtt. A Magyar Rádió a legelső hazai elektronikus médiumként, a világon az elsők között kezdte meg működését. Közel hatvan évig nevelte kizárólagosan a hazai rádiózás nagyjait, amely tevékenység még ma is a technikai- és tartalmi minőség garanciája. Az impozáns és modern akusztikai infrastruktúra mélyreható kulturális értékeket hordoz, és a rendkívülien leegyszerűsített információs elérhetőséggel ötvözve a magas színvonalú rádiózás élményét nyújtja.

A képes információtovábbítás a XX. század derekán tört be Magyarországra. A televízió a Magyar Rádió főosztályaként kezdte meg működését 1957-ben a Szabadság tér 17. szám alatt. A televíziózás hamar nagy népszerűsége tett szert, az előfizetők száma rohamosan gyarapodott, 1967-re, vagyis 10 év alatt elérte az egy milliót. Az adásidő egyre bővült és 1972-ben elindult a második csatorna is. Önálló nagyvállalként a Magyar Televízió 1974-ben kezdte meg működését. Az MTV a megalakulása óta eltelt időben példátlan nagyságú és értékű audiovizuális örökséget halmozott fel. Számos értékteremtő műsora éveken, évtizedeken keresztül szolgálta, szórakoztatta a nézőket. Az 1996-os médiatörvény életbe lépésekor lett a Magyar Televízió közszolgálati televízió.

A XX. század utolsó évtizedében indult a világ magyarságának tájékoztatására a Duna Televízió, a nemzet televíziója. A kulturális csatorna 1992-ben II. János Pál pápa beszédével kezdte meg működését. Az öt földrészen, műholdon fogható televízió elnyerte az UNESCO Kamera-díjat és három alkalommal az Eutelsat Hot Bird közönségdíjat. Műsoraiban mindig kiemelt figyelmet szentelt a határainkon túl élő magyarokkal kapcsolatos eseményeknek.

Az egységes közmédia-rendszer megalakulása

A Médiatörvény rendelkezései alapján 2010-ben megalakult a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, valamint a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA). Ugyanebben az időszakban megválasztották a Médiatanács elnökét és tagjait, akik kijelölték az MTVA vezetőjét is. Ugyancsak megalakult a Közzolgálati Közalapítvány és megválasztotta a közmédia vezetőkét. Az MTVA vezetőinek irányításával 2011 januárjában elindult a közzolgálati média átalakítása. Az MTVA legfontosabb feladatai között szerepelt és szerepel a közzolgálati média- és hírszolgáltatás, a Közzolgálati Közalapítvány, a közösségi médiaszolgáltatások, a közzolgálati médiaszolgáltatók szervezeti átalakításának támogatása; a közzolgálati célú műsorszámok gyártása és támogatása; az elsőként filmszínházban bemutatásra szánt filmalkotások és a kortárs zeneművek támogatása; az Archívum és egyéb vagyonának gondos kezelése és gyarapítása és az ezekhez kapcsolódó egyéb tevékenységek támogatása, illetve elvégzése.

A törvényi rendelkezések megvalósítása a Duna Televízió, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és a Magyar Távirati Iroda szervezeti rendjének és működési módjának átszervezésével indult el. Nem csak gazdasági, hanem tartalomszolgáltatási szempontból is fontossá vált, hogy a nemzeti hírügynökség, a négy televízió-csatorna, a rádiócsatornák és az online felületek munkája egymásra épüljön. A legfontosabb szempont a párhuzamosságok megszüntetése és az átlátható, hatékony gazdálkodás kialakítása volt. Az MTI Hírcentrum vette át a szakmai irányítást a közmédia hírműsorai felett. A Duna TV híradója is a Kunigunda utcában készült, ezzel egy időben alakult át az m1 esti híradója is, új arcokkal, páros műsorvezetéssel.

2011 júniusában a Médiatanács megalkotta és a Közzolgálati Közalapítvány Kuratóriumával egyetértésben elfogadta a Közzolgálati Kódexet, ami meghatározta a közzolgálati és a közmédia szerepét, feladatait és kijelölte működésük legfőbb alapelveit. A dokumentumban meghatározott alapelvek és célok megvalósulását a Közzolgálati Testület ellenőrizte.

A médiaszabályozás fogalma

A demokratikus országokban nincs cenzúra, a sajtó működését mégis mindenhol szabályozzák. Hogy milyen mértékig szükséges a működést szabályozni, az szinte állandó szakmai viták tárgyát képezi. Vannak alapelvek, amelyeknek betartása elvárás a világ minden táján, ilyen az objektivitás, a pártatlanság, a tényyszerűség, a tárgyilagosság és a pontosság. Ezek lehetnek írásban, hangban vagy akár mozgóképen testet öltő hírek. A televíziós hírszerkesztés etikai szabályait szerte a világon a BBC etikai kódexének alapelvei mentén határozzák meg.

Forrásnak nevezzük azt a személyt vagy intézményt, akitől, illetve ahonnan az információ származik. Ez lehet primer forrás: azok a személyek, akik érintettjei, résztvevői vagy tanúi egy eseménynek, vagy adatszolgáltatásra kötelezett intézmények, sajtóosztályok, szóvivők, hivatalos közegek. És lehet szekunder forrás: többnyire más médiumok vagy hírügynökségek. A forrásunknak mindig a tudomására kell hozni, hogy nyilvánosságra kívánjuk hozni a tőle szerzett információkat. A közléshez a forrás bejegyzése szükséges.

Az információkezelés szabályai közé tartozik, hogy ha az információ nemzetbiztonsági érdekeket sért, kimeríti az ipari kémkedés fogalmát, sokak megélhetését sodorja veszélybe vagy közvetlen életveszélyt okoz, nem szabad azt nyilvánosságra hozni. Ha büntényről

szerzünk tudomást, azt jelentenie kell a rendőrségen is. Az információt minden esetben ellenőrizni kell.

A magyar médiaszabályozás jogforrásai: az Alkotmány, a médiára vonatkozó törvények, a Közzolgálati Kódex, a vonatkozó alkotmánybíróági határozatok, a Médiatanács ajánlásai és az Európai Unió jogforrások.

1996-ig csupán az 1986-os évi II. törvény, az ún. sajtótörvény szabályozta a magyar médiaéletet. Az Országgyűlés évekig tartó alkotmányos mulasztás után – amelynek megszüntetésére az Alkotmánybíróság többször felhívta a figyelmét – 1995-1996 fordulóján alkotta meg az első médiatörvényt: **1996. évi I. törvény a rádiózásról és a televíziózásról**. A második, jelenleg érvényben lévő médiatörvényt is hosszas tervezés előzte meg: **2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról**.

Az NMHH, azaz a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság a média és a hírközlés szabályozására hivatott autonóm szerv. Legfőbb feladata az elektronikus hírközlési piac zavartalan, eredményes működésének és fejlődésének biztosítása. A Médiatanács az NMHH önálló szerve, figyelemmel követi a műsorszolgáltatók tevékenységét, ha szükséges, büntetést szab ki. A Közzolgálati Közalapítvány tagjai állítják össze az ún. Közzolgálati Kódexet, amely meghatározza a közmédia szerepét, feladatait. Az MTVA, azaz a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap küldetése a közzolgálati média- és hírszolgáltatás megvalósítása, műsorok és filmalkotások támogatása.

Az új médiaszabályozás kialakításának folyamata

2010-ben az Országgyűlés a közmédia szabályozását új alapokra helyezve, strukturális változtatásokat végrehajtva alakította át a közzolgálati médiaszolgáltatás jogi hátterét.

1. A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosítása (2010. június 28-án fogadta el az Országgyűlés, 2010. július 7-én lépett hatályba).

Lényege: a közzolgálati Alkotmányba történő beemelése.

2. A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény módosítása (2010. július 22-én fogadta el az Országgyűlés).

Lényege: megváltoztatta a közmédia felügyeleti rendszerét.

3. A médiaalkotmány elfogadása, hivatalos neve: a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.) (2010. november 2-án fogadta el az Országgyűlés, 2011. január 1-jén lépett hatályba).

Lényege: a korábbi szerteágazó szabályozás után egy helyre kerültek az alapjogok minden területre kiterjedően (nyomtatott sajtó, tv, rádió, egyes online-tartalmak).

4. A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (Mttv.) elfogadása (2010. december 22-én fogadta el az Országgyűlés, 2011. január 1-jén lépett hatályba).

Lényege: a teljes médiaszabályozás új alapokra helyezése.

Az új közmédia-rendszer szereplői, feladatkörük

Az új médiaszabályozás alapjaiban alakította át a közszolgálati médiumok szervezetét, finanszírozását, felügyeletét.

Közszolgálati Közalapítvány

A közszolgálati médiavállalatokat korábban külön-külön felügyelő közalapítványokból (Magyar Rádió Közalapítvány, Magyar Televízió Közalapítvány és a Hungária Televízió Közalapítvány) jött létre, feladata a közszolgálati médiumok, valamint az MTI Zrt. felett a tulajdonosi jogok gyakorlása és a társaságok működésének felügyelete.

A Közalapítvány kezelő szerve a Kuratórium, amelynek tagjai közül 6 főt az Országgyűlés választ 9 évre, úgy, hogy e tagok felét a kormánypárti, másik felét az ellenzéki képviselőcsoportok jelölik, amíg a Kuratórium további egy tagját és elnökét a Médiatanács delegálja szintén 9 évre.

Közszolgálati Testület

A Közszolgálati Kuratórium mellett működik, feladata a civil kontroll megvalósítása a közszolgálati médiaszolgáltatók felett a közszolgálati média, valamint a nemzeti hírügynökség számára részletes közszolgálati feladatokat kijelölő Közszolgálati Kódex előírásai megvalósulásának vizsgálata révén.

A Testület 14 tagú, tagjait a Médiatörvény mellékletében felsorolt társadalmi szervezetek (történelmi egyházak, köztestületek, jelentősebb civil szervezetek - pl. fogyatékkal élők, kulturális közösségek) delegálják 3 évre.

A Testület elnökét a tagok választják saját maguk közül.

A Testület legfontosabb jogositványa, hogy évente megvitatja a közszolgálati médiumok jelentését a közszolgálatosság megvalósulásáról, amennyiben azt nem fogadja el, akár javaslatot is tehet az érintett társaság vezérigazgatójának munkaviszonya megszüntetésére.

A fenti változások vívmánya, hogy amíg korábban mintegy 150 kurátor ellenőrizte a négy intézményt, az új struktúrában ennek egyötödére csökkent a felügyeletet ellátók (kuratórium, felügyelő bizottság, civil testület) létszáma.

A közszolgálati médiaszolgáltatók és az MTI

A Magyar Televízió Zrt., a Magyar Rádió Zrt., a Duna TV Zrt. és az MTI Zrt. a továbbiakban is egyszemélyes, nonprofit önálló részvénytársaságként működtek.

Feladatuk volt az ország lakosságának túlnyomó többsége számára rádiós, illetve audiovizuális lineáris közszolgálati médiaszolgáltatás nyújtása, a közszolgálati médiaszolgáltatás céljainak megvalósításával, amely feladatnak együttesen, tevékenységüket összehangolva, de autonómiájuk megőrzése mellett tettek eleget.

A közszolgálati médiumok az államtól és a gazdasági szereplőktől függetlenek, vezetői és a tevékenységükben résztvevők szakmai autonómiát élveznek. A közmédiumok működése állami finanszírozás mellett történik, tevékenységük nem irányulhat elsősorban

nyereségszerzésre. Az autonóm működés garanciájaként a zrt. önállóan dönt a műsorrendjéről, szervezetének és működésének rendjéről, valamint gondoskodik a közszolgálati feladatokat részleteiben is meghatározó Közszolgálati Kódex végrehajtásáról.

A zrt. ügyvezetését a vezérigazgató látja el, aki a jogszabályok, a társaság alapító okirata és a Kuratórium határozatainak keretei között irányítja a közszolgálati médiaszolgáltatót. A vezérigazgató felett a munkáltatói jogkört a Közszolgálati Közalapítvány Kuratóriuma gyakorolja (beleértve a kinevezését és munkaviszonya megszüntetését is).

A törvény alapján a közszolgálati rádiós és televíziós hírműsorok gyártása és a közszolgálati médiumok hírportáljának működtetése az MTI Zrt. feladata. 2011 májusában ingyenessé vált az MTI hírszolgáltatása. Az új jogszabály alapján a két nagy kereskedelmi televízió híradóiban a bűnügyi hírek aránya éves átlagban nem haladhatja meg a húsz százalékot, magyar zenei kvótát vezettek be a rádiók számára, a reklámok pedig nem lehetnek hangosabbak, mint a műsor, amelyet megszakítanak.

A négy társaság ügyvezetésének felügyeletét egy közös Felügyelő Bizottság látta el.

Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA)

Az MTVA jogi személy, költségvetését az Országgyűlés hagyja jóvá, kezelője a Médiatanács, vezérigazgatója feletti munkáltatói jogkört, ideértve a kinevezését, a Médiatanács elnöke gyakorolja.

Az MTVA feladata közpénz-forrásokból a közszolgálati médiaszolgáltatók feladatainak támogatása, ennek keretében a közszolgálati médiaszolgáltatók megrendelése alapján a műsorszámok előállítás, megvásárlása, és a társaságok működéséhez szükséges egyéb háttérszolgáltatások nyújtása.

Az Országgyűlés felhatalmazása alapján a Közszolgálati Kuratórium döntésével az MTVA kezelésébe került a közszolgálati médiavagyon, a közszolgálati médiaszolgáltatók archívuma, a gyártókapacitás, és a társaságok alkalmazotti állományának egy része. A közszolgálati médiavagyon tulajdonosi jogait és kötelezettségeit a vagyonátadástól kezdődően az MTVA gyakorolja, amely a közszolgálati médiavagyont nem idegenítheti el, nem ruházhatja át és nem terhelheti meg, továbbá gondoskodnia kell a közszolgálati médiavagyon körébe nem tartozó archívumok megőrzéséről is. Az átadott vagyon hasznosításának, a vagyonnal történő gazdálkodásnak részletes szabályait a Médiatanács határozza meg.

A napi működés során az MTVA és a zrt.-k közötti feladat- és hatáskörmegosztást és az ehhez kapcsolódó felelősségi rendet szolgáltatási szerződések rendszerébe rögzítette.

Médiatanács

Feladata a közszolgálati médiaszolgáltatásnál elsősorban az MTVA működésének felügyelete, illetve a közszolgálati médiaszolgáltatók feladatainak végrehajtására vonatkozó szabályok felügyelete.

A közszolgálati audiovizuális és rádiós médiaszolgáltatások tekintetében a Médiatanács - a gazdaságosság, a következő évi költségvetési tervezés és a közszolgálati célok érvényesülésének szempontjait figyelembe véve - évente felülvizsgálhatja a közszolgálati

médiaszolgáltatások rendszerét, és dönthet arról, hogy a közszolgálati médiaszolgáltatók számára fenntartja-e addigi médiaszolgáltatásait vagy megváltoztatja azok rendszerét.

Közszolgálati Költségvetési Tanács

Feladata: minden év szeptember 30-áig dönt a közszolgálati médiaszolgáltatók műsorszámaira, illetve a közszolgálati feladatok megvalósítására rendelkezésre álló közpénzeknek a közszolgálati médiaszolgáltatók közötti elosztásáról.

A Tanács hét tagú, tagjai a közszolgálati médiaszolgáltatók vezérigazgatói, az MTVA vezérigazgatója, az Állami Számvevőszék elnöke által esetileg delegált két tag.

A közszolgálati televízió működését szabályozó törvények, egyéb szabályozók részletesebben

A Médiatörvény (2010. évi CLXXXV. tv., Mttv.)

Meghatározza a közszolgálati média szervezeti kereteit (aminek részleteit fentebb az új struktúra szereplőinél már ismertettem).

Műsorkészítésre vonatkozó általános előírásokat szabályoz, ezek különösen:

- a gyermekek és a kiskorúak védelmére vonatkozó műsorkészítési előírások,
- tájékoztatási tevékenységre vonatkozó műsorkészítési előírások,
- rendkívüli helyzetek kezelése a médiaszolgáltatásban,
- kizárólagos közvetítési jog gyakorlásának szabályozása,
- műsorkvótákra vonatkozó előírások (magyar, európai, független gyártású művek),
- kereskedelmi közleményekre, reklámokra vonatkozó műsorkészítési előírások,
- a médiaszolgáltatások és a műsorszámok támogatására vonatkozó szabályok,
- a termék megjelenítésre vonatkozó szabályok,
- politikai reklám, közérdekű közlemény és társadalmi célú reklám közzétételére vonatkozó szabályok.

Elvek szintjén rögzíti a közszolgálati feladatellátás kereteit. A konkrét célok meghatározására és az azok elérését segítő eszközök, valamint a rögzítés módjára pedig előírja a Közszolgálati Kódex megalkotását (ld. lejjebb).

A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.)

Kerettörvény jellegű, ún. „médiaalkotmány” a médiatartalmakban érvényesítendő alapjogok szabályozására. Deklarálja a sajtó szabadságát, védi az újságírók függetlenségét, biztosítja a közérdekű információk megszerzésének jogát, az oknyomozó újságírók információforrásainak titokban tartását. Szabályozza a kiskorúak védelmét, védi az alkotmányos alapjogokat (emberi méltóság, magánélet, személyiségi jogok megsértésének tilalma, gyűlöletkeltés, vallási, nemzetiségi, kisebbségi közösségek kirekesztésének tilalma).

A gazdasági társaságokra vonatkozó 2006. évi IV. törvény részvénytársaságokra vonatkozó szabályai

Ide tartoznak mindazon, a társaság működésére vonatkozó háttérjogszabályok, amelyek tekintetében a médiatörvény nem tartalmaz speciális szabályozást.

Közszolgálati Kódex

2011 nyarára alkotta meg a Médiatanács és a Közszolgálati Közalapítvány első alkalommal, de a véglegesség igényével. Olyan alapidokumentumként funkcionál, amely magába foglalja az alapvető célkitűzéseket és prioritásokat a közmédiumok számára, tételes felsorolásaival komplex képet ad a közmédiumok feladatairól.

Ezek egyebek mellett különösen:

- nyilvánosság biztosítása a társadalmat érintő viták lefolytatására; a plurális vélemények; a sokszínű értékrendek megjelenítése,
- a nemzeti kultúra első számú közvetítője – beleértve a minőségi és a szórakoztató műfajokat is,
- az információs társadalom fejlődésének és kohéziós erejének segítése, a nemzeti, a közösségi, az európai identitás formálása,
- a közszolgálati média gazdasági és politikai függetlensége, a magyar társadalom és az egyes társadalmi csoportok (ideértve az egész Kárpát-medence etnikai kisebbségeit, vallási közösségeit is) közös érdekeinek előmozdítása,
- a gyermekkorúak védelme és a megfelelő fejlődésüket szolgáló műsorok készítése,
- a személyiségi, illetve az emberi jogok tiszteletben tartása, a fogyatékkal élők integrációjának előmozdítása,
- a gyermekkorúak védelme és a megfelelő fejlődésükért felelős műsorok készítése,
- a személyiségi, illetve az emberi jogok tiszteletben tartása, a fogyatékkal élők integrációjának előmozdítása.

Lényegében 2010 augusztusától decemberéig kialakult a közmédia intézményi rendszere, a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (Rttv.) és más, a médiát és a hírközlést szabályozó törvények kétszeri módosításával, az átalakulás részleteit országgyűlési határozatokban rögzítve.

Ahogy már írtam is, létrejött a Nemzeti Hírközlési Hatóság, a Hírközlési Felügyelet és az ORTT jogutódjaként. Az Országgyűlés megválasztotta a Médiatanács tagjait. A három média-részvénytársaság és az MTI parlamenti felügyeletére létrejött a Közszolgálati Közalapítvány, amelynek kuratóriumában az ellenzéki pártok képviselői is helyet kaptak. A részvénytársaságok társadalmi felügyeletét a Közszolgálati Testület látja el. A 2010-ben kialakított intézményi rendszert gyakorlatilag változatlanul vette át 2011. január 1-jétől az új médiatörvény, a mediaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2011. évi CLXXXV. törvény (Mttv.). Minden médiumra, így a lapokra, hírportálokra és internetes újságokra is kiterjed az új médiatörvény hatálya.

Előzmény még, hogy már 2010 júniusában benyújtották parlamenti képviselők az öt javaslatból álló médiacsomag részeként a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvényjavaslatot (Smtv., az úgynevezett médiaalkotmány).

Az Smtv. terjesztette ki a médiatörvények és az intézményi rendszer csúcán álló Médiatanács hatáskörét a teljes nyomtatott és internetes sajtó fölé, ez határozott meg olyan tartalmi követelményeket, amelyek megsértése esetére az Mttv. tényfeltárási eljárások, kötelező adatszolgáltatások és kirívóan súlyos bírságok egész rendszerét dolgozta ki.

A közszolgálati médiaszolgáltatásra nézve az Mttv. határozta meg annak ismérveit, céljait és törekvéseit. Kimondja, hogy a közszolgálati médiaszolgáltatás az államtól és a gazdasági szereplőktől függetlenül működik, a közszolgálati médiaszolgáltató vezetői és a tevékenységében részt vevők – a jogszabályok nyújtotta keretek között – szakmai autonómiát élveznek, s hogy a közszolgálati médiaszolgáltatás rendszere biztosítja az elszámoltathatóságot és a társadalmi felügyelet megvalósulását.

Az addig négy intézménynél dolgozók jelentős része, ahogyan erre már utaltam is, átkerült a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alaphoz. A közmédiák majdnem háromezer dolgozóját az Alap, mint új szervezet alkalmazta, a tévék és a rádiók az MTVA-tól rendelték és rendelik meg a műsorokat.

Az Alap kezeli 2011. január elsejétől a médiák tárgyi eszközeit, az archívumot és ingatlanait. Az átszervezés után az MTV, a Magyar Rádió, a Duna TV, az MTI megrendelő cég lett. A tartalmakat az Alap készíti. Az Alap intézi a médiák beszerzéseit, a külföldi műsorokat is beleértve.

Újabb változás – módosították a Médiatörvényt

Részlet az egységes keretbe foglalt Médiatörvényből: 215/A. § (1) *A Közzolgálati Közalapítvány tulajdonában álló Magyar Rádió Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság, Magyar Televízió Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság és a Magyar Távirati Iroda Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság, mint közszolgálati médiaszolgáltatók a Duna Televízió Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársasággal történő egyesüléssel megszűnnek. Az egyesülés végrehajtásához szükséges tulajdonosi döntéseket - az Mttv. 91. § b) pontjában foglaltaktól eltérően - a Közalapítvány jogosult és köteles legkésőbb 2015. március 31-éig meghozni. Az Országgyűlés köteles az egyesüléssel összefüggésben a Közzolgálati Közalapítvány alapító okiratát módosítani. A Duna Televízió Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság neve az egyesülést követően Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zártkörű Részvénytársaságra módosul.*

(2) *A Közzolgálati Közalapítvány az egyesülésről egy ülésen határoz. Az egyesülés cégjegyzékbe történő bejegyzése érdekében szükséges további intézkedéseket a Duna Televízió Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság a Közzolgálati Közalapítvánnyal, az Alappal és az egyesüléssel érintett további társaságokkal együttműködésben köteles megtenni annak érdekében, hogy az átalakulás időpontja 2015. július 1. napjával következzen be.*

(3) *A közszolgálati médiaszolgáltató részvénytársaságok egyesülése vonatkozásában a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.), az egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény (a továbbiakban: Átv.) és a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) az alábbi eltérésekkel alkalmazandó...*

Összevont intézmény – egyedüli közszolgálat

(<http://www.kszt.hu/tudaszabazis/jogszabalyok-kozszoalati-kodex/49-a-mediati-es-a-hirkozlest-szabalyozo-egy-es-torvenyek-modositasarol>)

2015. július elsejével egyesült a négy közszolgálati médiaszolgáltató, azaz a Magyar Televízió Nonprofit Zrt., Magyar Rádió Nonprofit Zrt., Magyar Távirati Iroda Nonprofit Zrt. és Duna Televízió Nonprofit Zrt.

Az Országgyűlés 2014. december közepén módosította a Médiatörvényt; ennek értelmében a Duna Televízió Nonprofit Zrt.-vel beolvadás útján egyesült a másik három gazdasági társaság, és Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt. elnevezéssel egyedüli közszolgálati médiaszolgáltatóként folytatja tevékenységét.

A beolvadás biztosította, hogy a gazdasági társaságok ne jogutód nélkül szűnjenek meg. A társaság rádiós, televíziós, online és hírügynökségi szolgáltatást egyaránt nyújt. A **Duna Médiaszolgáltató Zártkörűen Működő Nonprofit Részvénytársaság** (röviden: *Duna Médiaszolgáltató* vagy *Duna Média*) [2015. július 1-jén](#) tehát megalakult, és egyedüli közszolgálati médiaszolgáltató [Magyarországon](#). A néhai [Duna Televízió Nonprofit Zrt.](#), a [Magyar Rádió Nonprofit Zrt.](#) és a [Magyar Televízió Nonprofit Zrt.](#) tevékenységét kapcsolja össze. Feladata a négy közszolgálati médium összehangolása, a felesleges párhuzamosságok felszámolása, a közszolgáltató médiumok működésének hatékonyabbá tétele, azok összevonása a központosított műsorgyártás és az adminisztráció terén.

Megalakulásának további háttere

Az [Országgyűlés 2014. december 15-én](#) fogadta el a [Fidesz](#) előterjesztésére a négy közszolgálati médiaszolgáltató egyesítéséről szóló törvénymódosítást: a Ház 131 igen szavazattal, 63 ellenében szavazta meg a közszolgálati médiát érintő törvények megváltoztatását, amelynek szükségességét az előterjesztők az elmúlt négy év tapasztalataival és költséghatékonysági szempontokkal indokolták. A beolvadás [2015. július 1-jén](#) lépett hatályba, és biztosította, ahogyan már erre utaltam is, hogy a gazdasági társaságok ne jogutód nélkül szűnjenek meg.

A Duna Médiaszolgáltató egyaránt nyújt rádiós, televíziós, online és hírügynökségi szolgáltatást. A változtatás bevezette a közszolgálati értékesítést, amely a nézettség és a hallgatottság mellett a közmédia szolgáltatásainak közszolgálati jellegét méri.

A módosítás lehetőségként számol a közmédia két további tévécsatornájának indításával. 2015. július 1-től a műsorterjesztők által addig kötelezően továbbított négy közszolgálati csatorna mellé további kettőt kellett ingyen elérhetővé tenni, így tovább bővült a műsorkínálat. A törvény 25-ről 15 százalékra csökkentette a köztévében bemutatandó, független műsorkészítők által készített programok arányát.

A közmédiának évente stratégiai tervet kell készítenie, és a változtatás értelmében 2015. szeptember végéig felül kellett vizsgálni a *Közszolgálati Kódexet*. A változtatás érintette a Közszolgálati Költségvetési Tanács funkcióját és összetételét: az eddig héttagú testület létszáma háromra csökkent, a grémium a jövőben a [Médiaszolgáltatás-támogató és](#)

Vagyonkezelő Alap médiatartalmak készítésére és beszerzésére fordítandó forrásait véleményezi.

A Duna Médiaszolgáltató programjai

A médiaszolgáltató a következő műsorok előállításáért felel:

Duna, Duna World, M1, M2, M2 Petőfi TV, M3, M4 Sport, M5, M6, Kossuth Rádió, Petőfi Rádió, Bartók Rádió, Dankó Rádió, nemzetiségi adások, parlamenti adások, Duna World Rádió.

A médiaszolgáltató nevével legtöbbször a közmédia által gyártott műsorok végén találkozhatunk. A rádiókban a következő szöveg hangzik el, illetve olvasható az egyes tv-műsorblokkok végén: ***A Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt. megbízásából készítette az MTVA.***

A Közszolgálati Közalapítvány alapító okirata

(Honlapjukra kitéve: 2011. január 10-én.)

Az Országgyűlés a Magyar Televízió Közalapítvány átalakításával határozatlan időre
KÖZALAPÍTVÁNY

létrehozását határozta el, a következő feltételek szerint:

1. *A közalapítvány neve*

Közszolgálati Közalapítvány.

2. *A közalapítvány székhelye*

1088 Budapest, Bródy Sándor utca 5–7.

3. *A közalapítvány célja*

3.1. A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvényben és a nemzeti hírügynökségről szóló 1996. évi CXXVII. törvényben foglaltak szerint a szabad és független közszolgálati médiaszolgáltatás, a szólás- és sajtószabadság, a tájékoztatás függetlensége, kiegyensúlyozottsága és tárgyilagossága, a tájékozódás szabadsága, a tájékoztatáshoz való jog, valamint az egyetemes és nemzeti kultúra támogatása, a vélemények és a kultúra sokszínűségének érvényre juttatása érdekében az Alkotmány 61. §-ával összhangban a Magyar Televízió, a Magyar Rádió, a Duna Televízió és a Magyar Távirati Iroda, mint közszolgálati médiaszolgáltatók, illetve nemzeti hírügynökség függetlenségének, s ezzel egyidejűleg társadalmi felügyeletének biztosítása.

3.2. E cél érdekében a Magyar Televízió nonprofit Zrt., a Magyar Rádió nonprofit Zrt., a Duna Televízió nonprofit Zrt., valamint a Magyar Távirati Iroda nonprofit Zrt. (a továbbiakban összefoglalóan: közszolgálati médiaszolgáltatók) a közalapítvány tulajdonába kerülnek.

3.3. A közalapítvány alapvető feladata, hogy a közszolgálati médiaszolgáltatók tulajdonosaként gondoskodják a közszolgálati műsorszolgáltatás fenti törvényekben meghatározott követelményeinek érvényesüléséről.

3.4. A közalapítvány gyakorolja a részvénytársaságok vonatkozásában a gazdasági társaságokról szóló törvényben meghatározott alapítói, illetve részvényesi jogokat.

3.5. Nem jogosult azonban:

- a) megváltoztatni a közszolgálati médiaszolgáltatók alapvető tevékenységi körét,
- b) a közszolgálati médiaszolgáltatókat megszüntetni, egyesíteni, szétválasztani, vagy más szervezeti formába átalakítani, továbbá az Zrt.-k részvényeit elidegeníteni,
- c) a közszolgálati médiaszolgáltatóktól vagyont vagy nyereséget (osztalékot) elvonni,
- d) a közszolgálati médiaszolgáltatók műsorszerkezetét, továbbá műsorainak, illetve műsorszámainak tartalmát meghatározni,
- e) a közszolgálati médiaszolgáltatók vezérigazgatóinak az általuk gyakorolt munkáltatói jogkörökre nézve utasítást adni,
- f) olyan kérdésben dönteni, amely a fenti törvények alapján más szerv vagy a közszolgálati médiaszolgáltatók vezérigazgatóinak hatáskörébe tartozik,
- g) a közalapítvány nem bővítheti a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvényben és a nemzeti hírügynökségről szóló 1996. évi CXXVII. törvényben foglaltak szerint meghatározott hatásköreit, még a gazdasági társaságokról szóló törvényben meghatározott – de az említett törvényekben nem szereplő – alapítói jogkörökkel sem.

4. *A közalapítvány vagyona*

4.1. A közalapítvány vagyonát képezi a Magyar Televízió Közalapítvány, a Magyar Rádió Közalapítvány, a Hungária Televízió Közalapítvány, illetve a Magyar Távirati Iroda Tulajdonosi Tanácsadó Testületének a Magyar Televízió Közalapítvány Köszolgálati Közalapítványára történő átalakulásakor meglévő teljes vagyona.

4.2. A közalapítvány bevételeit képezik:

- a) az üzemben tartási díjbevételeknek az 1996. évi I. törvényben megállapított hányada,
- b) a műsorszolgáltatási díjbevételeknek az 1996. évi I. törvényben megállapított hányada,
- c) a közalapítvány vagyonának hozadéka,
- d) a közalapítvány által kezelt vagyon hasznosításából származó bevétel,
- e) az egyéb alapítványi célú bevételek (állami költségvetési támogatás, céltámogatás, alapítványi befizetések).

4.3. A közalapítvány a működési költségeit az üzemben tartási díjnak törvényben szabályozott mértékű részéből fedezi.

4.4. A közalapítvány törzsvagyonába kerül a közszolgálati médiaszolgáltatók teljes vagyona (ingók és ingatlanok, valamint vagyoni értékű jogok), illetve a zártkörű részvénytársaságok részvényei.

4.5. A közalapítvány üzletszerű gazdasági tevékenységet nem végezhet, a közszolgálati médiaszolgáltatókon kívül más gazdasági társaságot nem alapíthat, gazdasági társaságban részesedést nem szerezhet, alapítványt nem létesíthet.

4.6. A közalapítvány a működési költségeit az üzemben tartási díjnak az 1996. évi I. törvény szerint öt megillető hányadából, illetve az Alapító által megállapított külön támogatásból fedezi. A működési előirányzatból elért megtakarítást a közszolgálati médiaszolgáltatók támogatására köteles fordítani.

4.7. A közalapítvány bevételei között megjelenő

- a) sugárzási díj költségvetési átvállalása,

- b) az üzemben tartási díj közszolgálati médiaszolgáltatókra eső összege, valamint
- c) egyébként a közszolgálati médiaszolgáltatók részére megállapított külön költségvetési vagy egyéb támogatás,
- d) a korábbi MTV2 műsorszolgáltatási jogosultságaért járó műsorszolgáltatási díjbevételek címén befolyt bevételeket a közalapítvány
 - az a) pont esetében a közszolgálati médiaszolgáltatót terhelő fizetési kötelezettség esedékességekor,
 - a b)–d) pont esetében a folyósítást követően haladéktalanul köteles a közszolgálati médiaszolgáltatók rendelkezésére bocsátani.

4.8. A közalapítvány a működési költség előirányzatának átmenetileg szabad pénzeszközait – ha a futamidő ezt lehetővé teszi – kizárólag állam által garantált megtakarítási formákban kamatoztathatja.

4.9. A 4.7. pont szerinti átutalási intézkedések meghozatala a Kuratórium feladata.

5. A közalapítvány kezelő szerve

5.1. A közalapítvány kezelő szerve a Kuratórium.

5.2. A Kuratórium az Országgyűlés által választott tagokból, illetve a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa által delegált elnökből és a szintén általa delegált egy további tagból áll.

5.3. A Kuratórium tagjainak, illetve elnökének névsorát az Alapító Okirat 1. számú melléklete tartalmazza.

6. A Kuratórium feladat- és jogköre

A Kuratórium feladat- és jogkörét képezi:

6.1. A közalapítvány éves gazdálkodási tervének elfogadása és mérlegének megállapítása;

6.2. A Kuratórium a közalapítvány kezelőjének jogkörében gazdálkodik a közalapítvány vagyonával;

6.3. A közalapítvány szervezeti és működési szabályzatának megállapítása és módosítása;

6.4. A közalapítvány éves gazdálkodási tervének elfogadása és mérlegének megállapítása;

6.5. A Magyar Televízió, a Duna Televízió és a Magyar Rádió zártkörűen működő nonprofit közszolgálati műsorszolgáltató részvénytársaságok, valamint a Magyar Távirati Iroda zártkörűen működő nonprofit részvénytársaság vonatkozásában a gazdasági társaságokról szóló törvény alapján – a jogszabályokban meghatározott eltérésekkel – a közgyűlés jogainak gyakorlása;

6.6. A közszolgálati médiaszolgáltatók Alapító Okiratának megállapítása, módosítása, annak a Magyar Közlönyben történő közzététele;

6.7. A közszolgálati médiaszolgáltatók vezérigazgatóinak kinevezése, díjazásának megállapítása;

- 6.8. A közszolgálati médiaszolgáltatók vezérigazgatói felett a munkáltatói jogkör gyakorlása, a vezérigazgatók munkaviszonyának megszüntetése;
- 6.9. A közszolgálati médiaszolgáltatók függetlenségének védelme;
- 6.10. A Közszolgálati Kódex Közszolgálati Testület általi módosításának jóváhagyása;
- 6.11. Az archiválás rendjéről szóló szabályzat jóváhagyása;
- 6.12. A közszolgálati médiaszolgáltatók alaptökéjének felemelése, leszállítása;
- 6.13. A közszolgálati médiaszolgáltatók éves gazdálkodási és pénzügyi terve elveinek és fő összegeinek a jóváhagyása;
- 6.14. Az évi adásidő jóváhagyása, módosításának engedélyezése;
- 6.15. Az új, magyarországi gyártású műsorszolgáltatásban felhasználásra kerülő mozgóképes alkotásokra fordítandó pénzüsszegek meghatározása, a külső gyártás arányaira is kiterjedően;
- 6.16. A közszolgálati médiaszolgáltatók mérleg- és eredmény-kimutatásának jóváhagyása;
- 6.17. A közszolgálati médiaszolgáltatók közös felügyelő bizottsága tagjainak megválasztása, visszahívása;
- 6.18. A közszolgálati médiaszolgáltatók könyvvizsgálójának megbízása és megbízatásának felmondása;
- 6.19. A Kuratórium feladat- és jogköre a részvénytársaság gazdálkodásának ellenőrzése során:
- a) 500 millió forintnál magasabb értékű szerződésekhez előzetes tárgyalási felhatalmazás megadása,
 - b) hitelfelvétel, illetve 300 millió forintnál nagyobb értékű szerződések megkötésének előzetes jóváhagyása,
 - c) ingatlan-elidegenítés, illetve százmillió forint feletti vagyoni értékű jog elidegenítésének engedélyezése.

7. A Kuratórium működése

7.1. A Kuratórium a feladatai ellátásához szükséges gyakorisággal, de legalább kéthetente ülésezik. Az ülést a Kuratórium elnöke hívja össze. Közgyűlési ügyeket érintő napirendi pontokhoz a közszolgálati műsorszolgáltató, illetve az MTI Zrt. vezérigazgatóját meg kell hívni. A Kuratórium elnöke köteles a Kuratórium rendkívüli ülését a tagok többségének a napirend megjelölésével előterjesztett kérésére nyolc napon belüli időpontra összehívni. Ennek elmulasztása esetén a kezdeményezők együttesen jogosultak a rendkívüli ülés összehívására.

7.2. A Kuratórium tagjainak (ideértve az elnököt is) szavazati joga egyenlő.

7.3. Az ülés határozatképes, ha azon a tagok több mint fele jelen van. A határozat meghozatalához a jelenlévők többségének szavazata szükséges.

7.4. Az ülés napirendjét a Kuratórium elnöke állítja össze, és vezeti az ülést. A napirendre bármely tag előzetesen, írásban javaslatot tehet, amelynek napirendre vételéről az ülés határoz.

8. A Kuratórium hivatali szervezete

A Kuratórium ügyintéző, ügykezelő és ügyviteli teendőit a Titkárság látja el, amely segíti Közszolgálati Testület működését is. A munkáltatói jogkört a Titkárság vezetője tekintetében a Kuratórium elnöke, a munkatársak felett a Titkárság vezetője gyakorolja. A Titkárság szervezetét és működését érintő további részleteket a közalapítvány szervezeti és működési szabályzatában kell rendezni.

9. A közalapítvány képvisellete

A közalapítványt a Kuratórium elnöke önállóan képviseli. A képviselőre, az aláírás jogosultságára és a banki aláírási joggyakorlására vonatkozó részletes szabályokat a szervezeti és működési szabályzatban kell megállapítani.

10. Egyéb rendelkezések

10.1. A közalapítvány tevékenységéről évente írásban beszámol az Alapítónak. Gazdálkodásának legfontosabb adatait az Oktatási és Kulturális Közlönyben köteles nyilvánosságra hozni.

10.2. A Kuratórium elnökét a közigazgatási államtitkári illetmény 65%-ának, a Kuratórium tagját a közigazgatási államtitkári illetmény 40%-ának megfelelő mértékű tiszteletdíj illeti meg, továbbá költségtérítésre tarthatnak igényt.

A költségtérítés mértékére vonatkozó szabályokat a közalapítvány szervezeti és működési szabályzata állapítja meg.

10.3. A közalapítvány szervezetét és működését érintő, az Alapító Okiratban nem szabályozott kérdésekben a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény, a nemzeti hírügynökségről szóló 1996. évi CXXVII. törvény, valamint a polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény alapítványokra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

10.4. A közalapítvány bírósági nyilvántartásba vett adatainak módosítására irányuló eljárásban az Alapítót az Országgyűlés főtitkára képviseli.

1. számú melléklet az Alapító Okirathoz

A Közszolgálati Közalapítvány Kuratóriumának névsora

Elnök.

Tagok.

Közszolgálati Kódex

(http://nmhh.hu/dokumentum/169246/kozszoalati_kodex_2016_januar_1_tol.pdf)

Felhasznált Irodalom:

Németh Erzsébet (1991): A jutalom hatása a belső motivációra és a teljesítményre. FEJLESZTŐ PEDAGÓGIA: PEDAGÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT 2:(1) pp. 34-38. (1991)

- Németh Erzsébet (2017): Kommunikáció In: Bábosik Mária (szerk.) Vezetés a közjó szolgálatában: Közpénzügyi gazdálkodás és menedzsment. 764 p. Budapest: Állami Számvevőszék; Typotex, 2017. pp. 459-479. Vezetés a közjó szolgálatában. Közpénzügyi gazdálkodás és menedzsment
- Németh Erzsébet (2005): A kommunikáció marketingje. In: Zsolnai József (szerk.) A tudomány egésze [elektronikus dok.]: A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje. Budapest; Pápa: Nemzeti Tankönyvkiadó; Arcanum; Veszprémi Egyetem Pedagógiai Kutatóintézete, 2005. p. 56. 13 p.
- Németh Erzsébet (2001): Kommunikációs technikák: távoktatási tankönyv Gödöllő: SZIE, 2001. 141 p.

Források, háttéranyagok

- 1996. évi I. törvény a rádiózásról és a televíziózásról
- A Közszolgálati Közalapítvány alapító okirata
- A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosítása (2010. június 28-án fogadta el az Országgyűlés, 2010. július 7-én lépett hatályba).
- A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény módosítása (2010. július 22-én fogadta el az Országgyűlés).
- A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.) (2010. november 2-án fogadta el az Országgyűlés, 2011. január 1-jén lépett hatályba).
- A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (Mttv.) (2010. december 22-én fogadta el az Országgyűlés, 2011. január 1-jén lépett hatályba).
- A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.)
- A gazdasági társaságokra vonatkozó 2006. évi IV. törvény részvénytársaságokra vonatkozó szabályai
- Közszolgálati Kódex
(http://nmhh.hu/dokumentum/169246/kozszoigalati_kodex_2016_januar_1_tol.pdf)
(<http://www.kszt.hu/tudasbazis/jogszabalyok-kozszoigalati-kodex/49-a-mediata-es-a-hirkozlest-szabalyozo-egyestorvenyek-modositasarol>)
- Médiatörvény 215/A. § (1), Mttv. 91. § b.
- *Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény*
- *Az egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény (Átv.)*
- *A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (Ctv.)*
https://hu.wikipedia.org/wiki/Duna_M%C3%A9diaszol%C3%A1ltat%C3%B3

A MUNKAPIACI KÍNÁLATI OLDAL, A MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS A FOGLALKOZTATÁS VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON KÜLÖNÖS TEKINTETTEL JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYÉBEN

Mihályi Fruzsina¹ - Naárné Dr. Tóth Zsuzsanna²

¹*hallgató, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2100 Gödöllő,
Páter K. u. 1., mihalyi.fruzsina@gmail.com*

²*egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet, Mikroökonómia Tanszék, 2100
Gödöllő, Páter K. u. 1., Toth.Zsuzsanna@gtk.szie.hu*

Bevezetés

A makroökonómiai munkapiac sosem volt, ma pedig különösen nem „tökéletes versenypiac”, ahol a „láthatatlan kéz” létrehoz, megteremt egy ideális egyensúlyi állapotot. A piac keresleti oldalán a munkaszolgáltatások vásárlói, a vállalatok állnak, a gazdaságban pedig az egyes munkavállalók kínálják munka szolgáltatásaikat. A munkapiaci egyensúlyt a munkakeresleti és munkakínálati függvények metszéspontjával definiáljuk. Ebben a helyzetben a metszéspont által meghatározódik az egyensúlyi reálbér és az egyensúlyi foglalkoztatási szint. (Molnár J. 1995)

A neoklasszikus modellben egy olyan munkapiacot feltételeznek, ahol a nominálbérek mozgása mindig megteremti a piaci egyensúlyt. A keynesi értelmezés szerint viszont a nominálbérek rövid távon rögzítettek, így az egyensúly csak véletlenül alakulhat ki, a reálbéreket az árszínvonal változása határozza meg. A keynesiánusi felvetések szerint a gazdaság csak kivételesen éri el a potenciális kibocsátás nagyságát, vagyis a gazdaságban rendszerint létezik kihasználatlan munkaerő-tartalék. Ez rövid távon azt jelenti, hogy a munkapiac nem kerül egyensúlyba, jellemző állapota a túlkínálat, azaz a munkanélküliség. A foglalkoztatást a munkakereslet határozza meg, a kibocsátást pedig az aggregált kereslet. Az aggregált kereslet meghatározza a tényleges kibocsátás szintjét, ez a termelési függvényen keresztül meghatározza a szükséges munkamennyiséget, tehát a munka keresletét. Mivel a munkapiacon szükségszerűen túlkínálat van, ezért a reálbér nagyságát a vállalati szektor munkakereslete, vagyis a munka határtermelékenységének az adott kibocsátáshoz tartozó értéke határozza meg. (Mayer et.al. 2007)

Munkakínálat szempontjából a népességet két részre lehet osztani: munkaképes korúakra és a nem munkaképes korúakra. Munkaképes az a személy, aki egészsége és kora alapján alkalmas munkavégzésre, illetve a nyugdíjkorhatárt még nem érte el. A munkaképesek még két részre oszthatóak, az aktívakra és az inaktívakra. A gazdaságilag aktívok csoportja a foglalkoztatottakból és a munkanélküliekből tevődik össze. A munkanélküliek alapvetően két csoportra oszthatóak: kényszerű és önkéntes (szándékolt) munkanélküliekre. Kényszerű munkanélküli az, aki szeretne elhelyezkedni és dolgozni, de rajta kívülálló okok miatt nem tud. Az önkéntes (szándékolt) munkanélküli tud, de nem akar munkát vállalni az adott bér mellett. Az előbbi fogalmakon kívül megkülönböztetjük a strukturális-, súrlódásos

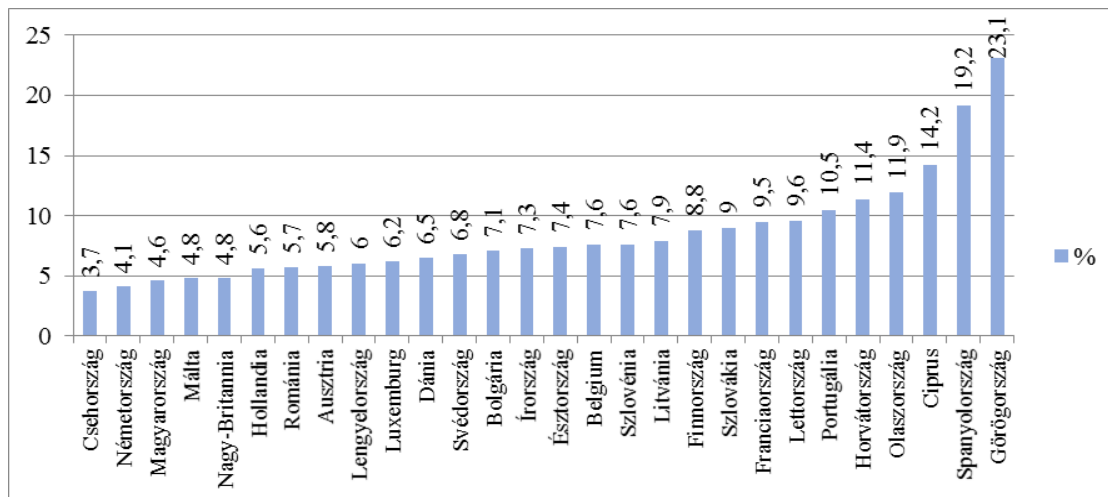
(frikcionális) és ciklikus (konjunkturális) munkanélküliséget is. Strukturális munkanélküliség akkor jelentkezik, ha a munkakereslet és a munkakínálat szerkezetében van eltérés. Ennek leküzdése hosszú távú folyamat és csak átképzések útján érhető el. (Vinogradov et.al. 2015) Súrlódásos vagy frikcionális munkanélküliség rövid távú, abban az esetben jelentkezik, ha a dolgozók munkahelyet, lakóhelyet váltanak. (Mayer et.al. 2007) A ciklikus munkanélküliség a makrogazdasági kibocsátással van szoros kapcsolatban. Ha romlik a gazdasági helyzet, csökken a kibocsátás, akkor csökken a munkakereslet, nő a munkanélküliség. (Molnár J. 1995) Vagyis a konjunkturális munkanélküliségen a nemzetgazdaság kibocsátás ingadozásából fakadó munkanélküliséget értjük. (Mayer et.al. 2007) A technológiai munkanélküliség hosszú folyamat, mely során az addigi egyszerűbb munkavégzés helyét átveszi a gépesített, hatékonyabb technika. (Mayer et.al. 2007) A következőkben a munkanélküliség és a foglalkoztatás alakulását vizsgáljuk az Európai Unióban és hazánkban.

Munkanélküliség az Európai Unióban

Az Európai Bizottság 2016 végén közzétette éves foglalkoztatási és szociális jelentését, amely biztató képet ad a jelenlegi helyzetről: a foglalkoztatás meghaladta a 2014-es és 2013-as eredményeket is, csökkent a munkanélküliség, valamint mérséklődött a szegénység. A munkavégzés formái is átalakulóban vannak, melyekhez a munkaerőpiacoknak és a társadalmaknak alkalmazkodniuk kell. (Internet 1)

Európában a munkával rendelkező állampolgárok száma elérte a 232 milliót. Ez az érték magasabb az utóbbi évtizedes adatoknál is. Ha továbbra is ilyen ütemű lesz a növekedés nagy a valószínűsége annak, hogy az EU eléri 2020-ra kitűzött célját, miszerint a foglalkoztatás 75%-os arányát szeretné elérni. A jelentés szerint: az elmúlt évben 3 millió új munkahely született, ezek többsége állandó. A teljes munkaidős foglalkoztatás úgy tűnik, hogy a leghatékonyabb eszköz a szegénység visszaszorítására, amely a válság 2010-es kiújulása óta most a legalacsonyabb, jelenleg 23,7%. (Internet 1)

Az Európai Unió állampolgárainak jelenleg 8,3%-a munkanélküli. Ebben a legnagyobb probléma az, hogy tagállamok közötti differenciáltság igen széles sávban mozog. Ezeket az értékeket az 1. ábra szemlélteti. (Internet 2)

1. ábra EU munkanélküliségi ráta (2016. november)

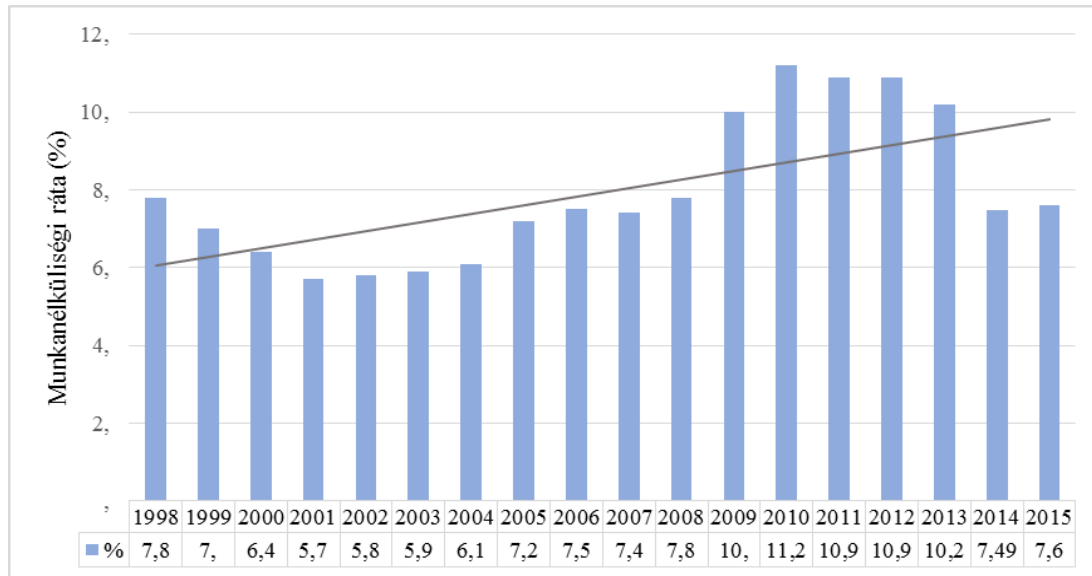
Forrás: Profitline adatai alapján saját szerkesztés (2017)

A munkanélküliségi ráta (a munkanélküliek számának és az aktív népesség számának a hányadosa százalékos formában) az egészen alacsony 4% közeli értékektől a kiugróan magas

23,4%-ig terjed. Ebből a szempontból stabilabb helyzetben lévő országokhoz tartozik például Csehország, Németország és Magyarország. A tagállamok közül Görögországnak a legmagasabb a munkanélküliségi rátája. Az európai átlagos munkanélküliségi ráta 8,45%. (Internet 2)

Munkanélküliség Magyarországon

Hazánkban az 1996-os mikrocenzust követően egészen 2001-ig folyamatos volt a munkanélküliségi ráta csökkenése (2. ábra). (Dedák 2010)

2. ábra A munkanélküliségi ráta alakulása Magyarországon 1998-2015 között
 Forrás: TEIR adatai alapján saját szerkesztés (2017)

Magyarországon erősen érzékelhető volt a válság hatása, 2008 után rohamosan elkezdett nőni a munkanélküliség. 2009-ben már 2,2%-os növekedés volt figyelhető, ami 2010-re még tovább emelkedett 11,2%-ra. Ez a folyamat magával vonta a pályakezdő fiatalok és fiatal felnőttek elhelyezkedési nehézségeit, esélyeinek csökkenését, főként a férfiak körében. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a válság elsősorban az építő- és az autóipart érintette legnagyobb mértékben. Annak érdekében, hogy ez a helyzet normalizálódjon számos intézkedés jelent meg Magyarországon. Ilyen például a munkahelymegőrző bérköltség-támogatás, a munkaerő-piaci képzés, az újra elhelyezkedést célzó bértámogatás és a munkába járással kapcsolatos költségek támogatása. (Internet 3)

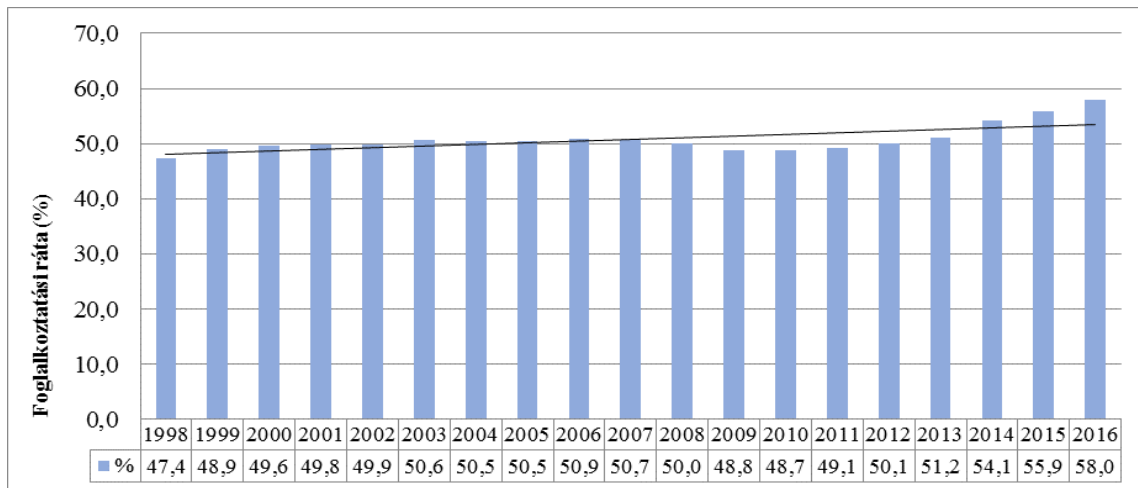
Ezek az intézkedések sikeresnek mondhatók, mivel a diagramról leolvasható, hogy 2013 után folyamatos volt a javulás, egyre csökkent a munkanélküliség. A jelenlegi helyzet alapján a munkanélküliségi ráta 2017. júliusára 4,2%-ra mérséklődött. (Internet 4) A pontosabb elemzés érdekében érdemes a foglalkoztatási ráta alakulását is megvizsgálni.

A foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon

1995-től érezhető volt Magyarországon egyfajta fellendülés a foglalkoztatás terén. Ez főként olyan megszorító intézkedéseknek köszönhető, mint a GYED eltörlése, vagy a magyar munkaerő átképzése, továbbképzése. (Bárdos et.al. 2014, Dajnoki et.al. 2016) Ebben az időszakban lényegesen több volt az aktív kereső, mint korábban. Ezek az intézkedések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a kedvezőtlen helyzetű térségek felzárkózhassanak, és

Magyarország alkalmas legyen az Európai Unióhoz való csatlakozásra. (Fóti et.al 1998, Csehné Papp I. 2008)

A foglalkoztatási ráta (foglalkoztatási arány) a foglalkoztatottak számának, valamint a megfelelő korú (15-74 éves vagy 15-64 éves) népesség létszámának hányadosa, százalékos formában megadva. A Magyarországi tendencia alakulását mutatja be az 3. ábra. A változásokat 1998-2016 között vizsgáltuk a 15-74 évesek közötti korcsoportban.

3. ábra A foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon 1998-2016 között

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés (2017)

A fenti ábrán jól látható, hogy az ezredfordulót követően stagnált a foglalkoztatási ráta. A hazai munkaerőpiac – amint az a táblázatból kiolvasható, hosszú évekig nem volt képes kikerülni ebből az egyensúlyi állapotból. A termelékenység folyamatosan bővült, miközben a foglalkoztatás növekedése egyhelyben stagnált. További sajátossága az 1999 és 2008 közötti magyar helyzetnek, hogy az alacsony foglalkoztatási szint nem magas munkanélküliséggel, hanem magas inaktivitással párosult. Ez a folyamat egészen 2008-ig tartott, amikor 1-2%-os csökkenés figyelhető meg. 2010-től folyamatos ütemben nőttek az értékek. 2016-ban elérte a foglalkoztatási ráta a maximumot, amely már évekre visszamenőleg nézve kiugró értéként szerepel. A körül-belül egy évtizedig tartó stagnálás ellenére a trendvonal segítségével láthatjuk, hogy pozitív tendencia jellemzi a magyar foglalkoztatási szint változását. Ez a növekedés sok tényezőnek köszönhető, de be kell látnunk, hogy az állami támogatási eszközök nagymértékben befolyásolják a végeredményt. Sok olyan eszközzel próbálják bővíteni a foglalkoztatást, amelyekkel elsősorban a munkáltatókat segítik abban, hogy a munkavállalókat toborozzák és növeljék a foglalkoztatást. Ezt állami támogatások révén igyekeznek megvalósítani. (Cseh Papp I. et.al. 2017, E. Varga et.al. 2015)

Az állami támogatások igen fontos szerepet töltenek be a foglalkoztatás bővítése szempontjából, ugyanis kedvezményeket, transzfereket nyújtanak a munkáltatók részére. Ezek a támogatások zömmel 1 évre köthetők és minden esetben arra irányulnak, hogy a munkanélküliség csökkenjen, valamint ezzel egyidejűleg a foglalkoztatási ráta pozitív irányba változzon. (Internet 5) Ilyenek a következők: foglalkoztatást bővítő bértámogatás, munkába járáshoz kapcsolódó csoportos személyszállítás támogatása, bérköltség támogatás, munkahelymegőrző támogatás, hátrányos helyzetű munkavállalók továbbfoglalkoztatásának bértámogatása, munkaerőigény kielégítése igényelt képzési szakirányban.

Egy másik lehetőség a munkaerőpiachoz szükséges kompetenciák fejlesztése. (Varga et.al.2015, Budavári T. et.al. 2015, Szabó K. 2017)

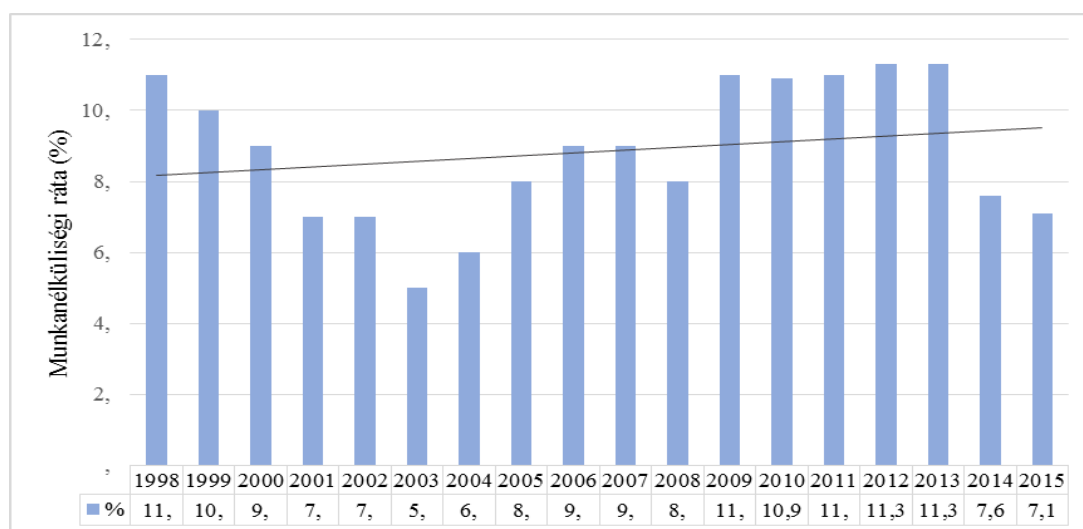
Jász-Nagykun-Szolnok megye bemutatása, a munkanélküliség és a foglalkoztatás alakulása a megyében

Jász-Nagykun-Szolnok megye Kelet-Magyarország középső részén helyezkedik el, az Észak-alföldi régió részeként. 7 megyével határos: északról Heves megye, keletről Hajdú-Bihar és Békés megye, délről Csongrád megye, délnyugatról Bács-Kiskun megye, nyugatról Pest megye határolja. A megyéhez 78 település tartozik, ebből 22 város 56 pedig község. Területe 5581 km², lakónépessége 379897 fő. Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez 9 járás tartozik, melyek a következők: Jászapáti, Jászberényi, Karcagi, Kunhegyesi, Kunszentmártoni, Mezőtúri, Szolnoki, Tiszafüredi, Törökszentmiklósi.

Jász-Nagykun-Szolnok megye mezőgazdasági szempontból fontos szereppel bír jó minőségű termőföldjének köszönhetően, valamint ezeken a területeken a napsütéses órák száma magas. Elsősorban a búza-, rizs-, kukorica-, napraforgó-termesztésben és a sertés-, juh-, szarvasmarha-tenyésztésben kiemelkedő a térség. A megye talajadottságai kifejezetten jók, főként a Jászságban, Kunmadaras környékén, valamint Túrkeve, Törökszentmiklós, Tiszaföldvár és Kunszentmárton települések közelében. (Internet 6)

A megyében számos turisztikai érdekesség található. Sok gyógyfürdő található a térségben, mivel ez a terület igen gazdag termál- és gyógyvízben. Turisztikai célpont például Cserkeszőlő, mivel itt található a legmelegebb és legnagyobb ásványi anyag tartalommal bíró gyógyforrás az országban. Éves szinten számos hagyományörző rendezvényen vehetnek részt az ide látogatók és megcsodálhatják az alföld nyújtotta természeti látványosságokat. Ilyen például a Tisza menti vidékek és a Tisza folyó, amely környékén 1200 kilométeres túraútvonal található. (Internet 7)

Az elmúlt év adatai alapján Jász-Nagykun-Szolnok megye munkanélküliségi helyzete javulni látszik. Bár a trendvonal pozitív meredeksége nem ezt mutatja (4. ábra), az oszlopdiaagramon látható, hogy 2013 után jelentősen csökkent a munkanélküliség aránya. 2015-ben már igen alacsony, 7,1% volt a mutatószám, amely magyarázható a foglalkoztatást bővítő támogatásoknak és a közfoglalkoztatás eredményességének is.

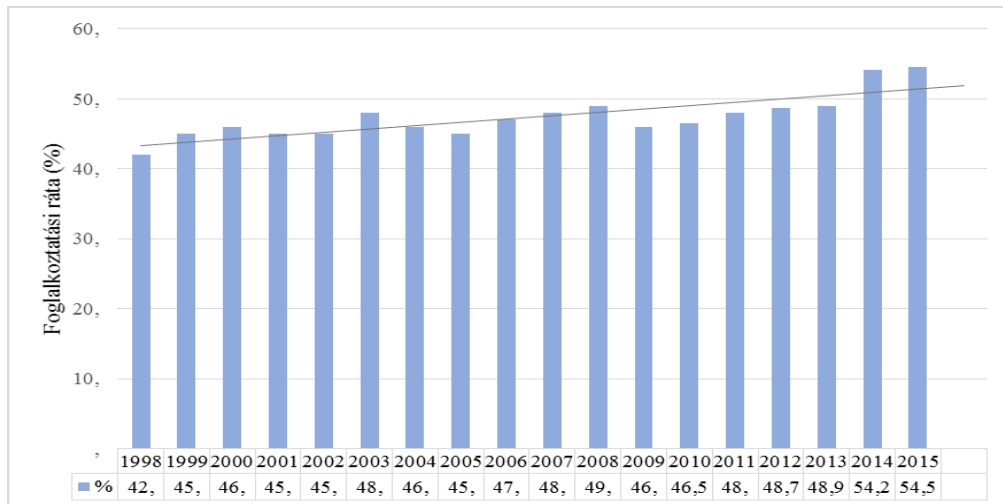
4. ábra A munkanélküliségi ráta alakulása Jász-Nagykun-Szolnok megyében

Forrás: TEIR adatai alapján saját szerkesztés (2017)

Jász-Nagykun-Szolnok megye Gazdasági és Foglalkoztatás Fejlesztési Stratégiájában az alábbi eredmények szerepelnek:

- Kedvező irányú változást hozott a 25 év alattiakra irányuló támogatás, amely a képzettség növelésére irányul.
- 2016-hoz képest félezer fővel csökkent az 50 év feletti álláskeresők száma, azonban e korosztály aránya még mindig magas (29%).
- Fejlesztendő terület a tartós álláskereső problémája is, mivel sokan évek óta nem találnak munkát. [21]

Jász-Nagykun-Szolnok megye foglalkoztatási rátájának alakulását az 5. ábra ismerteti.

5. ábra Foglalkoztatási ráta alakulása Jász-Nagykun-Szolnok megyében 1998-2015 között]

Forrás: TEIR adatai alapján saját szerkesztés (2017)

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei foglalkoztatási helyzet igen hasonlít az országos tendenciákhoz. Stagnálás figyelhető meg egészen 2008-ig, majd 3 %-os visszaesés 2009-ben. 2010-től kezdődően újra növekedésnek indultak a foglalkoztatási ráta százalékos adatai. 2015-ben már majd 10%-kal nagyobb volt a foglalkoztatottak aránya, mint 10 évvel azelőtt, 2005-ben.

Foglalkoztatás bővítésére irányuló célok:

Prioritásként szerepelnek a Gazdasági és Foglalkoztatás Fejlesztési Stratégiában az alábbi tervek, melyek megvalósulása 2020-ra tehető:

1. képzési és szakképzési szint fejlesztése,
2. munkaerő-piaci szolgáltatások fejlesztése,
3. munkába állást segítő háttérszolgáltatások fejlesztése,
4. befektetés ösztönzés,
5. beruházáshoz kapcsolódó humán erőforrás biztosítása. (Internet 8)

Anyag és módszer

Kutatásunk legfőbb célja volt, hogy átfogó képet adjunk Jász-Nagykun-Szolnok megye munkaerőpiaci helyzetéről különös tekintettel a kínálati oldalra vonatkozóan, valamint hogy olyan megvalósítható és hasznos megoldásokat tudjunk felsorakoztatni, melyek elősegíthetik a térség fejlődését. Felállított hipotéziseink:

- **H1:** Az ingázás és annak költségei nagyban befolyásolják a munkavállalók elhelyezkedési és munkába járási lehetőségeit Jász-Nagykun-Szolnok megyében.
- **H2:** A Jász-Nagykun-Szolnok megyei munkavállalók nagy része nem tud a végzettségének, szakmájának megfelelő munkát végezni a megyében.
- **H3:** A Jász-Nagykun-Szolnok megyei munkanélküliségi helyzet háttérben az alacsony munkabérek állnak, nem érzik megfizetve magukat a munkavállalók.

Kutatásunk során a kérdőívezés módszerét alkalmaztuk. A vizsgálathoz összeállított kérdőívet Google kérdőív formájában juttattuk el a megye lakosaihoz. Több platformon is megkerestük őket, így például közösségi oldalakon, e-mailben és telefonon. Akik segítséget szerettek volna nyújtani, de nem volt lehetőségük online válaszolni a kérdésekre, azoknál papíralapon történt a válaszadás, melyet aztán saját kezűleg vezettünk fel az internetes felületre.

A kérdőívben egyaránt volt eldöntendő és nem eldöntendő, megválaszolendő kérdés, 1-5-ig terjedő skálán történő választás és volt, ahol célzottan mi adtuk a megválasztási lehetőségeket. Logikailag az alábbiak szerint építettük fel a kérdéseket: a) személyes kérdések (1-11. kérdés); b) utazásra és ingázásra vonatkozó kérdések (12-16. kérdés), c) szakmára vonatkozó kérdések (17-21. kérdés); d) munkanélküliségre vonatkozó kérdések (22-27. kérdés).

Eredmények

A kérdőívet 139 fő töltötte ki, ebből 114 fő az online felületen adott választ, 10 embert telefonon keresztül, valamint 15 ember személyesen. Azok, akiket telefonon keresztül értünk el 100%-ban Jásziséri lakosok voltak. A kitöltők 80,6%-a nő (112 fő), 19,4%-a pedig férfi (27 fő) volt.

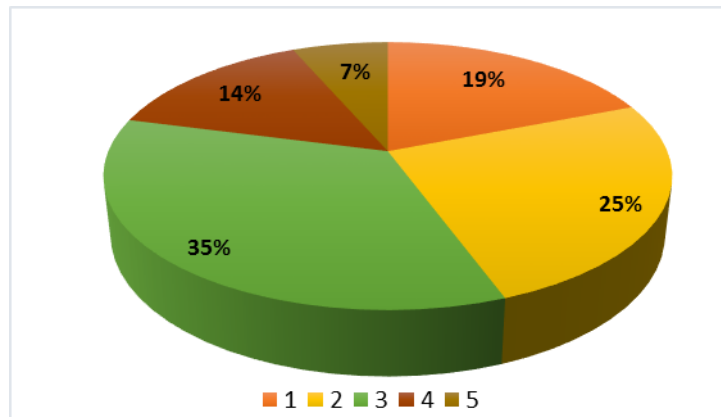
A válaszadók életkora igen széles skálán mozogott (1. táblázat) és elmondható, hogy a 26-30 éves korosztályt kivéve minden korcsoportból közel azonos számmal válaszoltak a feltett kérdésekre.

1. táblázat: Életkor szerinti megoszlás

Korcsoport	Fő	%
18-25 éves	30	22
26-30 éves	13	9
31-40 éves	30	22
41-50 éves	32	23
51-60 éves	34	24

Forrás: Saját szerkesztés (2017)

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a kitöltők lakóhelyéhez viszonyítva 30 km-es körzetben mennyire egyszerű munkahelyet találni (6. ábra), mennyire van munkalehetőség. Erre a kérdésre egy skála segítségével tudtak válaszolni, amin az 1-es azt jelenti, hogy nagyon nehéz az 5-ös pedig azt, hogy nagyon könnyű.

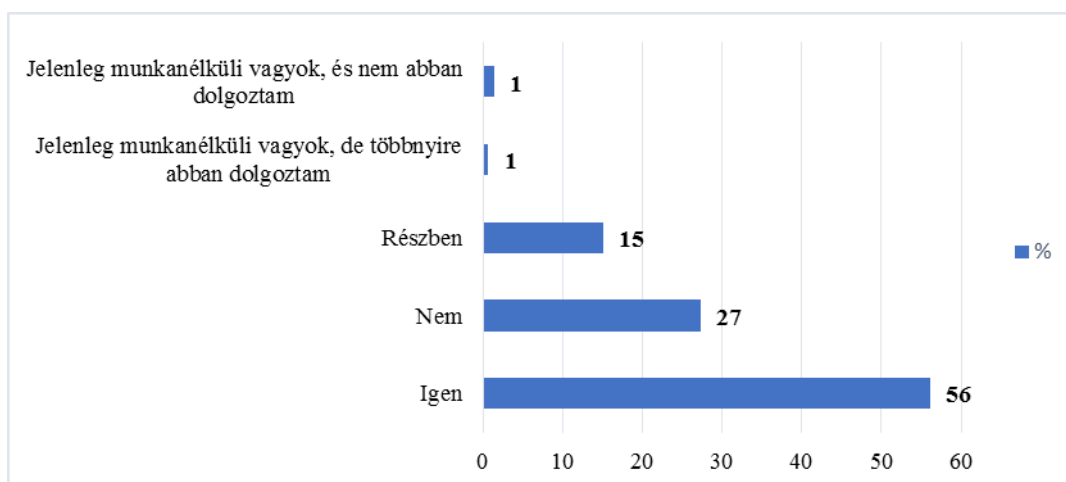
6. ábra A lakóhely 30 km-es körzetében mennyire könnyű munkát találni

Forrás: Saját szerkesztés (2017)

Megoszló vélemények születtek a kérdéssel kapcsolatban, nyilvánvalóan ez annak köszönhető, hogy megyei szinten vizsgáltunk, így az egyes településeket más-más helyzet jellemzi. Az összes kitöltő 20%-a gondolja úgy, hogy könnyű, vagy nagyon könnyű munkát találni a lakóhelye 30 km-es körzetében. 25%-uk szerint nehéz, és 19% szerint nagyon nehéz munkát találni. Összességében nézve 79% értékelte ezt a kérdést 3-asra vagy annál kevesebbre. A kutatásunk során kapott válaszok alapján **az első hipotézist igazoltuk.**

A kérdőívből kiderült az is, hogy a válaszadók 59%-a el is költözne, ha kapna egy jobb lehetőséget, viszont nagyobb részük (49%) csak 30 km-es körzeten belül váltana lakóhelyet. 43% válaszolta azt, hogy nem hagyná el jelenlegi lakóhelyét. Ez utóbbi válaszadók nagy része 31- 60 év között van. Érdekes volt számunkra, hogy azoknak a fele, akik több, mint 90 percet utaznak naponta a munkahelyükre azt nyilatkozta, hogy nem költözne el jelenlegi lakóhelyéről egy, a számára ideális munkahelyért sem. Azok közül, akik 30 km-nél messzebbre is elköltöznének 32%-uk az, aki Magyarország határain belül maradna. Azon válaszadók, akik igennel válaszoltak erre a kérdésre többségében a 18-30 éves korosztályba tartoznak.

A következő kérdéseknél arra voltunk kíváncsiak, hogy a válaszadók a szakmájukban és a végzettségüknek megfelelően dolgoznak-e (7. ábra) és ha esetleg nem a válasz, akkor mi lehet ennek az oka.

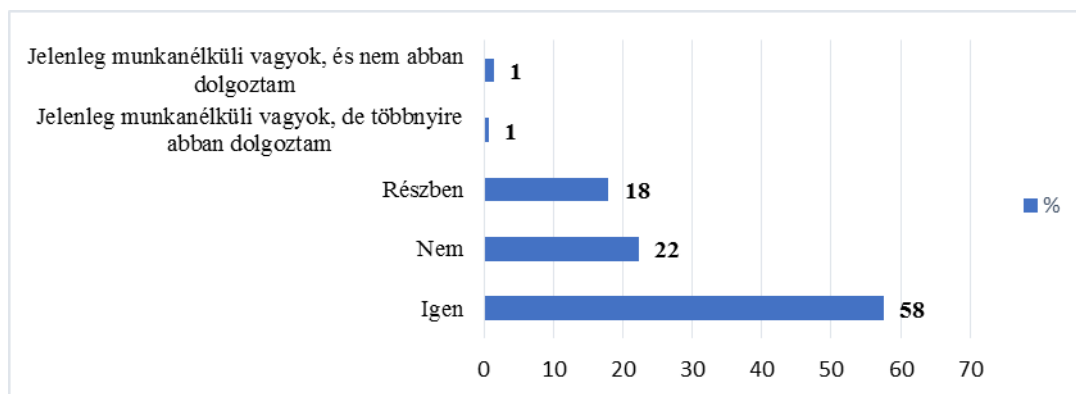
7. ábra Szakmájában dolgozik-e

Forrás: Saját szerkesztés (2017)

A kitöltők többsége (56%) el tudott helyezkedni a szakmájában, azonban 27% válaszolta azt, hogy nincs lehetősége abban dolgozni. A kutatásunk során kapott válaszok alapján a **második hipotézisünk szakmára vonatkozó részét elvettük**.

Azoknak, akik nem a szakmájuknak megfelelő munkát végeznek külön feltettünk egy kérdést, amivel az volt a célunk, hogy megtudjuk mi ennek az oka. Akik nem a szakmájukban dolgoznak, elsősorban az idegen nyelv hiánya miatt nem járnak sikerrel elmondásuk szerint. A második leggyakoribb válasz a gyakorlat hiánya volt. Szerepetek a válaszok között ingázási nehézségek, elhelyezkedési nehézségek és sokaknak olyan szakmájuk van, amire jelenleg nincs kereslet.

Hasonló válaszok születtek az előzőkhöz arra a kérdésre, hogy végzettségüknek megfelelő munkát végeznek-e. A válaszok arányát a 8. ábra szemlélteti.

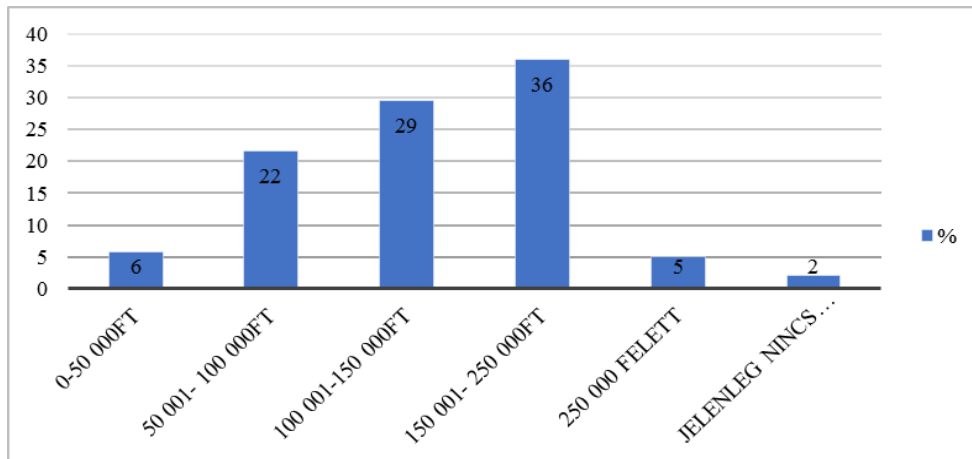

8. ábra Végzettségének megfelelő munkát végez-e

Forrás: Saját szerkesztés (2017)

A válaszadók 58%-a válaszolta azt, hogy végzettségével azonos munkakörben dolgozik. A kutatásunk során kapott válaszok alapján a **második hipotézisünk végzettségekre vonatkozó részét elvettük**. 18% részben, és 22% nem a végzettségének megfelelő munkát végez. Itt is kíváncsiak voltunk arra, hogy mi lehet annak az oka, hogy más jellegű munkát végeznek. A legtöbb esetben a nem megfelelő bérezés miatt nem dolgoznak a végzettségüknek megfelelő munkakörben és az idegen nyelv hiánya is problémát okoz. Ennél a kérdésnél is sok válasz az ingázásra irányult, valamint az elhelyezkedési nehézségekre. Akik bővebb választ adtak, kifejtették, hogy mennyire nincsen arányban az adott végzettség megszerzésébe befektetett idő és az ezért kapható fizetések nagysága. Nincsenek megelégedve továbbá azzal sem, hogy a legtöbb munkahelyre nem megoldott illetve nem támogatott a beutazás, tehát csak saját költségre lehet megoldani, amit a munkáltató nem térít megfelelő mértékben.

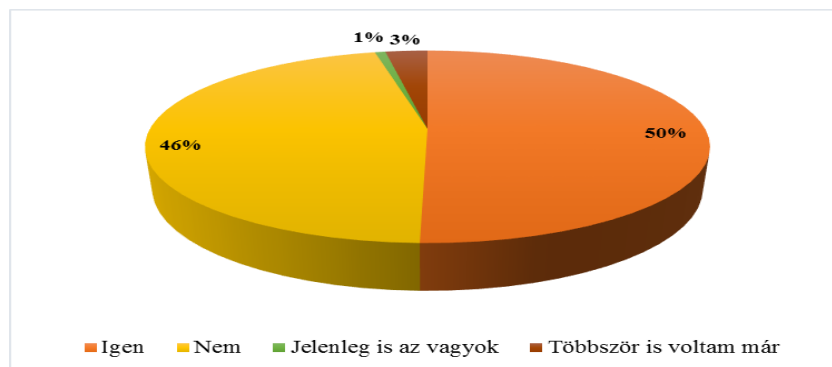
A 9. ábra azt szemlélteti, hogy a kitöltők havi szinten mekkora jövedelmet kapnak a munkájukért.

9. ábra Havi jövedelemszint
 Forrás: Saját szerkesztés (2017)

Többségében a Jász-Nagykun-Szolnok megyei jövedelmek 100 001 Ft és 250 000 Ft közötti havi szinten. A 139 kitöltő 65%-a kap ekkora összeget. Kíváncsiak voltunk rá, hogy akik ebbe a kategóriába tartoznak, azok mennyire elégedettek a munkahelyükkel. Legnagyobb arányban 3-as és 4-es értéket jelöltek meg a skálán, ami azt jelenti, hogy összességében elégedettek, de vannak még hiányosságok. Érdekesnek találtuk továbbá azt is, hogy akik alacsony jövedelemmel rendelkeznek, tehát 0-100 000 Ft között keresnek, többségében 3-asra és 4-esre értékelték munkahelyüket. Ebbe a jövedelmi sávba tartozó kitöltők 64%-a választotta a közepes és jó értéket. A kutatásunk során kapott válaszok alapján **a harmadik hipotézist részben elvetettük.**

A 10. ábra azt szemlélteti, hogy a válaszadók mekkora része volt már munkanélküli és hány százalékuknak nem kellett még ezzel szembenéznie.

10. ábra Volt-e már munkanélküli?
 Forrás: Saját szerkesztés (2017)

Jól látható, hogy a 139 ember 50%-a volt már olyan helyzetben, hogy nem tudott elhelyezkedni és munkanélkülivé vált. Biztató azonban, hogy 46%-uk még egyáltalán nem volt soha munkanélküli. Vannak, akik többször is maradtak munka nélkül, ők adják az összes kitöltő 3%-át.

A következő kérdésünk arra kereste a választ, hogy milyen okból vesztette el a kitöltő a munkahelyét. A kapott válaszokat kategorizáltuk, ezek arányai pedig a következők:

- 20%- munkahelyi környezet miatt,
- 10%- lejárt a szerződése és nem hosszabbították meg,

- 10%- egészségügyi okok miatt,
- 5%- GYES/GYED után nem vették vissza,
- 20%- leépítés,
- 35%- a munkakör bővült a bérezés viszont nem igazodott hozzá.

A kutatásunk során kapott válaszok alapján a **harmadik hipotézist részben igazoltnak tekintettük.**

Következtetések, javaslatok

A szakirodalmi részben a makroökonómiai összefüggések ismertetése után bemutattuk, hogy az elmúlt időszakban hogyan alakultak az EU és Magyarország munkaerőpiaci mutatói. Megállapítottuk, hogy a foglalkoztatás folyamatos ütemben nő, ehhez járulnak hozzá a foglalkoztatást bővítő állami támogatások, melyek elsősorban a munkáltatókat támogatják. Elengedhetetlen, hogy ezek az eszközök jelen legyenek és az esetleges hibák ki legyenek javítva. Csak úgy érhető el magasabb szintű foglalkoztatás, ha az alapok meg vannak teremtve arra, hogy a munkavállalók előnyös körülmények között dolgozhassanak. A folyamatos növekedés magával vonja a munkanélküliség csökkenését is, ami az elmúlt 20 évben nem volt ilyen alacsony. Az Európai változásokkal hasonlóan mozognak a magyar mutatók is, arányaiban nézve elmondható, hogy ugyan azon tendenciát követjük csak valamivel lassabb ütemben.

A megfogalmazott, a megvizsgálni kívánt hipotéziseinket a szakirodalmi részben leírtakkal és a kutatásunk eredményeivel összevetve mutatjuk be.

H1: Az ingázás és annak költségei nagyban befolyásolják a munkavállalók elhelyezkedési és munkába járási lehetőségeit Jász-Nagykun-Szolnok megyében.

Az első felvetésünk teljes egészében beigazolódott, hiszen ez probléma a munkáltatók és a munkavállalók körében. Elsősorban az mondható el, hogy a munkába járással összefüggő terhek csökkentését célzó támogatás hatékony eszköz, mivel segíti a munkáltatót abban, hogy megoldottá váljon munkavállalóinak csoportosan történő szállítása. Azonban a kérdőív eredményei azt mutatják, hogy legtöbb esetben a Jász-Nagykun-Szolnok megyében élő munkavállalók azért nem tudnak számukra előnyös munkahelyet választani, mert nem tudják megoldani az ingázást. Ennek több oka is van.

Ami egyértelműen megfogalmazódott számunkra, az az, hogy a megye területén nincsenek olyan feltételek, amik az átjárhatóságot teremtenék meg a munkavállalók számára. A legtöbb emberben meg lenne a hajlandóság, hogy elhagyja lakóhelyét egy számára előnyösebb munkahely reményében, azonban erre nem lenne szükség, ha a mindennapos ingázás feltételein az állam javítani tudna.

Felmerül az a probléma is, hogy a vizsgált térségben rengeteg apró falu és város található, melyek mentén nem halad át nagyobb főútvonal, ezért nincsenek e települések közelében munkahelyet biztosító szervezetek. Erre tudjuk példának hozni Jászkisér városát, ahol közel egy éve kialakításra került egy ipari park, melyre ki lett írva egy pályázat, de hátrányos fekvésének köszönhetően egy cég sem él a lehetőséggel, hogy kiépítse telephelyét a település határában. Ebből következik az, hogy a település lakossága kénytelen ingázni, akár napi 30 km-nél messzebb is.

Összességében úgy gondoljuk, hogy ez a támogatás hasznosnak és hatékonyak minősül, azonban a gyakorlatban még mindig merülnek fel hiányosságok ezzel kapcsolatban. Ha a munkavállalók számára nagyobb arányban támogatnák a munkába járás költségeit, valószínűsítjük, hogy bővíthetne a foglalkoztatás a megyében.

H2: A Jász-Nagykun-Szolnok megyei munkavállalók nagy része nem tud a végzettségének, szakmájának megfelelő munkát végezni a megyében.

Ez az álláspontunk nem igazolódott be a kutatásunk alapján. A kérdőív kitöltőinek több mint fele mind a szakmára mind a végzettségre vonatkozó kérdésünkre azt válaszolta, hogy szakmájában dolgozik, végzettségének megfelelő munkát végez. Ennek oka az lehet, hogy a legtöbb kitöltő pedagógusként dolgozik, ezért pozitív irányba vitték el a válaszok az adatokat. Annak ellenére, hogy a 2. hipotézisünket el kellett, hogy vessük, nem szeretnénk szó nélkül hagyni azokat a kitöltőket, akiknek nem sikerült szakmájának vagy végzettségének megfelelő munkát találni. Elsősorban az a következtetés vonható le az eredmények alapján, hogy legtöbb esetben az idegen nyelv hiánya az, ami hátráltatja a munkavállalókat az elhelyezkedésben. Erre megoldás lehetne, ha szervezeten működne a megyében olyan programok, melyek elősegítik minden korosztály számára a nyelvtanulási lehetőséget. A fiatalabb generáció számára hasznos lehetne például cserediák programokon való részvétel, amit már akár általános iskola utolsó éveiben vagy középiskolai tanulmányok alatt is véghez lehetne vinni. Az idősebbeknek pedig az lehetne megoldás, ha munka mellett tudnának nyelvet tanulni, amihez teljesítmény arányosan kapnának támogatást. Értjük ezalatt azt, hogy mindenképpen motiváló legyen számukra az olykor szárazabb elméleti részek elsajátítása is, ha jó eredményekkel végzi el az adott kurzust a nyelvvizsga díjának, vagy a tanfolyam díjának bizonyos százalékát elengednék számára.

A másik probléma, amit a kitöltők válaszai alapján tudtunk behatárolni a bérezés. Több válasz is érkezett ezzel kapcsolatban. A megkérdezettek úgy érzik, nem érte meg éveket tölteniük egy adott szakma elsajátításával, mert vagy nem tudnak elhelyezkedni vele, mert nincs rá kereslet, vagy el tudnának, de nem megfelelő bérért cserébe kellene dolgozniuk. Sokan a szakmájuk, végzettségük ellenére operátorként vagy minőségellenőrként dolgoznak gyárakban, több műszakban, mert a műszakpótlékokkal és az egyéb juttatásokkal több pénzt tudnak szerezni egy hónapban. Erre a megoldás az lenne, ha egy adott szakmához, végzettséghez központilag ki lenne dolgozva egy életpálya modell, amit már egészen fiatal korban látnának az emberek. A legnagyobb probléma az, hogy nem tudhatják, hogy egy adott végzettség megszerzésével merre tudnak elindulni, hol tudják leghatékonyabban kamatoztatni tudásukat. Ha látnák a célt és azokat a fontosabb mérföldköveket a szakmán belül, amiket el kell érniük, sokkal motiválóbb lenne mindenki számára az elérési út megválasztása is.

Összesítve gondolatainkat, úgy véljük, ahhoz, hogy a foglalkoztatás tovább bővíthessen, az oktatási rendszer átforgalmazására is szükség lehet, mivel a fiatalabb generáció könnyebben tud pályát választani, ha nagy vonalakban tisztában van azzal, hogy mit és miért tanul.

H3: A Jász-Nagykun-Szolnok megyei munkanélküliségi helyzet háttérben az alacsony munkabérek állnak, nem érzik megfizetve magukat a munkavállalók.

Ez a felvetés a megkérdezettek válaszai alapján részben igaz. Egyrészt azért tudjuk megerősíteni, mert a kitöltők, ahogy azt már a második hipotézisünk elemzésénél is említettük, több kérdésnél is kifejezték elégedetlenségüket a bérezéssel kapcsolatban. Nehezményezik azt, hogy egyáltalán nincsen arányban a tanulásba és a szakma elvégzésébe fektetett idő és energia a bérezés mértékével. A munkanélküliségi helyzetre irányuló

kérdéseinkre kapott válaszokban is jelentős arányban vannak az erre utaló vélemények. Ilyen például a 25. kérdés. A válaszadók 35% százaléka azért vesztette el munkahelyét, mert a munkakörüket valamilyen módon bővítették, azonban ez nem járt a bérezés módosításával. Másrészt azért vettük el ezt a feltételezést, mert nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a munkavállalók csak a munkabérük miatt veszítik el munkahelyüket. Több tényező is szerepet játszik a munkanélküliség alakulásában. Így például az aktuális gazdasági helyzet, az oktatási rendszer, a munkahelyi környezet, a társadalmi viszonyok.

Felhasznált irodalom

- Bárdos I. K.- Varga E.- Szira Z. - Pallás E.: The significance of trainings and competencies in HR, In: Takácsné György K (szerk.): Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék ["Changing, adapting agriculture and countryside"] ["Umwandlung und Anpassung in der Landwirtschaft und Provinz"]: [14th International Scientific Days : March 27-28, 2014 : programme : summaries of presentations and posters] 264 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2014.03.27-2014.03.28. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2014. pp. 1547-1557.
- Budavári-Takács I. - Suhajda Cs., J.: A munkavállalótól elvárt kompetenciák vizsgálata álláshirdetések elemzése alapján, In: Csehné dr Papp I, Budavári-Takács I, Mészáros A, Iliás A, Poór Jó (szerk.) Innováció – növekedés – fenntarthatóság: VII. Országos Tanácsadói Konferencia tanulmánykötete, Budapest, 2015, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, pp. 50-56.
- Cseh - Papp I.– Szira Z. – Varga E.: The situation of graduate employees on the Hungarian labour market, *BUSINESS ETHICS AND LEADERSHIP* 1:(2), 2017, pp. 5-11.
- Csehné Papp I.: Spatial labour market processes, *Bulletin of the Szent István University*, vol. I. Gödöllő, 2008, special issue, pp. 45-50.
- Dajnoki K. - Kun A. I.: Frissdiplomások foglalkoztatásának jellemzői az agrárgazdaságban, *Gazdálkodás* 60. évf.:(IV. szám), 2016, pp. 289-304.
- Dedák I.: Makroökonómia, Budapest, 2010, Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt., pp. 60-61. p.; p. 86., pp. 113-118.. p. 169.
- Fóti J. - Lakatos M.: A rendszerváltás hatása a foglalkoztatásra, (Foglalkoztatás, munkanélküliség: Munkatudományi tanulmányok), Budapest, 1998, Struktúra Munkaügyi Kiadó, p. 12.
- Meyer D. – Solt K.: Makroökonómia, Budapest, 2007, AULA Kiadó, pp. 57-84.
- Molnár J. (szerk.): Közgazdaságtan, Budapest, 1995, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, pp. 113-115.
- Szabó K.: A nők munkaerő-piaci részvétele Magyarországon európai összehasonlításban, *Studia Mundia Economica* 4:(1), 2017, pp. 69-81.
- Széles Zs. - Zéman Z. - Zsarnóczai J S. (2014):The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012: A magyar mezőgazdasági hitelek fejlődési trendjei 1995 és 2012 közötti időszakban. *AGRICULTURAL ECONOMICS-ZEMEDELSKA EKONOMIKA* 60:(7) pp. 323-331. (2014)
- Vinogradov S. – Farkasné Fekete M. – Naárné Tóth Zs.: Determinants of the Labor Market Success of students graduated in Szent István University in Hungary, *VADYBA: JOURNAL OF MANAGEMENT* 27:(2), 2015, pp. 27-31.
- Varga E. – Czeglédi Cs. – Hajós L.: The examination of personal competencies as a collateral of success from the point of view of students, *ANNALS OF FACULTY OF ENGINEERING HUNEDOARA - INTERNATIONAL JOURNAL OF ENGINEERING*, 2015, pp. 117-122.
- Internet 1: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2704&furtherNews=yes> (Letöltés dátuma: 2017.02.08 22:09)
- Internet 2: <http://profitline.hu/hircentrum/hir/361356/Munkanelkuliseg-az-EU-tagallamokban---abra> (Letöltés dátuma: 2017.02.08. 22:35)
- Internet 3: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/valsagmunkaeropiacra.pdf> (Letöltés dátuma: 2017.10.05. 21:30)

- Internet 4: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun1707.html> (Letöltés dátuma: 2017.09.25. 10:24)
- Internet 5: http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=ma_tamogatas_csopszem_hazai (Letöltés dátuma: 2017.04.19. 19:55)
- Internet 6: <http://www.terport.hu/megyek/magyarorszag-megyei/jasz-nagykun-szolnok-megye> (Letöltés dátuma: 2017.09.15. 21:27)
- Internet 7: <http://alfoldszive.hu/a-terseg-bemutatasa> (Letöltés dátuma: 2017.09.25. 22:04)
- Internet 8: <https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz21.html> (Letöltés dátuma: 2017.09.16. 10:06)

HOGYAN PROMOTÁLJUNK BIOÉLELMISZEREKET, AVAGY A BTL KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZRENDSZER ALKALMAZHATÓSÁGA PRIMER KUTATÁS ALAPJÁN

Gáspár Sándor¹ - Fodor Fanni Ildikó² - Szilágyi Tibor Pál³ – Almádi Bernadett⁴

¹ *MSC Hallgató- SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
gasparsandor@hotmail.com*

² *MSC Hallgató, SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, fodorfanni@gtk.szie.hu*

³ *Tanársegéd Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, Gazdaság- és
Társadalomtudományi Intézet, sztp@stanford.edu*

⁴ *Tanársegéd, SZIE Gazdaság, és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete
almadi.berndadett@gtk.szie.hu*

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT

Bevezetés

Az egészséges életmód, a betegségmegelőzés vagyis a prevenció és a tudatos táplálkozás fokozott figyelmet kap a fogyasztók körében. Kutatásunk során azt vizsgáljuk, hogyan lehet a bioélelmiszerek promóciója során hatékonyan megszólítani a vásárlókat, és melyek azok a technikák, amik a leghatékonyabban képesek a fogyasztói döntést befolyásolni. A horizontális keresőoptimalizálás, a tartalommarketing segítségével a már megbetegedett, vagy betegséget megelőzni kívánó emberek számára szakértő választ adhatunk kérdéseikre. Ezen eszközök segítségével azt a célközönséget is elérhetjük, akiket egyébként direkt marketing eszközökkel lehetetlen, vagy szinte lehetetlen elérni. A jól működő marketing kommunikáció keretein belül a tartalommarketing eszközeivel olyan szakértő segítséget adhatunk célközönségünknek, amellyel együtt az eladást is ösztönözhetjük.

Meglátásunk szerint az online marketing világában kiemelten fontos a szakértői-tanácsadói fórum létrehozása, ahol a felhasználók szabadon tájékozódhatnak, ismerhetnek meg termékeket és megoldási javaslatokat kaphatnak problémájukra. Kitérünk továbbá a kommunikációs eszközök veszélyeire és hátrányaira is.

Napjainkban az egészség megőrzése felértékelődött és a fogyasztók egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a táplálkozásukra. (Moorman-Matulich, 1993).

Ezt a kihívást vállalati szinten vagy globálisan versenyképes módon teljesíteni lehessen, olyan eszközrendszerre van szükség, melyek segítségével a funkcionális élelmiszerek megismertethetők, fontosságuk bemutatható a célközönségnek. A jelenleg elterjedt információk, valamint a fogyasztói magatartások alapján - kutatásra támaszkodva szükséges meghatározni a hatékonyan használható online marketing eszközöket. Az eszközrendszer kiépítésén belül két irányt lehet definiálni a fogyasztói magatartás alapján: a kereslet szívása, azaz a („demand pull”) és a kínálat nyomása, a („technology push”). (Balogh-Baló, 2007).

Kutatásunkban azon online marketing eszközöket vizsgáljuk, melyek a fentieket szolgálják, és melyekkel a bemutatott kutatás alapján hatékony kommunikációt lehet folytatni a funkcionális élelmiszerek terjesztése érdekében.

A téma felvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése

Ha a bioélelmiszerek világpiacát tekintjük, akkor megállapítható, hogy két domináns földrajzi piac létezik: Észak-Amerika (Egyesült Államok és Kanada 48,4%) és Európa (44,4%). A két domináns földrajzi piac együttes részaránya 92,8%. A nemzetközi kereskedelem növekvő trendet mutat. A bioélelmiszerekre fordított kiadások részaránya az összes élelmiszerre fordított kiadáson belül országonként a következők: 6,1% felett Dánia, Ausztria, 3,1-6% között Svájc, Németország, Svédország, 1,1-3% között Franciaország, Hollandia, Norvégia, Belgium, Finnország, Észtország, 1% alatt Horvátország (0,8%), Csehország (0,7%), Magyarország (0,3%), Lengyelország (0,1%). Az európai bioélelmiszer-piacok két csoportra oszthatók: az önálló és fejlett bio szegmenssel rendelkező országok (Dánia, Svájc, Ausztria, Luxemburg, Németország és Svédország, Egyesült Királyság) és a rés piacokként működő országok - a közép-európai és dél-európai országok. Az elérhető piacok azonban jelenleg az európai piacok. (Lehota 2012).

A hazai kereslet lassan növekszik, mivel a magyar termelők kis mennyiségeket állítanak elő, magas költségeken, és hiányzik közöttük az integráció valamint az összefogás. Ezáltal az élelmiszer-kereskedelmi láncok sok import terméket kínálnak. (Internet 1).

Ha a biotermékek előállítását nézzük, akkor a legnagyobb biotermék előállítására alkalmas területi részesedéssel Ausztrália és Óceánia bír, 17.3 millió hektár földterülettel, majd ezt követi Európa 11.5 millió hektárral, és Dél-Amerika 6.6 millió hektárral. Ezután következik Ázsia 3.4 millió, Észak-Amerika 3 millió és Afrika 1.2 millió hektárral. (Internet 2). Európában a biogazdálkodás kezdetét 1924-től, Rudolf Steiner biodinamikus mozgalmától számítjuk. Európában az ötven állam közül 41-ben folyik ökológiai gazdálkodás, 2013-ban 11.5 millió hektáron, a mezőgazdaságilag művelt területek 2.4%-án, az Európai Unióban pedig 10.2 millió hektáron, az összes mezőgazdasági terület 5.7%-án, több mint 330000 gazdálkodó folytat ökogazdálkodást (Internet 3).

Magyarországon a biogazdálkodás kezdetét a Biokultúra Egyesület jogelődjétől, a Biokultúra Klub 1983-as megalakulásától számítjuk. A Biokontroll Hungária Kft. és a Hungária Ökogarancia ellenőrző szervezet jelentése alapján gyümölcsöket, szőlőt, bogyós növényeket továbbá friss zöldséget, dinnyét, gombát és szamócát termesztenek. A területek 2%-át pedig ugarként hasznosítják, nádas-halastóként 3%-a funkcionál. Magyar sajátosság, hogy az ellenőrzött gazdálkodások egymás közelében kisebb tömörülésekben helyezkednek el az országban, mely feltehetően annak köszönhető, hogy a termelők egymástól kapnak kedvet az átálláshoz (Lengyel 2008).

Fogyasztási magatartást befolyásoló tényezők

A vásárlói és fogyasztói döntéseket meghatározzák a biológiai (termékek megjelenése, íze, betegségek és az élelmiszer-fogyasztás kapcsolata) közgazdasági és demográfiai (ár, jövedelem, lakosság összetétele, nemek aránya), pszichológiai (motiváció, attitűd, észlelés, tanulás, tapasztalat), szociológiai és társadalmi (szocializáció, társadalmi csoportok), antropológiai és kulturális (kultúra, hagyományok) tényezők (Lehota 2001). Hofmeister – Tóth (2003) szerint két csoportba lehet osztani a fogyasztói magatartást befolyásoló

tényezőket: Az egyik csoport a társadalmi-kulturális tényezőcsoport elemei: a kultúra, társadalmi rétegződés, életstílus, referenciacsoportok, személyes befolyás, háztartás, család. A másik csoportot pedig a pszichológiai tényezők, a percepció, tanulás, motiváció, személyiség és az attitűd határozza meg. Mivel a háztartások jövedelmük jelentős részét élelmiszerekre költik, a megvásárolt élelmiszerek mennyisége és összetétele jelentősen függ a gazdasági körülményektől; a jövedelmektől és az áráktól (Lehota 2001).

Napjaink fő élelmiszerei közül három élelmiszerkategória különül el élesen Szakály et. al (2008) szerint:

- organikus (bio) élelmiszerek
- hagyományos, tájjellegű élelmiszerek
- funkcionális élelmiszerek

Az élelmiszerek és a biotermékek olyan kedvező piaci helyzetben vannak, miszerint nem tömegfogyasztásba, hanem a niche-termékek közé tartoznak és kisebb, speciális piacok igényeinek kielégítését szolgálják (Hofer 2009). Lehota (2001) szerint az élelmiszerfogyasztói magatartás legfontosabb tényezői a következők:

- Az egyénhez kapcsolódó biológiai tényezők
- Közgazdasági tényezők: az élelmiszer-fogyasztás szerkezetét meghatározó ár és jövedelmi arányok
- Az élelmiszerek elfogadását, elutasítását vagy a velük kapcsolatos imázs kialakulását meghatározó pszichológiai tényezők
- A társadalmi beágyazottságot meghatározó szocio-demográfiai tényezők
- Kulturális tényezők: az egyéni, társadalmi és pszichológiai tényezői, integráló tanult értékek és szokások összessége.

Az egészség, mint trend napjainkban már egyre jelentősen jelen van a fogyasztók életstílusában. Ezt tekinthetjük meg az 1. számú táblázatban is.

1.táblázat: Az élelmiszer fogyasztói magatartás fő trendjei és ellentrendjei

	Trendek	Ellentrendek
<i>Idő és tempó</i>	Az idő nyomása, gyorsulás és gyorsítás Például: gyorséttermek	Kiszállás időlegesen, vagy véglegesen
<i>Testmozgás</i>	Wellness	Null-ness
<i>A fogyasztás</i>	Hedonizmus	Új aszkétizmus
<i>Alapérték a termékválasztásnál</i>	High tech virtualitás	természetesség
<i>Távol és közel, az ismeretlen keresése</i>	Egzotikumok keresése	Gyökerek keresése
<i>Egészség</i>	Egészség megőrzése a modern technikák figyelembe vételével	Gyengéd orvoslás

Forrás: Szakály et. al. (2008)

Ennek egyik meghatározó csoportját azok az egészségtudatos és környezettudatos fogyasztók alkotják, akiket Lohas (Lifestyle of health and sustainability) szegmensnek neveznek és mára a magyar fogyasztók körében is kimutatható jelenlétük (Dörnyei at al., 2014).

Az ATL (above the line) olyan marketingkommunikáció amely a hagyományos marketing kommunikációt jelenti és a tömegmédiához kapcsolódik. A marketing kommunikáció az alábbi médiumtípusokban jelennek meg általában: napilapokban, televízióban, közvetlen levélreklámokban, rádióban, képes folyóiratokban, különböző kültéri és szabadtéri reklámokban, hírlevelekben, prospektusokban, telefonon keresztül, mozi termekben film vetítése előtt és az interneten egyaránt.

A BTL (below the line) definiálását a különböző szakirodalmak másként közelítik és fogalmazzák meg. Ha egy általános megközelítő definiálást szeretnénk megfogalmazni akkor az a következő lenne: A BTL Minden olyan marketing kommunikáció, amely nem sorolható a klasszikus, illetve hagyományos reklámformákhoz, vagyis nem alkalmazza a tömegkommunikációs eszközön történő kommunikációt. A BTL marketingkommunikáció segítségével a vevő és a termék közötti kapcsolat közvetlenebb módon valósul meg és nagyban segít lerövidíteni az utat, az üzenet és egyes esetekben maga a termék és a vevő között. A BTL kommunikáció egyik legalapvetőbb fundamentuma, az adott ügyféllel közvetlen és individuális kapcsolat megvalósítása, ahol a potenciális vevőket bevonjuk a kommunikációba és visszajelzéseket kérünk tőlük. A modern BTL eszközök segítségével lehetőségük nyílik a vállalkozásoknak teljesen szelektív és egyénre szabott kommunikációt megvalósítani, illetve a egyes iparágakban a visszajelzések és reakciók mérésével teljesen egyénre szabott ajánlatokat adni az egyes vevőnek. (Internet 4)

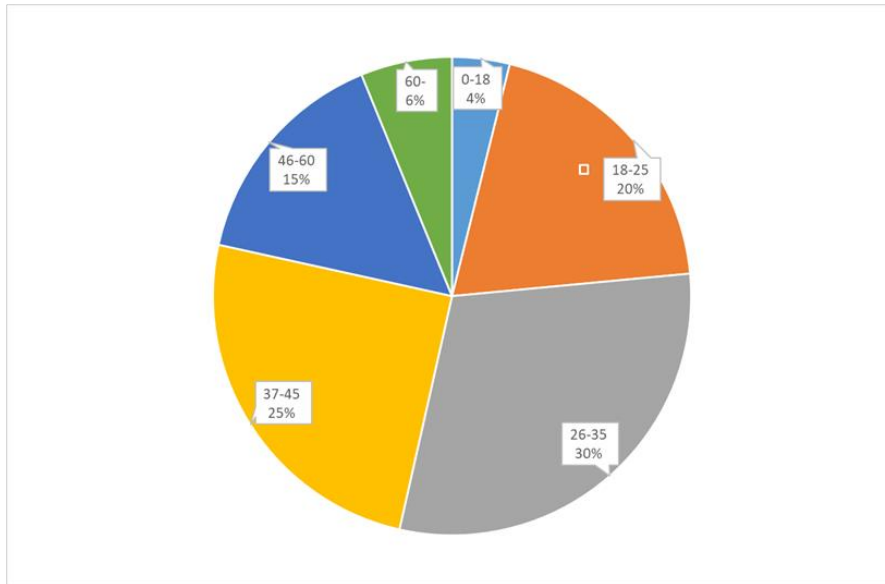
Az alkalmazott módszerek

Kutatásunk fontosságát a téma aktualitása támasztja alá. A bioélelmiszerek piacán számtalan kiaknázatlan lehetőség rejlik.

Ezek feltárására 2017 szeptember és december közötti időszakban készítettünk kvantitatív kutatást, 566 fős mintán, véletlenszerű mintavétellel, a kérdőíveket 20 fős mintán teszteltük. A minta sokszínűségét mutatja a korcsoport, a végzettség és a lakhely eloszlása.

A vizsgálathoz kérdőíves kutatást alkalmaztam, amelyet a Google kérdőív készítő és feldolgozó rendszer alkalmazásával végeztem el. A kérdőív első része a demográfiai és egyéb adatokra vonatkozott, míg a másik fele a kérdőívnek a fogyasztási szokásokra vonatkozik. . A kérdőív Earl Babbie-The Practice of Social Research (Babbie, 2001) című könyve alapján

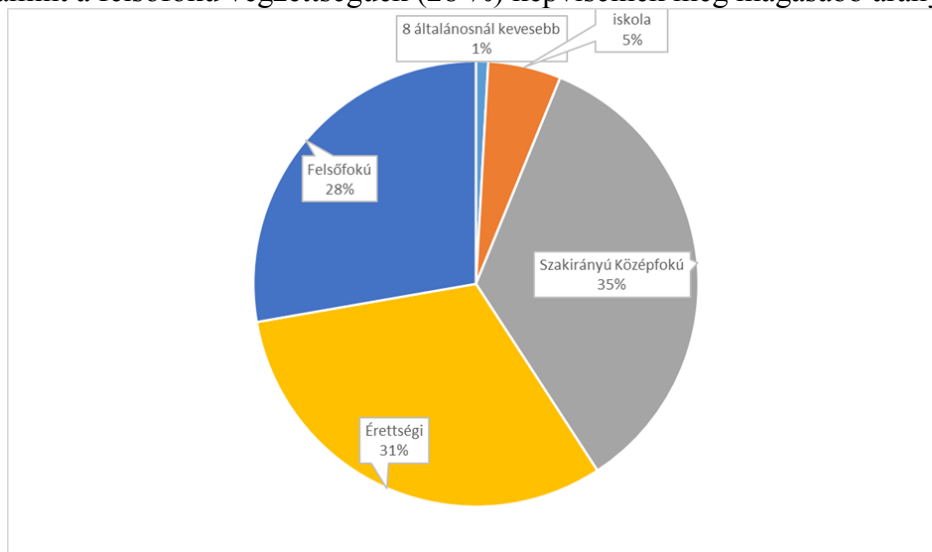
Ahogy az 1. számú ábrán is jól látható, a válaszadók legnagyobb százalékát (30 %) a 26 – 35 év közötti korosztály és a 37-45 éves korosztály (25 %) tette ki.

1. ábra A megkérdezettek aránya korcsoport szerint

Forrás: Saját szerkesztés 2017

A válaszadók közül a legnagyobb arányban a középfokú végzettségűek kerültek ki (35 % + 31%), valamint a felsőfokú végzettségűek (28 %) képviselnek még magasabb arányt.

2. ábra: A megkérdezettek aránya végzettség szerint

Forrás: Saját szerkesztés 2017

Kutatásunk célkitűzése a felhasználók informálódási és döntési alternatíváinak feltárása a biotermékek piacán. A feltárt viselkedési formák alapján határozzuk meg azon marketing kommunikációs eszközöket, amelyek egymást támogatva hatékony eladásösztönző eljárásként működnek.

Hipotéziseink

(H1) A fogyasztók nem ismerik a bioélelmiszereket, nincsenek tisztába a fogalmakkal.

(H2) A fogyasztók tudatformálása a bioélelmiszerek terén az online marketing eszközrendszerével BTL kommunikáción keresztül hatékonyan valósítható meg.

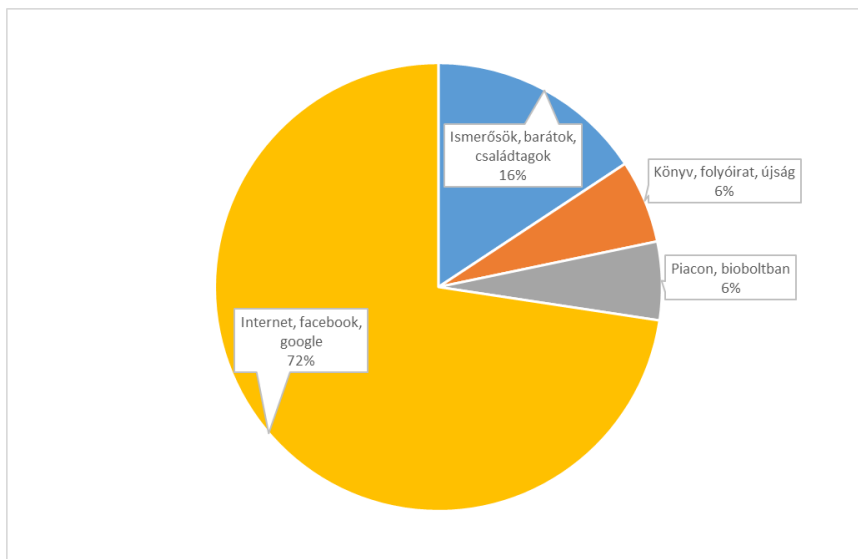
Kutatási eredmények

A kérdőíves felmérésünkből jól látható, hogy az emberek többsége még ma sem ismeri a bio – öko élelmiszerek fogalmát, többen a drága „trendi” élelmiszerek fogalmával azonosítják. Ezen a tendencián mindenképpen érdemes, és lehet is javítani a kommunikáció fejlesztésével., valamint bár ez a cikkünk témáján túlmutat, de iskolai környezettudatos kooperatív csoportmunkákkal is jelentős fejlesztés érhető el. A kommunikáció pontos eszközeit kívánjuk meghatározni a további kérdések, és az eddigi ismeretek alapján.

Korábbi kutatás során Almádi et. al. (2016a), Almadi et. al. (2016b) megvizsgálták, hogy funkcionális és egészséges élelmiszerek esetén milyen termékekben hisznek a fogyasztók, ha az egészséges életmódról beszélünk, tanulmányukban az egészséges élelmiszerek eladhatóságát is vizsgálták. A válaszok egyöntetűen azt mutatták, hogy az egészséges élelmiszerek számára széles a piac. A válaszadók 83,8%-a válaszolta azt, hogy az egészséges életmód kialakításában szerepet játszó élelmiszerek azok, amelyeket használnának. A gyógyszerek, de még az ételkiegészítő tabletták és készítmények is háttérbe szorulnak! Ez mindenképpen egy olyan információ, amelyet az online marketing során hatékonyan felhasználhatunk, amely irányt mutat a kommunikációnak.

Bio élelmiszerek fogyasztását vizsgáló kutatásunkban azt is vizsgáltuk, hogy a fogyasztók milyen forrásból tájékozódnak.

Ahogy a 3. sz. ábrán is jól látható a válaszadók 72 %-a az interneten próbál tájékozódni.

3. számú ábra: a megkérdezettek megoszlása tájékozódás forrása szerint

Forrás: Saját kutatás 2017

A tartalommarketing egy olyan kommunikációs eszköz, amely bár nem ösztönöz közvetlenül vásárlásra, mégis vevőket gyűjt a kereslet szívásával. Ezen keresztül a fogyasztók kérdéseire, problémájára adhatunk választ.

A jól megírt tartalommarketingnek épp az a lényege, hogy nem terméket mutat be, hanem megoldást kínál egy problémára. A jól keresőoptimalizált megfelelően megírt tartalommarketinggel egyszerre adhatunk át értékes információt fogyasztóinknak, miközben a funkcionális élelmiszerek fogalmát, hasznosságát is megismerthetjük velük.

A fenti ábrából leolvasható továbbá, hogy az ATL kommunikációs eszközök, a konkrét promóciók, reklámok a funkcionális élelmiszerek esetében már korántsem minősíthetők hatékonynak. Tanulmányunkban két hipotézist fogalmaztunk meg eddigi tapasztalataink alapján, amelyeket a fentiekben igazoltunk. Az ATL (above the line) olyan marketingkommunikáció amely a hagyományos marketing kommunikációt jelenti és a tömegmédiához kapcsolódik. A marketing kommunikáció az alábbi médiumtípusokban jelennek meg általában: napilapokban, televízióban, közvetlen levélreklámokban, rádióban, képes folyóiratokban, különböző kültéri és szabadtéri reklámokban, hírlevelekben, prospektusokban, telefonon keresztül, mozi termekben film vetítése előtt és az interneten egyaránt. Az ATL kommunikációs eszközök, klasszikus reklámok valóban nem minősülnek hatékonynak a bioélelmiszerek terjesztésében; egyrészt azért, mert a felhasználók már nem fordítanak ezekre kiemelt figyelmet.

A BTL (below the line) definiálását a különböző szakirodalmak másként közelítik és fogalmazzák meg. Ha egy általános megközelítő definiálást szeretnénk megfogalmazni akkor az a következő lenne: A BTL Minden olyan marketing kommunikáció amely nem sorolható a klasszikus illetve hagyományos reklámformákhoz, vagyis nem alkalmazza a tömegkommunikációs eszközön történő kommunikációt. A BTL marketingkommunikáció segítségével a vevő és a termék közötti kapcsolat közvetlenebb módon valósul meg és nagyban segít lerövidíteni az utat, az üzenet és egyes esetekben maga a termék és a vevő között. A BTL kommunikáció egyik legalapvetőbb fundamentuma, az adott ügyféllel közvetlen és individuális kapcsolat megvalósítása, ahol a potenciális vevőket bevonjuk a kommunikációba és visszajelzéseket kérünk tőlük. A modern BTL eszközök segítségével lehetőségük nyílik a vállalkozásoknak teljesen szelektív és egyénre szabott kommunikációt megvalósítani, illetve a egyes iparágakban a visszajelzések és reakciók mérésével teljesen egyénre szabott ajánlatokat adni az egyes vevőknek. (Internet 4) A BTL kommunikációs eszközei és csatornái közül kiemelendő az online platformokon történő kommunikáció és marketing. Az internet és az online közösségi médiák rohamos terjedésének köszönhetően egy olyan lehetőség nyílt meg a vállalkozások számára, amelyet megfelelően alkalmazva nagyon nagy versenyelőnyre tudnak szert tenni. Jelenleg a bio termékek piaca egy olyan rés piac az élelmiszerpiacon amelyen nagyon sok szereplő van jelen és ezen szereplők relatíve alacsony részesedéssel bírnak. A vevők szegmentálása nagyon éles elkülönítést hoz létre, amely által a piacon működő vállalkozások számára a koncentráció stratégia alkalmazása válik a leghatékonyabbá. A fókuszáló stratégia egyik alapvető kritériuma a célközönség jó megfogalmazása és a megfelelő csatornán történő kommunikáció. A Google Adwords és a Facebook mint a két legnagyobb online hirdetési felület kiváló eszközként szolgálhatna a bio élelmiszereket piacán tevékenykedő vállalkozások számára. A google adwords illetve a keresőoptimalizálás lehetőséget nyújt a már termékeket kereső és ismerő közönség elérésére és vásárlásösztönzésére, míg a facebookon a potenciális közönség pontos célzásával egy olyan vásárlók tömege érhető el amelyek ezen termékek fogyasztóivá válhatnak, a megfelelő kommunikáció segítségével.

Felhasznált irodalom:

- Almádi B.- Csonka N.-Máté B. (2016): EFFECTIVE CONTENT MARKETING IN THE FOOD INDUSTRY: FUNCTIONAL FOOD ADVERTISING VIA BTL COMMUNICATION DEVICES. In: Okreglicka M, Gorzen-Mitka I, Lemanska-Majdzik A, Sipa M, Skibinski A (szerk.) Proceedings of the 1th International Conference Contemporary Issues in the Theory and Practice of Management 2016. 479 p. Konferencia helye, ideje: Czestochowa, Lengyelország, 2016.04.21-2016.04.22. Czestochowa: Wydawnictwo Politechniki Czestochowskiej, 2016. pp. 13-18.
- Almádi Bernadett, Csonka Nikoletta, Máté Balázs, Varga Erika (2016): POSSIBILITIES OF PROMOTING MUSHROOM BY MEANS OF BTL COMMUNICATION TOOLS In: Formánková S (szerk.) Proceedings of the 6th International Conference on Management 2016: Trends of Management in the Contemporary Society. 384 p. Konferencia helye, ideje: Brno, Csehország, 2016.06.09-2016.06.10. Brno: Mendelova univerzita v Brne, 2016. pp. 19-21.
- Babbie E. (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Budapest, Balassi Kiadó pp 336-342
- Balogh S. - Baló T. (2007): Globális és Európai táplálkozási trendek. Gazdálkodás 51. évfolyam 20. külökiadás
- Dörnyei K. R.- Gyulavári T. – Hofmeister-Tóth Á. – Jenes B. – Jentetics K. – Neumann-Bódi E. – Neulinger Á. – Simon J. – Zsótér B. (2014): Marketing az egészségtudatosságért – a marketing pozitív szerepe az egészségtudatosságról a temékválasztásig. In: Lehota J. – Berács J. – Rekettye G. (szerk.): Tomcsányi Pál akadémikus 90 éves: Az életminőség anyagi és szellemi igényeinek kielégítése fogyasztási marketing szemlélettel. MTA Agrár – Közgazdasági Bizottság Agrármarketing Albizottság, Budapest, 305 p.,66. p.
- Hofer M. (2009): Bioélelmiszerek fogyasztásának tendenciája Magyarországon, Doktori értekezés, Széchényi István Egyetem, Győr, 234 p.
- Hofmeister- Tóth Á. (2003): Fogyasztói magatartás, Aula Kiadó 2003
- Lehota J. (2001): Élelmiszergazdasági marketing, Műszaki Könyvkiadó Kft., Budapest, 328 p.
- Lehota J. (2012): Biotermékek marketingje, kutatási eredmények és kitörési pontok. Az ökológiai gazdálkodás hazai helyzete – Trendek és kitörési pontok. Gödöllő, 2. február 2012., 46 p., 21-23. p.
- Lengyel P. (2008): „Biomarketing” A bioélelmiszer-piac bemutatása, a kategória iránti kereslet alakulása a fiatal felnőttek körében. Diplomamunka, BGF, Budapest, 89 p.
- Moorman, C. –Matulich, E. (1993) A Model of Consumers’s PreventiveHealth Behaviors: The Role of Health Motivation and Health Ability. Journal of Consumer Research. Volume 20. pp. 208-228.
- Szakály Z. – Sente V. – Széles Gy.: Fogyasztói trendek és stratégiák az öko-, a hagyományos- és a funkcionális élelmiszerek piacán. in.: Szűcs I.-Farkasné Fekete M.: Hatékonyság a mezőgazdaságban (elmélet és gyakorlat) Agroinform Kiadó 2008. 210p.
- Internet 1 A biotermékek forgalma 50 milliárd dollár felett http://www.elelmiszer.hu/fmcg_szakmai_hirek/cikk/a__bio_termekek_forgalma_a_vilagpiacon__tobb_mint_50_milliard_dollar (2017 szeptember)
- Internet 2 <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1663-organic-world-2015.pdf> (2017 szeptember)
- Internet 3 Solti G. Az ökológiai gazdálkodás helyzete Magyarországon http://www.karpatbio.hu/files/9113/6311/1798/Az_kolgiai_gazdlkods_helyzete_Magyarorszgon_2013.03.01..pdf (2017 október)
- Internet 4 <http://www.mckay.hu/index.php/atl-btl-kommunikacio> (2017 október)

AZ INTERAKTÍV DIGITÁLIS TELEVÍZIÓZÁS MARKETING SZEMLELETŰ MEGKÖZELÍTÉSE

Dr. Papp János¹ – Fürediné Dr. Kovács Annamária²

¹*egyetemi docens, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar*
²*egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar*

BEVEZETÉS

A világon elsőként az amerikai NBC (National Broadcasting Company, Inc.) televíziótársaság 1938-ban kezdte meg a rendszeres műsorszórást. Magyarországon 1954. január 20-án volt az M1, Magyarország első televízióadóójának első kísérleti adása. Azóta eltelt közel 65 év és a televízió alapvető technikai felszereltségévé vált a magyar háztartásoknak. Ma már az M1 mellett több mint 120 magyar nyelvű csatorna kínál tartalmat a tévénézők számára. A televízió fontos szerepet játszik a tájékoztatásban és a szórakoztatásban. A lakosság nagy többsége számára a legfontosabb szabadidős tevékenység a tévénézés. A marketingkommunikációban az egyik legfontosabb hirdetési felület a televízió, amely a tömeges tájékoztatást szolgálja. A televíziózás az új évezredben nagyon fontos változásokon ment keresztül. Két kulcsifejezéssel szokás ezt a változást fémjelezni: a digitalizációval és az interaktivitással. Ezek segítségével próbálja helyét és szerepét megőrizni azon a médiapiacra, amelyen egyre nagyobb teret kap az internet és a hordozható számítógépek. Tanulmányunkban a digitalizáció és az interaktivitás hatását kívánjuk marketinges szemmel áttekinteni.

DIGITÁLIS TELEVÍZIÓZÁS

Az emeltszintű televíziózásnak² alapvető technológiai feltétele volt a digitális sugárzás meghonosítása. A digitális televíziózás az analóg televíziózást váltotta fel a kétezres évek elején. A digitális technikára való áttérés az 1990-es években kezdődött meg. Az Antenna Hungária 2001. októberében helyezte üzembe az első DVB-T³ adóberendezését és kezdte meg a földi digitális televízió kísérleti adásait Magyarországon. (Antenna Hungária Hírlevél, 2001) Ez technológiatörténeti mérföldkőnek számított a hazai televíziózás történetében. 2006. nyarán Genfben született megállípodás a földfelszíni digitális televíziós műsorszórás frekvenciafelhasználási lehetőségeiről. (Tanner, 2007) Egy egy hónapig tartó rádió-távközlési konferencián 101 ország között osztották fel a digitális földfelszíni frekvenciákat. Magyarország 8 televíziós és 3 rádiós multiplexet (frekvenciacsomagot) szerzett meg, így a digitális műsorszórásra való áttérés után 30-40 országos televízió és 20 rádiócsatorna indulhatott el. Az átállítás Magyarországon 2013-ban (Európa egyes országaiban évekkorábban) fejeződött be.⁴

² Az “emelt szintű televíziózás” (*enhanced television*) során a néző egy klaviatúra vagy egy alfanumerikus távirányító segítségével speciális információkat kérhet le vagy küldhet el a televíziókészüléken keresztül.

³ DVB=Digital Video Broadcasting technológia

⁴ Csak a földfelszíni sugárzást érintette.

A felhasználók, azaz a tévénezők döntő többsége még analóg televíziókészülékkel rendelkezett az átállás időszakában, és csak egy külön átalakító berendezés segítségével (set-top-box) tudta fogadni a digitális jeleket. Tehát nem a nézők által generált kereslet kényszerítette ki az átállást. Az okokat a kínálati oldalon találjuk. A digitális műsorszórás bevezetésének egyik oka az volt, hogy a tartalom-előállításban (a felvételek készítésében, a szerkesztés-vágás /editálás/, trükkgenerálás során) a csatornák már régóta döntően digitális technológiát alkalmaztak. Az így készült digitális (SD) anyagok⁵ analóg jelekké konvertálása azonban nem volt megterhelően költséges a csatornák számára. Így az önmagában nem lett volna elégséges ok az átállásra. A műsorszórás digitalizálása melletti legfontosabb érvként a képminőséget kommunikálták. A vevőkészülékek piacán az innovációk kiváló hang- és képminőség-visszaadási képességekkel rendelkező berendezések kínálatát eredményezték. Ezek a magas színvonalú készülékek azonban csak a digitális műsorszórás révén tudják azt a képminőséget nyújtani, amire a technológiai adottságaik révén alkalmasak. (Tanner, 2007) A DVD minőségű kép és hang sugárzás mellett a digitális TV másik forradalmi újítása az adatfolyam nyújtotta szolgáltatásbeli többlet, amely lehetőséget ad a nézőknek arra, hogy bármikor megállítsák, bármikor visszatekerjék az adást, egy műsort adott időintervallumon újranezzenek, vagy ha lekésték, akkor bepótolják. Ezt a funkciót timeshiftingnek, azaz időugrásnak nevezik. A digitális technika alapjává vált az interaktív tartalomszolgáltatásnak is. A digitális műsorszórás megsokszorozta a rendelkezésre álló tévécsatornák számát. Ráadásul 4-8 műsorszám jeleníthető meg egyszerre csatornánként. Az 1. számú táblázatban bemutatjuk Cauberghe-De Pelsmaacker (2006 idézi Gyarmatiné Bányai-Kajos, 2009) összegzését a hagyományos és a digitális televízió közötti különbségekről.

1. táblázat A digitális televízió technológiai újdonságai

Hagyományos TV	Digitális TV
Átlagos képminőség	Nagy felbontású kép
Átlagos hangminőség	„Többcsatornás” hang
Közepes nagyságú csatornaválaszték	Széles csatornaválaszték
Egyirányú kommunikáció	Kétirányú kommunikáció
Időben rögzített	Időben visszaléptethető
Készülékcentrikus (nem mobil)	Mindenütt jelen van
Statikus tartalom	Dinamikus tartalom
VCR (Video Cassette Recorder)	PVR (Personal Video Recorder)

Forrás: Cauberghe-De Pelsmaacker, 2006 in Gyarmatiné Bányai-Kajos, 2009

INTERAKTÍV TELEVÍZIÓZÁS

A vélemények megoszlanak abban a tekintetben, hogy mikortól is beszélhetünk az interaktív televíziózás (ITV) kezdetéről. Ez leginkább abból adódik, hogy a televízióval kapcsolatos interaktivitás még nem kapott egy kizárólagos definíciót, hanem többféle megközelítése

⁵ „A CCIR nevű szabványosítási szervezet 1981-ben és 1986-ban két olyan fundamentális jelentőségű digitálisstúdió-szabványt fogadott el, amelyek az 1990-es években lehetővé tették a műsorkészítés, a tartalom-előállítás teljes digitalizációját. A digitális stúdió, miközben szinte korlátlanul kitágítja az alkotók technikai lehetőségeit, egyenletesen kiváló minőséget képes produkálni egészen a műsorkészítési lánc végéig, ráadásul lényegesen nagyobb hatékonysággal és olcsóbban, mint a korábbi analóg rendszerek.” (Ágoston-Stefler-Kissné Akli, 2005)

létezik. Az interaktivitás kétirányú kommunikációt takar, a televíziós tartalom szolgáltatója és a felhasználó, azaz a néző között.

Kétféle szemléletmódból kiindulva lehet az interaktív televíziózást definiálni. Az egyik szerint az interaktív televíziózás jelentheti valamely műsor interaktív elemekkel való gazdagítását. Például egy műsornak kettő vagy több helyszíne van, amelyek között élő kapcsolatot tartanak fenn, vagy a nézők betelefonálhatnak, sms-t vagy on-line üzeneteket küldhetnek és véleményük kifejezésével befolyásolhatják a műsor menetét. A szavazásos showk a legismertebb interaktív műsorok. Ennek a fajta interaktivitásnak a múlt század közepéig nyúlnak vissza a gyökerei. Már az 1950-es években megszületett az igény arra, hogy a nézők részesei lehessenek az adásoknak. A CBS amerikai kereskedelmi televízió például egy gyermeksorozat (Winky Dink and You) nézőit hívta speciális játékokra: a gyerekeknek kellett segíteniük a főhősnek kiszabadulni veszélyes helyzetekből. Egy televízióra ragasztható műanyag fólián filctollal jelölhették ki a főhősnek a menekülési utakat. Már ekkor elterjedtek a közönségsvavazások is. Ennek egyik kezdetleges formája Magyarországon is ismert volt: valamelyik közmű bekapcsolásával – például a villany felkapcsolásával lehetett szavazni egy adott műsorszámra, és az a produkció nyert, amelynél a szolgáltató mérése szerint leginkább kilengett a mutató. Már egy modernebb változatként terjedt el a telefonos közönségsvavazás, amikor egy kijelölt telefonszámon adhatták le szavazataikat a nézők. A nyolcvanas években terjedtek el a személyi számítógépek, amelyek a legtöbb interaktív technológia alapjaivá váltak. (Urbán, 2004) Az interaktív műsортípusok fejlődésére nagy hatással voltak az 1970-es évek végén megjelenő, majd az 1980-as években elterjedő videojátékok is. Ezekben a játékokban a televízió egy szimulált, virtuális teret biztosít, ahol a néző maga a játékos vagy aktívan részt vehet a játékos irányításában.

A modern felfogás szerint minden műsортípus interaktívvá tehető. Az egyes műsортípusoknak azonban eltérő az interaktivitás-potenciálja: magas a sportesemények, a vetélkedők, a valóságshow-k, a reklámok, az oktató műsorok⁶ esetében, közepes a talk-showk, a zenei programok, a dokumentumfilmek, a tájékoztató műsorok esetében, alacsony a fikciós filmek esetében. Világszerte nagy lendülettel folyik a fogyasztói interaktivitásra épülő, innovatív tartalmak fejlesztése. (Jenei, 2005) Az interaktivitás iránti megnövekedett igény egyfajta kényszerként nehezedik a tartalomgyártókra az internet és a televízió közötti verseny kiéleződése miatt.

A másik nézet szerint attól lesz interaktív a tévénézés, hogy nagy számban állnak rendelkezésre a csatornák. A fogyasztók kontrollt gyakorolhatnak a televíziós tartalom fölött. Ennek alapja a technológiai fejlődés.

A technológiai interaktivitás fejlődésében az első mérföldkő az 1980-as években az infravörös sugarakkal működő távirányító megjelenése volt. Egyrészt a csatornák és műsoraik, másrészt a teletext szolgáltatásai közötti választásokat tette könnyedén kivitelezhetővé. Segítségével a néző megszakíthatta a lineáris műsorfolyamot és saját, személyre szabott tartalmat hozhatott létre. Az 1980-as években piacra dobott videomagnó szintén hozzájárult ahhoz, hogy a televízió interaktív eszközzé váljon: a fogyasztó – néhány aktív lépés megtételével – megszabadulhatott a televízió merev műsorrendjétől. A közönség túlnyomó része kevéssé élt az interaktivitás lehetőségével, és inkább csak videokazettákat nézett rajta. Az 1990-es évek közepétől a DVD-lejátszó fokozatosan felváltotta a videomagnót. Az 1990-es évek végén piacra került a nagy tárolókapacitású PVR (Personal Video Recorder), amelynek segítségével

⁶ educationment

a televízió műsorstruktúrája személyre szabhatóvá vált, és kialakítható lett a személyre szabott vagy személyes tévé. A legnagyobb ugrást a digitális jelek vételére alkalmas televízió megjelenése hozta. Ez többféle változatban jelent meg: a dekóderrel felszerelt analóg tévékészülék, a digitális házimozirendszer, az internetprotokollon keresztül működő tévé (IP TV), a számítógépen működő szélessávú webtévé és a mobiltévé. (Jenei, 2007)

Napjainkra tehát a fejlett technológia vívmányai számtalan utat nyitottak meg a televíziós interaktivitásra. Az interaktív televíziózás során ötvöződnék a televíziózás és az internet nyújtotta lehetőségek. Például a néző egy filmről, közvetítésről megtudhat mindenféle hozzáadott információt készüléke internetes funkciói által. Ezen túlmenően a reklámok révén és azok alatt meg is rendelhet termékeket, hozzáférése van banki, illetve kommunikációs alkalmazásokhoz és szolgáltatásokhoz; a műsorsugárzás testre szabható egész hétre előre; a szórakozást a megrendelt filmek, az interaktív játékok és az elektronikus műsorismertető (EPG - electronic program guide) is tovább színesítik. - Ez egybevág azzal a nézettel, amely szerint az interaktív televíziózás a médiumok konvergenciája során született meg és a klasszikus televízió valamint az internet kombinációjaként tekinthetünk rá. (Gyarmatiné Bányai-Kajos, 2009)

A TELEVÍZIÓHOZ KAPCSOLHATÓ INTERAKTÍV SZOLGÁLTATÁSOK

A televízióhoz számos formában kapcsolhatók szolgáltatások, amelyek a nézők szórakoztatását, illetve kényelmét és hatékonyságát növelik. A legfontosabb az alapján differenciálni ezeket a szolgáltatásokat, hogy azok a műsorszolgáltatáshoz kötődnek-e vagy attól független célt szolgálnak. A szolgáltatásokat Jenei (2007) kategorizálása alapján ismertetjük.

Megkülönböztethetők műsorhoz fűződő, a konkrét műsor tartalmához kapcsolódó szolgáltatások. Ilyenek például a különböző háttéranyagok, a profi és amatőr kommentárok, a szavazási lehetőségek, a közvélemény-kutatások, a sportfogadások, a kvízben való részvételhez szükséges anyagok, valamint a szöveges vagy multimédiás műsorismertetők (EPG) vagy a Szuper-Teletext.

Ezek mellett a televízió lehetőséget nyújthat műsorfüggetlen, a konkrét műsor tartalmához nem, csak a televíziókészülékhez tartozó szolgáltatásokra is. Ilyenek a lehetnek a különböző kereskedelmi szolgáltatások, mint például a t-bank, t-vásárlás, t-fogadás, t-játék; valamint a közhasznú szolgáltatások: t-ügyintézés, t-egészségügyi szolgáltatások, t-könyvtár-szolgáltatás, a t-oktatás, valamint az internet-hozzáférés biztosítása). Ez a fajta tartalomszolgáltatás lehet üzleti vagy nem üzleti alapon működő szolgáltatás. A szolgáltatások általában üzleti jellegűek. Elsődleges céljuk a fogyasztói magatartás interaktívá tétele. A nem üzleti szolgáltatásra példa az olasz kormány tevékenysége. A digitális szakadék csökkentésének reményében támogatott projekteket. Interaktív felületként használta a televíziót, amely a háztartások 99 százalékában jelen volt. Az információs társadalomban az esélyegyenlőséget kívánták növelni. Azokhoz a fogyasztókhoz is eljuttatták a mobil ügyintézés lehetőségét, akik nem rendelkeztek okos eszközökkel, számítógéppel.

TÉVÉNÉZÉSI SZOKÁSOK

A televízió interaktív platformmá való alakulása elsősorban attól függ, hogy a nézők mennyire kívánnak megmaradni eredendően passzív befogadói szerepükénél, vagy kívánnak-e aktív részt vállalni a tartalom formálásában, illetve kívánnak-e aktív tevékenységként tekinteni a tévézésre, vágnak-e egyáltalán arra, hogy a tévé az interaktív szórakozás eszköze legyen.

Az ITV sok szempontból a PC helyettesítő terméke lehetne. De vajon kívánnak-e az emberek olyan feladatokat ellátni a televízión, amit egyébként a számítógépen szoktak végezni? Például e-mailt írni, keresni a webes felületeken, banki átutalást végezni. És ha kívánnának is, nem alkalmasabb-e arra mégis egy személyi számítógép? A laptop vagy a táblagép pedig szabadon mozgatható is.

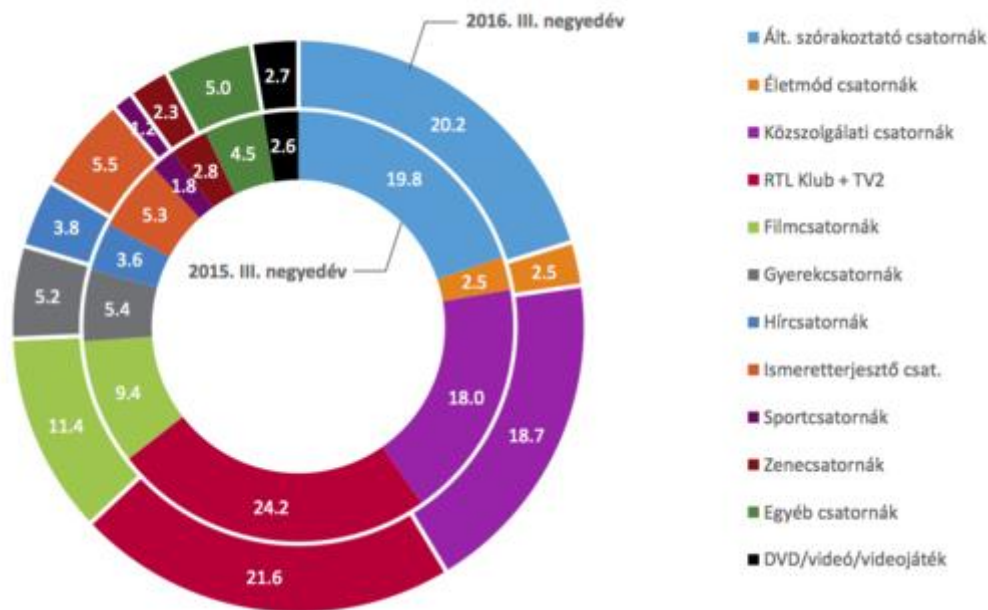
A kutatások azt mutatják, hogy a televíziózás hagyományosan passzív tevékenységi forma, amit az emberek alapvetően a szabadidőhöz és a pihenéshez kapcsolnak (lásd pl. Moeller, 1996; Urbán, 1999; Counterpoint Research, 2001 in Kugler, 2004). Egy 2001-ben készült brit vizsgálatból kiderül, hogy a válaszadók a digitális televízió nézését közösségi, társasági, könnyed és nem tervszerű tevékenységnek tartják, és mint ilyet, különösen pihentetőnek érzik (Counterpoint Research 2001 in Kugler, 2004). Így a játékok, a videofilmek kiválasztása, esetleg a levelezés még illik ehhez a környezethez, azonban „racionális tevékenységek” (pl. banki ügyek intézése, vásárlás) televízión keresztüli végrehajtását nehezen tudják elképzelni.

Az új televíziós technikák új piacokat nyithatnának meg pl. a pénzügyi szféra, az oktatás, a közigazgatás terén, de a vevők elfogadása korlátozó tényező. A televíziózásban nem keresik és nem fedezik fel a lehetőséget a távoktatásra, a vásárlásra vagy a személyes ügyeik intézésére. A nézők szemében megmarad a szórakozás és a kikapcsolódás eszköze. A digitalizáció előnyét elsősorban a nagyobb csatornaválasztékban és a jobb kép- és hangminőségben látják és nem keresik a speciális, hasznos szolgáltatásokat. (Kugler, 2004, Bates, 2003, Tózsá, 2006) A tévén keresztül való alkalmazás szükségessége a számítógépek, illetve a mobiltelefonok és táblagépek elterjedtsége miatt is kétséges.

Ma már egész Kelet-Európában jellemző, hogy a szolgáltatók viszonylag alacsony előfizetési árakon kínálják az a modern technológiára alapozott televíziós előfizetéseket, aminek köszönhetően rohamosan nő az IPTV és műholdas elérések száma. Már 2013-ban a háztartások negyedében a digitális műholdas, 24%-ában pedig a digitális kábel/IPTV előfizetés volt a legjobb vételi mód. (HEOL, 2018) Ugyanakkor az interaktív tévézésben elmaradtunk vagyunk a nyugati világtól. Az amerikai és a nyugat-európai piacra is egyre nagyobb mértékben jellemző, hogy a lineáris tévézés csökkenőben van, és egyre inkább terjed az interaktív tévézésnek az a formája, amikor a műsorokat felvételről követik vagy időeltolással nézik meg. Az ilyen nézettség Magyarországon annak ellenére sem számottevő, hogy a technikai feltételei adottak: a teljes népesség a napi tévénézéssel töltött idejének csak 1,3 százalékát, azaz átlagosan 3,2 percet fordít erre a fajta tartalomfogyasztásra. Ez az érték is leginkább a 4-17 éves (1,3 százalék) és a 18-49 éves korosztálynak (1,7 százalék) köszönhető. Az 50 év felettieknek mindössze 1 százaléka veszi fel a tévéadást. (Nielsen, 2016 in Index, 2018)

A Nielsen 2016-os mérései szerint a magyar lakosság egyre csökkenő időt tölt tévénézéssel de a tévézésre fordított idő még így is meglehetősen magasnak tekinthető: a 18 év alattiak tévénézéssel töltött ideje 3 óra 18 perc, a 18-49 éves korcsoport 3 óra 54 percet, az 50 év felettiek 6 óra 19 percet töltenek a készülék előtt. A legnézettebb csatornák az két

kereskedelmi tévé, az RTL Klub és a TV2, amelyek együttesen a nézettség egyötödét kötik le. Jelentős nézettségnek örvendenek még a közszolgálati csatornák és az általános szórakoztató csatornák.

1.ábra Csatornatípusok közönségaránya, 2015. és 2016. III. negyedév,
 Forrás: Nielsen mérés in Index, 2018

AZ INTERAKTÍV TELEVÍZIÓZÁS HATÁSA A REKLÁMPIACRA

A csatornák számának növekedése és a nézők szabadabb mozgása a csatornák között megnehezítette a reklámpiaci szakemberek dolgát. Egy-egy adót kevesebben néznek egyszerre, ami növeli a reklámok költségét. A differenciálódásnak azonban kedvező hatása is volt, méghozzá az, hogy sokkal pontosabb szegmentálást és targetálást tesz lehetővé. A reklámüzeneteket sokkal könnyeb a célpiacra szabni. A speciális célcsoportoknak szóló televíziók különösen jó lehetőséget adnak a gyártók kezébe a differenciált marketingkommunikáció megvalósítására. A FEM3 például kifejezetten a 18-49 év közötti nőket célozza meg műsoraival, így kiváló felületet szolgáltat a nőknek kínált termékek hirdetésére. A tévé csatornák számának megnövekedése nyomán egy-egy szegmenst több hasonló tartalmat sugárzó csatorna kíván elérni. Például az animációs és gyermekcsatorna kategóriában 2018-ben kilenc adót találunk: Baby TV, Cartoon Network, Minimax, Disney Channel, Disney Junior, Jim Jam, Duck TV, Nickelodeon, Boomerang, Kika, Megamax, Nick Jr, Kiwi TV. Ezek mindegyike kitűnő felület a játékok, üdítőitalok, gabonapelyhek és más gyermekeknek szánt termékek hirdetésére. A tematikus csatornák, mint például a Discovery, az Animal Planet, a Travel Channel, a Filmmúzeum, Paprika Tv pedig azonos érdeklődésű embereket szólítanak meg, akiknél közös érdeklődésükhöz kapcsolódóan adódik hasonló termékek, illetve szolgáltatások iránti kereslet. Például a Travel Channel nézői körében az utazások, a Paprika Tv nézői körében pedig a konyhai berendezések iránt. A nagy cégek a különböző csatornákon más és más márkákat vagy különböző termékeket hirdethetnek meg.

A Coca-Cola például diverzifikálta az egyes adókon meghirdetett termékeit.: Az RTL Klubon a klasszikus és a light kólát hirdette, míg a vaníliás ízt a Music Television-re, a Cherry Coke-

ot pedig a Cool TV-re vitte. (Papp-Váry, 2011) A digitális műsorszórás másik nagy előnye a technológiai háttérből adódik: a set-top boxok segítségével nagyon jól mérhetőek a nézettségi adatok. A PVR pedig elment minden műsort, amit megnéznek, így lehetőséget ad arra, hogy az adatbányászat módszerével személyes profilt készítsenek a nézőkről. Technikailag az is megoldható lenne, hogy személyre szabott reklámokat irányítsanak a set-top boxokba. (Gyarmatiné Bányai-Kajos, 2009)

Az interaktív televíziózás során lehetőség van arra, hogy a néző a reklámot követően további információkat kérjen le a készülékere a cégről vagy a termékéről, sőt azonnal meg is rendelje. Ez azonban nem vált bevett gyakorlattá. Erre a célra az okos eszközöket kezdték el használni az emberek. A televíziózás megmaradt passzív tevékenységnek. Kikapcsolódni ülnek le a tévé készülék elé. A reklámspotok nem motiválják őket annyira, hogy hatásukra böngészni és rendelni kezdjenek. A reklámok nem is keltik fel bennük a vágyat az azonnali vásárlás iránt.

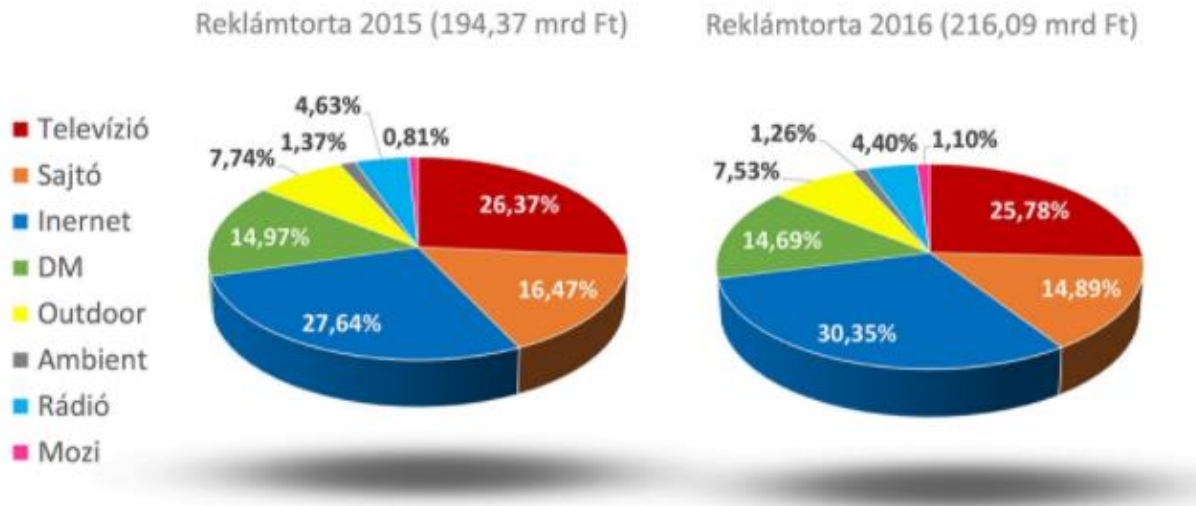
Reklámszakemberek készítettek olyan reklámokat, amelyek csak egyfajta előzetesként (teaserként) szolgáltak, a nézőknek tovább kellett lépniük, hogy a folytatást, illetve a kész anyagot megtekinthessék. Céljuk az volt vele, hogy a nézőket átcsábítsák a vállalat anyagainak megtekintésére az interaktív felületen. (Gyarmatiné Bányai-Kajos, 2009) Ezek azonban nem váltak széles körben elterjedté.

Az interaktivitás lehetősége még inkább növeli annak jelentőségét, hogy egy reklám hol szerepel a reklámblokkban. Ha a reklámblokk elején található reklám felkelti az érdeklődést, és a távirányító segítségével további böngészésre indítja a nézőt, akkor teljes egészében lemarad a blokk többi reklámjáról. A blokk vége felé pedig azért nem kezdenek el böngészni, mert akkor meg a várt műsorról maradna le. Valamennyi interaktív reklám potenciálisan csökkenti a következő hirdetések nézőközönségét. (Urbán, 2004)

A GFK Hungária Indoor tracking kutatása alapján a nézők 80%-a kifejezetten zavarónak tartja a tévé műsorokat megszakító reklámokat és 43%-át a tévé műsorok között sugárzott reklámok is zavarják. (Kreativ.hu, 2017) A digitális televíziózás esetében nagy szabadsággal rendelkezik a néző, hogy a reklámblokk elején azonnal más adóra kapcsoljon. Ennek eredménye az, hogy a reklámblokkok elejére és végére foglalni nagyobb költséget jelent a hirdető számára, hiszen ezeket látják legnagyobb eséllyel a nézők. A médiában „road block”-nak, azaz útakadálnak nevezik azt a jelenséget, hogy ha egy másik adóra kapcsolva a reklámblokk idején, ott is reklámokat találunk, tehát a reklámblokkok ideje össze van hangolva. (Papp-Váry, 2011) A digitális technológia pedig kifejezetten lehetővé teszi a reklámok átpörgetését.

A Magyar Reklámszövetség (2018) adatai szerint 2015 volt az az év, amikor az internetes reklámokra először költöttek több pénzt Magyarországon, mint televíziós reklámokra. 2016-ban még így is 56,033 milliárddal részesültek a televíziók a reklámtorta 216,09 milliárdos összegéből. Az interneten elhelyezett reklámok sokkal rövidebbek és interaktívabbak, mint a televíziós reklámok. A reklámgyártóknak érdemes újragondolniuk a hagyományos tévéreklámokat. Az internethez szokott nézőknek már túl hosszúak és gyakran unalmasak a 30 másodperces klasszikus reklámok. A reklámpiac fragmentálódott. A magas gyártási és médiavásárlási költségek miatt TV reklámokat jellemzően a nagyobb cégek és márkák alkalmaznak. Nekik még akkor is megéri ezeket a reklámfilmeket sugározni, ha a tömeges elérés ellenére nagy a szórásuk. A kisebb és közepes vállalkozások az alacsonyabb költségek miatt kizárólag az on-line kommunikációs térben hirdetnek. Megfigyelhető trend, hogy a változó igények, és a digitális kommunikáció látványos térnyerése miatt a nagy márkák és

nagy vállalatok is intenzíven hirdetni kezdtek az interneten. Mind globális szinten, mind itthon egyre inkább az online videók szerepe nő a hirdetési piacon. Egy Youtube videó gyártása egyszerűbb és olcsóbb technológiával megoldható, mint egy TV reklámé, és nem csak a gyártáson, hanem a médiafoglalási költségen is megtakarítanak a cégek. (Magyar Marketing Szövetség, 2015)

2.ábra 2015-ös és 2016-os reklámtorta
 Forrás: Magyar Reklámszövetség, 2018

ÖSSZEFOGLALÁS

A digitalizációt és az interaktivitást a televízió fejlődésének szükségszerű és természetes állomásának tekinthetjük: amely nem forradalmi (revolutionary), hanem evolúciós (evolutionary) folyamat eredménye. (Jensen, 2005) A digitális átállás számos kedvező hatással bírt a nézők számára. Jobb minőségű, felvehető, megállítható és visszanezhető adásokat eredményezett. A tartalomfogyasztás körülményeit a fogyasztó maga határozhatja meg. A lineáris tartalomfogyasztás helyett nonlineáris tartalomfogyasztás vált jellemzővé, ami a magasabb minőségű és változatosabb tartalomszolgáltatás irányába tolja el a műsorkínálatot. A további fejlődési irányokat az internetes tartalmak fejlődési irányai határozzák meg. A televíziózást kiegészíti, illetve felváltja az Y- és a Z-generáció esetében az internetfelhasználás. A televíziós társaságok arra törekszenek, hogy kövessék a kialakuló trendeket: interaktívabb tartalmakat szolgáltatassanak és szegmentáltabb célcsoportokat szólítsanak meg.

A reklámszakemberek számára minden eddiginél nehezebb körülmények adottak a televíziós reklámok terén. A digitalizációnak köszönhetően a reklámok könnyebben megkerülhetőek lettek. A fogyasztók pedig az interneten megszokták a gyors és interaktív tartalomfogyasztást, így a hagyományos fél perces tévé reklámokat már unalmasnak tartják. A reklámköltségek egyre nagyobb aránya fordítódik az internetes felületekre az alacsonyabb költségek, valamint a nagyobb hatékonyság miatt.

A televízió esetében nem tudtak piacot találni a nem konkrét műsorokhoz kapcsolódó szolgáltatások (például a t-oktatás, t-bank, t-vásárlás). A televíziózás megmaradt a passzív kikapcsolódás területének. Az interaktivitás fejlesztése a műsorszolgáltatással és a tartalom személyre szabhatóságával kapcsolatban jelenik meg fogyasztói elvárásként.

Felhasznált irodalom:

- Antenna Hungária Hírlevél, 2001, <https://www.ahrt.hu/>
- Ágoston, Gy.-Stefler, S. -Kissné Akli, M. (2005): *A digitális televíziózás*, ORTT Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet, Budapest, 58-106. oldal
- Bates, P. J. (2003): T-learning Study: A study into TV-based interactive learning to the home – Final Report. pjb Associates, Cambridgeshire. <http://www.pjb.co.uk/t-learning/contents.htm>
- Béres, I. - Horányi, Ö. (2011) Társadalmi kommunikáció. Budapest, Osiris Kiadó, pp 58-78
- Bognár, É. & Galács, A. (2004) A társadalmi egyenlőtlenségek új dimenziója: digitális egyenlőtlenség nemzetközi összehasonlításban Bognár, K. et al. (szerk.) EU-Tanulmányok II.
- Gálik, M. (1997): Egyszerűen digitális. JEL-KÉP, 4. pp 75–82.
- Gyarmatiné Bányai, E.-Kajos, A. (2009): Az interaktív televízió marketing aspektusai in Hetesi, E. – Majó, Z. – Lukovics, M. (szerk.): A szolgáltatások világa, JATE Press, Szeged, pp 344-361.
- Heller M. (2001) Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: a hierarchikus nyilvánosság kialakulása. In: Nyíri, K. (szerk.) Mobil információs társadalom. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete.
- HEOL (2018): Lekörözzük Európát tévézésben, <https://www.heol.hu/heves/kozelet-heves/lekorozzuk-europat-tevenezesben-519742/>
- Horányi, Ö. (2003) (szerk.) A kommunikatív jelenség, Budapest, General Press Kiadó.
- Index (2018): Egyre kevesebbet tévézünk, https://index.hu/kultur/media/2016/10/19/egyre_kevesebbet_tevezunk/
- Jenei, Á. (2005) Olaszországi DTV alkalmazások. In: Tózsza I. (szerk.) T-Government, avagy digitális interaktív televíziózás a közigazgatásban. Budapest: E-Government Alapítvány a Közigazgatás Modernizációjáért.
- Jenei, Á. (2007): A televízió fejlődése: az interaktív digitális tévé, Budapesti Corvinus Egyetem, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3039/1/jenei_itv_uj_ahnak.pdf
- Jensen, J. F. (2005) About interactive television <http://www.euroitv.org/default.asp?id=6&subpage=2>
- Kugler, J. (2004): Infokommunikáció és társadalom, VILÁGOSSÁG 2004/2–3.pp 115-134.
- Magyar Marketing Szövetség (2015): *Médiafogyasztási szokások változása – Digitális átrendeződés*, <http://www.marketing.hu/hirek/598-mediafogyasztasi-szokasok-valtozasa-digitalis-atrendezodes-interju-jozsa-ferencsel-az-extreme-net-kommunikacios-ugynokseg-vezetojevel>
- Magyar Reklámszövetség (2018): Teljes reklámtorta 2016, <http://mrsz.hu/kutatas/reklamkoltes/teljes-reklamtorta-2016>
- Malinák, J. (2005) A személyes identitás létrejötte a médiakultúra globalizálódásának kontextusában In : Jel-kép 1. sz.
- Papp-Váry, Á. (2011): JPÉ Marketing, Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft., pp 268-272.
- Rogers, E. M. (2001) The Digital Divide. *Covergence*, Vol. 7 (4).
- Tanner, G. (2007): Digitális televízió- álom és valóság, Magyar Tudomány, 2007/09, pp 1180-1183.
- Terestyéni, T. (2006) Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig. Budapest: Akti-Typotext. pp 218-236
- Toffler, A. (2001) A harmadik hullám. Információs társadalom A-tól Z-ig sorozat. Budapest: Typotext.
- Tózsza, I. (2006): T-government - digitális interaktív TV, az e-közigazgatás jövője, <http://www.e-government.hu/digitalcity/documentsWithFullMenu.jsp?dom=AAAAGCAI&dok=AAABBKXH&fmn=AAABATLG&prt=AAABATJV&men=AAABATKG>
- Urbán, Á. (2004) A digitális televíziózás terjedésének fő kérdései, <http://www.c3.hu/~jelkep/JK994/urban/urban.htm>
- <http://www.marketing.hu/hirek/598-mediafogyasztasi-szokasok-valtozasa-digitalis-atrendezodes-interju-jozsa-ferencsel-az-extreme-net-kommunikacios-ugynokseg-vezetojevel>
- <https://www.telenet.hu/tv-csatorna/C3%A1k.html>
- <http://kreativ.hu/kutatas/kutatas.php?cid=3&id=2>
- http://kreativ.hu/cikk/a_vilag_harom_ora_12_percet_tevetik_naponta

AZ ÉPÍTŐIPARI BERUHÁZÁSI OPERATÍV KOMPETENCIÁK ÉS A KIVITELEZŐ HÍRNEVE KÖZÖTTI KAPCSOLAT ELEMZÉSE

Szilágyi Tibor Pál¹

¹*Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, Gazdaság- és Társadalomtudományi
Intézet, tanársegéd,*

¹*Szent István Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás és
Szervezéstudományi Doktori iskola, PhD. Jelölt,
sztp@stanford.edu*

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT

BEVEZETÉS

A gazdasági környezet változásával megváltoznak a beruházási szokások. Jól látszik ez a folyamat a 2013 első és 2014 év második negyedéve közötti időszakon is Magyarországon, hiszen az előző év azonos időszakával összehasonlítva a lakásárak szintén emelkedtek, hiszen mind a nominális, mind a reál értelemben vett növekedés mértéke megközelítette az 1,4%-ot. A hazai gazdasági szereplők az alacsony jegybanki kamatszint hatására kedvező feltételekkel jutnak hitelhez, ami tovább serkenti a beruházási hajlandóságot, hiszen a jövőbeni pozitív gazdasági kilátások és az alacsony kamatszint együttesen inkább arra sarkalják a piaci szereplőket, hogy megtakarításaikat befektessék, a helyett, hogy banki minimálhozadékkal számoljanak. A beruházásokra jelentős hatást képesek gyakorolni a különféle állami programok. Az előbbi körülmények is szerepet játszanak abban, hogy csak a beruházások kis hányadánál jellemző a saját forrás kizárólagossága, többnyire vegyes pénzügyi forrásból, vagyis az önerő mellett hitellel, állami vagy uniós támogatás lehívásával valósulnak meg a fejlesztések. A lakáspiaci „rally” a 2014 első negyedévében indult be, folyamatos emelkedése figyelhető meg a lakóingatlanok árainak alakulásában.

A 2014. III. negyedévéről szóló hazai új lakásépítésre és építési engedélyre vonatkozó statisztikák is ezt erősítik meg, mind az építések, mind az engedélyek száma alapján hiszen 30% körüli növekedés figyelhető meg a 2013 azonos időszakához viszonyítva. Ezek a kedvező folyamatok az adásvételek számának növekedésével is indexálhatóak. A KSH információ szerint a prognosztizálható forgalom adott évben 10-15%-os növekedést mutathat.

Az FHB lakásindex felmérése alapján a 2014 negyedik negyedévében az index értéke 169,21 volt, ami a 2015 első negyedévére tovább erősödött (a változás mértéke majdnem 9,34%-os, ami igen csak figyelemre méltó). A 2015 negyedik negyedévében az index tovább erősödött, és már 199,93-as értéket vette fel, ami éves szinten 9%-os erősödést mutat az ingatlanárak esetében.

A legutolsó szám adatok a 215,06-os index, ami a 2016 első negyedévére vonatkozik, egy lassuló ütemű erősödést mutat az árak viszonylatában. De jól látszik az is, hogy lakáspiaci árcsökkenés a közeljövőben szintén nem várható, sőt további árdrágulás prognosztizálható. A növekedés és a fellendülés Magyarországon regionális szinteken eltérő képet mutat, a legstabilabb ingatlan alpiac a Nyugat-Dunántúl-i, ahol láthatóan tartós árnövekedés figyelhető meg (FHB Lakásindex).

Gazdasági szempontból persze kérdés, hogy a kicsi kereslet meddig képes és hajlandó követni a megemelkedett ingatlanárakkal járó magas árakat, de egyelőre úgy látszik, hogy a fogyasztók követik a piac diktálta magasabb árakat. Minden esetre, aki a válság idején vett alacsony áron ingatlant, vagy akár a 2014 év elején, az az elmúlt két év alatt jelentős profitot realizálhat, ha ingatlanját a közeljövőben értékesíti (<http://www.fhbindex.hu/FHB-Index/FHB-Lakasarindex/Legutobbi-kiadvanyunk>).

A kutatás több lépcsőből álló vizsgálat, melynek az egyik utolsó szakaszát mutatom be. A N=428 elemszámú mintán lebonyolított kvantitatív kutatásom előzményeként 2015-ben kvalitatív kutatást hajtottam végre, melyben szakértői interjúkat folytattam le, és elemeztem a hagyományos tartalomelemző módszer segítségével.

A kvalitatív alanyok rekrutálása: projekttel foglalkozó, azt irányító vagy koordináló szakemberek, projektvezetők, projekt menedzserek, vagy koordinátorok. Fontos további kiválasztási szempont, hogy az alanyok különböző ágazatban tevékenykedjenek, hogy a vizsgálati szempontok ezek alapján ütköztethetők, összevethetők legyenek.

Így vizsgálatomba olyan szakembereket vontam be, akik tervezői, kivitelezői, műszaki ellenőri, vagy pedig beruházói oldalról segítettek a sztenderdizált kérdőív kérdéscsoportjainak és kérdéseinek feltárásában.

A kérdés az, hogy vajon léteznek-e olyan megoldási mechanizmusok, melyeket adaptálni lehet projektfüggetlen módon? És ha igen, akkor melyek azok a lépések, amelyek átültethetők a standardizált folyamatok sorába?

Az adatfeldolgozás korábbi eredményei arra utalnak, hogy Magyarországon is észlelhetőek a beruházási projekt-mechanizmusok területi eltérései, melyek minimalizálhatóvá válnak és feltárhatóak az egységesíthető, általános érvényű elemek felismerésével. A lefolytatott primer kutatás módszertanilag kvalitatív és kvantitatív szakaszból áll.

A kvalitatív vizsgálatom eredményei alapján a kvantitatív kutatásom a következő fő kérdéskörök megválaszolására irányult.

K₁: *A kvalitatív kutatás során feltárt eredmények alapján azonosítottam, –a beruházási döntésekre jellemző - dimenziókat, (szolgáltató értékét hangsúlyozó, a beruházás biztonságát hangsúlyozó, a megtérülést hangsúlyozó, a szakértelmet és megbízhatóságot hangsúlyozók), hogyan érzékelik a hazai fogyasztók?*

K₂: *A megkérdezettek válaszai alapján kialakuló érték-csoportok visszatükrözik-e az előzetes kvalitatív kutatás szerint feltárt dimenziókat?*

K₃: *Mely érték-dimenziók mentén különíthetők el fogyasztók a beruházási döntésekre jellemző preferenciákat?*

K4: Az elemzés során elkülönülő fogyasztói szegmensek között található-e olyan „vándorelem”, amely a fogyasztói-megrendelői döntések során kialakuló karakterisztikákat dominánsan hordozza, de akár több klaszterbe is beleillik?

A kvantitatív kutatás eredményei alapján elkészítettem azt a 16 tényezőt tartalmazó állításlistát, melyet a kvantitatív kutatás során a hazai fogyasztók érték alapú döntési kritériumainak szegmentációjához alkalmaztam. A kérdőívemben az alábbi 5 tényezőcsoportot különítettem el: *szolgáltató értékét hangsúlyozó, a beruházás biztonságát hangsúlyozó, a megtérülést hangsúlyozó, a szakértelmet és megbízhatóságot hangsúlyozók.*

Tanulmányomban a 2015 augusztusa és 2016 áprilisa közötti időszakban nem reprezentatív mintavétellel megvalósult kutatás részeredményeit ismertetem.

A féligstruktúrált interjúvázlat tárgyköri kérdései a következő nagy kérdéscsoportokat járta körbe, melyekből az összefüggések vizsgálata zajlik:

- Az építőipari beruházások főbb elemeinek, ismérveinek feltárása;
- a beruházás előkészítése (pl.: idő, költségek, minőség, tervezés);
- és a beruházás tervezés megvalósítása (pl.: kulcs elemek, tervező-megbízó viszonyrendszer, észlelt kockázatok);
- a beruházás értékelése (pl.: megvalósulás a tervezetthez képest, saját tapasztalatok).

A kvalitatív vizsgálat a következő eredményeket mutatta *a szakember kiválasztása kapcsán:*

- a projektek résztvevői között megjelenik az együttműködési kockázat, ami az építőipari produktumok esetében eltérően változhat;
- a projektek során megjelenik a társadalmi csatornák kockázatsökkentő szerepe;
- a szolgáltatásválasztás preferencia rendszerén belül megjelenik:
 - a kivitelező (operatív) kompetenciája,
 - a szakember megbízhatósága, reputációja, (mint bizalmi tényező),
 - és a beruházás indítékaira figyelők szempontrendszer,
 - a szakember kiválasztása során a beruházás technikai megvalósíthatóságára figyelés tényezője.

A kvantitatív kutatás adatfelvétel 2016 májusa és 2016 szeptembere közötti időszakban zajlott, személyes megkérdezés keretei között, szintén nem reprezentatív mintavétellel, előtesztelt sztenderdizált kérdőív segítségével. Az 50 fős próbakérdezés eredménye azt mutatta, hogy egyes kérdések nem egyértelműek, így néhány kérdés módosításra kerül, a visszajelzések alapján.

Az elemzést – SPSS 15 program segítségével készítettem.

A sikeres adatfelvételnek köszönhetően 428 értékelhető kérdőívet kaptam. A megkérdezettek 43 %-a férfi, és 57% hölgy válaszadó volt.

A mintatagok között a 18-25 éves válaszadók voltak legnagyobb arányban 37%, őket a 26-35 évesek (23%) majd, a 34-41 évesek (17%) és nem sokkal lemaradva a 42-49 éves válaszadók követték (14%-kal). A mintában az 58 év feletti válaszadói aránya mindösszesen 9% volt.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlás majdnem fele-fele arányban jelenik meg a mintában: a középfokú képzéssel rendelkezők alkottak többséget a mintában (49%) utánuk a felsőfokú

képesítéssel rendelkezők aránya volt a legmagasabb: (47%). Az alapfokú válaszadók aránya igen csekély volt, a 4%-ot sem érte el.

A jövedelem-eloszlás szerinti mintaösszetétel azt mutatja, hogy a maximum 50 ezer forint nettó egy főre eső jövedelműek 13%-ot tesznek ki. A válaszadók több mint 37 %-ának az egy főre jutó nettó jövedelme havonta 51-100 ezer forint között van, őket követik a 101 ezer és 150 ezer forint közti havi egy főre jutó nettó jövedelemmel rendelkezők (21%). A 151 ezer és a 200 ezer forint közötti egy főre eső nettó havi jövedelemmel rendelkezők nem egészen 14%-ot tesznek ki, 251 ezer Ft feletti jövedelemmel mindössze a minta 8%-a bír, és majdnem ugyanennyi a 201-250 ezer forinttal rendelkezők aránya (7%).

1. táblázat Szolgáltatóválasztás preferencia rendszere
(*átlag, 1 = egyáltalán nem befolyásol, 4 = teljes mértékben befolyásol*)

Szolgáltatásválasztás szempontjai	átlag
a beruházás időszaka (tavasszal, nyáron, ősszel vagy télen történne a munkavégzés)	2,56
az építkezés időtartama	3,06
az építész/kivitelező rugalmassága az egyes problémák esetén	3,29
az építész/kivitelező elérhetősége	3,34
a szakember önálló problémamegoldása	3,27
a szakember megbízhatósága	3,73
a szakember tapasztalata, szakmában töltött évei száma	3,12
a szakember szolgáltatásainak választéka	2,87
a szakember iránti bizalma	3,71
az építész/kivitelező irodájának hírneve	2,55
az építész/kivitelező irodájának megközelíthetősége	2,24
a szolgáltatások ára	3,53
ismerős/barát ajánlása	3,02
a beruházás várható megtérülése	2,97
a beruházás szegmense (lakhatás vagy üzleti célú – kiadásra szánt építkezés)	2,62
a beruházás fedezete (elég-e a pénze a munkák befejezésére)	3,62

Forrás: saját kutatás, 2016. N=428

A minta válaszadói közül a legtöbben a szakember kiválasztásánál nagymértékben, vagy elengedhetetlenül szükségesnek tartják ismerős, vagy barát ajánlását (75%). Tehát a társadalmi csatornákat tekinthetjük az egyik kockázatcsökkentési tényezőnek.

A szolgáltató kiválasztásánál a fontosabb szempontok közé tartozik a szakember tapasztalata, referenciái, a felé irányuló bizalom.

A szolgáltató választás preferenciarendszerét vizsgálva azt is fontos hangsúlyozni, hogy szolgáltatások ára, a minta jelentős részénél, épp olyan elengedhetetlenül fontos szempont, mint a bizalmi tényezők. Ez jól mutatja, hogy ezen célpiacon esetében is erős árérzékenységről beszélhetünk.

Külön kérdésben elemeztem az építkezés, felújítás során figyelembe vett szempontok körét. E szerint beruházás időszaka és időtartama nagymértékben befolyásolja az megkérdezetteket.

Szinte egyöntetűen a mérvadóbb szempontok közé sorolták az alanyok az építész/kivitelező rugalmasságát, megbízhatóságát, a szakember elérhetőségét és önálló problémamegoldását.

Jól látszik tehát, hogy szolgáltató személyes kompetenciái mennyire fontosak egy ilyen bizalmi termék igénybevétele során.

A beruházás várható megtérülése, célja (üzleti vagy lakhatás) és hogy az alanyok rendelkezésére áll-e elég pénz a munkák befejezésére, szintén a fontosabb szempontok közé kerültek. Mindez ismét rávilágít a *költségérzékenység tényére*.

Összességében a válaszadóktól kapott válaszok azt mutatják, hogy a szolgáltatást igénybevevők nem csak észlelik, hanem kerülnek is a beruházási kockázatot, melynek egyik módja a barátok és ismerősök ajánlásának kikérése, és tanácsaiknak véleményformáló szerepe. Másrészt pedig a szakember kiválasztása során a legfontosabb szempontok a következők: a megbízhatóság, a kölcsönös bizalom megléte. Természetesen a megbízók tudják és érzékelik a pénzügyi kockázatokat is, így a beruházás megkezdése előtt pontosan mérlegelik a beruházás várható volumenét, az összeruházásra szánt keretösszeget, valamint az igénybe vett szolgáltatások ár-érték arányát is, nem csak azok tényleges árát.

Felhasznált irodalom:

- Bárczi, J. - Grószné Sz., M. – Zéman, Z. (2012): A vállalatértékelés az ingatlan szektorban. In: Farkas Attila, Kollár Csaba, Laurinyecz Ágnes (szerk.) A filozófia párbeszéde a tudományokkal: A 70 éves Tóth Tamás professzor köszöntése. 447 p. Budapest: Protokollár Tanácsadó Iroda, 2012. pp. 3-6.
- Csiszárík-Kocsir, Á. – Fodor, M. – Medve, A. (2013a): The context of the macro data and the characteristics of the General Government in Central Europe, International Proceedings of Economics Development and Research, Economics, Marketing and Management (edited by: Yan Han), Vol. 59., IACSIT Press, 195.-199. pp.
- Csiszárík-Kocsir, Á. – Fodor, M. – Medve, A. (2013b): The Hungarian youngsters attitude towards the financial decisions based on a questionnaire research, The Macrotheme Review: A Multidisciplinary Journal Of Global Macro Trends 2:(5) pp. 47-57. 2013.
- Csiszárík-Kocsir, Á. – Fodor, M. – Medve, A. (2014): The effect of the economic crisis onto the consumption based on a two-round questionnaire research International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, Vol.5., No. 1., 33-42. pp.
- Fanni Ildikó Fodor, Maohua Li, Tibor Pál Szilágyi, Bernadett Almádi (2017):_How Can the Competitiveness of a Hungarian Agricultural Enterprise Be Increased? The Mushroom Verticum in Focus, in Light of the Employees' Contentedness In: Fehér-Polgár Pál (szerk.) FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS
- FHB Lakásindex: <http://www.fhbindex.hu/FHB-Index/FHB-Lakasarindex/> Legutobbi-kiadvanyunk (Letöltés ideje: 2015.02.06.11:11)
- Jing Li, Maohua Li, Bernadett Almádi, Judit Bárczi (2017): The factor analysis of share price for chinese listed banks from the angle of risk management controll. *MODERN SCIENCE / MODERNI VEDA* 2017:(3) pp. 62-76.

- Lazányi, K. (2013): Mi áll a munkaerő-piaci kereslet és kínálat kiegyensúlyozatlanságának háttérében?: A közgazdászok helyzetének bemutatása. *Munkaügyi Szemle* 57:(3) pp. 50-62.
- Lazányi, K. (2014): An Employer of My Liking. In: Michelberger (Szerk.): *MEB 2014: Management, Enterprise and Benchmarking in the 21st Century*. Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, pp. 211-220.
- Mónika FODOR, Katalin JAECKEL (2018): What does It Take to Have a Successful Career Through the Eyes of Generation Z - Based on the Results of a Primary Qualitative Research. ***INTERNATIONAL JOURNAL OF LIFELONG EDUCATION AND LEADERSHIP*** 4:(1) pp. 1-7.
- Sándor Gáspár, Seyyed Amir Vafaei, Mónika Fodor, Bernadett Almádi (2017): How should I tell you - Enterprise communication in the SME sector In: Fehér-Polgár Pál (szerk.) *FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS* :
- Tóth, G. (2013): Mi legyen a gyerek neve? A haszonökonómiától a gazdasági teológiáig. *Valóság*, 2013/4, 43-63. o.

PRECÍZIÓS SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMELÉssel KAPCSOLATOS ISMERETEK VÁLTOZÁSA 2011 ÉS 2016 KÖZÖTT

Dr. Lencsés Enikő

*adjunktus, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Üzleti
tudományok Intézete, lencses.eniko@gtk.szie.hu*

Bevezetés

A precíziós szántóföldi növénytermelés képes GPS koordinátákhoz kapcsoltan, úgynevezett menedzsment zónánként gyűjteni és értékelni az információkat, megalapozni a növénytermelési beavatkozásokkal kapcsolatos döntést és elvégezni magát a kezelést. A növénytermelési műveletek megvalósítása helyspecifikusan történik, vagyis csak azok a területek kerülnek kezelésre és olyan dózisban, amelyek ott valóban indokoltak, így nem terheljük feleslegesen a termelési környezetet. A precíziós szántóföldi növénytermelés eszközeivel megvalósítható a kezelésekhöz kapcsolódó monitoring, döntéshozatal és maga a kezelésnek az egy időben történő elvégzése is. [Németh et al., s.a., Pedersen et al., 2004] A precíziós szántóföldi növénytermelés alkalmazásával jelentős mértékben csökkenthetők a mezőgazdasági termelésre ható kockázatok és növekszik a termelés nyomon követhetősége a több, pontosabb és helyspecifikus információknak köszönhetően. [Lowenberg-DeBoer 1997, Swinton and Lowenberg-DeBoer 2001, Takács-György 2012]

A precíziós szántóföldi növénytermelés alkalmazásának elsődleges célja a jövedelem növelés, a magasabb hozam elérése, a hatékonyabb növényvédelem, az erőforrások megőrzése és a fenntartható mezőgazdaság előmozdítása. [Weiss, 1996; Swinton, 1997; Batte, 1999; Székely et al., 2000; Zhang et al., 2002] Egy másik nézőpont szerint, amely a precíziós szántóföldi növénytermesztést inkább menedzsment eszközként fogja fel mint sem, hogy növénytermelési módszerként, az elsődleges cél a bizonytalansági tényezők csökkentése a helyspecifikus és valós idejű információknak köszönhetően. [Whelan and McBratney, 2000; Pedersen, 2003; Dobermann et al., 2004]

A precíziós szántóföldi növénytermelés hazájának számító USA-ban a kezdetekben gyorsan nőtt az technológia elemeinek alkalmazása. Kezdetekben a leginkább alkalmazott eszköznek a hozamtérképezés bizonyult. 1992-ben az amerikai szántóföldi növénytermesztők 3%-a végzett hozamtérképezést [Lowenberg-DeBoer, 1999], míg 1998-ra már a gazdák 5%-a alkalmazott valamilyen precíziós növénytermelési eszközt. [McBride – Daberkow, 2003] A precíziós tápanyagpótlás elterjedése sokkal gyorsabb ütemben ment végbe. A GPS alapú talajmintavételezést 1996-ban az amerikai gazdák 29%-a alkalmazta, és 1999-re ez a szám elérte a 43%-ot. Az ehhez kapcsolódó precíziós tápanyagpótlás alkalmazása az 1996-os 13%-os arányról 1999-re elérte a 37%-ot. [Akridge, Whipker, 1997]

Egy a dán gazdálkodók körében végzett felmérés alapján körülbelül 400 gazdaság foglalkozott precíziós szántóföldi növénytermeléssel (kevesebb, mint 1%) és az átlagos területnagyság meghaladta a 200 hektárt. Ezek közül a gazdaságok közül azonban csak 10 volt olyan, ahol több precíziós növénytermelési eszközt is használtak. [Pedersen et al., 2004]

Az elmúlt évtizedben kevés olyan kutatás készült, amely a precíziós szántóföldi növénytermelési technológia eszközeinek további terjedését vizsgálta volna. Magyarországon két ilyen felmérés történt, az egyik 2011-ben a másik pedig 2016-ban. Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a két felmérés között eltelt időben milyen változások történtek a precíziós növénytermelési technológia megítélésében és alkalmazásában.

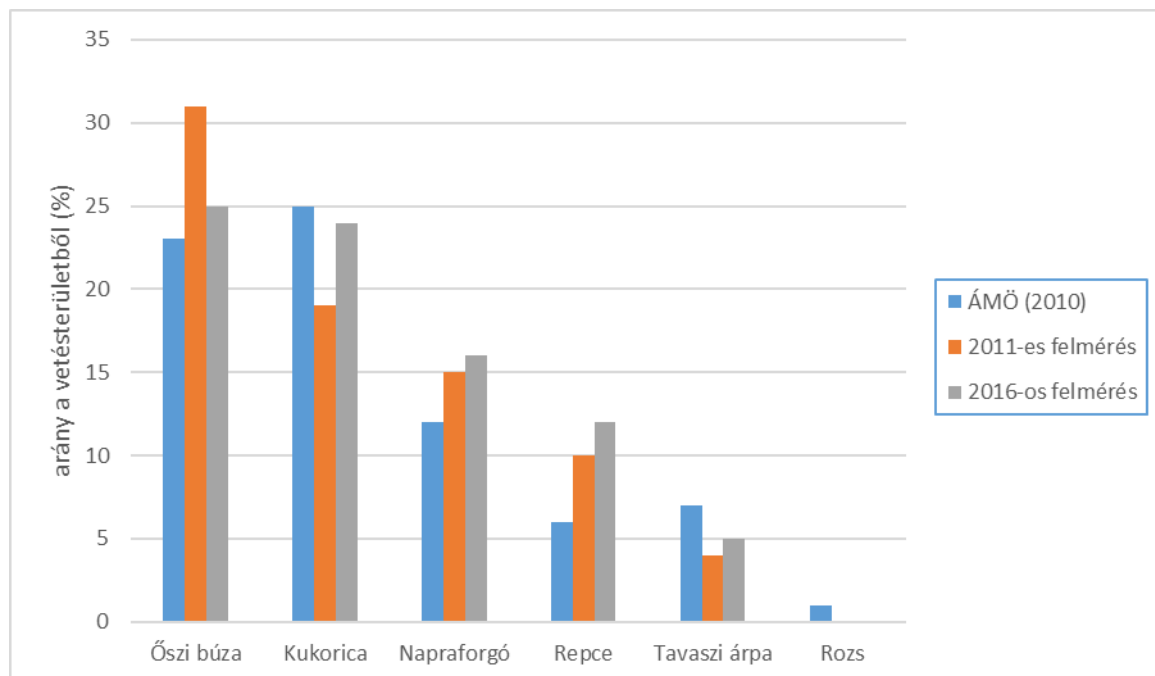
Anyag és módszer

A precíziós szántóföldi növénytermelési technológia magyarországi elterjedésére vonatkozó első vizsgálat 2011-ben történt. Ebben a vizsgálatba egy 72 elemből álló minta került elemzésre, amelyből további kutatási irányok váltak meghatározhatóvá. [Lencsés, 2013] Ezt a kutatást alapul véve az Agrárgazdasági Kutató Intézet 2016-ban végzett egy hasonló kérdőíves felmérést, amelybe 45 precíziós növénytermelést folytató gazdaságot sikerült bevonni. [AKI, 2017]

Jelen tanulmányban a két felmérés eredményei kerülnek párhuzamba, hogy feltárhatónak legyenek, hogy milyen változások mentek végbe 5 év alatt a precíziós növénytermelési technológiával kapcsolatosan Magyarországon.

Eredmények

A hagyományos szántóföldi növénytermesztési gyakorlathoz hasonlóan a precíziós növénytermelést folytató gazdaságok között továbbra is a legnépszerűbb termesztett növénykultúrák az őszi búza, a kukorica, a napraforgó és a repce. (1. ábra)

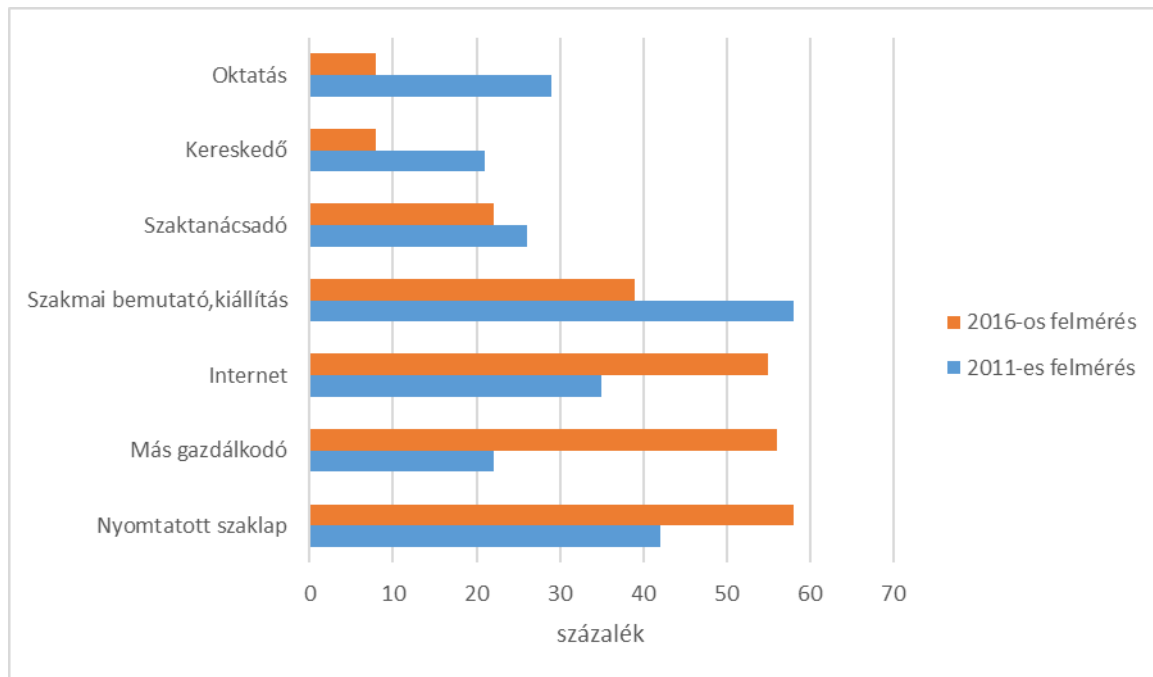

1. ábra: A termesztett növénykultúrák a vetésterület arányában

Forrás: ÁMÖ (2011), Lencsés (2013) felmérés és AKI (2017) felmérés alapján

A precíziós növénytermesztési technológiával kapcsolatos ismeretek forrását még mindig elsősorban a szaklapokban és az internetes oldalakban jelölték meg a gazdálkodók. A 2011-

ben végzett strukturált interjúk felmérésben a szakmai bemutatók kiugróan magas arányának oka, hogy a lekérdezés elsősorban ilyen szakmai bemutatókon, kiállításokon történt. (2. ábra)

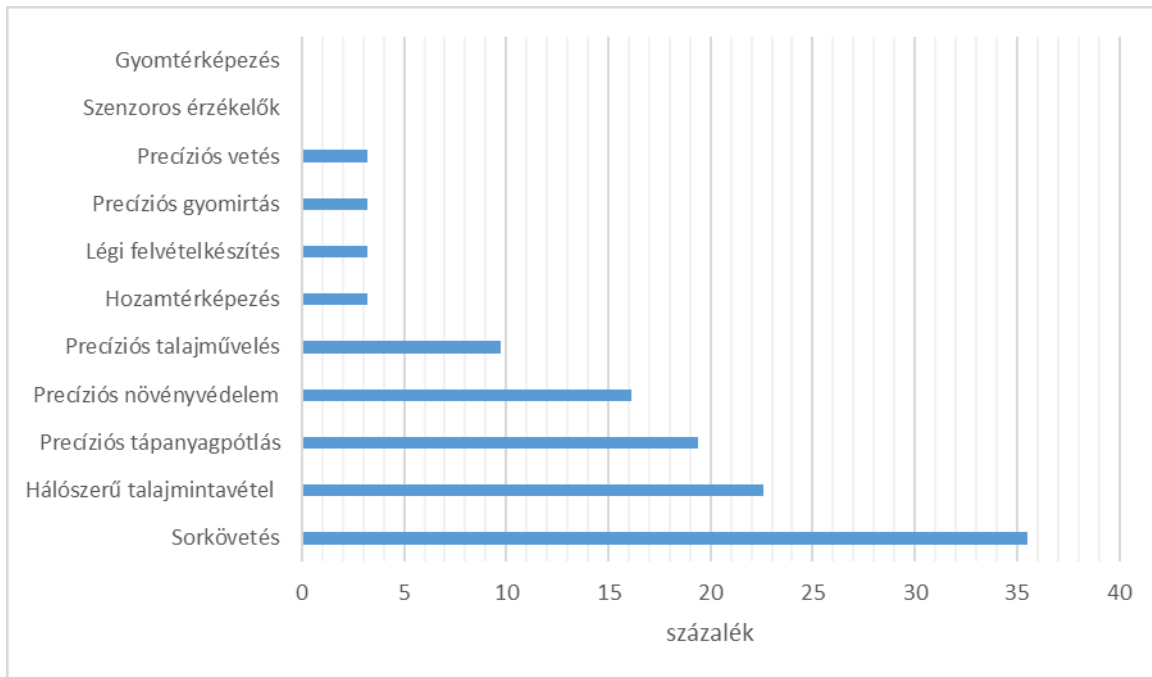
2. ábra: Technológiai ismeretek megszerzésének forrása

Forrás: Lencsés (2013) felmérés és AKI (2017) felmérés alapján

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet által 2016-ban végzett felmérés alapján a gazdálkodók továbbra is a precíziós növénytermelési technológiai eszközeinek magas beruházási többletköltségét tartják az elterjedés legnagyobb mértékben gátló tényezőjének, mindazonáltal elismerik a technológia alkalmazásának jövedelem növelő képességét. A jövedelem növekedése az őszi búza esetében 20-123 százalékra tehető a felmérés alapján. Ez összecseng a 2011-ben végzett vizsgálat eredményeivel, amelyek szerint a precíziós növénytermesztést folytató gazdaságok 15% feletti jövedelem változásról számoltak be a technológia alkalmazásának következtében.

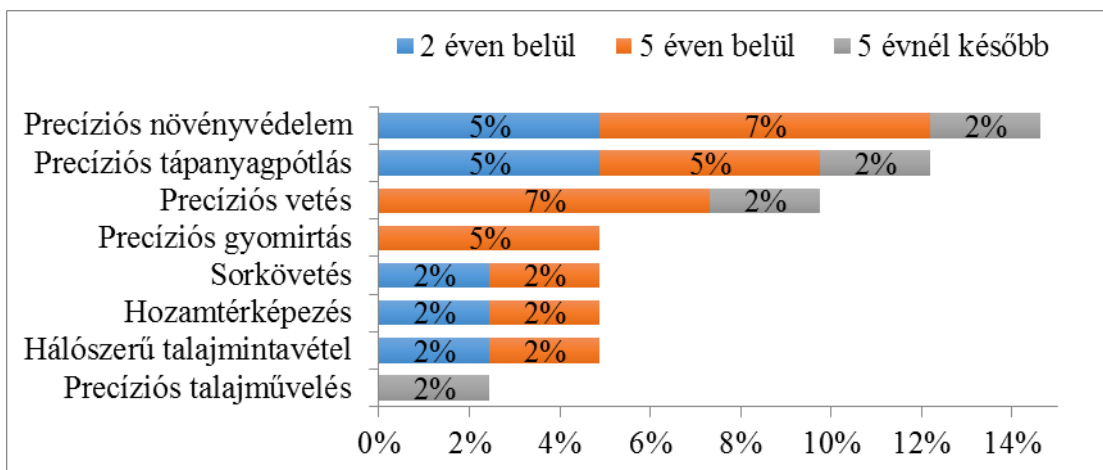
A túlzottan magas beruházási összegtől való félelem a gazdák részéről véleményem szerint túlzó, hiszen a precíziós technológiát alkalmazó gazdaságok többsége 5 és 20 millió forint közé teszi a szükséges beruházás nagyságát (ez természetesen függ a meglévő géppark színvonalától), amelynek a megtérülési idejét 2-5 évre becsülték a 2011-es felmérés során.

A precíziós növénytermelési elemek alkalmazására vonatkozó 2011-es vizsgálat során a legelterjedtebb a sorvezető alkalmazása volt. Amelynek önmagában történő alkalmazását nem tekintem a precíziós növénytermelés eszközének. A talajmintavételezés és az ehhez kapcsolódó precíziós tápanyagpótlás volt a leginkább alkalmazott eszköz a vizsgált mintában, ezt követte a precíziós növényvédelem. (3. ábra) A 2011-ben végzett felmérés során azt tapasztaltam, hogy azok között a gazdák között, akik eddig még nem foglalkoztak precíziós gazdálkodással leggyakoribb célként a precíziós növényvédelem bevezetését jelölték meg, ezt követte a precíziós tápanyagpótlás és a precíziós vetés 5 éven belül. (4. ábra)

3. ábra: A precíziós növénytermelés elemeinek alkalmazási gyakorisága (2011)

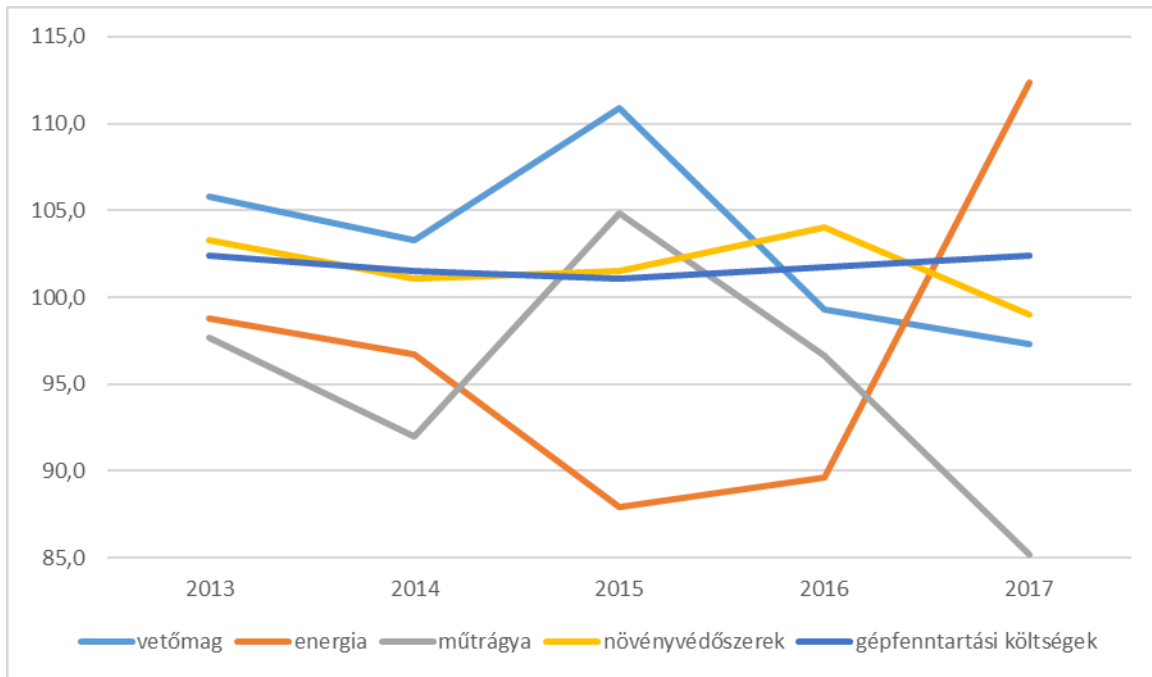
Forrás: Lencsés (2013)

4. ábra: A precíziós növénytermelés elemeinek tervezett bevezetése (2011)

Forrás: Lencsés (2013)

A 2011-es felmérésben felvázolt tervezett elterjedéssel ellentétben a 2016-ban végzett felmérés szerint a precíziós technológia alkalmazás a tápanyag-utánpótlásban és a vetésben volt a legjellemzőbb. Precíziós tápanyagpótlást a válaszadók 70% alkalmazott, míg precíziós vetést 64%-uk. Az ilyen nagyarányú alkalmazást azonban torzítja, hogy az Agárgazdasági Kutató Intézet által végzett felmérésben a precíziós vetés közé sorolták azt is amikor „csak” sorvezetést alkalmaznak. A precíziós vetés népszerűségének növekedése összefüggésben állhat a vetőmag árak növekedésével a két felmérés között eltelt időben. (5. ábra)

5. ábra: A mezőgazdasági ráfordítások árindexei és az agrárolló [az előző év azonos időszaka = 100,0%]

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qsma002a.html

Következtetések

A növényikultúra változatlansága megerősíti, hogy a precíziós növénytermesztési technológia megvalósítása teljes mértékben jól illeszkedik a hagyományos vetésforgóhoz, vagyis a technológia adaptálása nem igényel változtatást a növényi kultúrák kiválasztásában.

A precíziós növénytermelési technológiákkal kapcsolatos újdonságok eljuttatásának továbbra is a leghatásosabb módja a szaklapokban, illetve az interneten történő publikálás, hiszen a gazdálkodók ezt a két információ forrást preferálják a leginkább. Érdekes, hogy a szaktanácsadói hálózat erősödése ellenére a gazdálkodók kis arányban veszik igénybe a szaktanácsadókat az új információk megszerzésére.

Véleményem szerint a gazdák torz képe a beruházási összeg nagyságáról inkább csak egy reflexszerű válasz, mint egy jól átgondolt és valós számokkal alátámasztott álláspont. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a precíziós növénytermelési technológia egyik nagy előnye, hogy nem igényli a teljes géppark azonnali cseréjét (ami egy kisebb gazdaság esetében is elérheti az 30 millió forintot), hanem kisebb lépésekben évről-évre is megvalósítható az átállás. Meg kell jegyezni azt is, hogy Magyarországon jelenleg csak kevés olyan gazdaság működik, ahol a növénytermelés minden technológiai elemét precíziós eszközökkel valósítják meg. A legtöbb precíziós gazdálkodást folytatónak minősített gazdaság csak egy vagy két növénytermelési elemet végez valóban helyspecifikusan.

Az automata kormányzás, valamint sorvezetés az évek során semmit nem veszített népszerűségéből, mindkét felmérés során a válaszadók jelentős számban alkalmazták ezt az eszközt. Az ilyen fokú népszerűsége a gazdák körében (megkérdezettek 80%-a) véleményem szerint az eszköz viszonylag egyszerű kezeléséből, a kedvező árából (az igényektől függően akár már néhány százezer forinttól megvásárolható) és az általa elérhető látványos eredményből fakadnak. A látványos eredmény alatt azt értem, hogy a sorvezető alkalmazása

révén, az átfedés-mentesművelésnek köszönhetően, jelentős anyagmennyiséget (és így természetesen anyagköltséget) és időt takaríthat meg a gazda.

Véleményem szerint a precíziós szántóföldi növénytermelési technológiával kapcsolatosan még mindig kettészakad a magyar agrárium. A gazdák egy része járatos a technológiában, sokan alkalmazzák is, azonban még mindig jelentős azoknak a száma, akik nem ismerik ezt a fajta technológiát vagy akár tartanak tőle.

A precíziós szántóföldi növénytermeléssel foglalkozóknak a jövőben is nagy hangsúlyt kell fektetni a technológiával kapcsolatos ismeretek terjesztésére és az előnyök és hátrányok tényszerű bemutatására. A szántóföldi növénytermeléssel foglalkozók számtalan olyan technológiai kombinációból választhatnak, amivel megvalósíthatják a precíziós növénytermeléssel járó jövedelem növelést úgy, hogy közben nem rombolják a természeti erőforrásokat.

Felhasznált irodalom

- Akridge J., Whipker L. (1998): Sharper look at the leading edge; Farm chemicals, June 12-15. pp In: Lowenberg-DeBoer J. (1999): Risk management potential of precision farming technologies; Journal of Agricultural and Applied Economics, Vol. 32. No.2., pp. 275-285 <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/15366/1/31020275.pdf> (2010.09.23, 10.21)
- Agrárgazdasági Kutató Intézet (2017): A precíziós szántóföldi növénytermesztés összehasonlító vizsgálata, <https://www.aki.gov.hu/ekpolc/reszletek/a:2147>
- Batte M. T. (1999): Precision Farming – Factors Influencing Profitability; <http://www.highbeam.com/doc/1G1-60013061.html>
- Dobermann, A., Blackmore, S., Cook, S. E. & Adamchuk, V. I. (2004): Precision farming challenges and future directions. http://www.regional.org.au/au/pdf/asa/2004/127_dobermanna.pdf
- Lowenberg-DeBoer J., Boehlje M. (1996): Revolution, Evolution or Dead-end: Economic perspectives on Precision Agriculture; Proceedings of the 3rd International Conference on Precision Agriculture, pp. 923-944
- Lencsés E. (2013): „A precíziós (helyspecifikus) növénytermelés gazdasági értékelése”, Doktori értekezés, Szent István Egyetem
- McBride, W. D. and Daberkow, S. G. (2003): Information and the Adoption of Precision Farming Technologies; Journal of Agribusiness 21,1 pp. 21-38
- Németh, T.; Harnos, Zs.; Neményi, M. (s.a): Precíziós növénytermesztés - hatékonyság növelés és környezetterhelés csökkentése, (letöltési idő: 2010.10.04 14.10): http://www.prec.taki.iif.hu/file/Nemeth_ea_prec.pdf .
- Pedersen, S. M. (2003): Precision farming: Technology Assessment of Variable Rate Treatment in Cereals, PhD. Thesis. Lyngby: Technical University of Denmark.
- Pedersen, S. M. et al. (2004): Adoption and perspectives of precision farming in Denmark. Acta Agriculturae Scandinavica Section B - Plant Soil Science, Vol. 54.(No. 1.), pp. 2-8
- Swinton S. M. (1997): Precision Farming as Green and Competitive; Paper presented at “Corporate Initiatives in Environmental Management: The Next Generation of Policy?” Learning Workshop, American Agricultural Economics Association Meetings, Toronto, Ontario, Canada, July 26, http://aec.msu.edu/Smith_Endowment/documents/swinton.htm
- Swinton S. M. and Lowenberg-DeBoer, J. (2001): Global adoption of precision agriculture technologies: who, when and why?, Montpellier: Agro Montpellier pp. 557-562 [https://www.msu.edu/user/swinton/D7_\(swintonECPA01.pdf](https://www.msu.edu/user/swinton/D7_(swintonECPA01.pdf) letöltve: 2010.12.27 10:29
- Székely Cs., Kovács A., Györök B. (2000): The practice of precision farming from an economic point of view. Gazdálkodás, English Special Edition 1. pp. 56-6
- Takács-György K (2012): Economic aspects of an agricultural innovation - precision crop production; APSTRACT-Applied Studies in Agribusiness and Commerce 6:(1-2) pp. 51-57

- Valkó, G., et al. (2011). Magyarország mezőgazdasága, 2010 - Termelési típus, gazdálkodási cél, gazdaságméret (Általános Mezőgazdasági Összeírás) (<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/gsozo/amo10elo2.pdf>. kiad.). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Weiss M. D. (1996): Precision Farming and Spatial Economic Analysis: Research Challenges and Opportunities; American Journal of Agricultural Journal of Agricultural Economics,. 78. (5) pp. 1275-1280
- Whelan, B. M. & McBratney, A. B. (2000): The "null hypothesis" of precision agriculture management. Precision Agriculture, pp. 265-279
- Zhang, N., Wang, M. & Wang, N. (2002): Precision agriculture - a worldwide overview. Computers and Electronics in Agriculture, (2002)(36), pp. 113-132

A VISEGRÁDI ORSZÁGOK GAZDASÁGI JELLEMZŐINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA REGIONÁLIS SZINTEN

Gál Zsolt

PhD hallgató, Pécsi Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola

Bevezetés

A kutatásaim a *Visegrádi-4* országai régióinak a gazdasági változóik, jellemzőik szerinti elemző összehasonlítására irányult. A négy ország - Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia - sorrendben az egyes régióikkal együtt felsorolva és feltüntetve az Eurostatban alkalmazott azonosító számaikat is. Lengyelország esetében a főbb régiókon belül a vajdaságok kerülnek elemzésre a kutatásaim során, mivel a vajdaságok nagyságrendje megfelel a többi Visegrádi-4 országok régióinak és az EU-ban alkalmazott NUTS-2 statisztikai besorolási módszernek is. Csehország és Szlovákia esetében szintén zárójelben a régióon belüli kisebb területek besorolások szerinti elnevezése található, amely szintén az Eurostat statisztikai nyilvántartásában is nyomon követhető.

A kutatási téma fontossága és aktualitása abban van, hogy jelenleg az EU-28 egészében a legdinamikusabban fejlődő ország csoport a Visegrád-4 országai, amely várhatóan tovább bővülhet néhány nyugat-balkáni országgal, amelyek részben EU tagországok, részben pedig várható a közeljövőben a csatlakozásuk az EU-hoz. Továbbá a Visegrád-4 országainak csoportja bővülhet a Balti-térség EU tagországaival is. Ez a lehetséges bővülési folyamat is elvezethet a Visegrádi-4 országainak további szerepének növekedéséhez az EU-on belül. A Visegrádi-4 országainak az EU-on belüli gazdasági fellendülése és bővülő gazdasági szerepe szükségessé tette ennek az ország-csoportnak a mélyebb részletesebb gazdasági elemzését, elsődlegesen a népesség, a foglalkoztatottság, a termelés - a nagyobb hozzáadott értékű termékek előállítás - és a családi jövedelmezőség terén. Fontos felmérni, hogy a Visegrádi-4 országok gazdasági fellendülésének milyen összetevői és alapjai vannak és várhatóan ez a fellendülés mennyire lesz hosszabb távú.

Néhány szakember megállapította, hogy kapcsolódva a munkahelyek növekedését célzó beruházási aktivitáshoz, a jól működő bankrendszer és a bank-kontrolling ellenőrizze a bankokhoz kapcsolódó kontrolling tevékenységet, így fejlessze és biztosítsa a feladataik megfelelő tervezést, amely elsődlegesen a piaci kockázatot jelentse, strukturálja a jövedelmi lehetőségeket és növelje a bank potenciálját (Kalmár et al, 2015). A gazdasági növekedés lényegesen függ a magántársaságok tevékenységétől, amelyet az adópolitika szabályoz és így hat a tevékenységükre. Általában az adók vagy a direkt – közvetlen adók csökkentése ösztönözheti a magánszektort beruházásaik és további gazdasági tevékenységük növelésére (részletesen Valentini, 2015). Említést kíván, hogy a gazdasági fejlődés „hagyományos” modellje szerint a mezőgazdasági ágazat javuló hatékonysága közvetett módon hozzájárul a városokban élők, és az ipari és szolgáltató ágazatok pozíciójának, illetve cserearányainak javulásához, ez az utóbbiak számára magasabb profit- és beruházási rátát tesz lehetővé, mely a további növekedés forrását jelenti a későbbiekben Neszmélyi (2006).

Mina (2015) szakértő véleménye szerint politikai garancia is szükséges a politikai kockázati szint csökkentésére és a kétoldalú szerződések megkötésére, amelyek biztosítják a tőkeáramlást a beruházások növelése céljából. Más szakértők megállapították az infláció csökkentésének fontosságát, hogy így harmonikussá tegyék a gazdasági növekedést a különböző országokban (Khemiri-Ben Ali, 2013). Az adók különböző formái, mint a kormányzati költségvetés bevételei, jelentős hatással vannak a költségvetési egyenleg alakulására, amely folyamatosan negatív is lehet, amely éppen ezért az EU tagországok teljes államadósságát akumulálhatja évről évre (Lentner, 2010). Áttekintve az adók kérdését és problémáit, amire leginkább szükség van az, hogy a kormányzati költségvetési mérleg egyenlege pozitív legyen (Lentner, 2007). A gazdasági élet stabilitása és a gazdasági fejlődés dinamikusabbá tétele érdekében fontos a vállalkozások beruházási tevékenységének a növelése, a külföldi közvetlen beruházások (Foreign Direct Investment) ösztönzése és a vásárlóerő növelése a belföldi piac bővítése érdekében, amelyek szükségessé teszik az államadósság és a kormányzati költségvetési deficit csökkentését az adók emelésének elkerülésével (Lentner et al, 2017). Az 1990-es évek elején, Magyarországon a külföldi közvetlen befektetések elsősorban a feldolgozóiparba irányultak, majd 1995-től a szolgáltatóiparban is növekvő mértékű részarányt értek. Az 1990-es években a privatizáció beindításával a többi visegrádi ország is megnyitotta piacait a külföldi tőkebeáramlás előtt (Neszmélyi, 2014a). A V4-régióban domináns nyugat-európai tőke mellett a kelet-ázsiai térségből érkező befektetések is látványosan bővültek, például a dél-koreai FDI-állomány elérte az egymilliárd eurót Magyarországon, ahol mintegy 40 koreai vállalkozás kb. 20 ezer munkavállalót foglalkoztat (Neszmélyi, 2014b). A regionális gazdasági fejlesztéseknél célszerű a környezetvédelmi beruházásokat előtérbe állítani, amellyel a Világ Bank által folyósítható támogatások könnyebben megszerezhetővé válhatnak. A technológiai fejlesztéseknél fontos a kedvezőtlen pénzügyi háttér megszüntetése is, amelyhez az államadósság és a kormányzati költségvetési deficit csökkentésén túlmenően a pénzügyi intézetek szerepét is növelni kell (Zsarnóczai et al, 2016).

Anyag és Módszertan

A Visegrádi-4 országainak a gazdasági elemzésében elsődlegesen az egyes NUTS-2 statisztikai egységek, régiók, Lengyelországban a vajdaságok az EU statisztikai adat nyilvántartásában használt kód elnevezéseiket használok. Az egyes régiók regionális gazdasági jellegű elemzésében a legfontosabb gazdasági jellemzőket vettem alapul, amelyek minden régió esetében fontos szerepet játszanak a régiók gazdasági fejlődésében. Általában a gazdasági változók a 2010 és 2015 közötti időszakra vonatkozó adatokra épül, amely ettől eltér, azt külön feltüntetem. A tudományos elemzéseimhez az Eurostat 2017 júniusától 2017 decemberéig közölt adatokat használtam fel.

A regionális demográfiai statisztikai adatok terén fontos a népesség (*Népesség1*) és a képzettség alakulása (*Képzettség2*) szerinti különbségek és eltérések elemzése régióként. A kutatásaimban fontos szerepe van az egyes régiók népessége, a munkaerőforrása alakulásának és a képzettségi szintjüknek is, amelyeknek a foglalkoztatásban jelentős kihatásai vannak a vállalati versenyképesség kialakítására. Ezért is fontos a két gazdasági változó kiértékelése a kiválasztott országok – a Visegrádi-4 országainak regionális elemzésében.

Az adott régiók gazdasági fejlettségi szintjét jól jellemzi a kutatásokra, fejlesztésekre fordított költségek nagysága és a munkaerő képzettségi szintje, ezért fontos az ezekre a területekre

fordított pénzforrások növelése. A régiók GDP növekedése és a nagyobb hozzáadott értékű termékek előállításának kihatással van a foglalkoztatásra, a családok jövedelmi szintjére, a vásárlóerejére, és lényegében a lakosságnak az adott régióban való megmaradására. Így ezek a gazdasági változók az egyes régiók népességmegtartó képességét is növelhetik, illetve ezeknek a változóknak a romló tendenciája a régiók népesség megtartó képességét csökkenthetik. Ezért is fontos a kutatásomban ezeknek a gazdasági változóknak a helyzetét értékelni régiós szinten. Az egyes régiók gazdasági fejlődését jól jellemzi a regionális bruttó hozzáadott érték alakulása bázis áron (*RGVA4*) számolva, valamint a családi jövedelmek (*CsaládiJöv6*) alakulása szintén ehhez a gazdasági és pénzügyi régiókénti összehasonlítási elemzésekhez tartozik.

Az elemzéseimben kitérek a regionális foglalkoztatottság helyzetére, kiemelten a bányászatban (*BányászatFő11*), amely ágazat fontos kihatással van a foglalkoztatottság általános helyzetére. Az ipar termelési színtere a földrajzi környezet, amely biztosítja a termeléshez szükséges ásványkincseket, az energiahordozókat és a nyersanyagokat. A természeti erőforrások mennyisége és jelentősége a történelem során változik. Napjainkban a vállalatoknak, amelyek a piaci versenyben sikeresek akarnak maradni, egyre inkább számolniuk kell azokkal a földrajzi tényezőkkel, amelyek a nyersanyagellátást, a megújuló energiaforrást és a kereskedelem szempontjából lényeges földrajzi elhelyezkedését jelentik. A kutatásaim során felhasználtam az *SPSS* (Special Program for Social Sciences = Sajátos Program a Társadalom-tudományok Érdekében) elnevezésű statisztikai elemzési módszert, amelyet részletesebben Csalner (2015) és Huzsvai-Vincze (2012) dolgoztak ki korábban. Ez a statisztikai elemzési módszer biztosítja a széleskörű több ország nagyszámú régióinak áttekintését és a tudományos megalapozottságú elemzését, valamint összehasonlítását. Az elemzési módszerekben kiemelem az egyes régiók gazdasági társadalmi hasonlóságait és eltérő jellemzőit.

Kutatási Eredmények

A felsorolt gazdasági változók alapján történő gazdasági elemző összehasonlítás jó tudományos alapot nyújt a Visegrádi-4 országai régióinak gazdasági-társadalmi fejlettsége szerinti rangsorolásához és csoportosításához. Az EU jelenleg legdinamikusabban fejlődő régiója a Visegrádi-4 országai, miközben népessége és területi kiterjedése is jelentős az EU-on belül. Ez is fontossá teszi a négy ország regionális fejlődésének elemzését és a régióinak gazdasági összehasonlítását kiemelten a foglalkoztatás, a képzettség, a tudományos-technikai fejlődés, a lakosság jövedelmezősége és a technológia és tudás intenzív viszonyok elemzése terén, kiemelve alapanyag termelő ágazatok szerepét, mint például a bányászat és a felszíni kitermelést.

Az alapanyag termelő ágazatokban a foglalkoztatottság kérdése azért is lehet fontos, mert alapvetően a vidékhez is kapcsolódik, és így az ágazatban a foglalkoztatottság szintjének csökkentése felveti annak a lehetőségét, hogy a népesség mennyire maradhat meg a vidéki térségben. Természetesen a mezőgazdasági termelés fejlődése a foglalkoztatottsági szint csökkentését is maga után vonja, ezért szükséges más ágazatok fejlesztésével többek között a népesség vidéken tartására és a népesség vásárlóerejének szinten tartására, megfelelő foglalkoztatási politika kialakítására.

1. táblázat: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia 39 régiói vagy vajdaságai és 13 gazdasági változó 2010 és 2016 között százaléokban

Változók	1	2	11	4	6	3	7	12	13	9	10	8	5
1-CZ01	2	43,3	30	-0,5	-6	32,3	27,1	-82	-27,2	2,2	3,8	11,4	6,0
SL02	0,7	19,7	-5	6,8	5,6	58	168,2	-72	-30	6,3	18,4	15,6	2,3
SL03	-0,7	19,7	-5	8,1	5,6	58	168,2	-72	-30	6,3	18,4	15,6	1,6
SL04	-0,1	19,7	-5	4,1	5,6	58	168,2	-72	-30	6,3	18,4	15,6	6,7
SL05	0,1	20	7,8	11,4	14,8	77,8	162,8	-56	-32	7,6	4,6	13	9,1
SL06	-0,1	20	7,8	12,7	14,8	77,8	162,8	-56	-32	7,6	4,6	13	2,2
SL07	0,6	43,1	24,2	14,3	13,6	77,2	61,4	-65	-30	8,8	7,9	4,6	1,6
SL08	0,5	43,1	24,2	15,1	13,6	77,2	61,4	-65	-30	8,8	7,9	4,6	2,2
2-CZ02	4	21,4	-8,6	7,4	0,1	38,5	36,3	-25	-30,8	4,5	3,3	10,7	8,5
CZ03	1	19,1	-13	2	-1	30,8	22,2	-24	-40,6	4,4	4	21	1,6
CZ04	0,1	14,2	8,8	-1,6	-7	23,1	20	-30	-50,8	7,3	7,6	30	-1,5
CZ05	0,1	18,9	11	1,1	0,5	33,33	7,4	-35	-48,5	6,3	13,6	6,6	0,14
CZ06	0,1	25,6	5,5	4,7	2,2	13	44	-50	-50,5	6,5	13	47	7,9
CZ07	0,1	19,1	11,8	3,6	0,4	33,33	17,7	-40	-48,7	3,8	11	31	3,1
CZ08	0,1	19,8	5,6	-4	-3,2	33,33	-3,7	-39	-26	5	13	10	2,5
HU01	2	35,5	-11	4,1	8,9	18,6	22,4	-30	-57	13,8	9	14,9	0,9
HU02	-2	19,1	-1	10,84	2,7	19,6	64	-30	-68,4	10,7	0,2	28,2	0,94
HU03	0,1	19	-7	16,3	6,9	30,4	7,6	-37	-62,7	9,9	9,4	-0,5	4,1
HU04	-3	18,9	10,3	1,9	-1,7	16,6	-24,4	-34	-45,8	13,5	3,5	-20	-1,6
HU05	-4	17,2	5	14,8	-2,7	15,6	2,9	-37	-58	18,5	7,4	-10	4
HU06	-2	17,1	-21	6,1	5,4	59,1	20	-27	-27	16,3	2,8	-8,4	8,6
HU07	-3	20	-14	10,7	3,7	25	88,6	-30	-42	13,4	4	-3,7	4,2
3-PL01	-2	27,3	-5	13,7	10,2	53	26,8	-30	-56	-7,5	-1,7	21,3	9,7
PL05	-2	26,6	-7	11,5	10,5	49	93	-36	-32	-8,4	1,2	11,4	11,94
PL07	-2	27,4	6,7	7,1	6,2	42,9	85,2	-31	-43	-12	-1,7	34	8,2
4-PL02	1	38,4	-6,3	16,3	15,7	63,8	44,2	-33	-32	0,2	8,8	26	28,7
PL03	1	30,7	4,9	16,7	14,7	62	71	-55	-49	8,5	17,5	40,8	-3
PL04	-1	27,2	3	9,7	10,2	47,2	29	-70	-46	-1,5	4,8	20,5	3,7
PL06	0,1	27,5	-3,4	15,4	12,6	54,5	65,1	-51	-28	3,4	21	91	1,7
PL08	-1	29,2	-18	10,5	8,5	58,7	114	-28	-25	4,8	17,7	3,6	14,8
PL09	1	25,6	-7	19,4	14,8	62,3	40	-31	-38	13,2	20,4	8,5	0,6
PL10	-1	26	-13	15,2	8	48,2	14,3	-48	-27	19,6	29,6	16,7	0,7
PL11	-1	22,5	2,6	14,7	6	43	61,5	-53	-47	5,2	11,3	11,3	-0,4
PL12	-1	28,8	4,7	11	15	62,3	75,4	-49	-47	13,8	22	39,4	3
PL13	-2	24,7	-11	11	7	50	42,9	-55	-45	9,7	23	20,6	8,1
PL14	-1	23,2	1	13,4	9	46,2	91	-36	-36	7,7	18,2	20	15,6
PL15	-1	23,1	-11	11	11	48,6	-23,5	-33	-16	7,9	21,6	15	8,1
PL16	1	30,6	8,4	15,8	11,8	56,3	79,4	-35	-34	14,7	22,4	35	40,6
5-SL01	4,4	39	200	12,4	17,2	86,3	61,2	-76	-6,8	4,4	-1,8	-15	7,5
Változók	1	2	11	4	6	3	7	(-12)	13	9	10	8	5
Component	1			2			3			4		5	6

Forrás: EUROSTAT, 2017 január-december és az SPSS statisztikai elemzési rendszer alapján saját számítások

Az 1.táblázat magyarázata a gazdasági változók szerint:

Gazdasági változók, EUROSTAT

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database>

Regionális demográfiai statisztika (Regional demographic statistics)

Népesség1 A népesség változása, a népesség növekedési üteme 2012-2016 között, 2012=100, százaléokban. 14.09.2017 adatközlés 1154/1201 (Population change)

Képzetség2 A 25 és 64 közötti népesség részvétele a felsőfokú képzési szinteken százalékban 2016-ban NUTS 2 régiókban (az alacsony és a középfokú képzésen túl a harmadik képzési szinten).

Regionális gazdasági számítások (Regional Economic Accounts – ESA 2010)

Bruttó Hazai Termék kimutatások. Gazdaság és pénzügy – 6. Fejezet (Gross Domestic Product indicators (Economy and finance, Economy-Chapter-6)

GDPNöv3 GDP folyó piaci áron, 2006 – 2015, 2006 = 100%, millió Euróban, 2017, 03, 30-ig

RGVA4 Regionális bruttó hozzáadott érték bázis áron. Ágazati számítás. 2011-2015, millió Euróban, 2017 április 12.-ig közölt adatok alapján.

Foglalk5 Foglalkoztatottak száma, ezer főben, 2006-2015, 2017 szeptember 15-ig közölt adatok szerint. (Employment thousand persons, last update 15-09-2017)
Háztartások Számítása (Household Accounts – ESA 2010; reg_eco 10hh)

CsaládiJöv6 Családi jövedelmek millió Euróban. Az elsődleges jövedelmek egyenlege a tiszta nemzeti jövedelemből számítva. 2010-2014, and 2010= 100 a 2017 augusztus 1-ig közölt adatok szerint.

Regionális tudomány és technológia (Regional Science and Technology)

A Kutatás és Fejlesztés költségei és személyi állománya; Kutatás és Innováció (R and D expenditure and personal; Research and Innovation- Chapter-8)

KésF7 A teljes belső KésF (kutatás és fejlesztés) költségei gazdasági ágazatonként, Euró állampolgáronként, 2011-2015, valamennyi ágazatot beleértve, 2017 december 5.-éig közölt adatok alapján.

KésFSzemély8 KésF (kutatás és fejlesztés) személyi és kutatói állomány gazdasági ágazatonként, 2011-2015, teljes idejű teljes személyi állomány 2017 december 5.-éig közölt adatok alapján.
Foglalkoztatottak a csúcstechnológiai ágazatokban (Employment in high technology sectors)

FoglTechn9 Foglalkoztatottak a csúcstechnológiai és a tudás intenzív ágazatokban 2010-2016, ezer fő, 2017 december 19.-éig közölt adatok alapján.
Humán források a tudományban és a technológiában (Human Resources in Science and Technology, HRST)

HRSTPers10 ágazatonként ezer főben, a felsőfokú képzettségi szintet figyelembe véve, 2012-2016 a 2017 szeptember 14.-éig közölt adatok alapján.

**Regionális szerkezeti ágazati gazdálkodási statisztika
(Regional Structural Business Statistics; reg_sbs)**

BányászatFő11 Regionális szerkezeti ágazati gazdálkodási statisztika 2011-2015, a 2017 december 7.-éig közölt adatok alapján, a helyi egységek száma alapján.

Regionális mezőgazdasági statisztika (Regional Agricultural Statistics)

Mezőgazdasági holdingok – vállalkozások szerkezete, farm munkaerő és farm gazdálkodás (Structure of agricultural holdings, Farm labour force and management)

FarmokSzám12 Gazdálkodások típusai, a farmok száma és a farmok gazdasági méretei alapján. 2005-2013, a 2017 január 16.-éig közölt adatok alapján.

Regionális munkaerő piac (Regional Labour Market)

Regionális munkanélküliség a kevésbé kedvező rendszerben éves szinten (Regional unemployment LFS annual series)

MunkaNélk13 Munkanélküliek száma régióként, 1000 főben, 2012-2016, a 15 és a 74 éves korosztály esetében. Régióként ezer főben, 2017 szeptember 15-ig közölt adatok szerint.

A komponensek a változók alapján

Component-1: Népeség1, Képzettség2, BányászatFő11

Component-2: RGVA4, CsaládiJöv6

Component-3: GDPNöv3, KésF7, (Mínusz) FarmokSzám12, MunkaNélk13

Component-4: FoglTech9, HRSTPers10

Component-5: KésFSze8

Component-6: Foglalk5

Csehország, (Czech Republic):

CZ01 Praha, CZ02 Stredocesky, CZ03 Jihozápad (Pizensky, Jihocesky), CZ04 Severozápad (Karlovarsky, Ustecky), CZ05 Severovýchod (Libercky, Karlove-Hradecky, Pardubicky), CZ06 Jihovýchod (Visocina, Jihomoravsky), CZ07 Strední Morava (Olomoucky, Zlinsky), CZ08 Moravsko-Slezsky.

Magyarország (Hungary):

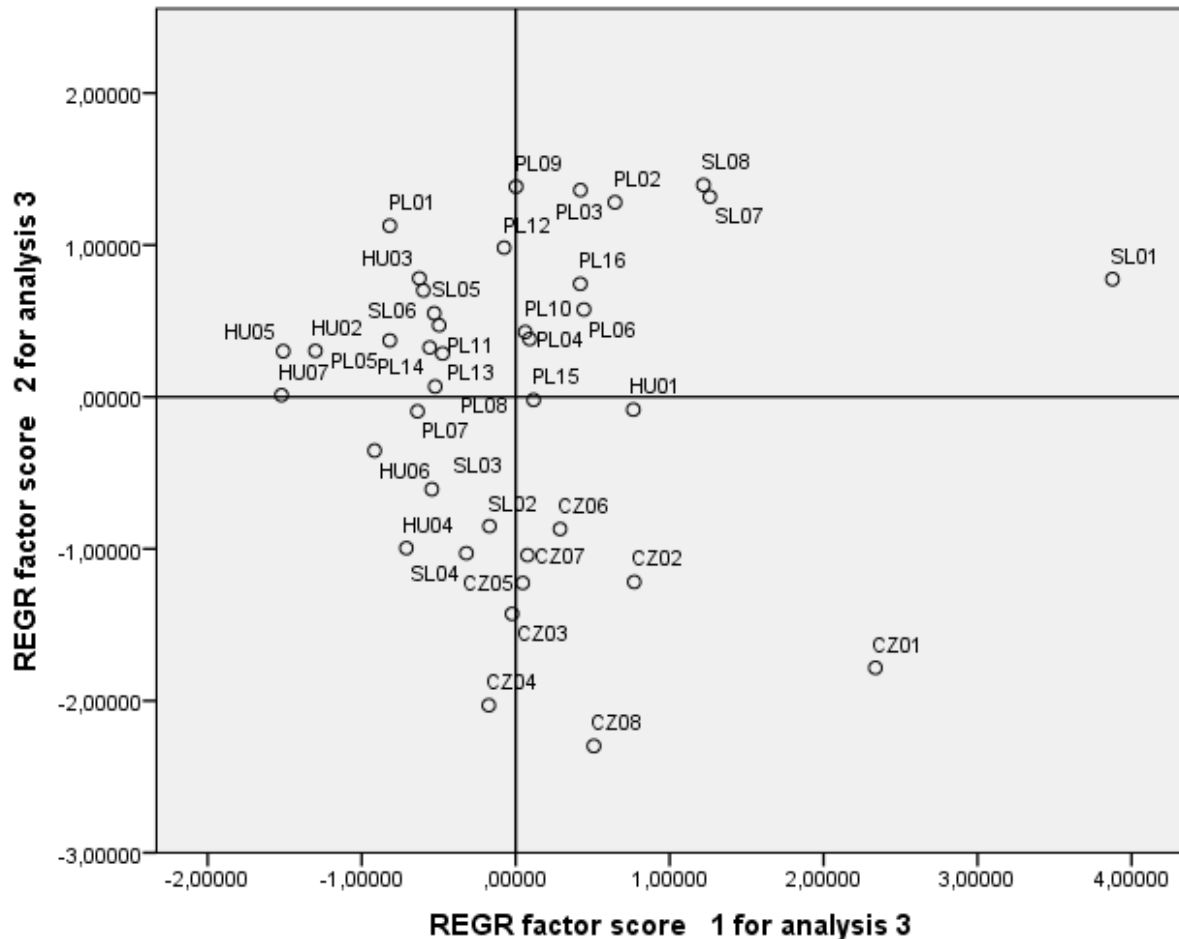
HU01 Közép-Magyarország, HU02 Közép-Dunántúl, HU03 Nyugat-Dunántúl, HU04 Dél-Dunántúl, HU05 Észak-Magyarország, HU06 Észak-Alföld, HU07 Dél-Alföld.

Lengyelország (Poland):

Region Centralny: PL01 Łódźi vajdaság (Łódzkie), Łódź, PL02 Mazóviai vajdaság (Mazowieckie), Varsó. *Region Poludniowy:* PL03 Kis-lengyelországi vajdaság (Małopolskie), Kraków, PL04 Sziléziai vajdaság (Śląskie), Katowice. *Region Wschodni:* PL05 Lublini vajdaság (Lubelskie), Lublin, PL06 Kárpátaljai vajdaság (Podkarpackie), Rzeszów, PL07 Szentkereszt vajdaság (Świętokrzyskie), Kielce, PL08 Podlasiei vajdaság (Podlaskie), Białystok. *Region Północno-Zachodni:* PL09 Nagy-lengyelországi vajdaság (Wielkopolskie), Poznań, PL10 Nyugat-pomerániai vajdaság (Zachodniopomorskie), Szczecin, PL11 Lubusi vajdaság (Lubuskie), Gorzów Wielkopolski Zielona Góra. *Region Poludniowo-Zachodni:* PL12 Alsó-sziléziai vajdaság (Dolnośląskie), Wrocław, PL13 Opolei vajdaság (Opolskie), Opole. *Region Północny:* PL14 Kujávia-pomerániai vajdaság, (Kujawsko-Pomorskie) Bydgoszcz Toruń, PL15 Varmia-mazúriai vajdaság (Warmińsko-Mazurskie), Olsztyn, PL16 Pomerániai vajdaság (Pomorskie), Gdańsk.

Szlovákia (Slovakia):

SL01 Pozsonyi (*Bratislavský kraj*), *Západné Slovensko*: SL02 Nagyszombati (*Trnavský kraj*)
 SL03 Trencsényi (*Trenčiansky kraj*), SL04 Nyitrai (*Nitriansky kraj*), *Stredné Slovensko*: SL05
 Zsolnai (*Žilinský kraj*), SL06 Besztercebányai (*Banskobystrický kraj*),
Východné Slovensko: SL07 Eperjesi (*Prešovský kraj*), SL08 Kassai (*Košický kraj*)

1. ábra: Faktor elemzés az 1-es és a 2-es komponensek gazdasági változói alapján
 Forrás: Az SPSS statisztikai elemzési rendszer alapján saját számítások

Component-1: Néesség1, Képzetség2, BányászatFő11, Component-2: RGVA4, CsaládiJöv6

Az 1. ábra a faktor elemzés alapján jól mutatja, hogy a Visegrádi-4 országainak egyes régiói melyik negyedben található a koordináta rendszerben a gazdasági változók szerint. A koordináta rendszer első negyedébe jobbra fenn, összesen 10 régió tartozik hozzá:

SL01 Pozsonyi (*Bratislavský kraj*), SL07 Eperjesi (*Prešovský kraj*), SL08 Kassai (*Košický kraj*), PL02 Mazóviai vajdaság (*Mazowieckie*), Varsó, PL03 Kis-lengyelországi vajdaság (*Małopolskie*), Krakó, PL04 Sziléziai vajdaság (*Śląskie*), Katowice, PL06 Kárpátaljai vajdaság (*Podkarpackie*), Rzeszów, PL09 Nagy-lengyelországi vajdaság (*Wielkopolskie*), Poznań, PL10 Nyugat-pomerániai vajdaság (*Zachodniopomorskie*), Szczecin és PL16 Pomerániai vajdaság (*Pomorskie*), Gdańsk.

Az 1. ábra az „X” vízszintes főtengelegen (Principle line) található a Component-1 három fő gazdasági változója, nevezetesen a Néesség1, a Képzetség2 és BányászatFő11, amely

változók egyenes arányú összefüggésben állnak az „Y” függőleges főtengyelen (Principle line) lévő Component-2 két gazdasági változójával, nevezetesen az RGVA4 és a CsaládiJöv6 változókkal. Az egyenes arányú összefüggés azt jelenti, hogy amennyiben a Component-1 („X”) gazdasági változói növekvő mértékűek, vagy kisebb mértékben csökkennek, úgy szintén növekvő mértékűek a Component-2 („Y”) gazdasági változói, vagy kisebb mértékben csökkennek. Fordítottan is igaz, azaz a Component-1 („X”) gazdasági változói csökkenő mértékűek, vagy kisebb mértékben növekednek, úgy szintén csökkenő mértékűek a Component-2 („Y”) gazdasági változói, vagy kisebb mértékben növekednek.

Az 1. ábrán a koordináta rendszer első felső negyedében az „X” tengely és az „Y” tengely pozitív előjelű. Ebben az esetben növekvőnek tekinthetők a gazdasági változók értékei, amelyek az egyes régiók gazdasági helyzetét jellemzi. Az ebben a negyedben lévő Visegrád-4 országai régióinak a gazdasági jellemzői általában növekvő mértékűek, mind az „X” tengelyen lévő változók mind pedig az „Y” tengelyen lévő változók szerint. Lényegében ez azt jelenti, hogy az „X” tengelyhez tartozó Néesség¹, a Képzettség² és a BányászatFő11 növekvő üteme növekvő mértékű hatással jár az „Y” tengelyen lévő változók esetében, nevezetesen az RGVA4 és a CsaládiJöv6 változókra vonatkozóan.

Az adatokból látható, hogy a népességből, a 25 és a 64 év közötti korosztály felsőfokú képzettséggel rendelkezők számának a növekedése és a bányászatban foglalkoztatottak számának növekedésével vagy kisebb mértékű csökkenésével párhuzamosan nő a regionális bruttó hozzáadott érték nagysága bázis áron millió euróban számolva és a családi jövedelmek szintén növekvő mértékét váltják ki az adott régiókban.

A SL01 Pozsonyi régió érte el a Néesség¹, a BányászatFő11 és a CsaládiJöv6 terén a legnagyobb növekedési ütemet, a Képzettség² terén a CZ01 Praha régió után a második legnagyobb növekedést a Visegrád-4 országaiban, miközben a RGVA4 változóra vonatkozóan kisebb volt ez a növekedési ütem a többi régióval szemben, de még így is jelentős volt.

2012 és 2016 között a SL01 Pozsonyi régió népességének 4,4%-os növekedési üteme volt a legnagyobb, a 25 és 64 év közötti népesség felsőoktatási végzettek száma 39%-kal nőtt, míg a bányászatban foglalkoztatottak számának növekedése 200%-ot ért el ez idő alatt. A népesség növekedési üteme jelentős mértékben kihatott a felsőfokú képzetek számának növekedésére, ugyanakkor a régió sajátos jellemzőjeként jelentősen nőtt a bányászati ágazatban a foglalkoztatottak száma, amely itt a legnagyobb a Visegrád-4 országaiban. Ebben a régióban a kibontakozott fejlődés, amely jellemezhető a felsőoktatási végzetek magas növekedési ütemével és a bányászatban foglalkoztatottak kiemelkedő növekedési ütemével, jelentősen hatott a bruttó hozzáadott érték (RGVA4) növekedési ütemére, amely 12,4% volt 2011 és 2015 között, valamint a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) növekedési ütemével, amely 17,2% volt 2010 és 2014 között, amely a legmagasabb volt a Visegrád-4 országaiban. A családi jövedelmek növekedését jelentősen előmozdította a magas növekedési ütem, mind a felsőfokú végzetek száma, mind a bányászati ágazatban foglalkoztatottak száma alapján.

Lényegében a SL01 Pozsonyi régió, az egész Visegrád-4 országai régiói viszonylatában komoly, jelentős gazdasági eredményeket ért el. Ezt a régiót követte a SL07 Eperjesi régió a 0,6%-os népesség növekedéssel, a felsőoktatásban végzetek száma 43,1%-kal nőtt - csak a CZ01 Praha régió múlta alig felül ennek mértékét -, míg a bányászatban foglalkoztatottak számának növekedése, amely 24,2%-ot ért el ez idő alatt. Ez utóbbi messze kevesebb a SL01 Pozsonyi régióhoz mérten, de erős növekedési ütem volt az egész Visegrád-4 országai viszonylatában. A SL07 Eperjesi régióban felsőoktatásban végzetek arányának ilyen

nagyfokú növekedése jelentős mértékben hatott a bruttó hozzáadott érték (RGVA4) növekedési ütemére, amely 14,3% volt 2011 és 2015 között, valamint a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) növekedési ütemére („Y” tengely), amely 13,6% volt 2010 és 2014 között, amely jelentősnek mondható a Visegrád-4 országaiban.

Megállapítható, hogy a felsőoktatásban végzetek arányának jelentős mértékű növekedése kihatással van a magasabb szintű és képzettségű foglalkoztatás növekedésére, amely a nagyobb mértékű feldolgozottsági szintet eredményezheti a vállalatoknál. A növekvő mértékű foglalkoztatottsági szint és a munkaerő magasabb képzettségi szintje hozzájárul a családi jövedelmek növekedéséhez. Erre a SL01 Pozsonyi, SL07 Eperjesi és a SL08 Kassai régiók adják a legjobb példákat 2011 és 2015 között.

Ezt a három régiót követi a PL02 Mazóviai vajdaság (Varsó) a népesség 1%-os növekedési ütemével, a felsőoktatásban végzetek aránya 38,4%-kal nőtt, míg a bányászatban foglalkoztatottak száma jelentősen csökkent 6,4%-kal ez idő alatt. Bár a népesség számának a növekedési üteme szerényebb mértékű, mint a SL01 régióban, de a felsőoktatásban végzetek arányának nagyfokú növekedése így is jelentős, majdnem a SL01 régió mértékét éri el, nincs ezen a téren lényegében különbség a kettő között. Azonban a bányászati és kitermelői ágazatban jelentős volt a foglalkoztatottsági szint csökkenése. Ettől függetlenül ebben a régióban is a felsőoktatásban végzetek arányának nagyfokú növekedése szintén jelentős mértékben hatott a bruttó hozzáadott érték (RGVA4) növekedési ütemére, amely 16,3% volt 2011 és 2015 között. Ezzel az eredménnyel ez a régió a PL09 Nagy-lengyelországi vajdaság (Poznań) és a PL03 Kis-lengyelországi vajdaság (Krakkó) után a harmadik legnagyobb volt a Visegrádi-4 országaiban. E mellett jelentős volt a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) növekedési üteme is („Y” tengely), amely 15,7% volt, szintén a második legnagyobb volt a SL01 Pozsonyi régió után a Visegrád-4 országaiban.

A SL01 Pozsonyi régió magas népesség növekedési ütemet ért el 4,4%-kal 2012-2016 között, amely a legmagasabb az egész Visegrád-4 országai össze régióival szemben, ezzel szemben csak a CZ02 Stredocesky Prága közeli régió érte el majdnem ezt a szintet 4%-kal, miközben a CZ01 Praha régió, valamint a HU01 Közép-Magyarország régió (Budapest) 2-2%-kal követte. A többi régió lakosságának növekedési aránya legjobb esetben 1%-ot éri el, viszont a nagy többségük lakossági száma csökkent 1-2%-kal. Lényegébe a fővárosok vagy annak közvetlen közeli régiói tudták csak növelni a lakossági létszámot. A koordináta rendszernek ebben az első jobb felső negyedében lévő régiók jelentős eredményeket értek el a felsőoktatásban végzetek arányának ilyen nagyfokú növekedése révén 2011 és 2015 között a bruttó hozzáadott érték (RGVA4) növekedési üteme és a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) növekedési üteme terén.

A koordináta rendszer *második negyedébe* balra fenn, összesen 12 régió tartozik hozzá: PL01 Łódzi vajdaság (*Łódzkie*), Łódź, PL05 Lublini vajdaság (*Lubelskie*), Lublin, PL11 Lubusi vajdaság (*Lubuskie*), Gorzów, Wielkopolski, Zielona Góra, PL12 Alsó-sziléziai vajdaság (*Dolnośląskie*), Wrocław, PL13 Opoli vajdaság (*Opolskie*), Opole, PL14 Kujávia-pomerániai vajdaság, (*Kujawsko-Pomorskie*) Bydgoszcz Toruń, HU02 Közép-Dunántúl, HU03 Nyugat-Dunántúl, HU05 Észak-Magyarország, HU07 Dél-Alföld, SL05 Zsolnai (*Žilinský kraj*), SL06 Besztercebányai (*Banskobystrický kraj*).

A koordináta rendszer második felső-bal negyedében lévő régiókban az „X” tengelyhez tartozó Népeesség¹, Képzettség², BányászatFő¹¹ gazdasági változók csökkenő mértéke a

jellemző, míg a másik kettő RGVA4, CsaládiJöv6 gazdasági változóra általában még a növekedés a jellemző.

PL01 Lódzi vajdaság (Łódź), népessége növekedési üteme csökkent 2%-kal 2012-2016 között, amelynél nagyobb csökkenés csak a HU05 Észak-Magyarország, a HU04 Dél-Dunántúl és a HU07 Dél-Alföld régiókban következett be a Visegrád-4 országai összes régióival összehasonlítva.

A koordináta rendszer *harmadik negyedébe* jobbra lenn, összesen 8 régió tartozik hozzá: HU01 Közép-Magyarország, CZ01 Praha, PL15 Varmia-mazúriai vajdaság (*Warmińsko-Mazurskie*), Olsztyn, CZ02 Stredocesky, CZ05 Severovýchod (Libercky, Karlove-Hradecky, Pardubicky), CZ06 Jihovýchod (Visocina, Jihomoravsky), CZ07 Strední Morava (Olomoucky, Zlinsky), CZ08 Moravsko-Slezsky.

HU01 Közép-Magyarország régió népessége 2%-kal nőtt, a felsőoktatásban végzetek száma jelentősen 35,5%-kal nőtt, amely a hatodik legjobb a Visegrád-4 országokban, míg a bányászatban foglalkoztatottak száma 11%-kal csökkent ez idő alatt. A felsőoktatásban végzetek számának növekedési üteme nagyfokú volt ennek ellenére a régió bruttó hozzáadott értéke (RGVA4) növekedési üteme nagyon szerény volt a 4,1%-os növekedési ütemmel 2011 és 2015 között, viszont a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) növekedési üteme („Y” tengely) közepesnek mondható a Visegrádi-4 országai viszonylatában, amely csak 8,9%-ot ért el. CZ01 Praha régió népessége 2%-kal nőtt, a felsőoktatásban végzetek száma csak 43,3%-kal nőtt, míg a bányászatban foglalkoztatottak száma 30%-kal nőtt ez idő alatt. A felsőoktatásban végzetek számának a növekedési üteme a legnagyobb volt a Visegrád-4 országai viszonylatában, még is a régió bruttó hozzáadott értéke (RGVA4) csökkent 0,5%-kal 2011 és 2015 között, ugyanakkor a családi jövedelmek (CsaládiJöv6) is jelentősen („Y” tengely) csökkentek 6%-kal.

Megállapítható, hogy lényegében a csehországi tapasztalatok jelzik, hogy a bányászatra épülő régiók gazdaságilag visszaeső helyzetbe kerültek, amely megmutatkozik részint a régiókban a bruttó hozzáadott érték és a családi jövedelmek alacsony szintű növekedésében vagy stagnálásában, esetenként visszaesésében (CZ01 Praha, CZ05 Severovýchod (Libercky, Karlove-Hradecky, Pardubicky), CZ06 Jihovýchod (Visocina, Jihomoravsky), CZ07 Strední Morava (Olomoucky, Zlinsky), CZ08 Moravsko-Slezsky). A valósághoz az is hozzátartozik, hogy a hegyvidéki területen lényegében a bányászat hagyományos iparágnak számít.

A koordináta rendszer *negyedik negyedébe* balra lenn, összesen 9 régió tartozik hozzá: PL07 Szentkereszt vajdaság (*Świętokrzyskie*), Kielce, PL08 Podlasiei vajdaság (*Podlaskie*), Białystok. HU04 Dél-Dunántúl, HU06 Észak-Alföld, SL02 Nagyszombati (*Trnavský kraj*) SL03 Trencsényi (*Trenčiansky kraj*), SL04 Nyitrai (*Nitriansky kraj*), CZ03 Jihozápad (Pizensky, Jihocesky), CZ04 Severozápad (Karlovarsky, Ustecky). Általában a koordináta rendszernek ehhez a negyedéhez tartozó régiók gazdasági változói mind az „X”, mind pedig az „Y” tengelyhez tartozók, vagy csökkentek, vagy kisebb mértékben növekvő mértékű fejlődési ütemet értek el. Az ehhez a negyedéhez tartozó régiók fejlődése esetében is meghatározó jelentősége van a *régiós szintű bruttó hozzáadott érték (RGVA4)* alakulásának, amely a régiók többségében növekvő mértékű, viszont általában kisebb mértékben, mint a koordináta rendszer többi negyedéhez tartozó régiók esetében. A növekedés mértéke 1,9%-tól 10,5%-ig terjed, viszont a CZ04 régió esetében csökkent a bruttó hozzáadott érték 1,6%-kal.

Konklúziók

A koordináta rendszer negyedik negyedében lévő régiókban a bruttó hozzáadott érték alacsony mértékű növekedéséhez - illetve a CZ04 régió esetében a csökkenéséhez – jelentős mértékben hozzájárulhatott a népesség viszonylag komoly csökkenése, illetve minimális növekedése, a felsőoktatásban végzetek számának csökkenése –bár adott esetben egy-egy régiónál lehetett magasabb is - és a bányászati ágazat növekvő mértékű súlya is. Ez utóbbi jelzete, hogy a fő fejlődési tendencia nem annyira a bruttó hozzáadott érték növekedése irányába halad. A régiók közül néhányban a népesség nőtt 0,1 és 2% között, máshol csökkent 0,1 és 3% között, míg a felsőoktatásban végzetek száma 14,2 és 29% között növekedett, a bányászban foglalkoztatottak száma néhol 6,7 és 10% között nőtt, más régiók esetében viszont 5 és 21% között csökkent. A családi jövedelmek alakulás között is jelentősek a szórások, részint 5,4 és 8,5% között nőttek, más esetben pedig 1 és 7% között csökkentek az egyes régiók vonatkozásában. Ebből is látható, hogy jelentősek az ellentmondások a régiók között gazdasági változóik alakulása alapján.

Ugyanakkor a bruttó hozzáadott érték termelésének csökkenő tendenciája, a felsőoktatásban végzetek számának a csökkenése, a bányászati ágazat súlyának növekedése természetesen elvezetett ahhoz, hogy az egyes régiók gazdasági versenyképessége és az ebből adódó vállalati-vállalkozói csökkenő jövedelmezőségi szint okozta a régiók szintjén a családi jövedelmek minimális, vagy csökkenő mértékű növekedését, esetenkénti érezhető visszaesését is. Az is tény, ha nem rendelkezik egy adott ország alapanyag termeléssel – mezőgazdaság és bányászat – akkor a feldolgozó ágazatok importra kell, hogy építsék termelésüket, ez viszont jelentősen növelheti az egyoldalú külgazdasági függőségüket. Ebből a szempontból, valóban fontos a bányászat szerepe, de emellett a feldolgozó ipar nagyobb mértékű fejlesztésére is szükség van. A feldolgozó ipari kapacitás növelését egyre inkább a külföldi közvetlen beruházásokkal érhetik el az egyes EU-tagországok, így a Visegrád-4 országai is.

Összefoglalás

A kutatási téma fontossága és aktualitása abban van, hogy jelenleg az EU-28 egészében a legdinamikusabban fejlődő ország csoport a Visegrád-4 országai, amely várhatóan tovább bővíthet néhány nyugat-balkáni országgal, amelyek részben EU tagországok, részben pedig várható a közeljövőben a csatlakozásuk az EU-hoz. Továbbá a Visegrád-4 országainak csoportja bővíthet a Balti-térség EU tagországaival is. Ez a lehetséges bővülési folyamat is elvezethet a Visegrádi-4 országainak további szerepének növekedéséhez az EU-on belül. A Visegrádi-4 országainak az EU-on belüli gazdasági fellendülése és bővülő gazdasági szerepe szükségessé tette ennek az ország-csoportnak a mélyebb részletesebb gazdasági elemzését, elsődlegesen a népesség, a foglalkoztatottság, a termelés - a nagyobb hozzáadott értékű termékek előállítás - és a családi jövedelmezőség terén. Fontos felmérni, hogy a Visegrádi-4 országok gazdasági fellendülésének milyen összetevői és alapjai vannak és várhatóan ez a fellendülés, mennyire lesz hosszabb távú. Az ország-csoport gazdasági fellendülése mellett számos nehézséggel is meg kell küzdenie, mint például néhány régióban kevés a felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya, a bányászati-kitermelő ágazat nagyobb gazdasági súllyal rendelkezik csökkentve a nagyobb hozzáadott értékű termékek arányát, csökkennek a családi jövedelmek, jelentősen növekszik a munkanélküliség, csökken a népesség és más-más régióban a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma vagy a farmerek száma nő. Ezeknek a gazdasági nehézségeknek legfőbb megoldása lehet a régiók közötti hatékonyabb gazdasági együttműködés, a rendelkezésre álló pénzügyi források hatékonyabb felhasználása, külföldi

tőkebefektetések ösztönzése, valamint a felsőfokú képzetek számának növelése és rugalmasabb hozzáigazítása a munkaerő piachoz.

Felhasznált irodalom:

- Bárczi J – Lökös K. – Gál Zs. (2017): A statisztika módszertani lehetőségeinek alkalmazása az üzleti elemzési eljárásokban. *Controller Info* (3) pp.18-22.
- Bárczi J (2010): Alkalmazott vállalatértékelés
- Bárczi J. – Földi P. (2016): A kkv-k fejlődése és gazdasági szerepvállalásuk Magyarországon. In: Rajnai Z; Fregán B; Marosné K. Zs. szerk. Tanulmánykötet Bp. Óbudai Egyetem pp.18-38.
- Béhm I.- Bárczi J. – Zéman Z. (2016): A vállalkozási teljesítmény mérésének mutatói és alkalmazásuk I. *Controller Info* (3) pp.27-36.
- Csallner A E (2015): Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába. Jegyzet. Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged, p. 133
- Hajós L. – Ferencz Á. (1999): Work Organisation an Economic Valuation of Vine Graft Production in Hungary. In: V. Nielson szerk. Work sciences in sustainable agriculture: proceeding XXVIII. Ciosta-Cigr V Gongress.484 p. Dánia Wageningen pp.35-41.
- Huzsvai, L –Vincze, Sz. (2012): SPSS-Könyv. Seneca Books, ISBN 978-963-08-5666-9, p. 325
- Kalmár P - Zéman Z - Lukács J (2015): Bankcontrolling marketing szemléletben: Alkalmazott statisztika a kontrolling szolgálatában (Bank-controlling marketing conceptions: adapted statistics for aim of controlling). *HITELINTÉZETI SZEMLE /Credit Institutional Review/* 14:(4) pp. 108-123.
- Khemiri, R. - Ben Ali, M.S. (2013): Exchange rate pass-through and inflation dynamics in Tunisia: A Markov-switching approach. *Economics*, Issue 7, Scopus Journal
- Lentner Cs – Zsarnóczai J S – Zéman Z (2017): Taxation, governmental debt and budget in the European Union (in Russian). *Economic Systems*, Vol 10. No.1 (36), pp. 104-109. ISSN 2309-2076, in Moscow.
- Lentner Cs (2007): The Competitiveness of Hungarian University Based - Knowledge Centres in European Economic and Higher Education Area. *TRANSFORMATIONS IN BUSINESS & ECONOMICS* 6:(2) pp. 87-100.
- Lentner Cs (2010): The Macro-Economical Environment of Public Accountancy and Financial Regulation. *ECONOMY AND SOCIETY* 1-2: pp. 121-132.
- Mina, W. (2015): Political risk guarantees and capital flows: The role of bilateral investment treaties. *Economics*, Issue 9, Scopus Journal
- Neszmélyi Gy. (2014a): Magyarország és a Koreai Köztársaság együttműködésének eredményei. In: Hamar Farkas (szerk). Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok. BGF Bp. pp.114-128.
- Neszmélyi Gy. (2014b): A Magyar – dél-koreai kapcsolatok negyedszázada. In: Solt K (szerk). Alkalmazott Tudományok I. fóruma. Bp. BGF pp.631-647.
- Neszmélyi Gy. (2006): S farmerháztartások jövedelmi viszonyai a Koreai Köztársaságban. In: Palkovics M, Weisz M. (szerk) XLVIII Georgikon Napok Keszthely pp.1-6.
- Valentini, E. (2015): Indirect taxation, public pricing and price cap regulation: A synthesis. *Economics*, 9. Issue, pp.1-39. Scopus Journal
- Széles Zs. - Zéman Z. - Zsarnóczai J S. (2014): The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012: A magyar mezőgazdasági hitelek fejlődési trendjei 1995 és 2012 közötti időszakban. *AGRICULTURAL ECONOMICS-ZEMEDELSKA EKONOMIKA* 60:(7) pp. 323-331. (2014)
- Zsarnóczai J S – Lentner Cs – Zéman Z (2016): Indicators of the World Bank for environmental conservation. *Modern Science*. No. 4. Prague, ISSN 2336-498X, pp. 37-46.

DÉL-KOREA AGRÁRGAZDASÁGÁNAK SAJÁTOS JELLEMZŐI ÉS KIHÍVÁSAI

Dr. Neszmélyi György Iván

egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A Koreai Köztársaság (a továbbiakban Dél-Korea) Kelet-Ázsiában, a Koreai-félsziget déli részén helyezkedik el. Területe mintegy 99.000 km², ami több európai országéhoz, például Csehországhoz, Magyarországhoz, vagy Portugáliához hasonló. Ugyanakkor lakossága nagyjából az ötszöröse, - 51.181.299 fő (CIA, 2017 júliusi adat), - mint a három említett országé. A születéskor várható átlagos élettartam 2017-ben 82,5 év (férfiaknál 79,3 év, nőknél 85,8 év) (CIA, 2017). Dél-Korea egyike az ázsiai újonnan iparosodott gazdaságoknak (ANIEs), amely látványos gazdasági és társadalmi fejlődésen ment keresztül az utóbbi négy évtized során. Gazdasági erejét mutatja, hogy úgy az 1997-98. évi, mint a 2008-2009. évi gazdasági válságból igen hamar, alig egy-két év leforgása alatt kilábal, valutája, a dél-koreai won (KRW) és devizatartalékai stabilak. Dél-Korea területének nagy részét, mintegy 70%-át hegyvidék borítja, de nyugaton és délen széles part menti síkság terül el. A lakosság főleg a sík részekén települt jelentősebb számban, itt a népsűrűség igen nagy. A mezőgazdaságilag hasznosítható terület aránya mindössze 18,1% (CIA, 2017), amelyet mintegy 2,5 millió farmer művel. Az ipari és a szolgáltató ágazatok látványos sikereihez képest a dél-koreai agrárium mindig is elmaradottabb volt, és ma is alacsony hatékonyság és magas termelési költségek jellemzik.

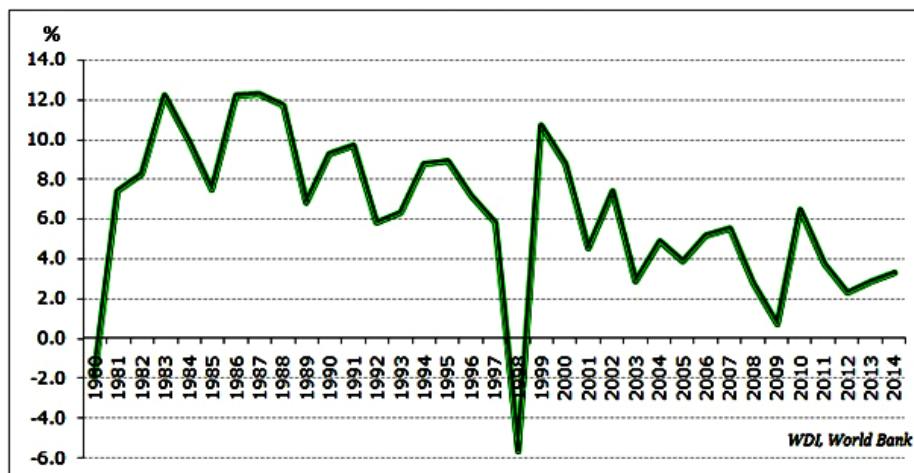
ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány főként másodlagos, de részben primer kutatásból származó információkon alapul. A másodlagos információk többsége nemzetközi (főként dél-koreai, tajvani és magyarországi) könyvtárakban fellelhető irodalmi forrásokból származik, a felhasznált és hivatkozott statisztikai adatok nemzetközi (CIA World Factbook, IMF, Világbank), másrészt a Koreai Statisztikai Tájékoztatási Szolgálat /KOSIS/ és a dél-koreai Mezőgazdasági, Élelmezési és Vidékfejlesztési Minisztérium /MAFRA/ információs- és adatbázisaiból származik. Az egyes mezőgazdasági ágazatok teljesítményének bemutatása és elemzése során a szerző, ahol ez lehetséges volt, mindenütt 10 éves adatsorokat (2006-2015) vett figyelembe, illetve állított össze táblázatokat. A primer információk nagy részéhez a szerző személyes interjúk során jutott hozzá. A szerző a Budapesti Gazdasági Egyetem Keleti Üzleti Akadémia Központ (BGE KÜAK) kutatóösztöndíjával két hónapot töltött Tajvanban, valamint évekkorábban hosszabb ideig Dél-Koreában is dolgozott, és kinttartózkodása során széles körű, a gazdasági, szociológia, nemzetközi tanulmányok, mezőgazdaság területét felölelő körben gyűjtött első kézből származó információkat, az e területeken járatos egyetemi professzorokkal, tudományos kutatókkal való személyes találkozása során folytatott beszélgetések, interjúk keretében.

Említést kíván, hogy a szerző, tanulmányához kiindulási alapként felhasználta a témában korábban megjelent számos közleménye közül a leginkább relevánsakat (Neszmélyi, 2017, 2016a, 2016b, 2004).

DÉL-KOREÁRÓL NÉHÁNY SZÓBAN

Főként történelmi okokkal magyarázható (Japán gyarmata volt 1910-1945. között, majd a II. Világháború, illetve az 1950-53. közt zajló Koreai-háború pusztításai), hogy Dél-Korea még az 1960-as évek elején is a világa egyik legszegényebb országa volt. Később, az 1970-es évektől kezdődően viszont, látványos és dinamikus gazdasági növekedésen ment keresztül, ami az exportvezérelt ipari és szolgáltatói ágazatok teljesítményének volt köszönhető. A gazdasági növekedés éves üteme, elsősorban az 1980-as évtizedben, egészen az 1990-es évek közepéig 8-12 százalékos volt, de az említett két gazdasági válság (1997/98, illetve 2008/2009) közti évek során is elérte az évi 4-6%-os szintet.

1. ábra A dél-koreai gazdaság éves növekedése 1980-2014. között (%)

Forrás: Bajpai, 2015., World Bank

Az 1. ábrán szereplő grafikonon jól látható, hogy a dél-koreai gazdaság nagyon gyorsan kilábal az 1997/98. évi ázsiai pénzügyi válságból: a meredek visszaesést már a rákövetkező évben újbóli gyors, közel 11%-os növekedés követte. A 2008-2009. évi válságból való kilábalás szintén viszonylag gyorsan végbement, ám annak lendülete már nem volt olyan energikus, mint az előző válság idején, és a válság utáni években, bár továbbra is pozitív a gazdasági növekedés, ám mindössze 2-4% között mozog.

Napjainkban Dél-Korea egyike a világ legtehetősebb országainak. 2015-ben a folyó áron számított GDP nagysága alapján a világ 11. legnagyobb gazdaságával rendelkezett. Ugyanebben az évben, vásárlóerő-paritáson (PPP) számítva, a 13. helyen állt. A Global Finance (2017) információi szerint – az IMF World Economic Outlook (2016) becslései alapján – 2017-ben az egy főre jutó GDP várható összege folyó áron 29.806,2 USD, vásárlóerő-paritáson (PPP) 39.778,1 USD.

A CIA World Factbook (2017) adatai szerint Dél-Korea GDP-je 1,934 billió USD (PPP), míg hivatalos árfolyamon számítva 1,411 billió USD volt 2016-ban, míg ugyanebben az évben a reál GDP növekedése 2,8% volt. Az egy főre jutó GDP 37.900 USD (PPP, 2016), míg a bruttó megtakarítási ráta a GDP 35,6%-a. Szintén 2016. évi adatok alapján a GDP ágazati

összetétele a következő volt: mezőgazdaság (2,2%), ipar (38,6%), szolgáltatások (59,2%). Dél-Korea jellemző mezőgazdasági terményei és termékei: rizs, gyökér- és más zöldségfélék, árpa, gyümölcsök, szarvasmarha, sertés, baromfi, tej, tojás és hal. A fő iparágak: elektronika, távközlés, autógyártás, vegyipar, hajógyártás és acélipar. 2016-ban a dél-koreai foglalkoztatott munkaerő létszáma 27,25 millió fő volt, ennek ágazati megoszlása a következő: mezőgazdaság (4,9), ipar (24,1), szolgáltatások (71 %). A munkanélküliségi ráta 2016-ban 3,7 volt, ez 0,1%-kal magasabb, mint 2015-ben. Dél-Korea államadóssága 2016-ban GDP 36,1%-a volt (0,5%-kal magasabb, mint egy évvel korábban). A fogyasztói árak alapján számított inflációs ráta 2016-ban 1,0% volt, az előző évben 0,7%. 2016-ban Dél-Korea teljes exportja 511,8 milliárd USD (2015-ben 542,9 milliárd USD volt, míg a teljes import 391,3 milliárd USD, (2015-ben 420,6 milliárd USD). A fő exporttermékek: félvezetők, kőolajipari termékek, gépjárművek és alkatrészek, hajók, vezeték nélküli kommunikációs rendszerek, lapos képernyők, acélárak, elektronikai termékek, műanyagárak és számítógépek, míg a legfontosabb importcikkek: kőolaj és olajipari termékek, félvezetők, földgáz, szén, acél, számítógépek, vezeték nélküli kommunikációs berendezések, gépjárművek, finomvegyszerek és textíliák. Dél-Korea jelentős deviza- és aranytartálékokkal rendelkezik, amelynek becslét, teljes értéke 2016-ban 371,1 milliárd USD, 2015-ben 367,9 milliárd USD volt. Az ország külső adósságállománya 2016. végén 358,2 milliárd USD, egy évvel korábban 376,6 milliárd USD (CIA, 2017).

A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE DÉL-KOREA GAZDASÁGÁBAN

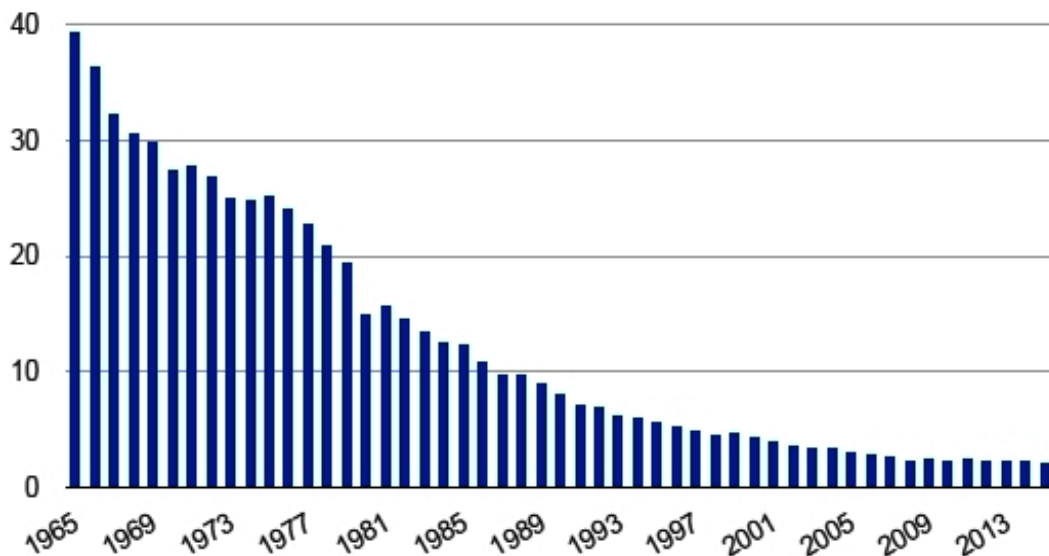
Ban és társai (1980) hangsúlyozzák, hogy Dél-Korea látványos gazdasági növekedése az 1960-as évektől az ipari termelés és a szolgáltatói ágazatnak az eredménye volt. Az agrárszektor növekedése messze elmaradt a többi ágazat növekedési átlagától. A mezőgazdaság, azon túl, hogy plusz munkaerőt biztosított (értve ez alatt, hogy sokan, akik felhagytak a gazdálkodással, városokba költöztek és ott kerestek munkát) nem sokban járult hozzá a gyorsan növekvő ágazatok eredményeihez. Sőt, inkább azt lehet mondani, hogy inkább a vidéki lakosságnak, a gazdáknak volt előnyös az agrárszektoron kívüli ágazatok gyors növekedése. Az urbanizáció és az iparosítás folyamata egyrészt megnövelte a mezőgazdasági termékek, élelmiszerek iránti keresletet, másrészt a gazdálkodáson kívüli területeken munkalehetőséget biztosított a vidéki lakosok részére is, ami elsősorban a fiatal korosztályt érintette.

A fejlődés "klasszikus" modellje szerint a növekedés kezdeti szakaszában a mezőgazdaság kulcsszerepe van. A munkaerő növekvő termelékenységére többletmunkaerőt szabadít fel, akik az iparban el tudnak helyezkedni, másrészt a vidék megtakarításai jelentős forrásként szolgálhatnak más, nem mezőgazdasági ágazatok növekedéséhez (Guth és tsai., 2000). Ez a modell azonban nem működött Dél-Korea esetében, ahol a gazdák, ha egyáltalán módjuk volt rá, keveset tudtak megtakarítani, pláne beruházni nem mezőgazdasági ágazatokba. A mezőgazdaság ezért nem volt képes arra, hogy megteremtse az alapokat a dél-koreai gazdaság fejlődéséhez, sőt, ellenkezőleg: ez egy olyan modell volt, amelyben az ipari forradalom megelőzte és támogatta a mezőgazdaság fejlődését (Ban és tsai. 1980).

Közhelynek számít, hogy a mezőgazdaság stratégiai ágazat, és világszerte konszenzus van abban a kérdésben is, hogy az egyes országok élelmiszerellátásukat minél nagyobb mértékben hazai forrásokból biztosítsák. Ezért az ágazatot Dél-Koreában is nemzetbiztonsági

szempontból fontosnak tartják, jóllehet – szemben az iparral és a szolgáltatásokkal, - soha nem volt kimondottan exportvezérelt ágazat. A dél-koreai mezőgazdasági termelés túlnyomó részét összesen mintegy két és fél millió gazdálkodó ma is miniatűr, 1-2 hektár körüli méretű farmokon végzi. Ez az egyik fő oka, hogy a dél-koreai mezőgazdasági termékek általában nem tudnak versenyképesek lenni a világpiacon. Az ágazat fő célja és küldetése tehát az, hogy legalább részlegesen hozzájáruljon a belföldi élelmiszerigények fedezéséhez. A fő terményből, rizsből és néhány zöldségféléből a mai modern technikával és korszerű fajtákkal Dél-Korea képes a teljes önellátásra, ám más agrártermékekből, élelmiszerből és takarmányból jelentős importra szorul. A dél-koreai agrárgazdaság GDP-ben való részesedése 1960-ban a 50% körüli volt, ez 2016-ban 2,2% volt (CIA, 2017), ld. a 2. ábrán szereplő diagramot, amely ugyanennek a mutatónak a változásait ábrázolja az 1965. óta eltelt időszakban.

Az ágazat aránya különösen az 1970-es és 80-as években csökkent számottevő mértékben (ez természetesen nem jelenti a tényleges teljesítmény csökkenését, csupán a dél-koreai nemzetgazdaságon belül végbement szerkezetváltozásra utal), eközben az ipari ágazatok részaránya 34-39% között ingadozott, és a szolgáltatási ágazat aránya 50%-ról megközelítően 60%-ra emelkedett (Bajpai, 2015). 2016-ban a dél-koreai foglalkoztatottak 4,9%-a dolgozott a mezőgazdaságban (CIA, 2017).

2. ábra A dél-koreai agrárágazat csökkenő részaránya a GDP-n belül (%)

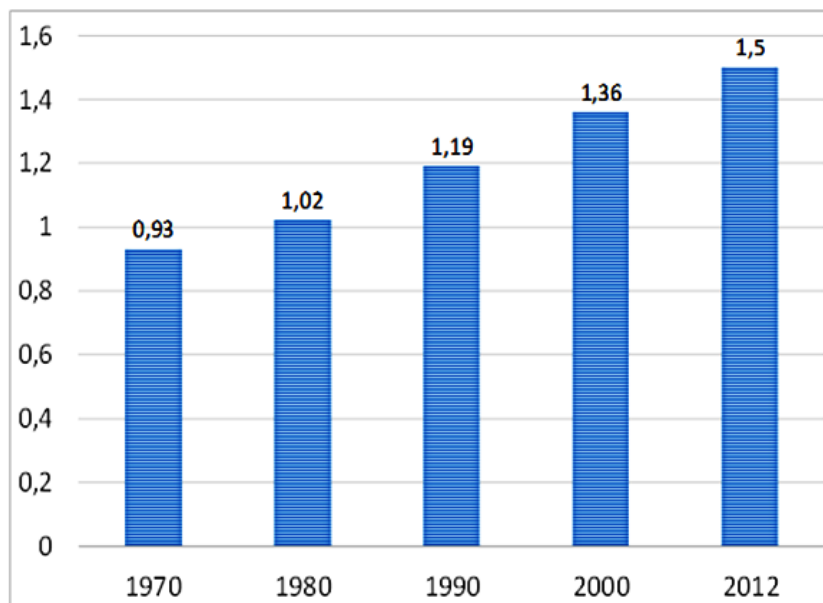
Forrás: TheGlobalEconomy.Com, The World Bank, 2017.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK – A DÉL-KOREAI FÖLDREFORM

A Koreai-félsziget déli részét II. Világháború végén az USA szabadította fel a japán uralom alól, és a terület ezt követően amerikai közigazgatás alá került. A Koreai Köztársaság 1948. augusztus 15-én jött létre formálisan, és röviddel ezt követően egy átfogó, politikai célokkal is motivált földreform vette kezdetét.

A földreform fontos politikai célja volt a korábbi japán nagybirtokosi rendszer teljes eltörlése mellett a koreai földbirtokosok hatalmának megtörése. A földreform jelszava, hasonlóan tajvani *Land to the Tiller* (Cheng, 1961) programhoz, a mezőgazdaságban dolgozó termelők földhöz juttatása volt. Dél-Koreában ekkor több, mint egymillió földműves élt, a vidéki társadalom mintegy 40%-a, aki nem rendelkezett saját földdel. A földreform vezérelve és célja volt, hogy magántulajdonra és a farmercsaládok munkájára alapozott mezőgazdaság jöjjön létre. Tekintettel a művelhető területek szűkös voltára, valamint a nagyszámú földnélküli gazdára, akik között szét kellett osztani, a földtulajdon-szerzésnél szigorú korlátozást alkalmaztak, egy család legfeljebb 3 hektár földterületet birtokolhatott. Azoktól a koreai gazdálkodóktól, akiknek ennél több földjük volt, a 3 ha feletti többletet az állam kártérítés ellenében kisajátította. A földterület-szerzési korlátozás másik fő oka a rizstermesztés kézimunka-igényessége volt, így a kor agrotechnikai színvonalán egy-egy farmercsalád még a családtagok közreműködésével együtt sem nagyon tudott volna ennél sokkal nagyobb területen rizst termeszteni (Shin, Yong-Ha, 1976). A 3 hektáros földtulajdon-szerzési korlátozást a kormányzat évtizedekig fenntartotta, annak ellenére, hogy az 1960-as évektől a technikai forradalom elérte a dél-koreai mezőgazdaságot, a korábban fáradságos kézimunkát széles körben felváltotta a gépesítés, továbbá az agrokemikáliák és az új fajták termelésbe vonása jelentős mértékben javította a mezőgazdaság termelékenységét. Bár a földtulajdon-szerzési korlátot mára 10 ha-ra emelték (Im, 2013), továbbra is azt lehet mondani, hogy – a földrajzi tényezők mellett – az 1949. évi földreform és következményei a fő oka annak, hogy a birtokstruktúrát ma is elaprózottság és a miniatűr farmok jellemzik. Míg 1949-ben a Dél-Korea aktív népességének 60%-a dolgozott a mezőgazdaságban, az 1970-es és 80-as években az ipar fejlődése fokozatos, de tömeges elvándorlást idézett elő a falvakból a városokba. A vidéki lakosság, különösen az aktív korú dolgozók száma rohamosan csökkent.

Az 1980-as évek végére munkaerőhiány alakult ki a mezőgazdaságban. Azóta a dél-koreai kormány folyamatosan igyekszik a vidéki lakosok számára nyújtott különféle ösztönzőkkel elkerülni, hogy még több ember hagyjon fel a gazdálkodással és költözzön be városokba jobb munka és megélhetés érdekében.

3. ábra A dél-koreai átlagos farmméret alakulása 1970. és 2012. között (ha)
 Forrás: saját szerkesztés Im és Jeong (2014) nyomán

A kormány különféle programokkal igyekezett a vidéki lakosok életkörülményein javítani. Ezek közül a legszélesebb körben alkalmazott az Új Falu Mozgalom (Saemaul undong) volt, ennek célja a vidéki lakosság mozgósítása, a saját érdekében. Kezdetben a Saemaul projektek célja a farmerháztartások életkörülményeinek javítása volt. Később a projektek a falvak egésze szempontjából fontos, közérdekű feladatok irányába tolódott: utak és hidak építése, öntözőcsatornák és közös komposztáló üzem építése, Ezt követően a program a gazdasági és gazdálkodási feladatokat vette célba: csoportos termelés, közösen kialakított magágy, állattenyésztés, erdőtelepítés, sőt, közös marketing és közös üzemek létrehozása (ADB, 2012).

Hsiao (1994) szerint földreform nem csupán gazdasági célú intézkedés, hanem egy olyan politikai eszköz is, amely az államapparátus abból a célból alkalmazott, hogy átalakítsa a hatalmi viszonyokat mezőgazdasági termelők és az állam között. Az állam a vidéki lakosság valós igényeit teljesítette, egyúttal megszüntette a korábbi japán, illetve japán uralommal kollaboráló koreai földbirtokosok hatalmát. Hsiao (2017) a vele folytatott személyes interjú során hozzáűfűzte ehhez azt is, hogy bár Dél-Koreában és Tajvanban egyaránt átfogó földreformot hajtottak végre a II. Világháború után, a tajvani vidéki lakosság abból jelentős mértékben profitálni tudott, míg Dél-Koreában – főként a Koreai háború pusztításai miatt – korántsem volt annyira sikeres. Ez az egyik oka annak, hogy a Dél-Koreai vidéki társadalomban az egyenlőtlenségek máig nagyobbak, mint Tajvanban (Hsiao, 2017).

Az egészségi és közegészségügyi helyzet javítása, valamint a környezet szebbé tétele szintén a program céljai voltak. A kormányzat anyagokat és kisebb összegű pénzügyi támogatást biztosított a programban részt vevő falvak lakóinak. 1980-ban Cson Duhvan (Chun Doo-hwan) elnök a Samaeul mozgalom irányítását kivette a belügyminisztérium hatásköréből és döntési jogok többsége a mozgalom irányítóinak és hivatalnokainak kezében összpontosult, akiknek vezetője az akkori elnök öccse, Cson Kjong-hvan volt. A Saemaul Mozgalom kezdetben igen sikeres volt, de az 1980-as évek elejére visszaesett, Cson Kjong-hvan egy sor korrupciós ügy miatt 1988-ban letartóztatták és jelentős nagyságrendű zsarolási és sikkasztási ügyekkel vádolták meg, amelyeket a Mozgalom elnökeként, 1981 és 1987. között követett el (Savada [szerk.] 1990).

Említést érdemel néhány olyan negatív folyamat, amellyel az agrárpolitikának érdemben kell foglalkoznia. Az egyik ilyen a gazdálkodók, illetve az egyéb háztartások jövedelmi szintje között egyre növekvő különbség, amelyet a kormányzat különféle ösztönzőkkel, illetve a rizstermelők fokozottabb termelési célú támogatásával igyekszik ellensúlyozni. A másik ilyen folyamat, ami veszélyezteti a dél-koreai mezőgazdaság jövőjét, a farmertársadalom elöregedése. 2005-ben a gazdálkodók 30%-a 65 év feletti volt, és tendencia ma is folytatódik. Mindezek hatására szerény mértékű, de érzékelhető koncentrációs folyamat megy végbe a birtokstruktúrában (ld. a 3. ábrán), amely a földtulajdon-szerzési korlátok emelésével felgyorsulhat.

Mindezek után jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ilyen történelmi előzmények dacára hogyan képes a dél-koreai mezőgazdasági ágazat talpon maradni és működni, jóllehet magas költségek mellett, de olajozottan? Hogyan lehet a szétagolt, apró üzemekben dolgozó két és fél millió farmer munkáját koordinálni és megszervezni? A válasz erre az a sajátos dél-koreai szövetkezeti rendszer, amely a gazdálkodók magántulajdonán (föld és eszközök) és a saját földeken való egyéni művelés/termelésének elve alapján fejlődött ki.

A DÉL-KOREAI SZÖVETKEZETI RENDSZER

A dél-koreai farmerek túlnyomó része évtizedek óta szövetkezetekbe tömörült. A magántulajdonban lévő földeket itt is külön-külön műveli a tulajdonos család, amely – a szövetkezet tagjaként - kedvező feltételek mellett kap szolgáltatásokat (szaktanácsadás, termék feldolgozás, marketing, banki szolgáltatások, stb.). Érdemes megemlíteni, hogy főként – jövedelmezőségi okok miatt – jelentős azon farmercsaládok aránya, amelyek nem kizárólag a mezőgazdaságból, hanem más tevékenységből is élnek.

Hong (2014) tanulmányában rámutat, hogy 1980. és 2013. között a farmerháztartások jövedelmén belül általánosságban jelentősen csökkent a tisztán mezőgazdaságból eredő bevételek aránya (66,2%-ról 29,1%-ra). Ugyanakkor, a jelzett az időszakban a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek (34,8%-ról 45,5%-ra), a transzfer-bevételek (0%-ról 16,9%-ra) és a nem rendszeres jövedelmek (0%-ról 8,5%-ra) esetében növekedett (Hong, S-H. 2014).

A koreai gazdálkodók között, a faluközösség keretein belül igen régóta kialakultak különböző együttműködési formák, például, egymás munkaerővel való kölcsönös kiségitése (főként a rizspalánta-kiültetési, illetve a betakarítási szezon idején), továbbá a Rotációs Alapon Működő Megtakarítási és Hitel Egyesület (ROSCA).

Lee, J. és Lim, S. (1999) tanulmányában ugyanakkor aláhúzza, hogy a mai értelemben valódi, magántőkéen alapuló szövetkezetek csak a XX. század húszas éve vége felé, a japán gyarmati időszak folyamán kezdtek elterjedni. 1927-ben alakult az első farmerszövetkezet, és 1930-ra mintegy 200-ra nőtt a számuk. A szövetkezetek létrejöttét és terjedését a japán hatóságok nem akadályozták, mert úgy gondolták, rajtuk keresztül még erőteljesebb lehet a japán tőke beáramlása. Ebben az időben, a kormányzat irányítása mellett, más szervezetek, pl. Pénzügyi Egyesület (Financial Association), illetve az Iparegyesület (Industrial Association) is létrejöttek. Előbbiek a mezőgazdasági termelés finanszírozásában, utóbbiak a termék-felvásárlásban, feldolgozásban, kereskedelemben és termelőeszköz-beszerzésben játszottak szerepet. Létezett „Farmerek Egyesülete” is, mely tevékenységi körébe tartozott a termesztés (rizs) technológiai fejlesztése, termény-kereskedelem és raktározás, ill. mezőgazdasági vegyszerek közös beszerzése. 1945 után, amikor is az ország felszabadult a japán uralom alól, a szövetkezetek szerepe, funkciója megváltozott (Lee, J. és Lim, S. 1999).

A Koreai háború (1950-53), valamint az ország politikai instabilitása késleltette a Mezőgazdasági Szövetkezeti Törvény elfogadását, arra csak 1957-ben került sor. A korábbi Pénzügyi Egyesületsből létrehozták a Mezőgazdasági Bankot, amely a termelés-finanszírozás kizárólagos intézménye lett. A Farmerek Egyesületéből 1958-ban jött létre a Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Szövetsége (National Agricultural Cooperatives Federation, NACF – koreai nyelven: NongHyup), azzal a céllal, hogy – a hitelnyújtás kivételével – a szolgáltatások széles körét biztosítsa a farmereknek. A Mezőgazdasági Bankot, illetve a NACF-t 1961-ben, a törvény módosításával (Lee, J. és Lim, S. 1999).

Ezt követően, számos további szervezeti átalakulással alakult ki, és vált országos méretekben jellemzővé a területi alapon szerveződő mezőgazdasági szövetkezeti struktúra, amelyet háromszintű hierarchikus felépítés jellemez: az alapot a helyi, települési szinten működő farmgazdaságok képezik, a következő szint a regionális szinten szerveződött ún. primer szövetkezetek, míg a szervezeti piramis tetejét az országos központ (NACF) jelenti.

A dél-koreai primer szövetkezetek struktúrája

A dél-koreai szövetkezeti struktúra alapja a primer szövetkezet, amely alaptökéje a tagok, azaz a farmerek vagyoni hozzájárulásából (egyfajta részjegy) tevődik össze. Jellemző, hogy egy-egy tag hozzájárulásának aránya viszonylag kicsi a szövetkezet ösztökéjéhez képest. A primer szövetkezet vezetője a négy évre megválasztott elnök, fő döntéshozó szervei a közgyűlés, a küldöttgyűlés, illetve az igazgató tanács. A szabályozás lehetővé teszi, hogy egy farmerháztartás tagjai ne csak egy, hanem több különböző szövetkezettel is tagsági viszonyt létesítsenek, sőt ugyanaz a személy is kérheti felvételét több szövetkezetbe. A rendes tagság mellett lehetőség van „kvázi tagságra” is. A szövetkezet üzleti tevékenységéhez tartozó körzeten belüli, mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó szervezetek, vagy farmerek, kérhetik kvázi tagként való felvételüket a szövetkezetbe, akik ebben a formában is igénybe vehetik a szövetkezet különféle szolgáltatásait, azonban a szövetkezet döntéshozatali tevékenységében nem vehetnek részt. Tulajdonosi részjegyet sem kell váltaniuk, azonban tagsági díjat, illetve esetenként a szövetkezet különböző projektjeihez üzemeltetési hozzájárulást kell fizetniük. A szövetkezet struktúrájának részei az egyes termékre, terményre alapozott ágazati szakcsoportok, mint szervezeti alegységek is. E szakcsoportok a szövetkezetben egy bizonyos mezőgazdasági termék/termény előállításával, illetve közös értékesítésével foglalkozó farmerek által önkéntes alapon létrehozott szervezetek (Lee és Lim, 1999).

Az NACF 2014. évre vonatkozó jelentése szerint 1155 primer szövetkezet működik Dél-Koreában, ezek nagy része, 1075 területi alapon szervezett általános mezőgazdasági profilú, míg 80 szakosított árutermelő szövetkezet (NACF Annual Report 2014). A szakosított árutermelő szövetkezetek létrejötté, működése esetében nincs területi illetékességi szabály (Park J-S, 2014)

Dél-Korea jelenleg hatályos szövetkezeti törvénye a 2012. évi ún. Framework Act (kerettörvény). A törvény összesen nyolc különböző típusú szövetkezetet különböztet meg (mezőgazdasági, kis- és középvállalati, halászati, dohánytermelői, hitel-, erdészeti, illetve fogyasztói szövetkezetek). A törvény külön rendelkezik szövetkezetek a nettó bevételi többletének (surplus) elosztása módjáról, amely a hagyományos szövetkezet esetében a következő:

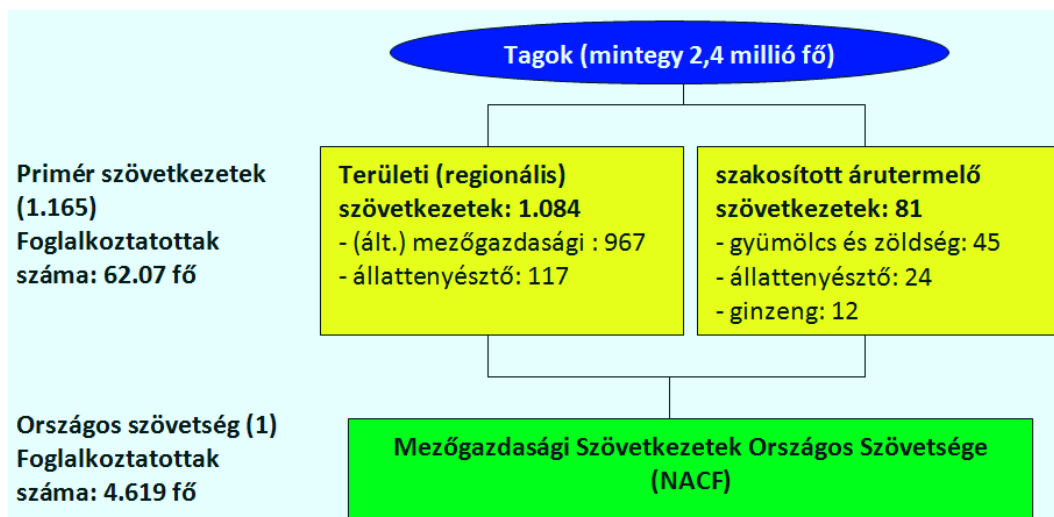
- 1) Ha a szövetkezet – a folyó pénzügyi évi tartozásainak kiegyenlítése után is – többlettel rendelkezik, annak legalább 10%-át („legal reserve”) kötelező tartalék-alapba kell helyezni, amíg utóbbi el nem éri a szövetkezet alaptökéjét. (Az ún. szociális szövetkezetek esetében ez az arány 30%).
- 2) A szövetkezetnek jogában áll üzleti vagy más célra további tartalékalapokat képezni (ún. önkéntes tartalékalapok)
- 3) A kötelező tartalékalap nem használható fel, kivéve, a veszteség, illetve károk kompenzálása esetét, továbbá, ha a szövetkezet feloszlik.
- 4) A tagok részére folyósított klasszikus nyereségi részesedés (patronage refunds) nem lehet kevesebb, mint a tagi kifizetések 50%-a, ugyanakkor a tagok befizetett hozzájárulásainak a 10%-át nem haladhatja meg (51. cikkely) (Jang, J. 2013)

A dél-koreai Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Szövetsége (NACF) szervezeti felépítése

A Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Szövetségnek, a primer szövetkezetek analógiájára, szintén van elnöke, közgyűlése, ami voltaképpen küldöttgyűlés, ennek 291 megválasztott szövetkezeti elnök a tagja, továbbá igazgatótanácsa. Az országos szövetség évente egy alkalommal tart rendes közgyűlést, illetve szükség esetén rendkívüli közgyűlés összehívására is sor kerülhet.

Az NACF széles körben nyújt szolgáltatásokat tagjainak, és ezek közül két terület leginkább hangsúlyos: az agrár-marketing, illetve a banki és biztosítási szolgáltatások. Emellett szaktanácsadás, oktatás-továbbképzés, termelőeszköz-ellátás (mezőgazdasági vegyszerek, gépek, stb.) tartozik profiljába. A NACF Szöulban működő központi iroda mellett 16 regionális igazgatóság, 156 járási (városi) iroda, 724 bankfiók, 14 leányvállalat, négy külföldi képviselő működik. A NACF a dél-koreai agrártermék, illetve élelmiszer-nagy- és -kiskereskedelem fontos szereplője. A NACF-hez tartozó összesen 1.155 agrárszövetkezetnek összesen 2,35 millió tagja van (NACF Annual Report, 2014).

A dél-koreai szövetkezeti rendszer általános sémája a 4. ábrán látható.

4. ábra A dél-koreai szövetkezeti rendszer általános sémája (2012. év végi állapot szerint)
 Forrás: saját szerkesztés Park (2014. p. 25) nyomán

DÉL-KOREA AGRÁRÁGAZATAI

Növénytermesztés – a rizstermelés csökkenő dominanciája

Dél-Korea legfontosabb terménye a rizs, amely az ország szemestermény-előállításának mintegy 90%-át teszi ki. A kisméretű, elaprózott üzemekben gazdálkodó dél-koreai farmerek azonban nem lennének képesek a világpiacon versenyezni más országok termelőivel, különösen a délkelet-ázsiai szubtrópusi, illetve trópusi klímájú országokkal, régiókkal, amelyekben évi két, illetve három alkalommal is aratnak. Ez az egyik lényeges, adottságbeli különbség Dél-Korea és Tajvan rizstermesztése között. Ezért a dél-koreai kormány jelentős támogatásban részesíti a rizstermelő farmereket.

Az 5. ábrán egy nemzetközi összehasonlítás látható, amelyben az egyes országok által a saját termelőiknek nyújtott támogatások mértéke látható milliárd USA dollárban, illetve a teljes mezőgazdaságból származó bevételek százalékos arányában. Az ábrán jól látható, hogy 1995-97. között Dél-Korea, és mellette Japán, Izland, Norvégia és Svájc a teljes mezőgazdasági bevétel 50%-át jócskán meghaladó mértékben támogatta termelőit, míg 2009-11. között a támogatások számottevően, Dél-Korea és Izland esetében a mezőgazdasági bevételek 50%-a alatti mértékűre csökkentek. Ennek ellenére a támogatások mértéke és aránya még mindig jelentős, és meghaladják számos más ország, - így például a 2004. előtti EU (15) országaiét. A diagramon jól látható az agrártámogatások csökkenésének világméretű tendenciája az 1995/97. és a 2009/2011. közti időszakban (Economist, 2012).

A következő, 1. táblázat Dél-Korea, illetve az Európai Unió agrártámogatásainak néhány fontosabb adatát mutatja 1986. és 2015. között.

1. Táblázat Mezőgazdasági termelői támogatások a Koreai Köztársaságban és az EU-ban

Év	Koreai Köztársaság		Európai Unió (28)	
	A termelői támogatások becsült értéke összesen (PSE)	A támogatások aránya a termelők bruttó bevételeihez (GFR) képest (%)	A termelői támogatások becsült értéke összesen (PSE)	A támogatások aránya a termelők bruttó bevételeihez (GFR) képest (%)
	millió USD	%	millió USD	%
1986.	9.299,99	64,49	84.936,10	38,58
1990.	19.155,64	74,32	105.262,38	32,88
1994.	22.062,85	72,96	105.947,58	35,65
1998.	12.427,50	56,85	109.429,11	35,41
2002.	16.045,62	59,74	92.759,37	33,90
2006.	22.988,48	58,48	124.753,42	29,13
2010.	16.967,88	44,55	104.901,85	20,04
2014.	21.774,73	49,27	108.213,78	18,11
2015.	20.117,93	48,93	89.986,99	18,92

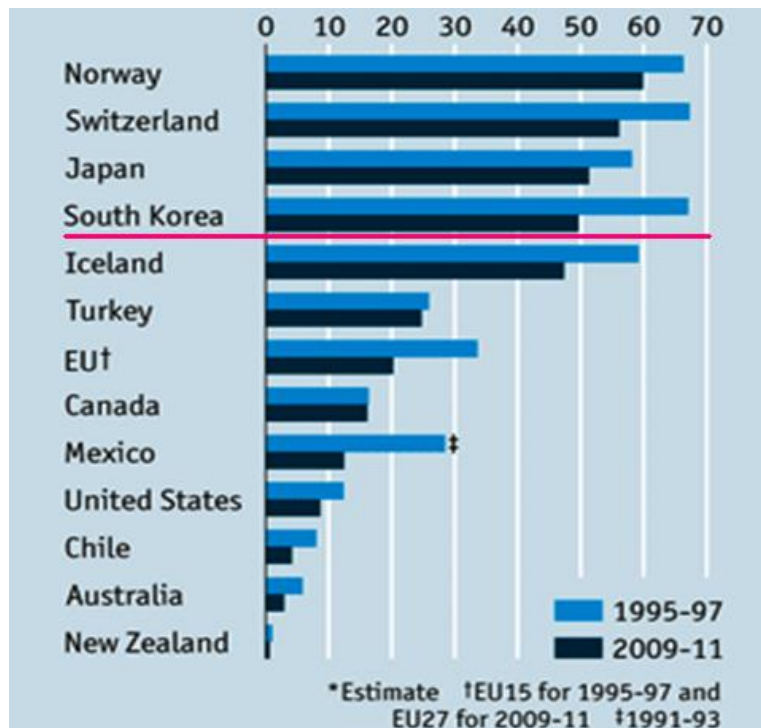
Forrás: Saját szerkesztés OECD adatok alapján

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy Dél-Korea farmerei bruttó bevételeiben napjainkban közel fele arányt képviselnek a támogatások (korábban, ahogy az a 35. ábrán is látható, még ennél is jóval nagyobb részt), míg az EU esetében ez az arány 2010. óta 18-20% körüli. Az is jól látszik, hogy a támogatások aránya az utóbbi 10-15 év folyamán csökkenő tendenciát mutatott. (Az EU esetében a 2002-ről 2006-ra abszolút összegekben mért növekedés vélhetően a 2004. évi bővüléssel függ össze.)

Napjainkban a dél-koreai költségvetés évente összesen mintegy 20 milliárd USD. 2015 januárjától a rizstermelők részére évente hektáronként folyósított támogatást egymillió dél-koreai wonra (KRW, = kb. 954 USD) emelték (FAO, 2014). Elmondható tehát hogy Dél-Koreával, Japánnal és több más országgal kapcsolatban is azt, amit Törő-Dunay et al. (2012), valamint Erdeiné Késmárki-Gally et al. (2015) az EU-támogatásokkal kapcsolatosan megállapított, hogy a támogatásoknak nagyobb a szerepe és jelentősége a mezőgazdasági vállalatok számára jóval nagyobb, mint a más ágazatokban tevékenykedő vállalkozások számára. Az EU támogatások mára a mezőgazdasági jövedelmek fő komponensévé váltak (Erdeiné Késmárki-Gally et al, 2015) amelyek jelentős mértékben befolyásolják a különböző

mezőgazdasági ágazatok jövedelmi viszonyait (Illés és Dunay, 2014). Dél-Korea ma is szigorú importkorlátozásokat tart életben rizs és más termények esetében, habár a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization, WTO) tagságával együtt járó kötelezettségként az ország az előírt minimális mértékben megnyitotta piacát a külföldi szállítók előtt.

Az USA mezőgazdasági minisztériumának gazdaságtudató szolgálata (USDA, Economic Research Service) elemzése szerint a dél-koreai kormány agrárpolitikájának két fő célja van, nevezetesen az önellátásra való törekvés, illetve a farmerháztartások, illetve a városi háztartások jövedelmi viszonyainak kiegyenlítése. A kormányzat a közvetlen kifizetés és az importkorlátozás eszközt alkalmazza e kettős cél elérése érdekében. A dél-koreai rizs-, árpa-, kukorica-, szója- és dohánytermesztés különböző mértékben, de támogatásban részesül. Emellett magas védővámokkal további védelmet nyújtanak a hazai rizs-, árpa-, zöldség-, gyümölcs- és állattenyésztési ágazatoknak. Ugyanakkor az olyan termények – amelyekre Dél-Koreának jelentős nagyságrendben szüksége van – viszonylag könnyen bevihetők. A hivatkozott elemzés szerint ez utóbbiak közé tartozik a búza, szemestakarmányok, olajos magvak, bőrök, illetve a gyapot (USDA, 2015).

5. ábra Mezőgazdasági támogatások a világban
(Termelői támogatások a teljes mezőgazdasági bevételek %-ában)
 Forrás: Economist (2012) OECD adatok alapján

Bár a rizstermelés mindmáig a legfontosabb mezőgazdasági ágazat Dél-Koreában, a lakosság megváltozóban lévő életmódja, az ipari és szolgáltató ágazatokban dolgozók növekvő vásárlóereje és a nyugati fogyasztási minták jelentős változásokat idéztek elő a dél-koreai lakosság élelmiszerfogyasztási szokásaiban, elsősorban a nagyobb városokban. Az utóbbi évtizedek során így a rizs fogyasztása csökkent, míg más gabonaféléké, a zöldségeké, gyümölcsöké, a tej- és hústermékeké növekedett. A 2. táblázat a dél-koreai rizstermesztés főbb adatait mutatja 2006. és 2016. közti években. Az adatokból jól látható, hogy ezalatt a rizstermelés volumene közel 20%-kal csökkent (5 millió tonnáról 4,0-4,2 millió tonnára) és

ezzel egyidejűleg a termőterület is közel ugyanilyen arányban (egymillióról nyolcszáz ezer hektárra) esett vissza. A termésátlagok (kg/ha) ingadoztak, de az kitűnik az adatokból, hogy 2013-tól kezdődően a termésátlag minden évben meghaladta a 2006. évi értéket. Ez utóbbi lehet a mezőgazdasági technológia fejlődésének eredménye, ám az ingadozások miatt ez akár az egyes évek időjárási körülményei változásaival is magyarázható.

A rizs mellett számos további növényt termesztenek kisebb mennyiségben, ezek közül említést érdemel az árpa, búza, burgonya, hüvelyesek, stb. Emellett Dél-Koreában sokféle zöldséget (például káposztaféléket, retket), valamint gyümölcsöt (mandarin, egyéb citrusfélék, körte, datolyaszilva, eper, stb.) is termelnek. Utóbbiak közül, európai szemmel az ázsiai körte (nashi), a datolyaszilva, a jujube (kínai datolya), a tea, a ginseng helyi, illetve a régióra jellemző különlegesség.

2. Táblázat A dél-koreai rizstermelés fő adatai

Év	Termőterület 1.000 ha	Termésátlag (kg/ha)	Termelés (hántolt rizs, 1.000 t)
2006.	955	4.890	4.680
2007.	950	4.640	4.008
2008.	936	5.180	4.843
2009.	924	5.318	4.916
2010.	892	4.820	4.295
2011.	854	4.946	4.224
2012.	849	4.218	4.006
2013.	833	5.081	4.230
2014.	816	5.200	4.241
2015.	799	5.416	4.327
2016.	799	5.389	4.197

Forrás: Choi, S-C.: GAIN Report (USDA) a Koreai Köztársaság Mezőgazdasági, Élelmiszeri és Vidékfejlesztési Minisztérium (MAFRA) adatai alapján, 2016.

Az utóbbi két évtized során a dél-koreai mezőgazdaság sajátos diverzifikálódási folyamaton megy keresztül. A koreaiak nem csupán elegendő mennyiségű ennivalót, hanem egyre növekvő mértékben egészséges élelmiszert igényelnek, és több szénhidrát fogyasztása helyett a magasabb fehérje- és vitamin tartalmú termékeket keresik. Számos zöldség és gyümölcs termesztése ezért egyre nyereségesebb vállalkozás a termelőknek. E termékek némelyikét exportálják is, főként Japánba és részben az Egyesült Államokba. A dél-koreai városok külső peremén érdekes változásnak lehetünk tanúi: míg korábban szinte mindenütt a rizsföldek látványa volt jellemző, ma inkább üvegházak és fóliasátrak végeláthatatlan sorát, és jóval kevesebb rizsföldet látni.

Az is említést kíván, hogy Dél-Korea – Japánhoz hasonlóan – a világ egyik legnagyobb GMO importőre. A GMO termékek nagy részét az Egyesült Államokból importálja, ezek nem mind közvetlen emberi fogyasztásra szánt élelmiszerek, hanem állati takarmányok is (Choi, 2015).

Dél-Korea GMO-tartalmú élelmiszerimportja 2014-ben első ízben meghaladta a 2 millió tonnát. A Koreai Bioinformatikai Központ szerint 2017. november végéig Dél-Korea 2,07 millió tonna GMO terméket importált, amely többségében mezőgazdasági farmokon termesztett kukorica (1,1 millió tonna), szója (970.000 tonna). A genetikailag módosított szóját általában étolaj-készítéséhez, a kukoricát pedig édesítő gyártásához használják. Dél-Korea teljes GMO importja, az állati takarmányokkal együtt – a korábbi 7-8 millió tonnáról az utóbbi években körülbelül 10 millió tonnára emelkedett (Choi, 2015).

Dél-Korea 2000-ben aláírta, majd 2007-ben ratifikálta a Biológiai Sokféleség Egyezmény Biológiai Biztonságról szóló Cartagenai Jegyzőkönyvét, amely az országban 2008 elejétől lépett hatályba. A jegyzőkönyvben foglaltak végrehajtása érdekében 2001-ben Dél-Korea törvényt fogadott el a (genetikailag) módosított szervezetek határokon átnyúló szállításáról és egyéb kapcsolódó ügyekről (LMO-törvény), amely a Cartagenai Jegyzőkönyv rendelkezéseivel egyidőben lépett hatályba. A LMO törvény célja az emberek életkörülményeinek és a közegészségügyi állapotok javítása azáltal, hogy a géntechnológiával módosított szervezetek (GMO) okozta kedvezőtlen hatásokkal szemben biztosítja a biológiai sokféleség megóvását és fenntartható módon való felhasználását. Míg a GMO-előállításához kapcsolódó kutatási és fejlesztési tevékenység folyik, addig engedélyezett, kereskedelmi célú GMO-termesztés nincs Dél-Koreában (Restrictions, 2015). Az utóbbi években a világszerte egyre erősebben érzékelhető környezeti kockázatok miatt egyre inkább a figyelem homlokterébe kerül a vállalatok társadalom iránti felelőssége. Li és Zéman (2016.a) tanulmányában a kínai mezőgazdasági vállalatok társadalmi felelősségvállalására (CSR) vonatkozó információk elérhetőségének, közzétételének (SRID) szintjét, mértékét vizsgálták egy komplex, 12 mutatót tartalmazó módszerrel (részleteit ld. Li – Zéman, 2016.b), amelynek eredményei mérvadók lehetnek úgy a tajvani és más tőkebefektetők, mint a vállalat kereskedelmi és egyéb partnerei számára (Li, M. – Zéman. Z. 2016.a; 2016.b).

Dél-Korea állattenyésztése

Az állattenyésztés hagyományosan kiegészítő tevékenységnek számít Dél-Koreában, jóllehet az ágazat az 1970-80-as években gyors növekedésen ment keresztül. A koreai farmerek szarvasmarhát, sertést, csirkét és más baromfikat tenyésztenek, míg más haszonállatok, mint például a juh, a selyemhernyó jelentősége marginális. A dél-koreai szarvasmarha-állomány alakulásának adatai a 30. táblázatban szerepelnek. Látható, hogy az állatállomány túlnyomó része húsmarha, amely 2006 és 2012 között fokozatosan növekedett, míg a legutóbbi három év során kismértékben csökkent. A teljes dél-koreai szarvasmarha-állomány 3 millió feletti, amelyen belül a tejhasznú marhák száma fokozatosan csökkent, 464 ezerről 411 ezerre.

Jo és tsai. (2012) említik, hogy Koreában él egy őshonos fajta, a Hanwoo, amelyet Kr.e. 2000. óta tenyésztnek. Korábban főként igavonó ereje, illetve szakrális áldozat-szerepe miatt tartották, húsát akkoriban nem nagyon használták étkezési célra. A Hanwoo fajtát kizárólag húsmarhaként csak az 1960-as évektől kezdték tenyésztetni, párhuzamosan az ország gyors gazdasági növekedésével, így – különösen a mai, megnövekedett húsfogyasztás tükrében - a Hanwoo húscélú hasznosításának viszonylag rövid a történeti előzménye. Tulajdonképpen Tajvan és Dél-Korea állattenyésztése között ez az egyik leginkább szembetűnő eltérés, hogy míg Tajvanban a szarvasmarha-tartás nem jelentős, addig Dél-Koreában ez az egyik legfontosabb állattenyésztési ágazat.

3. táblázat A dél-koreai szarvasmarha-állomány alakulása (1.000 db)

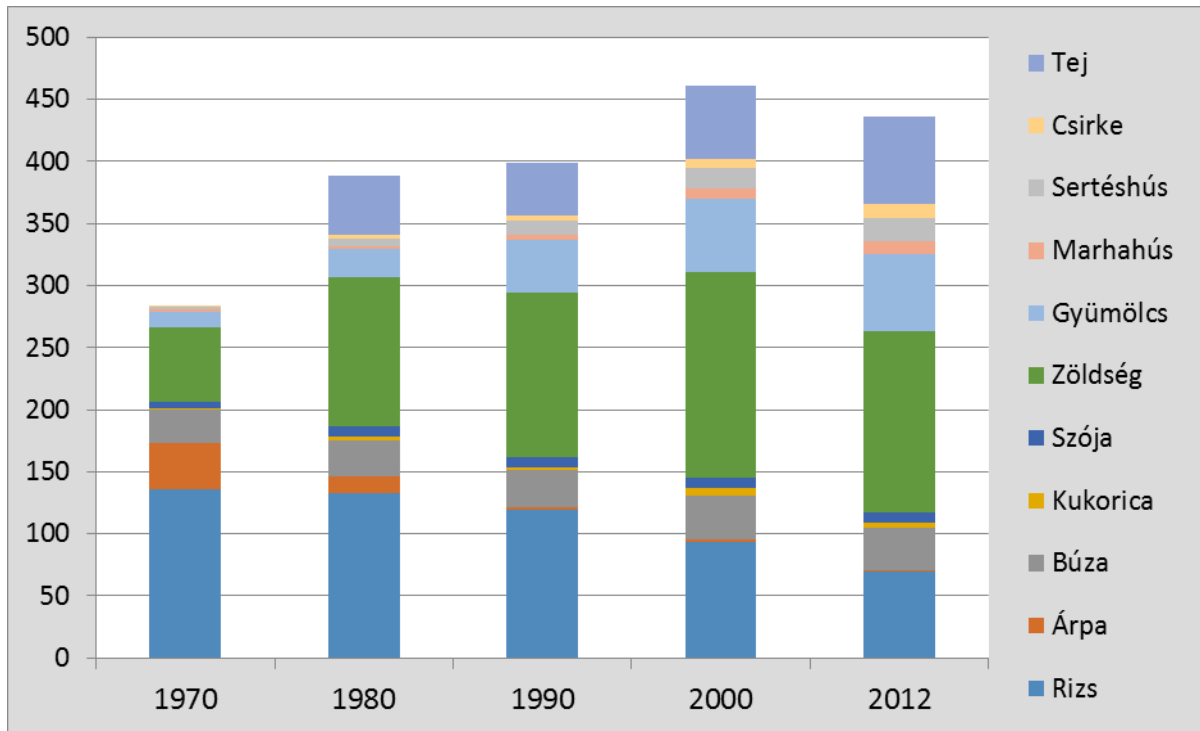
Év	Szarvasmarha (összes)	Tejhasznú	Húsmarha
2006.	2.484	464	2.020
2007.	2.654	453	2.201
2008.	2.876	446	2.430
2009.	3.079	445	2.635
2010.	3.352	430	2.922
2011.	3.354	404	2.950
2012.	3.479	420	3.059
2013.	3.342	424	2.918
2014.	3.190	431	2.759
2015.	3.088	411	2.676

Forrás: saját szerkesztés, KOSIS adatbázis alapján, 2017.

Dél-Korea sertésállománya 2006. és 2015. között 9,4 millióról fokozatosan növekedett 10 millióra. 2010-ben és 2011-ben száj- és körömfájás járvány miatt az állomány némileg visszaesett (Strak, 2015), ám 2012-től a növekedési trend folytatódni látszik. A baromfityenyésztés gerincét adó csirkeállomány 2006. és 2015. között 120 millióról 160 millióra növekedett. A növekedés főként a brojlerállományt érintette, míg a tojóállomány növekedése szerényebb mértékű volt.

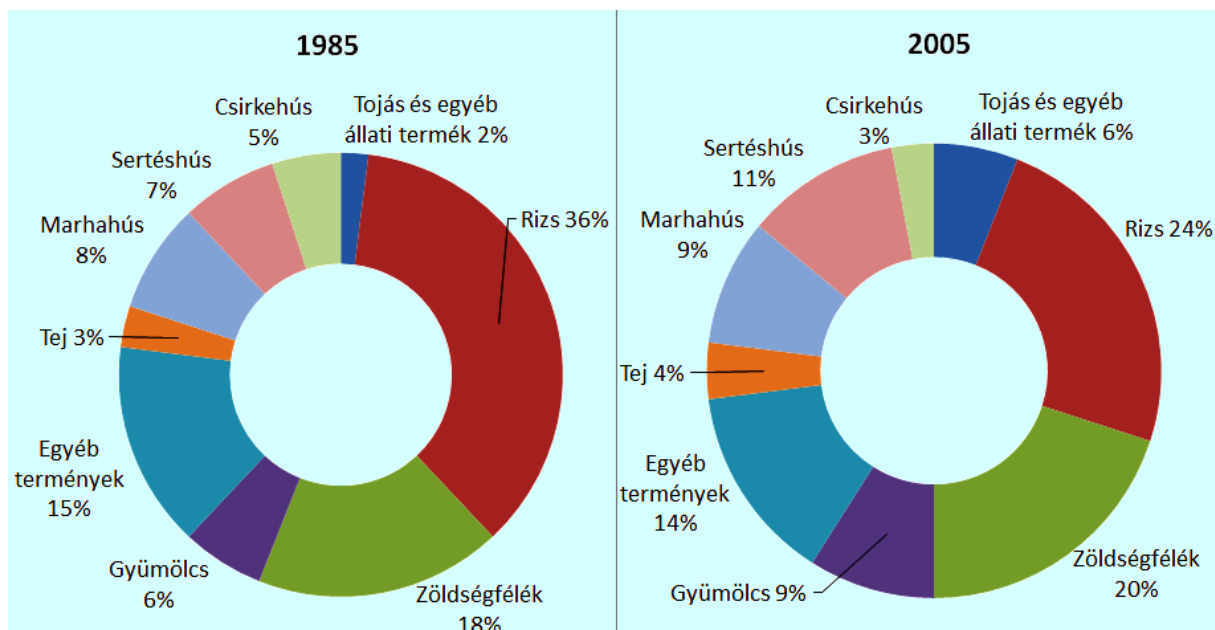
VÁLTOZÁSOK A DÉL-KOREAI ÉLELMISZERFOGYASZTÁSI SZOKÁSOKBAN

A utóbbi húsz évben a dél-koreai társadalom fokozatos életmódbeli változásokon ment keresztül, amely az ételmiszerfogyasztási szokásokat és preferenciákat is érintette, különösen a városi lakosság esetében. A családi háztartások növekvő jövedelme, a nők egyre nagyobb arányban való munkavállalása, és különösen a fiatal generációk esetében a külföldi (nyugati) fogyasztási minták elfogadása jelentős mértékű keresletet eredményezett olyan ételmiszertermékek iránt, amelyek korábban szinte ismeretlenek voltak a hagyományos koreai étrendben. Például, korábban a tej és a tejtermékek fogyasztása nem volt jellemző Dél-Koreában, hasonlóan Kelet-Ázsia legtöbb országához. A 6. ábrán szereplő diagram a dél-koreai lakosság egy főre eső ételmiszerfogyasztásának változását mutatja ételmiszerkategóriánként, 1970. és 2012. között. Látható, hogy a hús (marha-, sertés- és csirkehús), valamint a gyümölcsök és zöldségfélék fogyasztása növekedett. A rizs és az árpa fogyasztása csökkent, míg más gabonafélék, elsősorban a búza fogyasztása szintén növekedett. Az ételmiszerfogyasztás mennyisége összességében is nőtt 1970. és 2000. között, majd ez 2000. után némileg csökkent.

6. ábra Az egy főre jutó élelmiszerfogyasztás változásai Dél-Koreában (kg/fő)
 Forrás: saját szerkesztés a MAFRA adatai alapján

A 7. ábra a dél-koreai mezőgazdasági termelés szerkezetének változásait mutatja (értékek alapján számítva) 1985. és 2005. között. Érdekes a 6. és 7. ábrák adatait egybevetni egymással, ebből látszik, hogy a dél-koreai mezőgazdaság termelési szerkezete mennyiben volt képes követni a megváltozott élelmiszerfogyasztási igényeket. Jól látható, hogy a rizsfogyasztás csökkenésével párhuzamosan a rizstermelés aránya szintén csökkent (abszolút értékekben is), míg a sertés- és marhahús, tej, tojás, egyéb élőállat, továbbá a zöldség és gyümölcs termelésében növekedés ment végbe.

7. ábra A dél-koreai mezőgazdasági termelés szerkezetének változásai (1985-2005)
 Forrás: saját szerkesztés az OECD (2008) alapján (a MAF Statisztikai Évkönyv adatai)

A dél-koreai média beszámolt a fogyasztói preferenciák tekintetében megmutatkozó markáns változásokról, hivatkozva egy, a MAFRA által publikált jelentésre, amely szerint 1980. és 2013. között a dél-koreai lakosság évi húsfogyasztása megnégyszereződött (11,3 kg-ról 42,7 kg fejenként). Ugyanezen időszak alatt a lakosság zöldségfogyasztása 41,3 %-kal növekedett, 170 kg-ra fejenként. A forrás a MAFRA egy tisztviselőjére hivatkozva hozzáfűzi, hogy a húsfogyasztás emelkedése egyértelműen annak a jele, hogy a lakosság ételmeiszerfogyasztási szokásait egyre erősebben befolyásolják a nyugati minták. 2013-ban átlagosan minden dél-koreai lakos 20,9 kg sertéshúst, 11,5 kg csirkehúst és 10,3 kg marhahúst fogyasztott (Yonhap News, 2015). Madlenak és Madlenakova (2015), kínai-szlovák viszonylatban végzett kutatásuk alapján megállapítja, hogy Európához képest a kelet-ázsiai térségben a fogyasztói preferenciákban megmutatkozó különbségek a média, illetve internethasználat terén is számottevők, például nagyobb az internet (és azon belül az e-marketing) elfogadottsága, valamint a televíziós reklámokkal szemben előnyben részesítik a színes, esztétikus óriásplakát-hirdetéseket.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Koreai-félsziget megosztottsága, a japán gyarmati uralom öröksége és a Koreai háború pusztításai súlyos következményekkel jártak a dél-koreai gazdaságra, beleértve a mezőgazdaságot is. A földreform jelentős mértékben politikai célokat szolgált, és fő elve a gazdálkodók földtulajdonhoz juttatása, illetve a nagybirtokosi rendszer megszüntetése volt). Részben ennek is máig ható következménye, hogy a jelenlegi dél-koreai mezőgazdaságot ma is miniatűr gazdaságok és elaprózott földterületek jellemzik, így méretgazdasági előnyök kihasználására nincs lehetőség. A koreai farmerek, önmagukra utalva aligha lennének képesek versenyképesen termelni. Ehelyett szövetkezetekbe tömörültek, és az 1950-es évek vége óta egy sajátos, kétszintű szövetkezeti rendszer keretében tevékenykednek, élén a Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Szövetségével (NACF).

Az NACF és a hozzá kapcsolódó szervezetek számos szolgáltatással (szaktanácsadás, pénzügyi szolgáltatások, termelési inputok beszerzése, stb.) segítik tagjaikat, valamint fontos szerepet töltenek be az ellátási lánc számos pontján. Napjainkban a dél-koreai mezőgazdaság változásokon megy keresztül. Ennek húzóereje a növekvő és egyre sokrétűbbé váló belföldi ételmeiszer-kereslet. A dél-koreai nemzetgazdaság összességében stabil lábakon áll, köszönhetően az ipari ágazatoknak és a szolgáltatásoknak, amelyek továbbra is a siker zálogai. A növekvő vásárlóerő és életszínvonal egyben a dél-koreai mezőgazdaság további fejlődésének előfeltételei. A szövetkezetek komplex hálózata, és annak jól működő, többfunkciós szolgáltató-támogató rendszere biztosítja a hatékony gazdálkodás kereteit.

A mezőgazdaság szerkezetében fokozatosan bekövetkező változások megfelelően követik a lakosság folyamatosan változó ételmeiszerfogyasztási preferenciáit: kevesebb rizs és gabonafélék, több állati termék, gyümölcs és zöldség. Az ország fő terményéből - rizsből - a keresletet a belföldi termelés képes kielégíteni, ám a legtöbb termény és termék esetében Dél-Korea hosszú távon is behozatalra szorul. Néhány gyümölcs és zöldségféle viszont egyes nemzetközi piacokon is versenyképes. A dél-koreai farmerek előbb-utóbb, de hosszabb távon mindenképpen kénytelenek lesznek külföldi versenytársakkal szembenézni úgy belföldön, mint külpiacokon.

A dél-koreai mezőgazdasági ágazatban szükség van további agrár- és környezetpolitikai szabályozásra, egyes időszakos és sürgető feladatok a politikai döntéshozók haladéktalan reagálását igénylik. Ezek közül az egyik legfontosabb a vidéki és a városi háztartások

jövedelmi különbségének mérséklése, avagy megszüntetése annak érdekében, hogy még több gazdálkodó hagyjon fel a termeléssel és költözzön be a városokba. A másik igen érzékeny kérdés a farmertársadalom előregedése. Megfelelő intézkedésekre lenne szükség, amelyekkel a fiatal generáció tagjait arra lehetne ösztönözni, hogy vállalják a gazdálkodói életformát (értve ezt elsősorban a mostani, idősödő farmerek gyermekeire és unokáira).

Egy olyan sűrűn lakott országban, mint Dél-Korea a gazdálkodás környezetvédelmi vonatkozásai is nagyon fontosak. A műtrágyák és a növényvédő szerek használatának csökkentése, a környezetbarát gazdálkodási eljárások terjedése (pl. a trágya megfelelő kezelése) szintén nagyon időszerű kihívás.

Szintén említést kíván a vidéki infrastruktúra fejlesztésének szükségessége és az alternatív jövedelemszerző lehetőségek (pl. agroturizmus) kialakítása a vidéki régiókban. Az agroturizmus erőteljesen fejlődik Dél-Koreában, számos régió, illetve település rendelkezik saját, neves termékekkel, mint például Geumsan és Seosan (gingeng), vagy Gimje és Icheon (rizs), és amelyek jó lehetőséget kínálnak helyi ételfesztiválok rendezéséhez, amelyet folklórműsorokkal és más idegenforgalmi programokkal jól kiegészíthetők.

Felhasznált irodalom:

- Bajpai P. (2015): Emerging Markets: Analyzing South Korea's GDP Investopedia, September 11, 2015
<http://www.investopedia.com/articles/investing/091115/emerging-markets-analyzing-south-koreas-gdp.asp> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)
- Ban, S. H. – Moon, P. Y. – Perkins, D. H. (1980): Rural Development Council of East Asian Studies, Harvard University, 1980. (Studies in the Modernisation of The Republic of Korea: 1945-75). 468 p.
- Cheng, C. (1961): Land reform in Taiwan First Edition, China Publishing Company, 1961, Taipei, 332 p
- Choi S-J. (2015): South Korea's imports of GMO food at an all time high The Hankyoreh, Jan. 23, 2015 http://www.hani.co.kr/arti/english_edition/e_national/674976.html (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)
- Erdeiné Késmárki-Gally Sz., - Fenyvesi L., Takács-György K. (2015.): The Role of Agricultural E-Marketplace in Public Organizations. Optimum Studia Ekonomiczne (Vol 6) pp. 15-26.
- Guth L.-Káposzta J.-Kapronczai I.-Lehota J.-Molnár J., Péter B.-Puskás J., Szénay L.-Tóth T.-Villányi L. In. Szénay L.-Villányi L. (szerk.) (2000): Agrárgazdaságtan. Budapest, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 242 p.
- Hong, S-H. (2014): Statistical Trends of Farm Household Economy Korea Focus, 2014 http://www.koreafocus.or.kr/design2/layout/content_print.asp?group_id=105476 (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)
- Hsiao, H-H. M. (1994): Political Liberalization and the Farmers' Movement in Taiwan In: Friedman, E. (szerk.): The Politics of Democratization: Generalizing East Asian Experiences. Boulder, Colorado, USA, Westview Press, 1994, pp. 202-218 (Chapter 9).
- Hsiao, H-H. M. (2017): Prof. Hsin-Huang Michael Hsiao, Senior Advisor to the President, Distinguished Research Fellow, Institute of Sociology, Academia Sinica, Tajpej. A szerző személyes interjúja: 2017. május 3.
- Illés, B. Cs. - Dunay, A. (2014): Competitiveness of Hungarian agricultural enterprises at different farm types. pp. 25-38. In: Dunay, A. (szerk.): Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe. 260 p. Agroinform, Budapest
- Im, J. – Jeong, I. (2014): The Frame of Agricultural Policy and Recent Major Agricultural Policy in Korea. 2014-07-10. http://ap.fttc.agnet.org/ap_db.php?id=265&print=1 (Hozzáférés ideje: 2016.06.29.)

- Im, J-B. (2013): Farmland Policies of Korea Food and Fertilizer Technology Center (FFTC), Taipei, 02, August, 2013, 8 p. http://www.ffc.agnet.org/files/ap_policy/74/74_1.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.06.20.)
- Jang, J. (2013): Republic of Korea In. [Szerk.]: Cracogna, D. – Fici, A. – Henry, H. (2013): International Handbook of Cooperative Law. Springer Verlag, Heidelberg – Berlin. 653-666. pp.
- Jo C. - Cho S.H., - Chang J. - Nam K.C. (2012): Keys to production and processing of Hanwoo beef: A perspective of tradition and science Animal Frontiers, October, 2012, Vol. 2, No. 4 pp 32-38. <https://www.animalsciencepublications.org/publications/af/articles/2/4/32> (Hozzáférés ideje: 2017.07.14.)
- Lee, J. – Lim, S. [szerk.] (1999): Agriculture in Korea. - Korea Rural Economic Institute (KREI), 1999 381 p.
- Lee, J. Y. (2012): Evaluation of the farm animal welfare market in Taiwan - Analysis based on emerging pattern of animal welfare policy develop (thesis) 62 p. Wageningen University, 2012. <http://edepot.wur.nl/210607> (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)
- Li, M. – Zéman, Z (2016.a): Study on the SRID evaluation framework of agricultural enterprises in China Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development 1/2016, 36-40. pp. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/vjbsd.2016.5.issue-1/vjbsd-2016-0007/vjbsd-2016-0007.pdf> (Hozzáférés ideje: 2017.11.21.)
- Li, M. – Zéman, Z (2016.b): The Application of AHP In SRID Evaluation Framework Of Chinese Agricultural Enterprise Hungarian Agricultural Engineering N° 30/2016; -10. pp. http://www.hae-journals.org/archives/haen_30/01.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.11.21.)
- Madlenak, R., Madlenakova, L. (2015). The Differences in Online Advertising Acceptance in China and Slovakia. In *Proceedings of the 2015 International Conference on Management Engineering and Management Innovation* (Vol. 3, pp. 45-49).
- Neszmélyi, Gy. (2004): A Három Egykori Királyság Földje - A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága (The Land of the Late Three Kingdoms /The Republic of Korea, Her Social-Economic Characteristics and Food Economy) Budapest, Agroinform Publishing
- Neszmélyi, Gy. (2016a): The Main Characteristics of the South Korean Agriculture In: Ritter K. (szerk.): Economic and local aspects of rural development. 117 p. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 2016. pp. 31-43.
- Neszmélyi Gy. (2016b): Szövetkezeti modellek a világban – Dánia és a Koreai Köztársaság példájának tanulságai., Vol. 60 (2016) No. 6; 532-547 pp.
- Neszmélyi, Gy. (2017): Tajvan társadalmi és gazdasági kihívásai különös tekintettel az agrárágazatra: Hasonlóságok és eltérések Tajvan és Dél-Korea fejlődési útjában. Szent István Egyetemi Kiadó, 2017. 163 p. (ISBN:978-963-269-694-2)
- Park, S-J (2014): Korean Agriculture and Cooperatives Korea Rural Economic Institute (KREI), October 15, 2014; 105 p. http://www.krei.re.kr/web/eng/oda.jsessionid=66E9C7A2F7B1063A90E1DB06B2032639?p_p_id=EXT_BBS&p_p_lifecycle=1&p_p_state=exclusive&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&EXT_BBS_struts_action=%2Fext%2Fbbs%2Fget_file&EXT_BBS_extFileId=3888 (Hozzáférés ideje: 2016.03.25.)
- Savada A. M. - Shaw, W. [szerk.] (1990): South Korea: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1990. <http://countrystudies.us/south-korea/52.htm> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)
- Shin, Yong-Ha (1976): Land Reform in Korea, 1950 Bulletin of the Population and Development Studies Center. Volume 5, pp. 14-31 http://s-space.snu.ac.kr/bitstream/10371/84988/1/2.LAND_REFORM_IN_KOREA_1950%5DYong-Ha%20Shin.pdf (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)
- Strak, J. (2015): South Korea: A market with potential, and problems Pig Progress, Feb 27, 2015 <http://www.pigprogress.net/Finishers/Articles/2015/2/South-Korea-A-market-with-potential-and-problems-1692109W/> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

Széles, Zs.- Zéman, Z. –Zsarnóczai, J. S. (2014):The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012: A magyar mezőgazdasági hitelek fejlődési trendjei 1995 és 2012 közötti időszakban. AGRICULTURAL ECONOMICS-ZEMEDELSKA EKONOMIKA 60:(7) pp. 323-331. (2014)

EGYÉB FORRÁSOK

ADB (2012): The Saemaul Undong Movement in the Republic of Korea - Sharing Knowledge on Community-Driven Development Asian Development Bank Asian Development Bank (ADB), Manila, 2012, 52 p.

<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29881/saemaul-undong-movement-korea.pdf> (Hozzáférés ideje: 2017.06.20.)

Choi S-C. (2016): Rice Production Update (Republic of Korea) 2016, GAIN (Global Agricultural Information Network) Report (USDA), by Sunchul Choi 19.11.2016. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/2016%20Rice%20Production%20Update_Seoul_Korea%20-%20Republic%20of_11-29-2016.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.06.18.)

CIA (2017): Central Intelligence Agency (USA): The World Factbook (South Korea) online information and database <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>

Economist, 22nd September 2012. - Agricultural Subsidies <http://www.economist.com/node/21563323> (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)

Economy Watch (on the basis of data gained from the International Monetary Fund) http://www.economywatch.com/economic-statistics/Korea/GDP/Per_Capita_PPP_US_Dollars/ (Hozzáférés ideje: 2017.04.02.)

FAO (2014) - South Korea increases direct subsidies to rice farmers. FAO, 08/09/2014 <http://www.fao.org/giews/food-prices/food-policies/detail/en/c/246137/> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

Global Finance, - South Korea GDP and Economic Data <https://www.gfmag.com/global-data/country-data/south-korea-gdp-country-report> (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)

KOSIS – KOREAN STATISTICAL INFORMATION SERVICE <http://kosis.kr/eng/> (Hozzáférés ideje: 2017.05.05.)

MAFRA - Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs of the Republic of Korea <http://english.mafra.go.kr/main.jsp> (Hozzáférés ideje: 2016.03.05.)

NACF (National Agricultural Cooperative Federation) Annual Report 2014. Seoul, 2015. <https://www.nonghyup.com/eng/IR/InformationList/AnnualReport.aspx> (Hozzáférés ideje: 2016.06.29.)

OECD (2015) - Korea - Policy priorities for a dynamic, inclusive and creative economy “Better Policies” Series. OECD, Oct. 2015 26 p. <http://www.oecd.org/korea/korea-policy-priorities-for-a-dynamic-inclusive-and-creative-economy-EN.pdf> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

OECD-FAO Agricultural Outlook 2015. 1 July 2015. 145 p. http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/oecd-fao-agricultural-outlook_19991142 (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

Restrictions on Genetically Modified Organisms: South Korea (2015) Library of Congress, USA; /Last updated 09.09.2015/ <https://www.loc.gov/law/help/restrictions-on-gmos/south-korea.php> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

S. Korea's per capita meat consumption jumps nearly fourfold in 3 decades Yonhap News, 13th April, 2015 <http://english.yonhapnews.co.kr/business/2015/04/13/69/0501000000AEN20150413001300320F.html> (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)

TheGlobalEconomy.Com, The World Bank, 2017 http://www.theglobaleconomy.com/South-Korea/Share_of_agriculture/ (Hozzáférés ideje: 2017.06.18.)

USDA – International Markets, Trade – South Korea February 25, 2015 (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.) <http://www.ers.usda.gov/topics/international-markets-trade/countries-regions/south-korea/policy.aspx> (Hozzáférés ideje: 2016.05.03.)

A TAJVANI MEZŐGAZDASÁG TÖRTÉNETI HÁTTERE ÉS MAI FELADATAI

AGRICULTURE OF TAIWAN – ITS HISTORICAL BACKGROUND AND PRESENT TASKS

Dr. Neszmélyi György Iván

egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

Tajvan szigete (amelyet korábban Formosának neveztek) a szárazföldi Kína (a továbbiakban: Kínai Népköztársaság, KNK) délkeleti partjai mentén helyezkedik el, a Csendes-óceán nyugati peremén, Japán és a Fülöp-szigetek között. A szigetet az észak-dél irányban húzódó Központi Hegyvonulat két részre: keleti és nyugati partvidékre osztja. Tajvan földrajzi helyzete hajózási szempontból már az ókorban óta stratégiai fontosságú volt, a szigettől északra Japán, nyugatra a KNK, délre pedig a Fülöp-szigetek Köztársaság helyezkedik el. Tajvan régóta fontos szerepet játszik Ázsia fejlődésében, hatása jelentős a világtörténelem, -politika és -kereskedelem szempontjából is. Ennek is köszönhető, hogy Tajvant, (amely a fő sziget mellett a Dél-Kínai tenger néhány kisebb szigetét és szigetcsoportját is magában foglalja), ma jelentős mértékben nyitottság és kulturális sokféleség jellemzi. Tajvan egyedi földrajzi és történelmi adottságai kedvezők voltak az etnikai, kulturális és nyelvi sokszínűség kialakulásának. Lakói között mintegy 380 ezer fő tartozik az összesen 12 hivatalosan elismert bennszülött törzshöz, amely mindegyike őrzi saját társadalmi struktúráját, nyelvét és kulturális hagyományait. Tajvan népessége 23 millió fő, és a többségi lakosság szintén őrzi saját kultúráját és helyi kínai dialektusát a hivatalos mandarin nyelv használata mellett (MOE Tajvan, 2017).

Tajvan területe hozzávetőleg 36.000 km² és a hivatalos statisztikák szerint (CoA) mintegy 800.000 hektár földterület (22,2 %) áll művelés alatt, ez az arány hasonló Dél-Koreához. Tajvan erdészeti ágazattal is rendelkezik, de az önellátás fából 1 % körüli, így szinte teljes faigényét importálja. (CoA, 2017).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány másodlagos és részben primer kutatásból származó információkon alapul. A másodlagos információk többsége tajvani könyvtárakban fellelhető irodalmi forrásokból származik, ezek közül is kiemelten a Tajvani Állami Egyetem (NTU), a tajvani tudományos akadémia (Academia Sinica) és a Szöuli Állami Egyetem (SNU) könyvtáraiból. A felhasznált és hivatkozott statisztikai adatok egy része nemzetközi (CIA World Factbook, IMF, World Bank), másrészt tajvani (CoA - Mezőgazdasági Tanács /ez a tajvani mezőgazdasági

minisztérium/, a DGBAS /a tajvani Pénzügyminisztérium Vámigazgatósága/, a tajvani Statisztikai Hivatal Kereskedelmi Irodája/) információs- és adatbázisaiból származik. Az egyes mezőgazdasági ágazatok teljesítményének bemutatása és elemzése során a szerző, ahol ez lehetséges volt, mindenütt 10 éves adatsorokat (2006-2015) gyűjtött ki és dolgozott fel.

A primer információk nagy részéhez a szerző személyes interjúk során jutott hozzá 2017 tavaszán, amikor a BGE Keleti Üzleti Akadémia Központja kutatóösztöndíjjával két hónapot töltött Tajvanban, és ennek során gyűjtött első kézből származó információkat, az e területeken járatos egyetemi professzorokkal, tudományos kutatókkal, valamint néhány, szakmai szempontból releváns üzleti vállalkozás vezetőjével. A szerző továbbá kiindulási alapként hasznosította a témában korábban publikált saját eredményeit (Neszmélyi, 2017, 2016.)

A FÖLDREFORM

A tajvani földreform szükségességének okai és történeti háttere megismeréséhez – a többi között – Jolly (2008.a, 2008.b) tanulmányait, továbbá Cheng “Földreform Tajvanban (Land Reform in Taiwan) című munkája érdemel említést, utóbbi első kiadása 1961-ben jelent meg. Jolly (2008.b) hangsúlyozza, hogy a kínai-japán háborúban (1894-95) aratott győzelem következménye volt, hogy Japán átvette az ellenőrzést Tajvan felett. Amint az más gyarmatosító hatalmak esetében is történt, Japán a saját szükségletei szemszögéből, azok biztosítása céljával látott hozzá Tajvan fejlesztésének. Hivatkozva Howe (2001) munkájára Jolly hangsúlyozza, hogy Tajvan virágzó exporttal rendelkezett rizs, tea, cukor és más mezőgazdasági termékekből, ezek közül Japán vonatkozásában a rizsnek és a cukornak volt kiemelt jelentősége. Amikor Japán átvette az irányítást Tajvan felett, az ottani mezőgazdaságot egy három szintű bérleti rendszer jellemezte, amely a nagybirtokosok, a földet bérlő birtokosok, akik fix összegű bérleti díjat fizettek a tulajdonosnak, továbbá azok az „albérlő” gazdálkodók, akik természetben fizettek a földet bérlő birtokosnak. a tulajdoni viszonyok gyakran tisztázatlanok voltak ebben a rendszerben, és ez megnehezítette az adók beszedését, valamint a földek adásvételét. A mezőgazdaság termelékenységének, valamint az adóbeszedés hatékonysága javításának céljával más a japán közigazgatás idején földreformot hajtottak végre, ami megszüntette a háromszintű földbérleti rendszert. A nagybirtokosi szintet eltörölték és a földbérlő birtokosok kapták meg a földek tulajdonjogát, ezzel együtt az adó megfizetésének a kötelezettsége is rájuk szállt. Ezek az (új) földbirtokosok egykulcsos adót fizettek, ami nem végtermék értékével volt arányos, és ez a szituáció nem ösztönözte őket a mezőgazdaság fejlesztésére. Koreában, Japán másik gyarmati területén, pedig a japánoknak semmi hasznuk nem származott a nagybirtokosokkal való együttműködésből. A bérlők (a korábbi “albérlők”) szempontjából a rendszer továbbra is nagyon elnyomó maradt, a föld bérleti díja gyakran elérte, sőt meg is haladta a termés 50%-át. Mindez megakadályozta őket abban, hogy javítsanak a mezőgazdasági termelés feltételein, növeljék a terméshozamokat jobb technológia, tápanyag-utánpótlás, vagy más input-tényezők révén. Ezen a téren ugyanakkor a kormány, illetve gazdag földbirtokosok által támogatott farmerszervezetek – szakmai oktatás, illetve a műtrágya közös beszerzése révén. – nyújtottak számukra segítséget (Jolly, 2008.b).

A japánok által megvalósított földreform, illetve a földek 1905. évi felmérése volt az előfeltétele a későbbi, már a Kuomintang kormány által bevezetett földreformnak, amelyre azt követően került sor, miután a Kuomintang a szárazföldi Kínából Tajvan szigetére települt 1949-ben. A Kuomintang hatalomra jutását követően az 1930. évi Földtörvény elvei alapján

látott hozzá a tajvani földreform végrehajtásának. Ezek az elvek eredetileg Szun Jat-szentől, a Kínai Köztársaság megalapítója (1912) és első elnöke elképzeléseit tükrözték.

A földreform három szakaszban valósult meg. Elsőként, 1949-ben a farmok bérleti díját maximálták a fő termény értékének 37,5%-ában. Második lépésként 1951-ben azokat a köztulajdonban lévő (korábban japán állampolgárok által birtokolt) földterületeket szétosztották, nagyrészt a bérlők között. Végül, 1953-ban a földbirtokosokat arra kényszerítették, hogy földjeiknek egy meghatározott mérték feletti részét adják el bérlőiknek a Land to the Tiller Törvény alapján. Mindez a földbirtokos réteg megszűnését, és egyben nagyszámú, kicsi, de hatékony gazdálkodó színre lépését jelentette (Jolly, 2008.a). A Land to the Tiller (“Földet a Megművelőnek”) kifejezés önmagában egy általános megfogalmazás, ami arra utal, hogy a földreform során a fő cél az, hogy a mezőgazdaságban dolgozók (parasztok) legális tulajdonosaivá váljanak azon földeknek, amelyeken dolgoznak.

Cheng (1961), könyvében részletes magyarázatot ad a földreform időszerűségéről és szükségességéről, valamint leírja és elemzi ennek az összetett folyamatnak a végrehajtását és Tajvan vidéki lakosai életére gyakorolt későbbi következményeit, és amely lerakta a vidéki társadalom és a korszerű mezőgazdaság új alapjait.

A reform, amelyet az 1950-es évtizedben valósítottak meg a következő lépéseket foglalta magában:

- A megművelt föld bérleti díjának csökkentése
- Az állami földek eladása
- A Land to the Tiller program végrehajtása.
- A művelt területek helyreállítása és teljes körű hasznosítása
- A földhöz való jog egyenlőségének megteremtése a városi területeken

Az említett öt lépés közül viszonylag új elem volt a földhöz való jog egyenlőségének megteremtését célzó program a városi területeken. A többi négy lépés azonban már korábbi, hosszú évek alatt hajtották végre és értek el kiváló eredményeket. A vezérlő elv Szun Jat-szen tanításainak megvalósítása a földreform során, összhangban a kormány, illetve a lakosság hagyományos eszményeivel.

Cheng (1961) azt is hangsúlyozta, hogy ez volt a Szun Jat-szen Land to the Tiller elmélete, amely fontos üzenet volt a hátrányos helyzetű területeken élők számára. A földreform Tajvan vidéki területein a Land to the Tiller elv megvalósítását célozta. De, tekintettel a bérleti rendszer megrögzöttségére a szigeten, ez a cél nem valósulhatott meg egyből, csak szakaszonként, és ezek első lépése a bérleti díj csökkentése volt (Cheng, 1961).

A Land to the Tiller program eredményei néhány év távlatából váltak érezhetővé. Cheng (1961) szerint ezek közül a legfontosabb, hogy megvalósult a “minden mezőgazdasági földterület kerüljön a farmerek tulajdonába” elv. A földreform egymást követő lépései eredményeként vidéken összesen 349.884 ha bérelt állami és magántulajdonban lévő földterület 71%-a került a bérlő farmercsaládok tulajdonába. A farmercsaládok körén belül a tulajdonossá vált családok aránya gyors növekedésnek indult, majd megvalósult az az elképzelés, hogy minden mezőgazdasági terület tulajdonosai a farmerek legyenek.

Hsiao (1994) szerint a tajvani földreform nem csupán gazdasági kérdés volt, hanem egyben egy olyan politikai eszköz is, amelynek célja a hatalmi viszonyok átalakítása a mezőgazdasági termelők és a kormányzat között. Mindez erősítette a kormányzat hatalmát a gazdák felett,

miközben számottevően gyengítette azok a kollektív cselekvésre való képességét. A kormányzat a vidéki lakosság többségének valós igényeit teljesítette, és ehhez tartozik az is, hogy egyúttal megszüntette a korábbi földbirtokosok hatalmát (Hsiao, 2017).

Asphalter (2001) hangsúlyozza, hogy Tajvan gazdasági sikerének gyökerei a sikeres agrárreformig nyúlnak vissza, amely képes volt áttörni a feudális és növekedést gátló tulajdoni struktúrákat. A technológiai fejlesztések tovább erősítették az egyre növekvő termelést.

Az új technológiák, innovációk a fejlett országokban jönnek létre először és ott kezdődik el a magas jövedelmezőséggel bíró termékek gyártása is, viszont a tömegtermelés kialakulásával előbb-utóbb a fejlődő országokba kerül az előállítás, akik kisebb jövedelmezőség mellett is vállalkoznak rá, mivel komparatív előnyeik keletkezhetnek. (Guth et al., 2000).

A mezőgazdaság gépesítése révén pedig a felszabaduló többlet-munkaerő a munkaerőintenzív feldolgozóipari ágazatokba vándorolt. Hovatovább, a mezőgazdasági ágazat biztosította Tajvan adóbevételeinek legnagyobb hányadát és ezáltal finanszírozta a kezdeti iparosítást és az infrastrukturális projekteket. Végül, az emelkedő mezőgazdasági jövedelmek számottevő belső piacot teremtettek a feldolgozóipar új termékeinek. Az ipar az ágazatközi többlet elvonása révén tudott fejlődni, az iparosítás korai szakasza tehát szorosan összefüggött a mezőgazdaság sikerével (Asphalter, C. 2001).

AZ AGRÁRÁGAZAT FŐ FELADATA, VALAMINT A GAZDÁLKODÓK SZERVEZETEI (MOZGALMAK, SZÖVETSÉGEK, SZÖVETKEZETEK)

Tajvanban a mezőgazdasági ágazatot úgy tekintették és kezelték, mint az ipari fejlődés munkaerő- és a tőke-beszállítóját, valamint az ipari termékek hazai piacát. A háború utáni időszakban mezőgazdaságot irányításával is az ipari növekedést kívánták szolgálni, de dinamikus iparosítás nem célozta a mezőgazdaság továbbfejlesztését. E stratégiát ezért kizorító jellegűnek lehet tekinteni, mivel a mezőgazdaságból erőforrásokat szorított ki a városi ipar és a makrogazdasági fejlődés javára. Sőt, maga a kormányzat döntött az ágazatközi cserearányokról az mezőgazdaság és az ipar között, az utóbbi javára.

1972-től a helyzet megváltozott, egy átmeneti folyamat vette kezdetét, amelynek célja a kiegyensúlyozott agrárpolitika megvalósítása volt. Miután a tajvani kormány elfogadta az úgynevezett „A Vidékfejlesztés Felgyorsítását szolgáló Fontos Programok” csomagot 1972-ben és egy évvel később az Agrárfejlesztési Törvényt, ettől kezdve került célként megfogalmazásra a kisfarmerek jólétének biztosítása és életminőségük javítása.

Akkor változott meg a terminológia, onnantól a „mezőgazdaság növekedése” helyett „mezőgazdaság fejlődése” kifejezés szerepelt a dokumentumokban. Ennek ellenére a mezőgazdasági továbbra megmaradt is alacsony prioritású ágazatnak. Még 1982-ben, egy felmérés azt mutatta, közel fele a megkérdezett gazdáknak (46,2%) a mezőgazdasági termékek alacsony ára miatt panaszkodott, és közel kétharmaduk (65,2%) elégedetlenségének adott hangot a gazdálkodásból származó jövedelmek miatt, továbbá közel hatvan százalékuk (59,3%) érezte úgy, hogy nincs jövője gazdálkodóként.

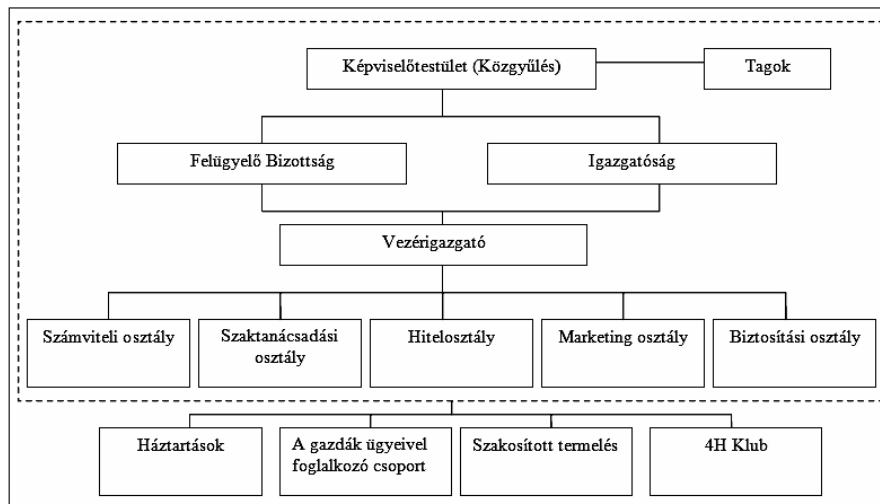
A mezőgazdasági termelők elégedetlensége tiltakozásokhoz vezetett, és később, a demokratizálódási folyamat kezdetével egyidőben, 1987-ben farmermozgalmak jöttek létre, amelyek aktív szerepet játszottak a gazdák jogaiért való küzdelemben, és jelöltjeik indultak a központi és a helyi választásokon 1989-1990-ben. E mozgalmak közül említést érdemel a Gazdák Jogai Szövetség (Farmers' Rights Association, FRA) a Farmerunió (Farmers' Union, FU), és a Farmerek Jogaiért küzdő Szövetségek Uniója (Union of Farmers' Rights Associations, UFRA) (Hsiao, 1994). Hsiao (2017) ehhez hozzáfűzte, hogy ezek a mozgalmak mind alulról felfelé építkező folyamat eredményeként jöttek létre, míg Dél-Koreában az úgynevezett *Saemaul Undong* (Új Falu Mozgalom), teljes mértékben a kormány által felülről kezdeményezett, a vidéki társadalmat mozgósító program volt, az 1970-es évek elején. Ezért ez utóbbit nem lehet valóságos mozgalomnak tekinteni, így össze sem lehet hasonlítani a tajvani farmermozgalmakkal.

Tai (1974), művében részletesen hivatkozik arra, hogy a mezőgazdasági termelők szövetségeinek hosszú a története, amely visszanyúlik a japán uralom időszakába. 1900-ban San-hsin faluban, Tajpej körzetben jött létre az első farmerszövetség (nokai), amelyet "a japán igazgatás szervezett meg, a helyi hivatalnokok „által szervezett a japán közigazgatás vezetésével, földbirtokosok és gazdag farmerek együttműködésével; ...". A kormány mezőgazdasági kísérleti állomásának felügyelete mellett e szövetség a tagjait műtrágyával, szerszámokkal, vetőmaggal és szaktanácsadással látta el.

Később, a következő két évtizedben a San-hsin modellt fokozatosan kiterjesztették Tajvan valamennyi közigazgatási körzetére. Ezek a szövetségeket-társulások szolgáltatás-, illetve bizonyos mértékig műszakilag orientáltak voltak, és a japán igazgatás szigorú ellenőrzése mellett működtek. Amikor a második világháború után a japán uralom megszűnt Tajvanban, ezek a szövetségek a "helyi arisztokrácia és a földbirtokosok szervezeteivé váltak" (Tai, 1974, 397-398. pp).

Tai (1974) azt is hangsúlyozza, hogy Tajvanban a vidéki szervezetek növekedése a II. Világháború utáni időszakban más minta szerint ment végbe, mint például Mexikóban. Míg a (mexikói) Nemzeti Parasztszövetség (Confederación Nacional Campesina, CNC) a forradalom és polgári megmozdulások "terméke" volt, addig e szervezetek Tajvanban békés úton jöttek létre és fejlődtek. A tajvani farmerszervezetek közül a három legfontosabb: A mezőgazdasági termelők szövetségei, az öntözési egyesületek és a farmbérleti bizottságok. Az első kettő hosszú távra jött létre, bár a reformok idején átszervezték őket úgy, hogy kifejezetten a kedvezményezettek igényeit teljesítsék, amellet más mezőgazdasági érdekeket is szolgáljanak. Amint Csang Kaj-sek 1953 augusztusában kijelentette: "A Land to the Tiller politika összehangolása érdekében a farmerszövetségek és az öntözési egyesületek reformja kiemelten fontos feladat". A földreform során, a kínai nemzeti kormány vállalta, hogy átszervezi ezeket a szövetségeket, azzal a céllal, hogy azok továbbra is alapvető mezőgazdasági szolgáltatásokat nyújtsanak a mezőgazdasági termelői közösségnek, de ne legyenek kitéve a földbirtokosok manipulációjának.

Lin (2006) aláhúzza, hogy a tajvani gazdálkodók több, mint 99%-a csatlakozott a farmerszövetségekhez. Az elsődleges farmerszövetség létfontosságú kapcsolatot jelent a teljes farmerszövetségi rendszeren belül. Ez az, ami közvetlen kapcsolatban áll a gazdákkal és segíti őket különféle tevékenységekkel (Lin, 2006). A farmerszövetségek minden szintjén a jogok és hatalmi kompetenciák elosztásának egy meghatározott rendszere működik. Az 1. ábra a farmerszövetségek szervezeti struktúráját szemlélteti.

1. ábra Egy tajvani farmerszövetség általános szervezeti struktúrája

Forrás: saját szerkesztés Lin (2006 p. 11-6.) nyomán

Hwang (2017) hangsúlyozza, hogy Tajvanon a gazdálkodóknak ma is a farmerszövetségek a legfontosabb és széles körben elterjedt szervezetei. Bármely gazdálkodó tagja lehet a farmerszövetségnek. Tajvanban léteznek szövetkezetek is, de ezek nem játszanak domináns szerepet, mint Dél-Koreában, vagy Dániában néhány más európai országban. Szemben a farmerszövetségekkel, amelyek nyitva állnak a belépni szándékozók előtt, szövetkezetekben nehéz, sőt kívülállónak nincs is reális esélye tagságot szerezni olyan szövetkezetekben, amelyek nyereségesen működnek (Hwang, 2017).

Ellentétben a szövetkezetekkel, a farmerszövetségek nem profitorientált szervezetek, fő feladatuk az, hogy segítséget nyújtsanak a gazdáknak a különböző szolgáltatásokkal, mint például a mezőgazdasági szaktanácsadás, inputanyagok (mint a gépek, vetőmagok, vegyi anyagok, stb.) beszerzése, illetve hitelek nyújtása. Egy olyan részlegük is működik, amely elsősorban a nem mezőgazdasági földhasznosítás formáival foglalkozik. A farmerszövetségek három szintű hierarchikus rendszerben működnek, (a legfelső a központi szint, a második pedig a megyei (tartományi) szint, a harmadik pedig a települési szint. Nem vesznek részt közvetlenül a politikában, azonban a kormány fontos szervezeteknek tekinti őket, amelyek védik a mezőgazdasági termelők érdekeit. Fő szerepük a mezőgazdasági szaktanácsadás, a szövetségek jövedelemének 60 %-át kell erre a feladatra fordítani. Az egyes szövetségek azonban függetlenek egymástól, a formális hierarchia ellenére nincs alá-, és fölérendeltségi viszony) tehát minden szövetség szabadon dönthet a prioritásairól.

A tajvani farmerszövetségek általában nem játszanak számottevő integrátori szerepet, és általában nem vesznek részt jelentős mértékben az elsődleges, illetve a másodlagos terményfeldolgozásban, illetve a késztermék-kereskedelemben. (Ez utóbbira természetesen vannak ellenpéldák is, Lin (2006) említést tesz olyan farmerszövetségekről, amelyek a sertés-/sertéshús, illetve zöldségfélék értékesítése terén végez kollektív marketing tevékenységet.

Véleménye szerint a szövetkezetek és a farmerszövetségek sokféle feladatot tudnának ellátni a mezőgazdasági termelés vertikális integrációjában, illetve a piacon. Megvan a lehetőségük, hogy egyesülések, konszolidációk révén még erősebbé váljanak. Az erősebb alkupozíció kihasználása a jogszabályok szerint is lehetséges, marketingtanácsok, vagy marketing megállapodások, esetleg közvetlen értékesítési központok révén, így a farmerszövetségek és

szövetkezetek élni tudnak ezzel a lehetőséggel. Hasonlóképpen, az előre szerződés (forward contracting) a termelés vagy a marketing különböző fázisaiban szakaszaiban szintén gyümölcsözőnek ígérkezik (Lin, 2006). Ugyanakkor, Tajvanban sokkal inkább a feldolgozó kapacitással rendelkező kereskedők (nagy- és kiskereskedelmi vállalatok végzik a termeltetés szervezését és a termés szerződésen alapuló felvásárlását.

A TAJVANI AGRÁRGAZDASÁG FŐ ÁGAZATAI

Növénytermesztés

Mind az egyes haszonnövények típusai, mind mennyiségük gyorsan változik. Tajvan 202-ben vált a WTO tagjává, úgy, mint “Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu Külön Vámterület (Kínai Tajpei)”, és ez lendületet adott a gazdáknak abban az irányban, hogy diverzifikálják termelésüket. A hagyományos termények helyett – amelyeket egy védtel(ebb)ebbé váló piacon nem lehet gazdaságosan termelni – fokozatos váltás megy végbe a kertészeti termelés, az agroturizmus, egzotikus gyümölcsök és zöldségek, vegyszermentes, szerves termékek, új fajták termesztése és más magas értéket képviselő tevékenységek irányában. Ez utóbbi tendencia válaszreakció arra is, hogy a tajvani lakosság ételmiszerfogyasztási szokásai és preferenciái változóban vannak. Tajvanban manapság a korábbiakhoz képest több búzaalapú ételmiszert és tejterméket, viszont kevesebb rizst fogyasztanak. A sziget emelkedő életszínvonala felerősítette a luxusárak iránti keresletet, így például az egzotikus virágok, illetve a feldolgozott élelmiszerek iránti igényt.

Wu P-I. (2017) elmondta, hogy a legfontosabb növény, a rizs mellett második helyen áll az ananász és a harmadik pedig a bételdió. Csak a bételdió termelése 10 milliárd Tajvani új dollár (TWD) értékű üzlet (mintegy 33 millió USD), amelyben közel egymillió tevékenykedik. Yang (2017) hozzáfűzte, hogy még ha a bételdió előállítása és értékesítése hatalmas üzlet néhány ember számára, a kormány nem támogatja, mivel negatív a környezeti hatása, rontja a tájat, és hozzájárul a talaj pusztulásához. Az 1. táblázat Tajvan mezőgazdasági földterületének megoszlását mutatja be, művelési módok szerint, míg a 2. táblázat a rizstermelés termőterületének és a termés mennyiségének alakulását. Tajvanban a rizs mellett, - igaz, jóval kisebb mennyiségben, - egy sor további haszonnövényt is termesztenek, mint például kukorica (elsősorban a takarmány céljából), édesburgonya, cirok, bab, szója, földimogyoró, zöldségfélék, gyümölcsök. A termőterület nagysága (betakarított terület) alapján a rangsor: rizs kukorica, bételdió, cukornád, földimogyoró, bambuszrügy, tea, mangó, görögdiinnye és cirok.

1. táblázat Tajvan termőföldjeinek megoszlása művelési módok szerint (ha)

Év	Termőterület							Ültetvények	Ugar	Termények termelésének aránya %
	Mindösszesen	Rövid tenyészidejű termények								
		Összesen	Részösszeg							
				Rizs	Rövid tenyészidejű termények kivéve a	Rövid távú ugarolás				
2006.	829.527	785.226	478.304	155.248	130.342	192.714	306.922	44.301	23.04	
2007.	825.947	780.182	477.006	155.459	134.099	187.447	303.177	45.765	22.94	
2008.	822.364	776.451	477.358	148.333	132.008	197.016	299.093	45.913	22.84	
2009.	815.462	768.545	475.690	151.338	128.647	195.705	292.855	46.917	22.65	
2010.	813.126	761.821	479.639	139.941	136.899	202.799	282.182	51.305	22.58	
2011.	808.294	755.355	479.332	153.405	119.314	206.613	276.022	52.939	22.45	
2012.	802.876	752.108	482.915	156.662	120.151	206.102	269.193	50.768	22.30	
2013.	799.830	751.151	485.622	162.869	106.286	216.467	265.529	48.679	22.21	
2014.	799.611	748.613	484.594	166.602	96.503	221.489	264.019	50.999	22.21	
2015.	796.618	746.576	481.824	146.597	98.639	236.587	264.752	50.042	22.12	

Forrás: saját szerkesztés a tajvani Agrárstatisztikai Évkönyv (Agricultural Statistics Yearbook, CoA, 2017) alapján

2. táblázat A rizstermelés termőterülete és mennyisége Tajvanban

Year	Termőterület (betakarított)			Termelés					
	Összesen	1. első aratás	2. második aratás	Árasztásos rizstermesztés			Barna rizs		
				Összesen	1.	2.	Összesen	1.	2.
	ha	ha	ha	t	t	t	t	t	t
2006.	263.188	155.248	107.940	1.558.048	952.938	605.110	1.261.803	772.812	488.991
2007.	260.116	155.459	104.657	1.363.458	963.632	399.826	1.098.268	783.413	314.855
2008.	252.292	148.333	103.959	1.457.175	1.009.582	447.593	1.178.178	819.744	358.434
2009.	254.590	151.338	103.252	1.578.169	1.051.005	527.164	1.276.534	852.821	423.713
2010.	243.862	139.941	103.922	1.451.011	957.418	493.593	1.167.972	775.135	392.838
2011.	254.255	153.405	100.849	1.666.273	1.110.786	555.488	1.347.767	900.898	446.869
2012.	260.762	156.662	104.101	1.700.229	1.075.333	624.895	1.368.215	867.416	500.799
2013.	270.165	162.869	107.296	1.589.564	1.036.844	552.720	1.275.456	832.860	442.596
2014.	271.051	166.602	104.449	1.732.210	1.117.085	615.124	1.399.392	903.729	495.663
2015.	251.861	146.597	105.264	1.581.732	1.060.055	521.677	1.260.362	850.892	409.470

Forrás: saját szerkesztés a tajvani Agrárstatisztikai Évkönyv (Agricultural Statistics Yearbook, CoA, 2017) alapján

Ahhoz, hogy a rizstermelők képesek legyenek alkalmazkodni az új tendenciákhoz, a tajvani kormány igyekszik segítséget nyújtani a termelőknek, és igyekszik a rizs kínálati, valamint csökkenő keresleti oldalát összehangolni egymással. Ezt a célt szolgálja a Rizstermelés és a Rizsföldek Diverzifikálásának Programja, továbbá a rizs felvásárlásával kapcsolatos néhány további intézkedés. 1997 májusában életbe lépett a gabonafélék szabályozásáról szóló törvény (Grain Control Law), amely az árak stabilizálását, a minőség javítását, valamint a rizs kínálati és keresleti viszonyait volt hivatott szabályozni. Tajvan legfontosabb növénykultúrája ma is a rizs, mintegy 90 százalékát adja az ország teljes gabonatermelésének (Taiwan Investment and Business Guide, 2016). A kicsi és széttagolt méretű farmok miatt azonban a tajvani termelők nem tudnak versenyképesek lenni a világpiacon. Ugyanakkor a koreai és a japán rizstermelő farmerekhez képest ők még mindig előnyösebb helyzetben vannak abból a szempontból, hogy Tajvan földrajzi és éghajlati viszonyai lehetővé teszik az évenkénti kétszeri aratást (a sziget legdélibb részén elvben akár a három is), míg a koreai és a japán termelők évente csak egyszer aratnak.

Zöldségtermesztés

Tajvanban sokféle zöldséget termesztenek, mint hagymát, fokhagymát, különböző típusú dinnyéket, tököt, káposztát, kínai kelt, karfiolt, epret, gombát, stb. A tajvani zöldségtermelés adatait (2015.) ld. a 3. táblázatban. Tajvan melegebb éghajlatára, nemcsak rizsből, hanem egyes zöldségfélékből és gyümölcsökből is lehetséges az évi kétszeri, vagy akár a folyamatos termelés.

3. táblázat A tajvani zöldségtermesztés 2015. évi adatai

Zöldség megnevezése	Termőterület	Hozam	Termelés
	ha	kg/ha	t
Retek	2.458	36.506	89.720
Sárgarépa	2.364	46.083	108.956
Egyéb gyökérezöldségek	660		16.640
Gyömbér	863	28.356	24.465
Táró	2.469	16.369	40.408
Mogyoróhagyma	4.564	21.286	97.147
Burgonya	2.518	25.515	64.250
Hagyma	1.094	51.770	56.614
Fokhagyma	692	18.813	13.012
Fokhagyma (fej)	4.148	11.985	49.716
Vízi bambusz	1.889	21.106	39.873
Póréhagyma	907	35.820	32.480
Bambuszrügy	26.659	9.282	247.449
Spárga	575	5.241	3.014
Egyéb száraz zöldségfélék	2.883		39.812
Kínai mustár	4.176	18.187	75.943
Karfiol*	3.291	24.711	81.313
Káposzta*	7.415	48.727	361.317
Kínai kel *	1.955	40.107	78.421

* Mint téli, illetve első és második termés

Forrás: saját szerkesztés a tajvani Agrárstatisztikai Évkönyv (Agricultural Statistics Yearbook, CoA, 2017) alapján

Említést érdemel Tajvan teatermelése is. Tea ősidők óta az ázsiai emberek fontos napi innivalója, ami mára világszerte népszerűvé vált. A tajvani Teakutató és Szaktanácsadási Intézet (TRES) szerint mintegy 20.000 hektáron termesztnek teát Tajvanban. A 2000-es évek elején Tajvan teatermelése 20 ezer tonna volt évente, azonban azóta a teaexport visszaesett, így ma már csak nagyjából évi 14-15 ezer tonnát állítanak elő (TRES, 2017).

Gyümölcsstermesztés

Tajvan földrajzi és éghajlati adottságai sokféle trópusi és szubtrópusi gyümölcs termesztéséhez kedveznek. Shü (2010) kiemeli, hogy több, mint 30 féle gyümölcsöt termesztnek 220 ezer hektáron, és az összesített termelés mintegy 2,7 millió tonna. A trópusi gyümölcsök termelési értéke nagyjából a fele az teljes gyümölcsstermesztésének. Ezek között, mint legfontosabbakat nevezi meg a mangót, az ananászt, a rózsalmát, a guavát, a cukoralmát és a papaját (Shü, 2010), de ezek mellett, kisebb mennyiségben számos további gyümölcsöt is termesztnek, például sárkánygyümölcsöt (pitaya).

Állattenyésztés

Tajvan állattenyésztését nagyrészt a sertés- és baromfi ágazat alkotja. Wu P-I (2017) szerint egészen a 2000-es évtized közepéig Tajvani több mint 10 millió vágósertést állított elő évente (jelentős sertésexport irányult Japánba), de a 2006. évi száj- és körömfájás járvány miatt az export leállt és mára a sertésállomány a felére csökkent. Tajvan baromfiágazata csirke-, kacs- és libatenyésztésből áll, ennek döntő hányada brojler célú csirketenyésztés. Ez utóbbit érzékenyen érintette a 2017 februárjában felbukkant H5N2 madárinfluenza-vírus, ami miatt számottevően csökkent az állomány. A hús- és tejhasznú szarvasmarha-tenyésztés nagyon kicsi Tajvanban, a marhahús és a tejtermékek nagy részét importból biztosítják.

Sertés- és sertéshús termelés

1997. előtt Tajvan szokott nettó sertéshús-exportőr volt, jelentős mennyiséget szállított a japán piacra, de a sertéságazatot súlyosan érintette az 1997. évi száj és körömfájás (FMD) járvány. és annak egyenes következményeként az exportpiaci lehetőségek hosszú időre bezáródtak. Mindez az állatállomány mintegy 30%-os megfogyatkozását eredményezte a 2000-es évek első felében. a termelés 2001-ről 2004-re 10,4 millió vágósertésről 9,3 millióra, a sertésstenyésztő üzemek száma pedig 1997 és 2004 között a felére (25.300-ról 12.000-re) csökkent. A tajvani sertéságazatot 2014-ben újabb csapás érte, a sertések vírusos járványos hasmenése (PED), amely további veszteségekkel – mintegy 150 ezer malaccal – csökkentette az ágazat teljesítményét, mindemellett a sertéstartó üzemek száma tovább csökkent, 2014. végén már csak 8.137 működött. (Wu, D, 2017). Mindez a belföldi sertésárak jelentős növekedését eredményezte, ami tízéves csúcsra szökött fel. 2014-től kezdődően a sertésstenyésztésben szigorúbb termelési szabályokat alkalmaznak, ami az okozott szennyezésre is kiterjed. Tajvan sertéságazatának érzékeny pontjai, a takarmány konverzió, és a kocák termékenysége. A tajvani a sertésüzemek nagy része kis és közepes méretű üzem. A 2016-ban működő 7.681 üzemből csupán 1.514 (20%) tartott ezernél több sertést. A CoA 2017-re szóló előrejelzésen alapuló adatai szerint a tajvani sertésállomány 5.516.766, a sertéstartó üzemek száma 7.609 (Wu D, 2017). Tajvan sertéshús fogyasztása viszonylag stabil, és a helyi termelők kínálata a piac nagy részét (mintegy 90%-át) lefedi. Történetileg

visszatekintve is, jelentősebb mennyiségű importra csak alkalmasszerűen (időszakos kínálati csökkenés, avagy túl magas hazai árak miatt) került sor. Az elmúlt évtizedben azonban a tajvani élelmiszerfeldolgozók egyre inkább készek elfogadni a külföldről származó sertéshúst. Ennek eredményeként ma már az import sertéshús iránt stabil kereslet mutatkozik, és ez várhatóan az elkövetkező évek során is így marad (Doing Business in Taiwan, US, 2016).

Szarvasmarha tenyésztés

A hús- és tejelő hasznú szarvasmarhatartás kevésbé fontos ágazatnak számít Tajvanban. Az USA Kereskedelmi Szolgálata által amerikai exportőrök számára kiadott tájékoztató kiadványa szerint a tajvani marhahús-fogyasztás kevesebb, mint 5%-át teszi ki a hazai termelés, így az ellátás erősen függ az importtól. A legfontosabb három beszállító az Egyesült Államok, Ausztrália és Új-Zéland, és ez a három ország uralja a tajvani marhahús-import piacot az 1990-es évek óta. 2015-ben Tajvan 329 millió USD értékben vásárolt marhahús-termékeket az USA-tól (Doing Business in Taiwan, US, 2016).

Baromfitenyésztés

Általánosságban elmondható, hogy Tajvan baromfitermékekből 80%-os szinten önellátó. Import tekintetében az USA és Kanada a két legfontosabb beszállító, és az utóbbi évek során az USA importpiaci részesedése 80%-os Tajvanban. (Doing Business in Taiwan, US, 2016).

Halászat

Tajvan összesített halászati tevékenységének értéke 2015-ben 3,5 milliárd USD volt, ez az összeg tartalmazza a távolabbi tengereken, az offshore, a part menti és a belföldi halászatot, illetve haltenyésztést. Ez 3,26%-kal volt magasabb, mint a megelőző évben (2014-ben 3,39 milliárd USD). 2015 összesített termelése 1.409.807 tonna, amely 135.525 tonnával (avagy 10,64%-kal) haladta meg a 2014. évi 1.274.282 tonnát. Az ágazat exportja 1,87 milliárd USD (794.509 tonna) volt 2015-ben, amely 26 millió USD-ral (110.968 tonnával) múlta felül a 2014. évi exportot. A saját halászat, illetve haltenyésztés, továbbá a termelés bő felének exportja mellett Tajvan tengerihal- és tengeri élelmiszer-importja is jelentős: 2015-ben 1,35 milliárd USD értékben 487.649 tonnát vásárolt, ez 167 millió USD-ral, illetve 21.391 tonnával haladta meg a 2014. évi importot. A legfontosabb beszállítók: KNK, Norvégia, Vietnám, Chile and Indonesia (Doing Business in Taiwan, US, 2016).

AGRÁRPOLITIKAI KÉRDÉSEK

Chang (2017) szerint hogy a 2016-tól kormányzó Tsai-adminisztráció számos területen – így a tajvani agráriumot érintően is – új politikát valósít meg, amely célja az ágazat krónikus gazdasági és társadalmi problémáinak orvoslása. Ennek ellenére még mindig jelentős a vidéki gazdálkodók, illetve a városi háztartások közti jövedelmi különbség, bár, hozzáfűzte, hogy a vidéken élő családok kevesebbet is költenek megélhetésükre. Ennek ellenére, ez az egyik oka annak, amiért a gazdálkodás nem népszerű Tajvanban. Az új, a vidék újjászületését célzó törvény (Rural Re-Generation Act) 1,56 milliárd USD-nyi összeget különített el vidékfejlesztési célokra, amelyek között a mezőgazdasággal közvetlenül nem összefüggő célok is szerepelnek (szabadidő-tevékenységek, vidéki turizmus, stb. fejlesztés) (Chang, 2017).

Hsu (2017) is utalt rá, hogy a farmerek előregedésének folyamata mellett az agrárágazat egyik legnagyobb problémáját az alacsony jövedelmek okozzák, és rámutatott, hogy ez a helyzet nem nemigen változott a közelmúltban sem (Hsu, 2017).

A rizs felvásárlási rendszere

Tajvan 2002-ben csatlakozott a WTO-hoz, és Hsu (2017) szerint a WTO-tagság komoly kihívás elé állította Tajvan mezőgazdaságát (Hsu, 2017). Azóta a rizs és egyéb áruk behozatalát folyamatosan liberalizálták, és ez a tajvani rizstermelőknek jelentős versenyképességi problémát okoz. Emiatt is és más okok miatt is számos tajvani termelő felhagyott a gazdálkodással. Wu (2017) megemlítette, hogy a kormány egy sajátos ösztönző programot vezetett be azon rizstermelők számára, akik nem művelték meg földjüket, 45.000 TWD (kb. 1.500 USD) / jövedelempótló támogatást kapnak évente és hektáronként. Hangsúlyozta viszont, - és ezt Hwang (2017) is megerősítette, - hogy azoknak, akik rizst termelnek, a kormányzat árgaranciával biztosított felvásárlási programjában vehetnek részt. Ez utóbbira a tajvani kormány több, mint 10 milliárd TWD-t (kb. 330 millió USD) fordít, ebben benne vannak a betakarítás után felmerülő feladatok: szárítás, raktározás, stb. költségei is.

A Tajvan termesztett rizs túlnyomó részét a gazdák ennek a kormányzati garanciával működő felvásárlási programnak a keretében értékesítik (Wu P-I, 2017; Hwang, 2017). Hwang (2017) hozzátette, hogy a program a következő három szintből tevődik össze.

1. A termés hektáronként 2.000 kg-t meg nem haladó részét kilogrammonként 23 TWD (kb. 0,77 USD) áron veszik át.
2. A termés hektáronként 2.000 kg feletti részéért 21 TWD-t (kb. 0,7 USD) áron veszik át, az ilyen áron átvételre kerülő tényleges mennyiség azonban a mindenkori keresleti-viszonyoktól függően változó lehet.
3. A termés esetlegesen fennmaradó további részéért 19,2 TWD-t (kb. 0,64 USD) fizetnek kilogrammonként.

Ennek nyomán 2011-óta a rizs termelői ára kilogrammonként 23,1 TWD (kb. 0,77 USD) szinten stagnál. A betakarítás utáni teendőkkel kapcsolatban hozzátette, a rizs tárolását mintegy 40%-ban közraktárak, 60%-ban magáncégek végzik, utóbbiak esetében a farmerszövetségek ezirányú tevékenységét emelte ki. Megemlítette, hogy a kormányzat az utóbbi időben kevésbé támogatja a földek pihentetését, ezért csökkentette az ilyen címen történő kifizetéseket, és azt a gazdák évente legfeljebb egy alkalommal vehetik igénybe.

Hozzátette, hogy rizs esetében Tajvan képes lehet az önellátás biztosítására, ám egyrészt a rizs fogyasztása csökken, míg más élelmiszerek iránt növekszik a kereslet. Más terményekből és élelmiszerekből az önellátás átlagos aránya 32%, és ezt a kormány szeretné legalább 40%-ra emelni. Mindezt kiegészítette azzal személyes véleményével, amely szerint az élelmiszertermelés nemzetbiztonsági kérdés, és azt nem lehet pusztán az aktuális élelmiszerfogyasztási szokások, a fogyasztói elégedettség, vagy akár a vidéki és városi háztartások közti jövedelmi különbségek oldaláról megközelíteni (Hwang, 2017).

Hsu (2017) szintén megerősítette, hogy Tajvan önellátási aránya mezőgazdasági termékek tekintetében ma körülbelül 32%, ám rámutatott arra, hogy ez az arány a kormányzati szándék és célmeghatározás ellenére sem mutat javuló tendenciát. Rizs esetében ma az önellátás aránya nem több 80-90 %-nál, és a kormányzat illetékesei nem is szorgalmazzák a 100%-os

önellátási szint elérését, ehelyett sokkal inkább a termelés diverzifikációját tartják kívánatosnak. Ez utóbbival kapcsolatban hozzáfűzte, hogy Tajvannak több belföldön előállított kukoricára, búzára, babra és egyéb terményre van szüksége, amelyeket ma szinte teljes egészében importból kénytelen beszerezni. A rizstermelők földpihentetés-támogatási programjáról szólva megjegyezte, hogy azzal a kormánynak nem csak a rizs túltermelésének megakadályozása volt a célja, hanem egyrészt a növénytermesztési ágazat diverzifikálása, másrészt a mezőgazdasági célú vízfelhasználás csökkentése (Hsu, 2017).

Élelmiszerbiztonság és -minőség

A Tsai-kormány határozott szándéka az élelmiszerellenőrzési rendszer teljes átszervezése. Ezért megerősítette a tajvani Élelmiszer- és Gyógyszerellenőrzési Hatóság (Food and Drug Administration, TFDA) szerepét és hatáskörét (Wu P-I, 2017; Chang, 2017). Ugyanakkor a TFDA, már 2016 előtt is aktív szerepet játszott Tajvan élelmiszerbiztonsági és közegészségügyi igazgatási rendszerében. Szerepe és intézkedései nagyon fontosak voltak az élelmiszerbiztonsági törvény (Act on Governing Food Safety and Sanitation) kidolgozásában, továbbá a másodlagos jogszabályok életbe léptetése és felülvizsgálata folyamatában is. A TFDA kezeli az élelmezési célú üzleti vállalkozások nyilvántartási rendszerét is (Food Business Registration System), amelyben 2015 végéig több, mint 300 ezer vállalkozás szerepelt (TFDA, 2016). Hsiao (2017) szerint tény, hogy a tajvani mezőgazdaság, viszonylag kis mérete miatt nem képes a hazai fogyasztók számára elegendő mennyiségű árut termelni.

Ugyanakkor nem is lehet cél a termelés mennyiségi növelésének erőltetése, illetve nagy, koncentrált, és csupán a méretgazdaságosság előnyeire építő agrobusiness cégek létrehozása. Ehelyett a tajvani termelők – a farmerszövetségek hatékony támogatásával, - más irányt próbálnak követni, és így “előre menekülni”: a minőségi élelmiszer-termelésre fektetik a hangsúlyt. A tajvani társadalom, különösen a középosztály nagyon fontosnak tartja az élelmiszerek minőségét. A jó minőségű rizs és más növények mellett az ökológiai gazdálkodás is egyre népszerűbbé válik. Új irányzatként megemlítette, hogy ha sok csomagolt élelmiszer, - például a kiskereskedelmi üzletekben kapható rizs zacskóján – megtalálható az a garanciát jelentő címke, amely tartalmazza az előállító gazda nevét és adatait, továbbá annak a farmerszövetségnek is az adatait, amelynek az illető gazdálkodó a tagja. A termelő nyilvános “önéletrajza” a gyakorlatban a minőség és a garanciáját jelenti (Hsiao, 2017).

A minőségorientált élelmiszertermelés új trendjének példáiként a szerző, személyes tapasztalatai nyomán két konkrét példát szeretne megemlíteni, mindkét eset sertéságazathoz kapcsolódik.

1. A *Nice Garden Industrial* vállalat 1984 márciusában jött létre. Megalapításkor óta az állattenyésztésben, illetve haltenyésztésben alkalmazott tápszerek és egészségügyi termékek előállítására összpontosított. Tevékenységét az utóbbi években állattenyésztési célú biotechnológiai termékekre és szolgáltatások irányában bővítette. A vállalat célja, hogy megbízható forrásból származó, emberi fogyasztásra alkalmas állati fehérjét állítson elő, nagy mennyiségben (Nice Garden Industrial Co. Ltd. 2017). Chen (2017) felidézte, hogy a vállalat kezdetben állati takarmány előállításával és kereskedelmével foglalkozott, de később profilját bővítette. Ennek részeként egy nagy kapacitású sertéstelepet hozott létre, amelyet húsfeldolgozó üzemmel egészített ki. A sertéstelep két üzemegységből áll, amelyek összesen évi 10.000 vágósertést bocsátanak ki. A vállalat szigorú, a legmagasabb nemzetközi színvonalnak megfelelő minőségbiztosítási szabványok és előírások betartása mellett működik. A cég egy Lapály, Yorkshire és Duroc fajtákból keresztezett hibridet használ árusertésnek, ezt dolgozza fel. A vállalat erősen minőségorientált, és egyelőre

csak a saját nevelésű állomány feldolgozásából készített prémium kategóriás termékekre összpontosít, de a vállalatvezetésnek idővel szándékában áll más, megbízható, magas színvonalon termelő üzemektől is alapanyagot vásárolni. A cég emellett nagyon fontosnak tartja a közvélemény figyelmét. A modern és esztétikus információs központjában rendszeresen szerveznek információs és promóciós programokat, még kisgyermekek számára is (Chen, 2017).

2. A másik példa egy mangalicafarm, amely tulajdonosa Michael Ming-qian Peng, aki fiatal vállalkozóként Tajpej közelében egy éttermet is üzemeltet. A közelmúltban döntött úgy, hogy belevág a gazdálkodásba is, és ennek egy Tajvanon igencsak új és sajátos módját választotta. Bár éttermében, vendégcsalogató látványosságként, különleges állatokat tart (perui hegyi kecskék és új-zélandi alpakkák), gazdaként nem kevésbé különleges ötlete támadt: nem a Tajvanban megszokott sertésfajták közül választott, hanem mangalicát. Az induló állományt (3 kan, 11 koca) Csehországból hozatta egy évvel ezelőtt, és ma már összesen 60 mangalica sertést tart, egyelőre egy hegyoldalon fekvő, bérelt telken lévő ideiglenes ólban, Sanzhiban, Tajpej környékén. A hely előnye, hogy viszonylag hűvös a klímája és ez kedvező az állatoknak. Terve, hogy az állományt 1.000 db fölé szaporítja, és hosszabb távon a KNK-ba is szeretne exportálni. Hozzátette: csak minőségi takarmányt ad a sertéseknek, tököt, burgonyát és sárgarépat. Ez ugyan többbe kerül, mintha szokványos takarmányt vásárolna, de így a hús minősége is jobb és egészségesebb lesz, és ez reményei szerint az árban is tükröződik majd (Peng, 2017).

Dilemmák a GMO kérdésében

Wu (2017) és Chang (2017) hangsúlyozta, hogy a korábbi tajvani kormányok nem foglalkoztak behatóan és megfelelően az élelmiszerbiztonság kérdésével, és nem volt egyértelmű és világos politikájuk a GMO kérdésében sem. A GMO megítélését tekintve Wu (2017) hozzáfűzte, hogy a tajvaniak, úgy általában nem voltak tisztában a GMO esetleges kockázataival, bár más veszélyforrásokra viszont odafigyeltek, pl. a nukleáris szennyezésre (a Japánból származó import esetében). Chang (2017) hozzátette, hogy a korábbi, különösen a KMT-vezette kormányok idején az emberek nem tudták mit tartalmaz, amit megesznek (Wu P-I, 2017; Chang, 2017). Bár, egyelőre túlzás lenne azt állítani, hogy áttörés történt e kérdésben, 2015. óta, de különösen a Tsai-kormányzat idején változás jelei érezhetők: a kormányzat növekvő fontosságát tulajdonít a GMO kockázatainak.

A mai tajvani kormány úgy tűnik, hogy többet kíván tenni elődeinél, hogy megóvja a lakosság egészségét a GMO veszélyeitől. 2015-ben elfogadták az élelmiszertörvény módosítását, amely szabályozza a biotechnológiai eljárással készült élelmiszeripari termékek forgalmazását. Ez előírja, hogy minden élelmiszer, ami több mint 3 százalékban GMO-t tartalmaz, a GMO-tartalomra figyelmeztető címkével kell ellátni. A GMO-t nem tartalmazó élelmiszerek pedig GMO-mentes címkét kaphatnak. Azok a termelők forgalma, akik már megkezdték termékeik GMO-mentes státuszát hirdetni, meredeken emelkedni kezdett.

Tajvan GMO-mentes szójabab behozatala 300 százalékkal nőtt, csak 2015-ben. Időközben elfogadott iskola-egészségügyi törvény (School Health Act) hatékonyan akadályozza mind a nyers GMO alapanyagok, mind GMO-tartalmú feldolgozott élelmiszerek felhasználását. A törvény hatálya kiterjed Tajvan valamennyi iskolatípusában, az elemi iskolától a középiskoláig működő étkezdére és élelmiszerboltra. Mindezen túl a GMO alapanyagokat hivatalos nyilvántartásba kell vetetni, és azoknak az élelmiszeripari vállalatoknak, amelyek felhasználják ezeket, gondoskodniuk kell az eredetmeghatározást lehetővé tevő nyomon

követési rendszer kialakításáról. A törvény az élelmiszerbiztonsági rendelkezések megsértőivel szemben szigorú büntetést helyez kilátásba (Chou, 2015; Isabelle, 2017).

KOCKÁZATOK ÉS KIHÍVÁSOK

A víz hiánya

A mezőgazdasági termeléshez nagy mennyiségű, tiszta vízre van szükség, és ebben látszólag nem is lenne hiány Tajvan esetében, hiszen az évi átlagos csapadék mennyisége 2.500 mm felett van, ám ennek eloszlása egyenlőtlen, így egyes régiókban és az év egyes időszakában vízhiány alakulhat ki. Éppen ezért nagyon fontos a körültekintő tervezés és a vízkészletek megóvása.

Chen és Yang (2015) szerint a vízhez való hozzájutás nehézsége kritikus probléma Tajvanban, annak ellenére is, hogy éghajlati adottságainak köszönhetően a szigeten meleg és nedves időjárás a jellemző, mivel a Csendes-óceán nyugati peremén, a Ráktérítő mentén helyezkedik el, így tengeri-trópusi a klímája. Ugyanakkor igen jelentős időszaki és földrajzi különbségek jellemzik: míg a 36.193 km² területű sziget deli részén a trópusi monszun a jellemző, addig az északi részen szubtrópusi klíma uralkodik. Májustól októberig – az esős évszak során, - Tajvanban sok eső esik, ezalatt az időszak alatt hullik le az éves csapadék 75%-a, míg a száraz évszakban (novembertől a következő év áprilisáig) csupán 22%. Wang (2010) tanulmányát idézve a szerzőpáros rámutat, hogy az említett 2.500 mm-nyi csapadék elvben pedig bőségesnek lenne mondható, ez összesen mintegy 90 millió köbméter vízmennyiséget jelent.

Tajvan viszonylag keskeny és hosszú sziget, így folyói, amelyek a központi hegyvonulatból erednek, kivétel nélkül rövidek, a víz gyorsan átfolyik rajtuk mielőtt elérné a tengert. Ilyen a Lanyang, a Danshuei, a Toucian és számos további folyó. E folyók több, mint 24.000km²-ről vezetik el a vizet, összesített hosszuk 1.900 km. Tajvanban 97 víztározó, gát és duzzasztó működik, ezeket villamosenergia-előállítására, öntözésre, vízellátásra és természetvédelmi célokra hasznosítják, ám ezek együttes kapacitása csupán kétmilliárd köbméter. A kapacitás további növelése nehézkes, mert már alig lehetne ideális helyszínt találni a szigeten újabb gátak építéséhez. Új vízbázisok létrehozása így egyrészt túl költséges lenne, másrészt új víztározók építése az ökológiai, illetve a természeti környezetre gyakorolt hatások átfogó, körültekintő és alaposan megfontolt elemzését teszi szükségessé, ami bonyolult és időigényes feladat. A szerzőpáros (Chen és Yang, 2015) Lin, Chen, Kume és Chiou (2010) tanulmányát idézve aláhúzza, hogy Tajvan vízfelhasználási igénye, - ide érte mind a mezőgazdasági, az ipari és a kommunális célú vízigényt, - összességében növekvő trendet mutat. Míg a kommunális (háztartási) célú vízigény növekszik, a mezőgazdasági és ipari célú vízigény nagyjából állandó szinten van. A mezőgazdaság a legnagyobb vízfelhasználó, átlagos vízigénye évi csapadékmennyiségben kifejezve 380 mm, avagy az összesített vízigény 76%-a. A háztartások vízigénye 72 mm, ez a teljes vízszükséglet 14%-a, míg az iparé 46 mm, a teljes vízszükséglet 10%-a. A lakosság növekvő száma, az iparágak intenzív fejlődése és a Tajvan gazdasági szerkezetében bekövetkezett változások egyre erősödő nyomást gyakorolnak a víz iránti igényre. A tajvani vízügyi hivatal (Taiwan Water Resources Agency) becslése szerint a vízigény 2021-ig fokozatosan növekedni fog, az következő évek során a mezőgazdaság vízszükséglete csökkenhet, de a háztartások és az ipar vízigénye tovább növekszik majd, utóbbi akár 10%-kal is (Chen és Yang, 2015).

A vidéki elöregedése és a Vándormadár Program

A mezőgazdasági ágazat egy másik komoly problémája, hogy a fiatal generáció elvándorol, otthagyja a családi gazdaságot és városokba költözik, ahol más foglalkozást választ magának. E folyamatot három tényező okozza, illetve erősíti: az egyik, a mezőgazdasági munka fizikai munkaigényessége nem vonzó számukra, másrészt a fiatalok nagy része tovább tanul, közülük nem kevesen külföldön (és utána szintén más szakmában helyezkednek el), végül a városi és a vidéki háztartások közti jövedelmi különbségek is csökkentik a helyben maradás melletti motivációt. Ennek következtében sok esetben csak a szülők, vagy nagyszülők maradnak vidéken, ám az extrém kis méretű gazdaságokban ők sem képesek megfelelő összegű jövedelmet termelni, ezért a gazdálkodók nagy többsége csak részidőben dolgozik a mezőgazdaságban.

Sheu és társai (2016) szerint az utóbbi két évtized során a tajvani mezőgazdaságban dolgozó munkaerő létszáma gyors ütemben csökkent, ráadásul az elöregedés folyamata is sújtja. Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak száma 1978-ban 160 ezer fő volt, ez 2012-re 54 ezerre csökkent. Ráadásul, a 65 évfeletti farmerek aránya az 1993. évi 6,6%-ról megháromszorozódott 2012-re (17,1%). A farmgazdaságok száma szintén csökkent, 1990-ben 860 ezer üzem működött, 2011-ben már csak 780 ezer, és ugyanez alatt az időszak alatt a farmer háztartások tagjainak száma 4,3 milliőról 3 millió főre csökkent. Ezért, a farmgazdaságok humán erőforrás-állományának alaposabb megismerése, a munkaidő-ráfordítással kapcsolatos döntési magatartás megértése az első szükséges lépése annak a folyamatnak, amely elvezethet a már-már eltűnőben lévő mezőgazdaság további zsugorodásának megállításához.

Sheu és társai (2016) tanulmányukban a 2010. évi mezőgazdasági, erdészeti, halászeit és állattenyésztési összeírás (AFHH, 2010) adatait felhasználva elemezték a farmerháztartások tagjainak az időbeosztásra vonatkozó döntéseit. Ők egy egyszerű farmerháztartási modellt vizsgáltak, amelyben heterogén, képzett munkaerő-ráfordítással számoltak és multinomiális logit modellt alkalmaztak a háztartás tagjainak munkaidő-ráfordításainak becslésére. Az empirikus vizsgálat eredményei egy, a farmerháztartáson belüli humán erőforrás szintjétől függő önkiválasztási mechanizmus meglétére utaltak. Ez egy olyan kettős időmegosztási rendszer, amelynek alapján a magasabb végzettségű tagok munkaidejük nagyobb részét töltötték a farmon kívüli feladatok végzésével, míg a kevésbé iskolázott dolgozók a farmon dolgoztak. A bérkülönbség a képzett és a kevésbé képzett dolgozók között sokkal magasabb volt a farmon kívüli munkák esetében, mint a farmgazdaságban végzett termelőmunka utáni marginális haszon. A képzett dolgozók mezőgazdasági munkavégzése utáni viszonylag magas bevétel lehet a fő oka a munkaidő-ráfordításbeli kettősségnek a képzett és a kevésbé képzett dolgozók között. Mindemellett lényeges tényező volt a farm mérete is, ami számottevően befolyásolta a munkaidő-ráfordítás alakulását. A tanulmány szerzői arra a következtetésre jutottak, hogy a művelt terület megnövelése esetén növekedne a farmon ledolgozott napok száma és csökkenne a farmon kívüli tevékenység valószínűsége (Sheu és társai, 2016). Ez utóbbi viszont már a méretgazdaságosság kérdéséhez vezet.

A vidéki és a városi háztartások jövedelmi szintje közti különbség csökkentése minden korábbinál időszerűbb feladat. Lin (2006) hivatkozva egy, a tajvani kormányzat költségvetési bizottsága által készített jelentésre, kifejtette, hogy 2004-ben egy átlagos tajvani farmerháztartás bevétele 893.124 TWD volt, amely az átlagos nem mezőgazdasággal foglalkozó háztartások jövedelmének 78,08%-a, és csupán 2,2%-kal magasabb, mint a megelőző évben, 2003-ban volt. A tisztán mezőgazdaságból származó jövedelmek, ide értve a

különböző mezőgazdasági támogatásokat is, csupán 22%-ot tettek ki (196.460 TWD). A mezőgazdaságon kívüli tevékenységekből származó jövedelem 78% volt (696.664 TWD) (Lin, 2006). Jóllehet az előbbi, több, mint tíz évvel ezelőtti adatok ma már kissé elavultak, ám a helyzet azóta sem sokat változott.

Yang (2017) szintén úgy véli, hogy az elöregedés a farmertársadalom egyik legnagyobb gondja, a farmerek átlagéletkora meghaladta a 60 évet, talán már a 65 évet is. Ezért a kormányzat egy sajátos programmal igyekszik a még farmon élő fiatalokat kitartásra buzdítani, illetve a már onnan elvándoroltakat a visszatérésre, sőt nagyobb földterület bérlésére ösztönözni. Ez az úgynevezett Vándormadár (Drift Bird) Program, vagy mozgalom, amelyet Tajvanban 2006-ban vezettek be (Yang, 2017). A Vándormadár Program ötlete a XIX. század végi Németorszáig nyúlik vissza, amikor a német ifjúság kezdeményezett egy hasonló mozgalmat. Bár a legtöbb tajvani fiatal hozzászólt a kényelmes életformához, sokak számára kihívásnak hangzik a vidéki élet és a mezőgazdasági munka megismerése a gyakorlatban. A Program célkitűzése szerint ezek a fiatalok a jövőben farmerként megfelelő megélhetésre tesznek szert a mezőgazdaságban (CoA, Drift Bird Program, 2017).

Hsiao (2017) szintén aláhúzta, hogy a tajvani vidéki társadalom két legidősebb kérdése az elöregedés és a migráció. Elmondta, hogy a migráció kétirányú folyamat, amelynek az egyik oldalát azok az emberek jelentik, akik felhagynak a gazdálkodással és elköltöznek, míg a másik oldalt azok jelentik, akik tudatosan vállalják a vidéki életformát. Ez utóbbiak két csoportra oszthatók. Az egyik csoportba olyan középosztálybeli személyek sorolhatók, akik már megteremtették saját anyagi-pénzügyi biztonságukat az elektronikai iparban, vagy más üzletágban, de szeretnének új életformát: távol a városi léttel járó sok stressztől, közel a természethez. A másik csoportot azok a fiatalok, frissen végzett szakemberek képezik, akik lelkesedésből és új eszmények keresése szándékával választják maguknak a vidéki életet.

Mindkét csoport tagjai jellemzően földet bérelnek olyanoktól (pl. idős farmerek), akik már nem tudnák személyesen megművelni földjeiket. Bár mindez jól hangzik, de a két csoport együttesen sem képe ellensúlyozni az elvándorlás folyamatát. A vidéki és városi háztartások jövedelmi különbségeiről szólva kifejtette, hogy véleménye szerint a vidéki régiók többsége esetében felzárkózásra utaló tendencia tapasztalható. Ez alól vannak kivételek, különösen a sziget keleti partja mentén, ahol a sziget őslakóinak leszármazottjai (aboriginal kisebbségek) élnek. Megjegyezte még, hogy Tajvanban nem látni szegény, vagy hajléktalan embert, aki vidékről jött. Ha mégis ilyen emberrel találkozánk, akkor az bizonyos, hogy valamelyik nagyobb városban él (Hsiao, 2017).

Hsu (2017) kiemelte, hogy valóban a farmerek elöregedése az egyik legnagyobb probléma, ám hozzáfűzte, hogy sokan azok közül a farmerek közül, akik a gazdálkodással való felhagyást fontolgatják, kevésbé hajlandók bérbe adni földjüket fiataloknak. Attól tartanak, hogy akár ők, akár leszármazottaik egy idő után nem fogják tudni visszakapni földjüket, miután az egykori földreform idejéből még érvényben vannak azok a rendelkezések, amelyek a föld tényleges művelőjét részesítik előnyben. (Ez az egykoron kimondatott *Land to the Tiller* elv, és úgy gondolják, hogy ennek ma is jogi ereje van.) Az idős farmerek csak olyan személynek kívánják földjüket átadni, akiben tökéletesen megbíznak, így elsősorban a saját családjukon belül, fiatalabb rokonaik, esetleg közeli barátok jöhetnek szóba. Ismeretlen személyekkel általában soha nem írnak alá szerződést, legfeljebb szóban kötnek bérleti megállapodást (Hsu, 2017).

A tajvani működőtőke túlzott mértékű kiáramlása

Tien, már 2002-ben készített tanulmányában rámutatott, hogy komoly kockázatokat hordoz magában a tajvani tőke átáramlása a KNK-ba, különösen annak az agrárgazdaságába, ahová már az ezredforduló előtt is jelentős tajvani FDI áramlott. Rámutatott, hogy eleinte a KNK-ba irányuló befektetői tevékenység a tajvani gazdasági környezetre adott válaszreakció volt, ám a hangsúly egyre inkább az alacsony KNK-beli munkabérek kihasználása felé tolódott el. A KNK gyors gazdasági növekedése következtében azonban a befektetések azokban az iparágakban koncentráálódtak, amelyek megfelelő potenciállal rendelkeztek ahhoz, hogy a KNK-n belül nagy felvevőpiacot fejlesszenek ki. Míg a korai befektetések elsősorban a KNK ipari ágazatiba érkeztek, ám ezt követően a mezőgazdaságba gyors ütemben kezdett áramolni a működőtőke. Már az 1990-es évek vége előtt a tajvani mezőgazdaságnak és az élelmiszerfeldolgozó ágazatok lépéskényszerbe kerültek, reagálniuk kellett a belső termelési környezet változásaira. A növekvő termelési költségek miatt, valamint amiatt, hogy áruik elérték termékletpályájuk érett szakaszát, a mezőgazdasági és élelmiszerfeldolgozó ágazat elkezdte külföldre telepíteni termelését, olyan országokba, amelyekben az ezen ágazatok által igényelt termelési tényezők nagyobb mennyiségben rendelkezésre álltak. A tajvani vállalatok olyan fejlett termelési technológiákkal és marketingelőnyökkel rendelkeztek, amelyek ezekben az országokban nem léteztek. Miután az érintett országokban hozzájutottak a szükséges nyersanyagokhoz, a termelők csökkenteni tudták egyrészt tranzakciós költségeiket, másrészt az eladó és vásárló közti bizonytalansági tényezőt.

Az utóbbi években a világszerte előforduló környezetszennyezéssel és környezeti károkkal járó eset miatt egyre inkább a figyelem homlokterébe kerül a vállalatok társadalom iránti felelőssége. Li és Zéman (2016.a) tanulmányában a kínai mezőgazdasági vállalatok társadalmi felelősségvállalására (CSR) vonatkozó információk elérhetőségének, közzétételének (SRID) szintjét, mértékét vizsgálták egy komplex, 12 mutatót tartalmazó módszerrel (részleteit ld. Li – Zéman, 2016.b), amelynek eredményei mérvadók lehetnek úgy a tajvani és más tőkebefektetők, mint a vállalat kereskedelmi és egyéb partnerei számára (Li, M. – Zéman. Z. 2016.a; 2016.b).

Tajvant és a KNK-t mindössze egy keskeny tengersiz választja el egymástól, és nyelvi, etnikai és földrajzi megfontolások sok mezőgazdasági vállalkozást indítottak arra, hogy fektessenek be a KNK-ban. Ugyanakkor több lényeges eltérés figyelhető meg a KNK-ba irányuló tajvani tőkebefektetések között, attól függően, hogy ipari, avagy mezőgazdasági befektetésről van szó. A tajvani feldolgozóipari cégek általában a köztes nyersanyagot szállítják Tajvanból a KNK-ba feldolgozás céljából, míg a mezőgazdasági célú tajvani befektetők a tőkét és a technológiát biztosítják, majd a helyi mezőgazdasági forrásokat használják fel a termeléshez (Tien, 2002). Összességében Tien véleménye is aláhúzza azt a tényt, hogy a tajvani üzleti szféra (nem csupán a mezőgazdasági ágazatban) sokkal inkább választja azt a könnyebb megoldást, hogy learatja a rövid- és középtávon elérhető előnyöket (pl. az alacsony munkabérek révén), minthogy a befektetéseket belföldre irányítaná, és azzal a tajvani ágazatok korszerűsítését támogatná.

Hwang (2017) aláhúzza, hogy a tajvani működőtőke KNK-ba áramlását elsősorban a KNK színvonalához képest jóval fejlettebb tajvani agrotechnika nyereséges alkalmazása, továbbá az olcsó munkaerő révén való haszonszerzés motiválta. Ugyanakkor e befektetők részéről fel sem merült, hogy az általuk termeltetett termények révén javíthatnák Tajvan élelmiszerellátását, illetve az önellátás arányát. Ezeket a terményeket és egyéb árukat – néhány sajátos kivételtől (pl. egyes kínai gyógynövények) eltekintve – a KNK-ban, illetve

más piacokon értékesítették. Hwang (2017) megjegyezte, hogy a legtöbb ilyen befektetés időközben csődbe ment. Annak ellenére, hogy a tajvani vállalkozók tisztában voltak az említett kockázatokkal, az utóbbi húsz év során hatalmas mennyiségű tőkebefektetés és fejlett technika áramlott a KNK-ba. Ezek közül mindössze néhány mondható eredményes vállalkozásnak, például egyes orchideatermelők sikeresek, akik termékeiket Európába exportálják (Hwang, 2017).

VÁLTOZÁSOK AZ ÉLELMISZTERFOGYASZTÁSI SZOKÁSOKBAN

Huang és Boius (1996) vizsgálta azt a jelenséget, hogy a vidékről a városokba költöző lakosok ételmiszerfogyasztása szerkezetében számottevő változások mennek végbe, amelyek nem magyarázhatók csupán a jövedelmi és árviszonyok különbözőségével. Elemzésük során a következő okokat tárták fel:

1. A városok piacain az élelmiszerek szélesebb választéka kapható.
2. A városi lakosok fokozottabban ki vannak téve, így erősebben hatnak rájuk az idegen kultúrák ételmiszerfogyasztási mintáinak
3. A városi életforma előnyben részesíti azokat az élelmiszereket, amelyeknek elkészítése kevesebb időt igényel, például azért, mert a nők munkavállalási lehetőségei jobbak, és így az idejük "alternatív költsége" magasabb.
4. A városi munkahelyek általában több ülőmunkával járnak, mint a vidéki foglalkozások. Az ülőmunkát végzők kevesebb kalóriát igényelnek testsúlyuk fenntartására.
5. A városi lakosok jellemzően nem maguk termelik meg az általuk elfogyasztott élelmiszereket. Fogyasztási döntéseiben nem korlátozzák őket olyan alternatív költségekkel kapcsolatos megfontolások, hogy megéri-e egy adott ételmiszert termelői áron eladni, és annak az árán másik ételmiszerterméket vásárolni kiskereskedelmi áron.

Következtetésük az, hogy miután az ételmiszer iránti kereslet preferenciái nem a háztartások jövedelmével, valamint az, hogy az árak változását először a városi környezetben élők érzékelik, a fogyasztói preferenciák megváltozása – a szerkezeti átalakulás egy előrehaladottabb szakaszában – vélhetően a vidéki lakosság körében is megjelenik. Ha ez így lesz, akkor egy bizonyos idő után a városban, illetve a vidéken élők életstílusában, illetve a piaci kínálatban meglévő eltérések egyre inkább elmosódnak majd (Huang és Boius 1996).

Pan és társai (2011) vizsgálataik során megállapították, hogy az utóbbi tíz évben pozitív változások történtek a tajvani lakosság étrendjében, például a növényi olajok használatának növekedése, és annak megértése, hogy fontos az állati zsiradékok fogyasztásának kerülése; a gyümölcs- és zöldségfélék, a szójatermékek, hal, teljes gabona, a dió és más magvak fogyasztásának növekedése, valamint a vörös húsok, a szénhidrát és a nátrium bevitelének csökkenése. Mindemellett azonban negatív jelenségekre is rámutattak, úgy, mint az instant tészták, sütemények, kekszek, édességek, cukortartalmú italok fogyasztásának növekedése, elsősorban a fiatalok körében.

Tajvanban 90 kg az egy főre jutó húsfogyasztás, ez a legmagasabb Ázsiában. Ennek legnagyobb része sertéshús, az éves igény összességében 960-970 ezer tonna. Amint arról már előzőleg szó esett, a tajvani sertéshús-kínálat nagy részét, több, mint 90%-át belföldi termelők állítják elő. A tajvani lakosság számára a sertéshús a Legfontosabb fehérjeforrás, a sertéshús-

fogyasztás nagyjában-egészében stabil, évente 35-40 kg/fő körül alakul és ezzel Tajvan egyike a világ öt legnagyobb sertéshús fogyasztóinak (Wu D, 2017).

Tajvan marhahús-fogyasztása a 2004. és 2014. közti tíz év során 64%-kal növekedett: 3,14 kg/főről 5,16 kg/főre. Jóllehet a tajvani családok ételmezőfogyasztási szokásai és életmódja általában véve nem indokolná a fogyasztás emelkedését, a fiatal generációk fogyasztási preferenciáiban erősödik a marhahús iránti igény, mindenekelőtt a magasabb jövedelműek esetében. Tajvan növekvő idegenforgalma, a külföldi turisták révén szintén erősíti a marhahús iránti igényt, ezzel az import iránti kereslet növekedését. A halászati termékek és a tengerből származó ételmezőszerek továbbra is a tajvani éltrend fontos elemei, amelyekből egy tajvani lakos átlagosan 35 kilogrammot fogyaszt évente. A tajvani fogyasztók növekvő érdeklődést mutatnak a magas minőségű, kedvező egészségi hatásúnak mondott tengeri ételmezőszerek iránt. Hagyományosan inkább a friss halat és más tengeri ételmezőszereket kedvelik, így fagyasztott termékek esetében csak a legmagasabb minőségűek felelnek meg a helyi színvonalnak. A homárt, magas ára ellenére, továbbra is keresik és fogyasztják nagyobb eseményeken, például esküvőkön, illetve hagyományos ünnepek alkalmával. Az egy főre jutó friss gyümölcs fogyasztása vonatkozásában Tajvan szintén egyike a világelsőeknek. 2015-ben Tajvan megközelítően 623 millió USD értékben importált friss gyümölcsöt, ez 1,8%-kal haladta meg az előző évi behozatalt (Doing Business in Taiwan, US, 2016).

Végül, említést kíván, hogy a tajvani lakosság tudatossága erősödik az állatokkal való kíméletes bánásmód iránti (állatjóléti) követelmények iránt. Lee (2012) hangsúlyozza a kormányzat pozitív hozzáállását annak érdekében, hogy ezen a téren Tajvan legalább a feltétlenül szükséges törvényi rendelkezéseknek megfeleljen, ennek érdekében különféle ösztönzők rendszerét alakította ki. Ugyanakkor a lakosság tudatosságának szintje a haszonállatokkal való megfelelő bánásmód igénye iránt még mindig nem elegendő. Éppen ezért a lakosság figyelmét különféle tájékoztató médiakampányokkal, konferenciák rendezésével, illetve egyes NGO-k bojkott-akcióival kívánják a kérdésre fokozottabban ráirányítani. Lee hozzátette, hogy a tömegkommunikációs média nagyon erőteljesen befolyásolja a közvélemény által alkotott képet az állattenyésztésről, beleértve az haszonállatokkal való kíméletes bánásmódra vonatkozó kérdéseivel kapcsolatos ismereteit. A haszonállatokkal való humánus bánásmód, ide értve az állattartás és a vágás körülményeit is, fokozatosan egyre fontosabb követelménynek számít. A tajvani ételmezőszercpiac számos szereplője – köztük a nagy szupermarket-láncok is – növekvő figyelmet fordítanak az állatbarát módszerekre a termékek fejlesztése során, és erre vonatkozóan ma már többféle, a kíméletes eljárást garantáló végjegyet is használnak (Lee, 2012).

A MAGYAR-TAJVANI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK, AZ AGRÁRKERESKEDELEM TÜKRÉBEN

A magyar-tajvani kapcsolatok az Egy Kína elvből indulnak ki, amelynek értelmében Magyarország nem tart fenn diplomáciai kapcsolatokat és nem folytat hivatalos kormányközi, politikai együttműködést Tajvannal. Ugyanakkor, mindezen túl, Magyarország érdekelt a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében a gazdaság, a kultúra, az oktatás, a sport, a tudomány és technológia, valamint a human kapcsolatok területén.

A kétoldalú kapcsolatok valamivel több, mint negyedszázados múltra tekintenek vissza. Kiindulási pontot jelentett az 1990. év, amikor a magyar kormány hozzájárulásával a Magyar Gazdasági Kamara (MGK) tajvani partnerével megállapodott abban, hogy utóbbi kereskedelmi képviselőt nyit Budapesten Taipei Trade Office néven, amely a nemzetközi magánjog alapján működik. A lépés háttérében a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének szándéka állt a gazdaság, az idegenforgalom és más területeken. Ez volt az első tajvani képviselő Közép- és Kelet-Európában, amely 1995-től Taipei Representative Office néven folytatja munkáját. Hasonló megfontolásból, céllal és feltételek mellett nyílt meg 1998 július 23-án Tajpejben a Magyar Kereskedelmi Iroda (Hungarian Trade Office, 2017.).

A gazdasági kapcsolatok a rendszerváltozást követően indultak meg Tajvan és Magyarország között. A kétoldalú forgalom 2015-ben az EU és Tajvan kereskedelmi forgalmának 1,6%-át tette ki (EU–Taiwan Factfile, 2016). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 2016-ban Magyarország Tajvanba irányuló exportja 174,3 millió USD (156,9 millió EUR) volt, ez 9%-kal magasabb, mint a megelőző évben volt.

A magyar export jellemző termékcsoportja közül az állati termékek kivitele növekedett a legnagyobb, 74%-os mértékben (21,5-ről 37,5 millió USD-ra), ez 21,5%-os részesedés a Tajvanba irányuló teljes magyar exportban. Állati termékek vonatkozásában Tajvan - Japán és a KNK után – Magyarország harmadik legnagyobb piaca Ázsiában (világviszonylatban a 16. helyen áll). Az állati termékeken belül a legnagyobb súlyt a sertéshús jelentette (28 millió USD, 72%-os növekedés), baromfiús (2,6 millió USD, 275%-os növekedés), pehely és toll (6,4 millió USD, 169%-os növekedés). Az egyéb kiszállított mezőgazdasági termékek értéke 5,7 millió USD volt, ezen belül jelentősebb tétel a fagyasztott zöldségek (burgonya, csemegekukorica és zöldborsó) volt 3,29 millió USD, továbbá bor és habzóbor (pezsgő) 377 ezer USD értékben (Lőrincz, 2017.a).

A magyar kivitel legnagyobb volumenhordozóját a gépek és járművek jelentik, bár ebben a két termékcsoportban Magyarország tajvani exportja némileg visszaesett (7%, illetve 5%-kal), 2016-ban az export értéke ezekből az áruféleségekből 38, illetve 73,5 millió USD volt. Gépjárművekből Tajvan Magyarország negyedik legnagyobb vásárlója Kína, Japán és Dél-Korea után. Az említett áruk a teljes Tajvanba irányuló magyar export 89%-át tették ki.

A KSH adatai szerint Magyarország Tajvanból származó importja folyamatosan csökkentő tendenciát mutat, ami kedvezően befolyásolja a kétoldalú áruforgalom egyenlegét: e relációban a magyar kereskedelmi deficit az utóbbi öt évben a felére csökkent (ld. a 4. táblázat adatait).

A tajvani pénzügyminisztérium hivatalos statisztikai adatai szerint 2016-ban Magyarország volt a Visegrádi csoport (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) legnagyobb exportőre Tajvanba (DGBAS (Treasury Department of the Ministry of Finance, Bureau of Trade, Statistical Office). A magyar export részesedése 32% volt a Visegrádi négyek teljes tajvani exportjában (ld. az 5. táblázat adatait).

4. táblázat A magyar – tajvani kétoldalú kereskedelmi forgalom adatai (USD)

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Magyar export Tajvanba	91.922.862	138.624562	147.622.19 1	164.732.86 6	174.291.75 3
Magyar import Tajvanból	1.176.533.21 2	990.006.144	800.936.00 6	660.664.96 2	642.600.56 6
Összes forgalom	1.268.456.07 4	1.128.630.70 6	948.558.19 7	825.397.82 8	816.892.31 9
Egyenleg	- 1.084.610.35 0	- 851.381.582	- 653.313.81 5	- 495.932.09 6	- 468.308.81 3

Forrás: KSH, Lőrincz (2017.a) nyomán

Lőrincz (2017.a) szerint a tajvani statisztikai adatbázis következetesen magasabb import adatokat (magyar oldalról nézve export adatokat) tartalmaz, mint a magyar hivatalos adatok. Az Európai Unión belül Magyarország Tajvan 13. legnagyobb exportőre (Németország, Hollandia, Franciaország, Olaszország, Görögország, Spanyolország, Írország, Belgium, Ausztria, Svédország, Dánia és Finnország előzi meg) (Lőrincz, 2017.a).

Lőrincz (2017.b) kiemelte, hogy bár a Magyar-tajvani gazdasági kapcsolatok viszonylag szerénynek mondhatók, a kereskedelmi forgalom volumenét tekintve Tajvan Magyarország 6. Legfontosabb partnere Kelet-Ázsiában. A forgalom elsősorban a magyar export oldaláról nézve mutat növekvő tendenciát, emellett említést érdemel, hogy tajvani cégek összesen mintegy 450 millió USD-t fektettek be Magyarországon. Tajvani élelmiszerbiztonsági és -minőségi ellenőrök a közelmúltban minősítették megfelelőnek három magyarországi húsfeldolgozó üzemet, amelyek megkezdhették baromfihús kiszállítását. Ez, a tajvani hatóságok rendkívül szigorú feltételrendszerének tükrében, igen jelentős és pozitív eredménynek tekinthető. Külön említést érdemel, hogy tajvani befektető (Chi Fu Ltd.) vásárolta meg a közelmúltban az egyik legjobban ismert magyarországi húsfeldolgozó üzemet.

Lőrincz (2017.b) szerint a Tajvanba irányuló export bővítése előtt még jelentős tartalékok állnak. Megemlítette, hogy például sajtok és más tejtermékek kivitele jó lehetőség volna magyar vállalatoknak, mivel Tajvanban az üzletek szinte minden tejterméket prémium árkategóriában kínálnak, hozzáátéve, hogy ez azon európai cégek termékeire is igaz, amelyek nem a csúcsmínőséget képviselik. Kifejtette, hogy Tajvanban a magyar, vagy más külföldi vállalatok nagyon sokféle árut sikeresen el tudnának adni, ám ehhez nagyon sok erőfeszítésre, mindenekelőtt nagyon intenzív és költséges marketingtevékenységre van szükség. Lőrincz (2017.b) a fentiekhez hozzátette azt is, hogy a Tajvanba irányuló export útját számos akadály nehezíti, mint a vám-, illetve nem vámjellegű korlát, a bürokrácia, a rendkívül szigorú termékbejegyzési szabályok (élelmiszerek és gyógyszerek esetében).

5. táblázat Magyarország és néhány további kelet-közép-európai ország Tajvanba irányuló exportjának adatai
(a tajvani hivatalos statisztikai adatok alapján, 2012. és 2016. között USD-ban)

Ország	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Magyarország	115.854.327	159.826.061	202.811.844	236.339.577	245.660.853
Csehország	199.738.818	193.804.510	217.212.200	239.899.668	239.798.844
Lengyelország	250.176.619	216.243.897	252.145.276	203.115.325	214.802.342
Szlovákia	57.862.983	52.606.249	60.911.325	57.972.745	60.965.997
Visegrádi csoport	623.632.747	622.480.717	733.080.645	737.327.315	761.228.036
Ausztria	461.787.023	474.357.152	516.820.659	497.850.254	499.531.353
Románia	57.973.588	67.053.396	83.613.955	96.029.048	91.345.534

Forrás: DGBAS, Lőrincz (2017.a) nyomán

Külön akadályt jelent az a sajátos körülmény, hogy Tajvant a nemzetközi közösség döntő része, köztük az EU országai nem ismerik el független államként. Tajvan ezért nem tudott csatlakozni számos, szakmailag fontos nemzetközi megállapodáshoz, illetve szervezethez (ez alól az egyik ritka kivétel a WTO), ennek következtében a nemzetközi szabályok és szabványok rendszerének (köztük az egységes EU szabványok) elismerése, elfogadás tajvani részről problémát jelent. Ez utóbbinak a következménye, hogy például az élelmiszerexport vonatkozásában felmerülő minőségi és biztonsági feltételek tekintetében Tajvan nem kezeli egységesen az Európai Uniót, hanem minden egyes Tajvanba exportálni kívánó EU tagállamnak külön-külön végig kell mennie a tajvani hatóságok procedúráin (Lőrincz, 2017b).

MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Tajvan viszonylag fejlett és jól működő exportvezérelt mezőgazdasággal rendelkezett már a II. Világháború előtt, ám a vidéki társadalom döntő hányada a bérleti rendszer terheit viselte. Az 1950-es évtizedben végrehajtott átfogó földreformot követően, a “Földet a művelőjének” (Land to the Tiller) elv alapján a mezőgazdasági munkások tulajdonosává váltak azoknak a földeknek, amelyeken dolgoztak. Azonban, politikai döntéshozóknak is szerepe volt abban, hogy a mezőgazdaságnak ezután - mindmáig - alárendelt szerep jutott, exportvezérelt jellege megszűnt, és az 1970-es évek látványos gazdasági fellendülésében – az ipari ágazatoktól eltérően – nem játszott közvetlen szerepet.

A földrajzi és éghajlati adottságoknak, valamint a történelmi előzményeknek köszönhetően a tajvani mezőgazdaságot a miniatűr farmokon való rizstermesztés dominanciája jellemzi. A növénytermesztés, mint főágazat meghatározó, a rizs mellett számos további terményt állítanak elő, többek közt zöldségféléket, gyümölcsöt is, míg az állattenyésztés fő ágazatai a sertés- és baromfityesztés. A földrajzi és éghajlati adottságok, továbbá az igen kicsi

farmméret és az elaprózott földterületek számottevően akadályozzák, hogy a tajvani farmerek versenyképesek lehessenek a világpiacon a legtöbb termény esetében.

A mezőgazdaság fő szerepe a belső piac élelmiszerellátásának legalább részbeni biztosítása, emellett néhány termék (pl. virág és egyes gyümölcsök) esetében exportra is termel. A rizs kivételével szinte minden más termény esetében az önellátás foka alacsony, így Tajvan jelentős mennyiségű élelmiszerbehozatalra szorul.

Tajvanban a farmerszövetségek szerepe erős, ezek különféle szolgáltatásokkal segítik a gazdálkodók munkáját, amellet fontos szerepet játszanak a minőségbiztosítás rendszerében. Említést kíván az is, hogy a tajvani agrárgazdaság számos kockázattal és kihívással kénytelen szembenézni és megbirkózni, mint például a farmertársadalom előregedése, az elvándorlás, a vidéki és a városi háztartások jövedelme közti szintkülönbség, a művelt terület folyamatos zsugorodása, a tajvani működőtőke túlzott mértékű átáramlása a KNK agrárgazdaságába, továbbá a tajvani lakosság változóban lévő élelmiszerfogyasztási szokásai.

A WTO tagság jelentős kihívás a tajvani gazdaság számára. A mezőgazdasági termelők, hasonlóan a világ legtöbb országához – kormányzati támogatásban részesülnek, de a támogatási rendszer gerincét nem területalapú kiifizetések, hanem a kormányzati garancia mellett történő rizsfelvásárlási program jelenti, amely további intézkedésekkel egészül ki, pl. földpihentetési program, egyes termelési inputok (pl. öntözővíz, vegyszerek) adómentessége. E tekintetben a legutóbbi időszak fejleménye – amióta a Tsai-adminisztráció hivatalba lépett, - hogy a kormányzat a korábbiakhoz képest igyekszik nagyobb figyelmet fordítani a mezőgazdaság korszerűsítésére és fejlesztésére. Említést érdemel néhány terület, ahol a változások jelei már észlelhetők: a minőségorientált termelés, a termelők megnövekedett felelőssége és felelősségvállalása. Mindez, a minőség iránt igényesebb, öntudatos fogyasztók számának gyarapodásával, a GMO és a haszonállatokkal való kíméletes bánásmód (állatjóléti) kérdései iránti fokozottabb társadalmi érzékenységgel, valamint a változóban lévő élelmiszerfogyasztási szokásokkal együtt alapot és esélyt teremtenek a tajvani agrárszektor fokozatos átalakulásához.

A magyar-tajvani agrárkereskedelmi kapcsolatok jövőjét tekintve - folyamatos piackutatás és marketingtevékenység, továbbá erőteljes lobbitevékenység mellett – megvan az esélye a magyar kivitel bővítésére, elsősorban hústermékek terén, de más termék kategóriákban, például sajtok, borok és más sajátos magyar termékek (hungarikumok) esetében is. Ez utóbbiakat tekintve üzleti szempontból kölcsönösen előnyös üzlet lehet a mangalicasertés tajvani tenyésztésének felkarolása, az ahhoz magyar részről történő szakmai háttér megalapozása és marketing támogatás biztosítása.

ÖSSZEFOGLALÁS

A II. Világháború előtt Tajvan viszonylag fejlett és jól működő exportvezérelt mezőgazdasággal rendelkezett, ám a vidéki társadalom döntő hányada a bérleti rendszer terheit viselte. Az 1950-es évtizedben végrehajtott átfogó földreformot követően, a “Földet a művelőjének” (Land to the Tiller) elv alapján a mezőgazdasági munkások tulajdonosává váltak azoknak a földeknek, amelyeken dolgoztak. Azonban, gazdaságpolitikai okok is közrejátszottak abban, hogy a mezőgazdaság ezt követően - mindmáig - alárendelt szerepet tölt be. Az agrárszektor fő feladata a belső piac ellátásának (részleges) biztosítása. A korábbi kormányzatok kevés figyelmet fordítottak

a mezőgazdaság fejlesztésére, ám a legutóbbi években e téren pozitív változások érezhetők. A tajvani agrárgazdaság számos kockázattal és kihívással szembesül, például a farmertársadalom elöregedése, az elvándorlás, a vidéki és a városi háztartások jövedelme közti szintkülönbség, a művelt terület folyamatos zsugorodása, a tajvani működtetőke túlzott mértékű ki átvándorlása, továbbá a lakosság változóban lévő élelmiszerfogyasztási szokásai. Az írás mindezeket túl röviden bemutatja a magyar-tajvani agrárkereskedelmi kapcsolatok jellemzőit, illetve a jövőbeni bővítés lehetséges irányait.

Felhasznált irodalom:

- Asphalter, C.: The Taiwanese Economic Miracle: From Sugarcane to High-Technology in: Asphalter, C. (szerk.): Understanding Modern Taiwan: Essays in Economics, Politics and Social Policy. Ashgate, 2001, 235 p.
- Chen, G. S. Y. – Yang, J-T. (2015): Water Shortage in Taiwan Reaching Critical Stage – Challenges and Solutions In: Taiwan Development Perspectives 2015 National Policy Foundation, Taipei, 251 p. ISBN: 978-986-7745-62-0. 197- 204 pp. <http://www.npf.orf.tw> (Hozzáférés ideje: 2016.03.30.)
- Cheng, C. (1961): Land reform in Taiwan First Edition, China Publishing Company, 1961, Taipei, 332 p
- Chou, C. (2015): GM foods banned from school menus The China Post, Taipei, December 15, 2015, <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2015/12/15/453548/GM-foods.htm> (Hozzáférés ideje: 2017.04.20.)
- Chu, S-J. - Cheng, Wei, K. (Zheng, P.) (2012): Living with Droughts and Floods: The Challenge of Water Resource Management in Taiwan. Published in Liquid asset on Asia, Taiwan. January 31, 2012. <https://futurechallenges.org/local/living-with-droughts-and-floods-the-challenges-of-water-resources-management-in-taiwan/> (Hozzáférés ideje: 2017.04.08.)
- Guth L.-Káposzta J.-Kapronczai I.-Lehota J.-Molnár J., Péter B.-Puskás J., Szénay L-Tóth T.-Villányi L. In. Szénay L.-Villányi L. (szerk.) (2000): Agrárgazdaságtan. Budapest, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 242 p.
- Hsiao, H-H. M. (1994): Political Liberalization and the Farmers' Movement in Taiwan In: Friedman, E. (szerk.): The Politics of Democratization: Generalizing East Asian Experiences. Boulder, Colorado, USA, Westview Press, 1994, pp. 202-218 (Chapter 9).
- Huang, J. – Bouis, H. (1996): Structural Changes in the Demand for Food in Asia Food, Agriculture, and the Environment Discussion paper 11 International Food Policy Research Institute (IFPRI), Washington DC, 1996, 23 p.
- Isabelle Z. (2017): Taiwan has banned GMOs in school lunches; when will America protect its children and do the same? Naturalnews. <http://www.naturalnews.com/2017-01-17-taiwan-banned-gmos-in-school-lunches-when-will-america.html#> (Hozzáférés ideje: 2017.07.14.)
- Jolly, M. (2008a): Land Reform in the Philippines and Taiwan in the First Half of the Twentieth Century. Atlantic Canada Economics Association, Acadia University Nova Scotia, Canada. http://economics.acadiau.ca/tl_files/sites/economics/resources/ACEA/Papers%20and%20Proceedings/2008/M.Jolly.2008.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.04.08.)
- Jolly, M. (2008b): Land Reform and Export-Oriented Agriculture in the Philippines and Taiwan Under Colonial Rule Atlantic Canada Economics Association, Acadia University Nova Scotia, Canada <http://economics.ca/2008/papers/0869.pdf> (Hozzáférés ideje: 2017.04.08.)
- Lee, J. Y. (2012): Evaluation of the farm animal welfare market in Taiwan - Analysis based on emerging pattern of animal welfare policy develop (thesis) 62 p. Wageningen University, 2012. <http://edepot.wur.nl/210607> (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)
- Li, M. – Zéman, Z (2016.a): Study on the SRID evaluation framework of agricultural enterprises in China Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development 1/2016, 36-40. pp.

- <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/vjbsd.2016.5.issue-1/vjbsd-2016-0007/vjbsd-2016-0007.pdf> (Hozzáférés ideje: 2017.11.21.)
- Li, M. – Zéman, Z (2016.b): The Application of AHP In SRID Evaluation Framework Of Chinese Agricultural Enterprise Hungarian Agricultural Engineering N° 30/2016; -10. pp. http://www.hae-journals.org/archives/haen_30/01.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.11.21.)
- Lin, D. (2006): Agricultural Cooperatives in Taiwan 2006 FFTC-NACF International Seminar on Agricultural Cooperatives in Asia, Innovations and Opportunities in the 21 Century (Country Report of Taiwan), 20 p. http://www.fftcc.agnet.org/htmlarea_file/activities/20110719103351/paper-216376738.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.03.26.)
- Lőrincz, D. (2017): 2016. évi magyar-tajvani külkereskedelmi statisztika. A Tajpeji Magyar Kereskedelmi Képviselőtájékoztató anyaga, 2017, 1 p.
- Madlenak, R., Madlenakova, L. (2015). The Differences in Online Advertising Acceptance in China and Slovakia. In *Proceedings of the 2015 International Conference on Management Engineering and Management Innovation* (Vol. 3, pp. 45-49).
- Neszmélyi, Gy. (2017): Tajvan társadalmi és gazdasági kihívásai különös tekintettel az agrárágazatra: Hasonlóságok és eltérések Tajvan és Dél-Korea fejlődési útjában. Szent István Egyetemi Kiadó, 2017. 163 p. (ISBN:978-963-269-694-2)
- Neszmélyi Gy. (2016): Szövetkezeti modellek a világban – Dánia és a Koreai Köztársaság példájának tanulságai., Vol. 60 (2016) No. 6; 532-547 pp.
- Pan, W-H. et al. (2011): Diet and health trends in Taiwan: comparison of two nutrition and health surveys from 1993-1996 and 2005-2008 (authors: WH Pan, HJ Wu, CJ Yeh, SY Chuang, HY Chang, NH Yeh and YT Hsieh). *Asia Pac J Clin Nutr* 2011; 20 (2):238-250 <http://www.apjcn.org/update%5Cpdf%5C2011%5C2%5C238-250%5C238.pdf> (Hozzáférés ideje: 2017.06.24.)
- Sheu, S-J. - Lee, H-C. – Yang, M-D. (2016): Analysis of Human Capital and Time Allocation of Farm Households in Taiwan *Taiwanese Agricultural Economic Review* (Journal of the Rural Economics Society of Taiwan), Vol. 22, No. 1, June, 2016, 41-98 pp.
- Shü, Z-H.(2010): Current Situation of Fruit Industry in Taiwan <http://ir.meiho.edu.tw/bitstream/987654321/981/1/Current%20Situation%20of%20Fruit%20Industry%20in%20Taiwan.pdf> 4 p. (Hozzáférés ideje: 2017.06.24.)
- Széles, Zs. –Zéman, Z.- Zsarnóczai, J. S. (2014):The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012: A magyar mezőgazdasági hitelek fejlődési trendjei 1995 és 2012 közötti időszakban. *AGRICULTURAL ECONOMICS-ZEMEDELSKA EKONOMIKA* 60:(7) pp. 323-331. (2014)
- Tai, H-C. (1974): *Land Reform and Politics: A Comparative Analysis* University of California Press, Berkeley, Los Angeles, USA, London, England, 565 p. ISBN: 0-520-0-02337-4
- Tien, J-M. (2002): The Boomerang Effects of FDI on Domestic Economy: Taiwan’s Agricultural Investment in mainland China In: Chow, P. C. Y. (szerk.): *Taiwan in the global economy: from an agrarian economy to an exporter of high-tech products*. Westport, Conn.: Praeger 2002, ISBN0275970795 Chapter 6, 119-141 pp.
- Wang C. and Wang, J. (2010): Analysis and Evaluation of Taiwan Water Shortage Factors and Solution Strategies. *Asian Social Science*, 6 (10), pp. 44-67
- Wu, D (2017): The Pork Meat Market in Taiwan Flanders Investment & Trade, Belgian Office Taipei, May 2017, 22 p. https://www.flandersinvestmentandtrade.com/export/sites/trade/files/market_studies/TaiwanPorkReport_1.pdf (Hozzáférés ideje: 2017.07.05.)

A SZERZŐ SZEMÉLYES INTERJÚI

- Chang C-L. (2017): Prof. Chang Chia-Lin, Chair of Department of Applied Economics of National Chung Hsing University, Professor of Economics and Finance, Taichung. A szerző személyes interjúja: 2017. április 19.

- Chen, C. (2017): Chen Clark, Vice General Manager of Nice Garden Industrial Co. Ltd. during his on-site company visit in Yunlin. A szerző személyes látogatása és interjúja: 2017. május 10.
- Hsiao, H-H. M. (2017): Prof. Hsin-Huang Michael Hsiao, Senior Advisor to the President, Distinguished Research Fellow, Institute of Sociology, Academia Sinica, Tajpej. A szerző személyes interjúja: 2017. május 3.
- Hsu, S-J. (2017): Prof. Hsu, Shih-Jung, Center for the Third Sector, Department of Land Economics, National Chengchi University, Tajpej. A szerző személyes interjúja: 2017. május 9.
- Hwang, T-C. (2017): Hwang, Tsorng-Chyi, Dean, College of Management, Central Taiwan University of Science and Technology, Professor, Dept. Of Int'l Business, Taichung. A szerző személyes interjúja: 2017. április 19.
- Lőrincz, D. (2017b): Lőrincz Dániel Csaba, a tajpeji Magyar Kereskedelmi Iroda befektetési és kereskedelmi igazgatója. A szerző személyes interjúja: 2017. március 26, május 4, és május 10-én.
- Peng, M-Q, M. (2017) Peng, Ming-qian, Michael, entrepreneur, during his on-site visit in Sanzhi, A szerző személyes látogatása és interjúja: 2017. május 10.
- Wu, P-I. (2017): Wu, Pe-Ing, Professor and Chairwoman of the Department of Agricultural Economics of National Taiwan University, Tajpej, A szerző személyes interjúja: 2017. április 12.
- Yang, Y-C. (2017): Yang, Yu-Chen, Assistant Professor Department of Applied Economics of National Chung Hsing University, Taichung. A szerző személyes interjúja: 2017. április 19.

EGYÉB REFERENCIÁK

- CIA (2017): Central Intelligence Agency (USA): The World Factbook (Taiwan, South Korea) online information and database <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tw.html> (Hozzáférés ideje: 2017.04.12; 2017.11.12.)
- CoA (2017) - Council of Agriculture of Taiwan <http://eng.coa.gov.tw/ws.php?id=9301> www.coa.gov.tw/ws.php?id=11510 (The Drift Bird Program) (Hozzáférés ideje: 2017.04.25.)
- Doing Business in Taiwan: 2016 Commercial Guide for U.S. Companies US Commercial Service, Department of Trade, June, 07, 2016, 128 p. [http://2016.export.gov/taiwan/static/get_file/2016%20TCG Taiwan Commercial Guide eg tw_101613_295820.pdf](http://2016.export.gov/taiwan/static/get_file/2016%20TCG%20Taiwan%20Commercial%20Guide%20eg%20tw_101613_295820.pdf) (Hozzáférés ideje: 2017.04.18.)
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) <http://www.ksh.hu/?lang=en> (Hozzáférés ideje: 2017.04.01.)
- MOE Taiwan, (2017) – Ministry of Education, Republic of China (Taiwan) <http://english.moe.gov.tw/ct.asp?xItem=8008&CtNode=3891&mp=1> (Hozzáférés ideje: 2017.04.06.)
- Nice Garden Industrial Co. Ltd. <http://eng.nicegarden.com.tw/> (Hozzáférés ideje: 2017.06.20.)
- Taiwan Investment and Business Guide Volume 1 Strategic and Practical Information IBP (International Business Publications, USA), Inc., USA, 2016, 294 p
- Tea Research and Extension Station (TRES), Taiwan <http://www.tres.gov.tw/eng/view.php?catid=1000> (Hozzáférés ideje: 2017.07.06.)
- TFDA (2016) – Taiwan Food and Drug Administration, 2016 Annual Report Ministry of Health and Welfare, Taipei, October, 2016, 132 p. ISSN: 2313-5093